។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មត្ថសង្គហោ

គន្ថារម្ភកថា

១. សម្មាសម្ពុទ្ធមតុលំ , សសទ្ធម្មគណុត្តមំ។

អភិវាទិយ ភាសិស្សំ, អភិធម្មត្ថសង្គហំ។

ចតុបរមត្ថធម្មោ

២. តត្ថ វុត្តាភិធម្មត្ថា, **ចតុធា បរមត្ថតោ**។

ចិត្តំ ចេតសិកំ រូបំ, និព្ពានមិតិ សព្ពថា។

១. ចិត្តបរិច្ឆេទោ

ភូមិភេទចិត្តំ

៣. តត្ថ **ចិត្តំ** តាវ ចតុព្ពិធំ ហោតិ កាមាវចរំ រូបាវចរំ អរូបាវចរំ លោកុត្តរញ្ចេតិ។

អកុសលចិត្តំ

៤. តត្ថ កតមំ **កាមាវចរំ**? សោមនស្សសហគតំ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, សោមនស្សសហគតំ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ , ឧបេក្ខាសហគតំ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកន្តិ ឥមានិ អដ្ឋបិ លោភសហគតចិត្តានិ នាម។

៥. ទោមនស្សសហគតំ បដិឃសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកន្តិ ឥមានិ ទ្វេបិ បដិឃសម្បយុត្តចិត្តានិ នាម។

៦. ឧបេក្ខាសហគតំ វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តមេកន្តិ ឥមានិ ទ្វេបិ មោមូហចិត្តានិ នាម។

៧. ឥច្ចេវំ សព្ពថាបិ **ទ្វាទសាកុសលចិត្តានិ** សមត្តានិ។

៨. អដ្ឋធា លោភមូលានិ, ទោសមូលានិ ច ទ្វិធា។

មោហមូលានិ ច ទ្វេតិ, ទ្វាទសាកុសលា សិយុំ។

អហេតុកចិត្តំ

៩. ឧបេក្ខាសហគតំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តថា សោតវិញ្ញាណំ, ឃានវិញ្ញាណំ, ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ , ទុក្ខសហគតំ កាយវិញ្ញាណំ, ឧបេក្ខាសហគតំ សម្បដិច្ឆនចិត្តំ, ឧបេក្ខាសហគតំ សន្តីរណចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ សត្តបិ អកុសលវិបាកចិត្តានិ នាម។

១០. ឧបេក្ខាសហគតំ កុសលវិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តថា សោតវិញ្ញាណំ, ឃានវិញ្ញាណំ, ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ, សុខសហគតំ កាយវិញ្ញាណំ, ឧបេក្ខាសហគតំ សម្បដិច្ឆនចិត្តំ, សោមនស្សសហគតំ សន្តីរណចិត្តំ, ឧបេក្ខាសហគតំ សន្តីរណចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ អដ្ឋបិ កុសលវិបាកាហេតុកចិត្តានិ នាម។

១១. ឧបេក្ខាសហគតំ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តំ, តថា មនោទ្វារាវជ្ជនចិត្តំ, សោមនស្សសហគតំ ហសិតុប្បាទចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ តីណិបិ អហេតុកកិរិយចិត្តានិ នាម។

១២. ឥច្ចេវំ សព្ពថាបិ **អដ្ឋារសាហេតុកចិត្តានិ** សមត្តានិ។

១៣. សត្តាកុសលបាកានិ, បុញ្ញបាកានិ អដ្ឋធា។

ក្រិយចិត្តានិ តីណីតិ, អដ្ឋារស អហេតុកា។

សោភនចិត្តំ

១៤. បាបាហេតុកមុត្តានិ, **សោភនានី**តិ វុច្ចរេ។

ឯកូនសដ្ឋិ ចិត្តានិ, អថេកនវុតីបិ វា។

កាមាវចរសោភនចិត្តំ

១៥. សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, សោមនស្សសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ។ ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកន្តិ ឥមានិ អដ្ឋបិ កាមាវចរកុសលចិត្តានិ នាម។

១៦. សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, សោមនស្សសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកន្តិ ឥមានិ អដ្ឋបិ សហេតុកកាមាវចរវិបាកចិត្តានិ នាម។

១៧. សោមស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, សោមនស្សសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ , សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកំ, ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកមេកំ, សសង្ខារិកមេកន្តិ ឥមានិ អដ្ឋបិ សហេតុកកាមាវចរកិរិយចិត្តានិ នាម។

១៨. ឥច្ចេវំ សព្ពថាបិ **ចតុវីសតិ សហេតុកកាមាវចរកុសលវិបាកកិរិយចិត្តានិ** សមត្តានិ។

១៩. វេទនាញាណសង្ខារភេទេន ចតុវីសតិ។

សហេតុកាមាវចរបុញ្ញបាកក្រិយា មតា។

២០. កាមេ តេវីស បាកានិ, បុញ្ញាបុញ្ញានិ វីសតិ។

ឯកាទស ក្រិយា ចេតិ, ចតុបញ្ញាស សព្ពថា។

រូបាវចរចិត្តំ

២១. វិតក្កវិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ, វិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ ទុតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ, បីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ តតិយជ្ឈានកុសលចិត្តំ, សុខេកគ្គតាសហិតំ ចតុត្ថជ្ឈានកុសលចិត្តំ, ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិតំ បញ្ចមជ្ឈានកុសលចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ បញ្ចបិ រូបាវចរកុសលចិត្តានិ នាម។

២២. វិតក្កវិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ បឋមជ្ឈានវិបាកចិត្តំ, វិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ ទុតិយជ្ឈានវិបាកចិត្តំ, បីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ តតិយជ្ឈានវិបាកចិត្តំ, សុខេកគ្គតាសហិតំ ចតុត្ថជ្ឈានវិបាកចិត្តំ, ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិតំ បញ្ចមជ្ឈានវិបាកចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ បញ្ចបិ រូបាវចរវិបាកចិត្តានិ នាម។

២៣. វិតក្កវិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ បឋមជ្ឈានកិរិយចិត្តំ, វិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ ទុតិយជ្ឈានកិរិយចិត្តំ, បីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ តតិយជ្ឈានកិរិយចិត្តំ , សុខេកគ្គតាសហិតំ ចតុត្ថជ្ឈានកិរិយចិត្តំ, ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិតំ បញ្ចមជ្ឈានកិរិយចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ បញ្ចបិ រូបាវចរកិរិយចិត្តានិ នាម។

២៤. ឥច្ចេវំ សព្វថាបិ **បន្នរស រូបាវចរកុសលវិបាកកិរិយចិត្តានិ** សមត្តានិ។

២៥. បញ្ចធា ឈានភេទេន, រូបាវចរមានសំ។

បុញ្ញបាកក្រិយាភេទា, តំ បញ្ចទសធា ភវេ។

អរូបាវចរចិត្តំ

២៦. អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ, វិញ្ញាណញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនកុសលចិត្តំ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរកុសលចិត្តានិ នាម។

២៧. អាកាសានញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ, វិញ្ញាណញ្ចាយតនវិបាកចិត្តំ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនវិបាកចិត្តំ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនវិបាកចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរវិបាកចិត្តានិ នាម។

២៨. អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយចិត្តំ, វិញ្ញាណញ្ចាយតនកិរិយចិត្តំ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនកិរិយចិត្តំ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកិរិយចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ អរូបាវចរកិរិយចិត្តានិ នាម។

២៩. ឥច្ចេវំ សព្វថាបិ **ទ្វាទស អរូបាវចរកុសលវិបាកកិរិយចិត្តានិ** សមត្តានិ។

៣០. អាលម្ពណប្បភេទេន , ចតុធារុប្បមានសំ។

បុញ្ញបាកក្រិយាភេទា, បុន ទ្វាទសធា ឋិតំ។

លោកុត្តរចិត្តំ

៣១. សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ , សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ, អនាគាមិមគ្គចិត្តំ, អរហត្តមគ្គចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរកុសលចិត្តានិ នាម។

៣២. សោតាបត្តិផលចិត្តំ, សកទាគាមិផលចិត្តំ, អនាគាមិផលចិត្តំ, អរហត្តផលចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ ចត្តារិបិ លោកុត្តរវិបាកចិត្តានិ នាម។

៣៣. ឥច្ចេវំ សព្វថាបិ **អដ្ឋ លោកុត្តរកុសលវិបាកចិត្តានិ** សមត្តានិ។

៣៤. ចតុមគ្គប្បភេទេន, ចតុធា កុសលំ តថា។

បាកំ តស្ស ផលត្តាតិ, អដ្ឋធានុត្តរំ មតំ។

ចិត្តគណនសង្គហោ

៣៥. ទ្វាទសាកុសលានេវំ, កុសលានេកវីសតិ។

ឆត្តឹសេវ វិបាកានិ, ក្រិយចិត្តានិ វីសតិ។

៣៦. ចតុបញ្ញាសធា កាមេ, រូបេ បន្នរសីរយេ។

ចិត្តានិ ទ្វាទសារុប្បេ, អដ្ឋធានុត្តរេ តថា។

៣៧. ឥត្ថមេកូននវុតិប្បភេទំ បន មានសំ។

ឯកវីសសតំ វាថ, វិភជន្តិ វិចក្ខណា។

វិត្ថារគណនា

៣៨. កថមេកូននវុតិវិធំ ចិត្តំ ឯកវីសសតំ ហោតិ? វិតក្កវិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ បឋមជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ, វិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ ទុតិយជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ, បីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ តតិយជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ, សុខេកគ្គតាសហិតំ ចតុត្ថជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ, ឧបេក្ខេកគ្គតាសហិតំ បញ្ចមជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តញ្ចេតិ ឥមានិ បញ្ចបិ សោតាបត្តិមគ្គចិត្តានិ នាម។

៣៩. តថា សកទាគាមិមគ្គអនាគាមិមគ្គអរហត្តមគ្គចិត្តញ្ចេតិ សមវីសតិ មគ្គចិត្តានិ។

៤០. តថា ផលចិត្តានិ ចេតិ **សមចត្តាលីស លោកុត្តរចិត្តានិ** ភវន្តីតិ។

៤១. ឈានង្គយោគភេទេន, កត្វេកេកន្តុ បញ្ចធា។

វុច្ចតានុត្តរំ ចិត្តំ, ចត្តាលីសវិធន្តិ ច។

៤២. យថា ច រូបាវចរំ, គយ្ហតានុត្តរំ តថា។

បឋមាទិឈានភេទេ, អារុប្បញ្ចាបិ បញ្ចមេ។

ឯកាទសវិធំ តស្មា, បឋមាទិកមីរិតំ;
ឈានមេកេកមន្តេ តុ, តេវីសតិវិធំ ភវេ។

៤៣. សត្តតឹសវិធំ បុញ្ញំ, ទ្វិបញ្ញាសវិធំ តថា។

បាកមិច្ចាហុ ចិត្តានិ, ឯកវីសសតំ ពុធា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ ចិត្តសង្គហវិភាគោ នាម

បឋមោ បរិច្ឆេទោ។

២. ចេតសិកបរិច្ឆេទោ

សម្បយោគលក្ខណំ

១. ឯកុប្បាទនិរោធា ច, ឯកាលម្ពណវត្ថុកា។

ចេតោយុត្តា ទ្វិបញ្ញាស, ធម្មា ចេតសិកា មតា។

អញ្ញសមានចេតសិកំ

២. កថំ? ផស្សោ វេទនា សញ្ញា ចេតនា ឯកគ្គតា ជីវិតិន្ទ្រិយំ មនសិការោ ចេតិ សត្តិមេ ចេតសិកា **សព្ពចិត្តសាធារណា** នាម។

៣. វិតក្កោ វិចារោ អធិមោក្ខោ វីរិយំ បីតិ ឆន្ទោ ចាតិ ឆ ឥមេ ចេតសិកា **បកិណ្ណកា** នាម។

៤. ឯវមេតេ តេរស ចេតសិកា **អញ្ញសមានា**តិ វេទិតព្ពា។

អកុសលចេតសិកំ

៥. មោហោ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ ឧទ្ធច្ចំ លោភោ ទិដ្ឋិ មានោ ទោសោ ឥស្សា មច្ឆរិយំ កុក្កុច្ចំ ថិនំ មិទ្ធំ វិចិកិច្ឆា ចេតិ ចុទ្ទសិមេ ចេតសិកា **អកុសលា** នាម។

សោភនចេតសិកំ

៦. សទ្ធា សតិ ហិរិ ឱត្តប្បំ អលោភោ អទោសោ តត្រមជ្ឈត្តតា កាយបស្សទ្ធិ ចិត្តបស្សទ្ធិ កាយលហុតា ចិត្តលហុតា កាយមុទុតា ចិត្តមុទុតា កាយកម្មញ្ញតា ចិត្តកម្មញ្ញតា កាយបាគុញ្ញតា ចិត្តបាគុញ្ញតា កាយុជុកតា ចិត្តុជុកតា ចេតិ ឯកូនវីសតិមេ ចេតសិកា **សោភនសាធារណា** នាម។

៧. សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តោ សម្មាអាជីវោ ចេតិ តិស្សោ **វិរតិយោ** នាម។

៨. ករុណា មុទិតា **អប្បមញ្ញាយោ** នាមាតិ សព្ពថាបិ បញ្ញិន្ទ្រិយេន សទ្ធឹ បញ្ចវីសតិមេ ចេតសិកា **សោភនា**តិ វេទិតព្ពា។

៩. ឯត្តាវតា ច –

តេរសញ្ញសមានា ច, ចុទ្ទសាកុសលា តថា;
សោភនា បញ្ចវីសាតិ, ទ្វិបញ្ញាស បវុច្ចរេ។

សម្បយោគនយោ

១០. តេសំ ចិត្តាវិយុត្តានំ, យថាយោគមិតោ បរំ។

ចិត្តុប្បាទេសុ បច្ចេកំ, សម្បយោគោ បវុច្ចតិ។

១១. សត្ត សព្ពត្ថ យុជ្ជន្តិ, យថាយោគំ បកិណ្ណកា។

ចុទ្ទសាកុសលេស្វេវ, សោភនេស្វេវ សោភនា។

អញ្ញសមានចេតសិកសម្បយោគនយោ

១២. កថំ? **សព្ពចិត្តសាធារណា** តាវ សត្តិមេ ចេតសិកា សព្ពេសុបិ ឯកូននវុតិចិត្តុប្បាទេសុ លព្ភន្តិ។

១៣. បកិណ្ណកេសុ បន វិតក្កោ តាវ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវជ្ជិតកាមាវចរចិត្តេសុ ចេវ ឯកាទសសុ បឋមជ្ឈានចិត្តេសុ ចេតិ បញ្ចបញ្ញាសចិត្តេសុ ឧប្បជ្ជតិ។

១៤. វិចារោ បន តេសុ ចេវ ឯកាទសសុ ទុតិយជ្ឈានចិត្តេសុ ចាតិ ឆសដ្ឋិចិត្តេសុ។

១៥. អធិមោក្ខោ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវិចិកិច្ឆាសហគតវជ្ជិតចិត្តេសុ។

១៦. វីរិយំ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវជ្ជិតចិត្តេសុ។

១៧. បីតិ ទោមនស្សុបេក្ខាសហគតកាយវិញ្ញាណចតុត្ថជ្ឈានវជ្ជិតចិត្តេសុ។

១៨. ឆន្ទោ អហេតុកមោមូហវជ្ជិតចិត្តេសូតិ។

១៩. តេ បន ចិត្តុប្បាទា យថាក្កមំ –

ឆសដ្ឋិ បញ្ចបញ្ញាស, ឯកាទស ច សោឡស;
សត្តតិ វីសតិ ចេវ, បកិណ្ណកវិវជ្ជិតា។

បញ្ចបញ្ញាស ឆសដ្ឋិដ្ឋសត្តតិ តិសត្តតិ;
ឯកបញ្ញាស ចេកូនសត្តតិ សបកិណ្ណកា។

អកុសលចេតសិកសម្បយោគនយោ

២០. អកុសលេសុ បន មោហោ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ ឧទ្ធច្ចញ្ចាតិ ចត្តារោមេ ចេតសិកា សព្ពាកុសលសាធារណា នាម, សព្ពេសុបិ ទ្វាទសា កុសលេសុ លព្ភន្តិ។

២១. លោភោ អដ្ឋសុ លោភសហគតចិត្តេស្វេវ លព្ភតិ។

២២. ទិដ្ឋិ ចតូសុ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តេសុ។

២៣. មានោ ចតូសុ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេសុ។

២៤. ទោសោ ឥស្សា មច្ឆរិយំ កុក្កុច្ចញ្ចាតិ ទ្វីសុ បដិឃសម្បយុត្តចិត្តេសុ។

២៥. ថិនមិទ្ធំ បញ្ចសុ សសង្ខារិកចិត្តេសុ។

២៦. វិចិកិច្ឆា វិចិកិច្ឆាសហគតចិត្តេយេវាតិ។

២៧. សព្ពាបុញ្ញេសុ ចត្តារោ,

លោភមូលេ តយោ គតា;
ទោសមូលេសុ ចត្តារោ,
សសង្ខារេ ទ្វយំ តថា។

វិចិកិច្ឆា វិចិកិច្ឆា-ចិត្តេ ចាតិ ចតុទ្ទស;
ទ្វាទសាកុសលេស្វេវ, សម្បយុជ្ជន្តិ បញ្ចធា។

សោភនចេតសិកសម្បយោគនយោ

២៨. សោភនេសុ បន សោភនសាធារណា តាវ ឯកូនវីសតិមេ ចេតសិកា សព្ពេសុបិ ឯកូនសដ្ឋិសោភនចិត្តេសុ សំវិជ្ជន្តិ។

២៩. វិរតិយោ បន តិស្សោបិ លោកុត្តរចិត្តេសុ សព្ពថាបិ និយតា ឯកតោវ លព្ភន្តិ, លោកិយេសុ បន កាមាវចរកុសលេស្វេវ កទាចិ សន្ទិស្សន្តិ វិសុំ វិសុំ។

៣០. អប្បមញ្ញាយោ បន ទ្វាទសសុ បញ្ចមជ្ឈានវជ្ជិតមហគ្គតចិត្តេសុ ចេវ កាមាវចរកុសលេសុ ច សហេតុកកាមាវចរកិរិយចិត្តេសុ ចាតិ អដ្ឋវីសតិចិត្តេស្វេវ កទាចិ នានា ហុត្វា ជាយន្តិ, ឧបេក្ខាសហគតេសុ បនេត្ថ ករុណាមុទិតា ន សន្តីតិ កេចិ វទន្តិ។

៣១. បញ្ញា បន ទ្វាទសសុ ញាណសម្បយុត្តកាមាវចរចិត្តេសុ ចេវ សព្ពេសុបិ បញ្ចតឹសមហគ្គតលោកុត្តរចិត្តេសុ ចាតិ សត្តចត្តាលីសចិត្តេសុ សម្បយោគំ គច្ឆតីតិ។

៣២. ឯកូនវីសតិ ធម្មា, ជាយន្តេកូនសដ្ឋិសុ។

តយោ សោឡសចិត្តេសុ, អដ្ឋវីសតិយំ ទ្វយំ។

បញ្ញា បកាសិតា, សត្តចត្តាលីសវិធេសុបិ;
សម្បយុត្តា ចតុធេវំ, សោភនេស្វេវ សោភនា។

៣៣. ឥស្សាមច្ឆេរកុក្កុច្ច-វិរតិករុណាទយោ។

នានា កទាចិ មានោ ច, ថិន មិទ្ធំ តថា សហ។

៣៤. យថាវុត្តានុសារេន, សេសា **និយតយោគិនោ**។

សង្គហញ្ច បវក្ខាមិ, តេសំ ទានិ យថារហំ។

សង្គហនយោ

៣៥. ឆត្តឹសានុត្តរេ ធម្មា, បញ្ចតឹស មហគ្គតេ។

អដ្ឋតឹសាបិ លព្ភន្តិ, កាមាវចរសោភនេ។

សត្តវីសតិបុញ្ញម្ហិ, ទ្វាទសាហេតុកេតិ ច;
យថាសម្ភវយោគេន, បញ្ចធា តត្ថ សង្គហោ។

លោកុត្តរចិត្តសង្គហនយោ

៣៦. កថំ ? **លោកុត្តរេសុ** តាវ អដ្ឋសុ បឋមជ្ឈានិកចិត្តេសុ អញ្ញសមានា តេរស ចេតសិកា, អប្បមញ្ញាវជ្ជិតា តេវីសតិ សោភនចេតសិកា ចេតិ ឆត្តឹស ធម្មា សង្គហំ គច្ឆន្តិ, តថា ទុតិយជ្ឈានិកចិត្តេសុ វិតក្កវជ្ជា, តតិយជ្ឈានិកចិត្តេសុ វិតក្កវិចារវជ្ជា, ចតុត្ថជ្ឈានិកចិត្តេសុ វិតក្កវិចារបីតិវជ្ជា, បញ្ចមជ្ឈានិកចិត្តេសុបិ ឧបេក្ខាសហគតា តេ ឯវ សង្គយ្ហន្តីតិ សព្ពថាបិ អដ្ឋសុ លោកុត្តរចិត្តេសុ បញ្ចកជ្ឈានវសេន បញ្ចធាវ សង្គហោ ហោតីតិ។

៣៧. ឆត្តឹស បញ្ចតឹស ច, ចតុត្តឹស យថាក្កមំ។

តេត្តឹសទ្វយមិច្ចេវំ, បញ្ចធានុត្តរេ ឋិតា។

មហគ្គតចិត្តសង្គហនយោ

៣៨. **មហគ្គតេសុ** បន តីសុ បឋមជ្ឈានិកចិត្តេសុ តាវ អញ្ញសមានា តេរស ចេតសិកា, វិរតិត្តយវជ្ជិតា ទ្វាវីសតិ សោភនចេតសិកា ចេតិ បញ្ចតឹស ធម្មា សង្គហំ គច្ឆន្តិ, ករុណាមុទិតា បនេត្ថ បច្ចេកមេវ យោជេតព្ពា, តថា ទុតិយជ្ឈានិកចិត្តេសុ វិតក្កវជ្ជា, តតិយជ្ឈានិកចិត្តេសុ វិតក្កវិចារវជ្ជា, ចតុត្ថជ្ឈានិក

ចិត្តេសុ វិតក្កវិចារបីតិវជ្ជា, បញ្ចមជ្ឈានិកចិត្តេសុ បន បន្នរសសុ អប្បមញ្ញាយោ ន លព្ភន្តីតិ សព្ពថាបិ សត្តវីសតិមហគ្គតចិត្តេសុ បញ្ចកជ្ឈានវសេន បញ្ចធាវ សង្គហោ ហោតីតិ។

៣៩. បញ្ចតឹស ចតុត្តឹស, តេត្តឹស ច យថាក្កមំ។

ពាត្តឹស ចេវ តឹសេតិ, បញ្ចធាវ មហគ្គតេ។

កាមាវចរសោភនចិត្តសង្គហនយោ

៤០. **កាមាវចរសោភនេសុ** បន កុសលេសុ តាវ បឋមទ្វយេ អញ្ញសមានា តេរស ចេតសិកា, បញ្ចវីសតិ សោភនចេតសិកា ចេតិ អដ្ឋតឹស ធម្មា សង្គហំ គច្ឆន្តិ, អប្បមញ្ញាវិរតិយោ បនេត្ថ បញ្ចបិ បច្ចេកមេវ យោជេតព្ពា, តថា ទុតិយទ្វយេ ញាណវជ្ជិតា, តតិយទ្វយេ ញាណសម្បយុត្តា បីតិវជ្ជិតា, ចតុត្ថទ្វយេ ញាណបីតិវជ្ជិតា តេ ឯវ សង្គយ្ហន្តិ។ កិរិយចិត្តេសុបិ វិរតិវជ្ជិតា តថេវ ចតូសុបិ ទុកេសុ ចតុធាវ សង្គយ្ហន្តិ។ តថា វិបាកេសុ ច អប្បមញ្ញាវិរតិវជ្ជិតា តេ ឯវ សង្គយ្ហន្តីតិ សព្ពថាបិ ចតុវីសតិកាមាវចរសោភនចិត្តេសុ ទុកវសេន ទ្វាទសធាវ សង្គហោ ហោតីតិ។

៤១. អដ្ឋតឹស សត្តតឹស, ទ្វយំ ឆត្តឹសកំ សុភេ។

បញ្ចតឹស ចតុត្តឹស, ទ្វយំ តេត្តឹសកំ ក្រិយេ;
តេត្តឹស បាកេ ពាត្តឹស, ទ្វយេកតឹសកំ ភវេ;
សហេតុកាមាវចរបុញ្ញ-បាកក្រិយាមនេ។

៤២. នវិជ្ជន្តេត្ថ វិរតី, ក្រិយេសុ ច មហគ្គតេ។

អនុត្តរេ អប្បមញ្ញា, កាមបាកេ ទ្វយំ តថា;
អនុត្តរេ ឈានធម្មា, អប្បមញ្ញា ច មជ្ឈិមេ;
វិរតី ញាណបីតី ច, បរិត្តេសុ វិសេសកា។

អកុសលចិត្តសង្គហនយោ

៤៣. **អកុសលេសុ** បន លោភមូលេសុ តាវ បឋមេ អសង្ខារិកេ អញ្ញសមានា តេរស ចេតសិកា, អកុសលសាធារណា ចត្តារោ ចាតិ សត្តរស លោភទិដ្ឋីហិ សទ្ធឹ ឯកូនវីសតិ ធម្មា សង្គហំ គច្ឆន្តិ។

៤៤. តថេវ ទុតិយេ អសង្ខារិកេ លោភមានេន។

៤៥. តតិយេ តថេវ បីតិវជ្ជិតា លោភទិដ្ឋីហិ សហ អដ្ឋារស។

៤៦. ចតុត្ថេ តថេវ លោភមានេន។

៤៧. បញ្ចមេ បន បដិឃសម្បយុត្តេ អសង្ខារិកេ ទោសោ ឥស្សា មច្ឆរិយំ កុក្កុច្ចញ្ចាតិ ចតូហិ សទ្ធឹ បីតិវជ្ជិតា តេ ឯវ វីសតិ ធម្មា សង្គយ្ហន្តិ, ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចានិ បនេត្ថ បច្ចេកមេវ យោជេតព្ពានិ។

៤៨. សសង្ខារិកបញ្ចកេបិ តថេវ ថិនមិទ្ធេន វិសេសេត្វា យោជេតព្ពា។

៤៩. ឆន្ទបីតិវជ្ជិតា បន អញ្ញសមានា ឯកាទស, អកុសលសាធារណា ចត្តារោ ចាតិ បន្នរស ធម្មា ឧទ្ធច្ចសហគតេ សម្បយុជ្ជន្តិ។

៥០. វិចិកិច្ឆាសហគតចិត្តេ ច អធិមោក្ខវិរហិតា វិចិកិច្ឆាសហគតា តថេវ បន្នរស ធម្មា សមុបលព្ភន្តីតិ សព្ពថាបិ ទ្វាទសាកុសលចិត្តុប្បាទេសុ បច្ចេកំ យោជិយមានាបិ គណនវសេន សត្តធាវ សង្គហិតា ភវន្តីតិ។

៥១. ឯកូនវីសាដ្ឋារស, វីសេកវីស វីសតិ។

ទ្វាវីស បន្នរសេតិ, សត្តធា កុសលេបិតា។

៥២. សាធារណា ច ចត្តារោ, សមានា ច ទសាបរេ។

ចុទ្ទសេតេ បវុច្ចន្តិ, **សព្ពាកុសលយោគិនោ**។

អហេតុកចិត្តសង្គហនយោ

៥៣. **អហេតុកេសុ** បន ហសនចិត្តេ តាវ ឆន្ទវជ្ជិតា អញ្ញសមានា ទ្វាទស ធម្មា សង្គហំ គច្ឆន្តិ។

៥៤. តថា វោដ្ឋព្ពនេ ឆន្ទបីតិវជ្ជិតា។

៥៥. សុខសន្តីរណេ ឆន្ទវីរិយវជ្ជិតា។

៥៦. មនោធាតុត្តិកាហេតុកបដិសន្ធិយុគឡេ ឆន្ទបីតិវីរិយវជ្ជិតា។

៥៧. ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេ បកិណ្ណកវជ្ជិតា តេយេវ សង្គយ្ហន្តីតិ សព្ពថាបិ អដ្ឋារសសុ អហេតុកេសុ គណនវសេន ចតុធាវ សង្គហោ ហោតីតិ។

៥៨. ទ្វាទសេកាទស ទស, សត្ត ចាតិ ចតុព្ពិធោ។

អដ្ឋារសាហេតុកេសុ, ចិត្តុប្បាទេសុ សង្គហោ។

៥៩. អហេតុកេសុ សព្ពត្ថ, សត្ត សេសា យថារហំ។

ឥតិ វិត្ថារតោ វុត្តោ, តេត្តឹសវិធសង្គហោ។

៦០. ឥត្ថំ ចិត្តាវិយុត្តានំ, សម្បយោគញ្ច សង្គហំ។

ញត្វា ភេទំ យថាយោគំ, ចិត្តេន សមមុទ្ទិសេ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ ចេតសិកសង្គហវិភាគោ នាម

ទុតិយោ បរិច្ឆេទោ។

៣. បកិណ្ណកបរិច្ឆេទោ

១. សម្បយុត្តា យថាយោគំ, តេបញ្ញាស សភាវតោ។

ចិត្តចេតសិកា ធម្មា, តេសំ ទានិ យថារហំ។

២. វេទនាហេតុតោ កិច្ចទ្វារាលម្ពណវត្ថុតោ។

ចិត្តុប្បាទវសេនេវ, សង្គហោ នាម នីយតេ។

វេទនាសង្គហោ

៣. តត្ថ **វេទនាសង្គហេ** តាវ តិវិធា វេទនា សុខំ ទុក្ខំ អទុក្ខមសុខា ចេតិ, សុខំ ទុក្ខំ សោមនស្សំ ទោមនស្សំ ឧបេក្ខាតិ ច ភេទេន បន បញ្ចធា ហោតិ។

៤. តត្ថ សុខសហគតំ កុសលវិបាកំ កាយវិញ្ញាណមេកមេវ, តថា ទុក្ខសហគតំ អកុសលវិបាកំ។

៥. សោមនស្សសហគតចិត្តានិ បន លោភមូលានិ ចត្តារិ, ទ្វាទស កាមាវចរសោភនានិ, សុខសន្តីរណហសនានិ ច ទ្វេតិ អដ្ឋារស កាមាវចរសោមនស្សសហគតចិត្តានិ ចេវ បឋមទុតិយតតិយចតុត្ថជ្ឈានសង្ខាតានិ ចតុចត្តាលីស មហគ្គតលោកុត្តរចិត្តានិ ចេតិ ទ្វាសដ្ឋិវិធានិ ភវន្តិ។

៦. ទោមនស្សសហគតចិត្តានិ បន ទ្វេ បដិឃសម្បយុត្តចិត្តានេវ។

៧. សេសានិ សព្ពានិបិ បញ្ចបញ្ញាស ឧបេក្ខាសហគតចិត្តានេវាតិ។

៨. សុខំ ទុក្ខមុបេក្ខាតិ, តិវិធា តត្ថ វេទនា។

សោមនស្សំ ទោមនស្សមិតិភេទេន បញ្ចធា។

៩. សុខមេកត្ថ ទុក្ខញ្ច, ទោមនស្សំ ទ្វយេ ឋិតំ។

ទ្វាសដ្ឋីសុ សោមនស្សំ, បញ្ចបញ្ញាសកេតរា។

ហេតុសង្គហោ

១០. **ហេតុសង្គហេ** ហេតូ នាម លោភោ ទោសោ មោហោ អលោភោ អទោសោ អមោហោ ចាតិ ឆព្ពិធា ភវន្តិ។

១១. តត្ថ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនហសនវសេន អហេតុកចិត្តានិ នាម។

១២. សេសានិ សព្ពានិបិ ឯកសត្តតិ ចិត្តានិ សហេតុកានេវ។

១៣. តត្ថាបិ ទ្វេ មោមូហចិត្តានិ ឯកហេតុកានិ។

១៤. សេសានិ ទស អកុសលចិត្តានិ ចេវ ញាណវិប្បយុត្តានិ ទ្វាទស កាមាវចរសោភនានិ ចេតិ ទ្វាវីសតិ ទ្វិហេតុកចិត្តានិ។

១៥. ទ្វាទស ញាណសម្បយុត្តកាមាវចរសោភនានិ ចេវ បញ្ចតឹស មហគ្គតលោកុត្តរចិត្តានិ ចេតិ សត្តចត្តាលីស តិហេតុកចិត្តានីតិ។

១៦. លោភោ ទោសោ ច មោហោ ច,

ហេតូ អកុសលា តយោ;
អលោភាទោសាមោហោ ច,
កុសលាព្យាកតា តថា។

១៧. អហេតុកាដ្ឋារសេកហេតុកា ទ្វេ ទ្វាវីសតិ។

ទ្វិហេតុកា មតា សត្តចត្តាលីសតិហេតុកា។

កិច្ចសង្គហោ

១៨. **កិច្ចសង្គហេ** កិច្ចានិ នាម បដិសន្ធិភវង្គាវជ្ជនទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនសម្បដិច្ឆន សន្តីរណវោដ្ឋព្ពនជវនតទារម្មណចុតិវសេន ចុទ្ទសវិធានិ ភវន្តិ។

១៩. បដិសន្ធិភវង្គាវជ្ជនបញ្ចវិញ្ញាណឋានាទិវសេន បន តេសំ ទសធា ឋានភេទោ វេទិតព្ពោ។

២០. តត្ថ ទ្វេ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណានិ ចេវ អដ្ឋ មហាវិបាកានិ ច នវ រូបារូបវិបាកានិ ចេតិ ឯកូនវីសតិ ចិត្តានិ បដិសន្ធិភវង្គចុតិកិច្ចានិ នាម។

២១. អាវជ្ជនកិច្ចានិ បន ទ្វេ។

២២. តថា ទស្សនសវនឃាយនសាយនផុសនសម្បដិច្ឆនកិច្ចានិ ច។

២៣. តីណិ សន្តីរណកិច្ចានិ។

២៤. មនោទ្វារាវជ្ជនមេវ បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនកិច្ចំ សាធេតិ។

២៥. អាវជ្ជនទ្វយវជ្ជិតានិ កុសលាកុសលផលកិរិយចិត្តានិ បញ្ចបញ្ញាស ជវនកិច្ចានិ។

២៦. អដ្ឋ មហាវិបាកានិ ចេវ សន្តីរណត្តយញ្ចេតិ ឯកាទស តទារម្មណកិច្ចានិ។

២៧. តេសុ បន ទ្វេ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណចិត្តានិ បដិសន្ធិភវង្គចុតិតទារម្មណសន្តីរណវសេន បញ្ចកិច្ចានិ នាម។

២៨. មហាវិបាកានិ អដ្ឋ បដិសន្ធិភវង្គចុតិតទារម្មណវសេន ចតុកិច្ចានិ នាម។

២៩. មហគ្គតវិបាកានិ នវ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន តិកិច្ចានិ នាម។

៣០. សោមនស្សសន្តីរណំ សន្តីរណតទារម្មណវសេន ទុកិច្ចំ។

៣១. តថា វោដ្ឋព្ពនំ វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនវសេន។

៣២. សេសានិ បន សព្ពានិបិ ជវនមនោធាតុត្តិកទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ យថាសម្ភវមេកកិច្ចានីតិ។

៣៣. បដិសន្ធាទយោ នាម, កិច្ចភេទេន ចុទ្ទស។

ទសធា ឋានភេទេន, ចិត្តុប្បាទា បកាសិតា។

៣៤. អដ្ឋសដ្ឋិ តថា ទ្វេ ច, នវាដ្ឋ ទ្វេ យថាក្កមំ។

ឯកទ្វិតិចតុបញ្ចកិច្ចឋានានិ និទ្ទិសេ។

ទ្វារសង្គហោ

៣៥. ទ្វារសង្គហេ ទ្វារានិ នាម ចក្ខុទ្វារំ សោតទ្វារំ ឃានទ្វារំ ជិវ្ហាទ្វារំ កាយទ្វារំ មនោទ្វារញ្ចេតិ ឆព្ពិធានិ ភវន្តិ។

៣៦. តត្ថ ចក្ខុមេវ ចក្ខុទ្វារំ។

៣៧. តថា សោតាទយោ សោតទ្វារាទីនិ។

៣៨. មនោទ្វារំ បន ភវង្គន្តិ បវុច្ចតិ។

៣៩. តត្ថ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចក្ខុវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនកាមាវចរជវនតទារម្មណវសេន ឆចត្តាលីស ចិត្តានិ ចក្ខុទ្វារេ យថារហំ ឧប្បជ្ជន្តិ, តថា បញ្ចទ្វារាវជ្ជនសោតវិញ្ញាណាទិវសេន សោតទ្វារាទីសុបិ ឆចត្តាលីសេវ ភវន្តីតិ សព្ពថាបិ បញ្ចទ្វារេ ចតុបញ្ញាស ចិត្តានិ កាមាវចរានេវ។

៤០. មនោទ្វារេ បន មនោទ្វារាវជ្ជនបញ្ចបញ្ញាសជវនតទារម្មណវសេន សត្តសដ្ឋិ ចិត្តានិ ភវន្តិ។

៤១. ឯកូនវីសតិ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន ទ្វារវិមុត្តានិ។

៤២. តេសុ បន បញ្ចវិញ្ញាណានិ ចេវ មហគ្គតលោកុត្តរជវនានិ ចេតិ ឆត្តឹស យថារហមេកទ្វារិកចិត្តានិ នាម។

៤៣. មនោធាតុត្តិកំ បន បញ្ចទ្វារិកំ។

៤៤. សុខសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនកាមាវចរជវនានិ ឆទ្វារិកចិត្តានិ។

៤៥. ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណមហាវិបាកានិ ឆទ្វារិកានិ ចេវ ទ្វារវិមុត្តានិ ច។

៤៦. មហគ្គតវិបាកានិ ទ្វារវិមុត្តានេវាតិ។

៤៧. ឯកទ្វារិកចិត្តានិ, បញ្ចឆទ្វារិកានិ ច។

ឆទ្វារិកវិមុត្តានិ, វិមុត្តានិ ច សព្ពថា។

ឆត្តឹសតិ តថា តីណិ, ឯកតឹស យថាក្កមំ;
ទសធា នវធា ចេតិ, បញ្ចធា បរិទីបយេ។

អាលម្ពណសង្គហោ

៤៨. អាលម្ពណសង្គហេ អារម្មណានិ នាម រូបារម្មណំ សទ្ទារម្មណំ គន្ធារម្មណំ រសារម្មណំ ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ ធម្មារម្មណញ្ចេតិ ឆព្ពិធានិ ភវន្តិ។

៤៩. តត្ថ រូបមេវ រូបារម្មណំ, តថា សទ្ទាទយោ សទ្ទារម្មណាទីនិ។

៥០. ធម្មារម្មណំ បន បសាទសុខុមរូបចិត្តចេតសិកនិព្ពានបញ្ញត្តិវសេន ឆធា សង្គយ្ហតិ។

៥១. តត្ថ ចក្ខុទ្វារិកចិត្តានំ សព្ពេសម្បិ រូបមេវ អារម្មណំ, តញ្ច បច្ចុប្បន្នំ។ តថា សោតទ្វារិកចិត្តាទីនម្បិ សទ្ទាទីនិ, តានិ ច បច្ចុប្បន្នានិយេវ។

៥២. មនោទ្វារិកចិត្តានំ បន ឆព្ពិធម្បិ បច្ចុប្បន្នមតីតំ អនាគតំ កាលវិមុត្តញ្ច យថារហមារម្មណំ ហោតិ។

៥៣. ទ្វារវិមុត្តានញ្ច បដិសន្ធិភវង្គចុតិសង្ខាតានំ ឆព្ពិធម្បិ យថាសម្ភវំ យេភុយ្យេន ភវន្តរេ ឆទ្វារគ្គហិតំ បច្ចុប្បន្នមតីតំ បញ្ញត្តិភូតំ វា កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តសម្មតំ អារម្មណំ ហោតិ។

៥៤. តេសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ យថាក្កមំ រូបាទិឯកេការម្មណានេវ។

៥៥. មនោធាតុត្តិកំ បន រូបាទិបញ្ចារម្មណំ។

៥៦. សេសានិ កាមាវចរវិបាកានិ ហសនចិត្តញ្ចេតិ សព្ពថាបិ កាមាវចរារម្មណានេវ។

៥៧. អកុសលានិ ចេវ ញាណវិប្បយុត្តកាមាវចរជវនានិ ចេតិ លោកុត្តរវជ្ជិតសព្ពារម្មណានិ។

៥៨. ញាណសម្បយុត្តកាមាវចរកុសលានិ ចេវ បញ្ចមជ្ឈានសង្ខាតំ អភិញ្ញាកុសលញ្ចេតិ អរហត្តមគ្គផលវជ្ជិតសព្ពារម្មណានិ។

៥៩. ញាណសម្បយុត្តកាមាវចរកិរិយានិ ចេវ កិរិយាភិញ្ញាវោដ្ឋព្ពនញ្ចេតិ សព្ពថាបិ សព្ពារម្មណានិ។

៦០. អារុប្បេសុ ទុតិយចតុត្ថានិ មហគ្គតារម្មណានិ។

៦១. សេសានិ មហគ្គតចិត្តានិ សព្ពានិបិ បញ្ញត្តារម្មណានិ។

៦២. លោកុត្តរចិត្តានិ និព្ពានារម្មណានីតិ។

៦៣. បញ្ចវីស បរិត្តម្ហិ, ឆ ចិត្តានិ មហគ្គតេ។

ឯកវីសតិ វោហារេ, អដ្ឋ និព្ពានគោចរេ។

វីសានុត្តរមុត្តម្ហិ , អគ្គមគ្គផលុជ្ឈិតេ;
បញ្ច សព្ពត្ថ ឆច្ចេតិ, សត្តធា តត្ថ សង្គហោ។

វត្ថុសង្គហោ

៦៤. **វត្ថុសង្គហេ** វត្ថូនិ នាម ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយហទយវត្ថុ ចេតិ ឆព្ពិធានិ ភវន្តិ។

៦៥. តានិ កាមលោកេ សព្ពានិបិ លព្ភន្តិ។

៦៦. រូបលោកេ បន ឃានាទិត្តយំ នត្ថិ។

៦៧. អរូបលោកេ បន សព្ពានិបិ ន សំវិជ្ជន្តិ។

៦៨. តត្ថ បញ្ចវិញ្ញាណធាតុយោ យថាក្កមំ ឯកន្តេន បញ្ច បសាទវត្ថូនិ និស្សាយេវ បវត្តន្តិ។

៦៩. បញ្ចទ្វារាវជ្ជនសម្បដិច្ឆនសង្ខាតា បន មនោធាតុ ច ហទយំ និស្សិតាយេវ បវត្តន្តិ។

៧០. អវសេសា បន មនោវិញ្ញាណធាតុសង្ខាតា ច សន្តីរណមហាវិបាកបដិឃទ្វយបឋមមគ្គហសនរូបាវចរវសេន ហទយំ និស្សាយេវ បវត្តន្តិ។

៧១. អវសេសា កុសលាកុសលកិរិយានុត្តរវសេន បន និស្សាយ វា អនិស្សាយ វា។

៧២. អារុប្បវិបាកវសេន ហទយំ អនិស្សាយេវាតិ។

៧៣. ឆវត្ថុំ និស្សិតា កាមេ, សត្ត រូបេ ចតុព្ពិធា។

តិវត្ថុំ និស្សិតារុប្បេ, ធាត្វេកា និស្សិតា មតា។

៧៤. តេចត្តាលីស និស្សាយ, ទ្វេចត្តាលីស ជាយរេ។

និស្សាយ ច អនិស្សាយ, បាការុប្បា អនិស្សិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ បកិណ្ណកសង្គហវិភាគោ នាម

តតិយោ បរិច្ឆេទោ។

៤. វីថិបរិច្ឆេទោ

១. ចិត្តុប្បាទានមិច្ចេវំ, កត្វាសង្គហមុត្តរំ។

ភូមិបុគ្គលភេទេន, បុព្ពាបរនិយាមិតំ។

បវត្តិសង្គហំ នាម, បដិសន្ធិបវត្តិយំ;
បវក្ខាមិ សមាសេន, យថាសម្ភវតោ កថំ។

២.. វីថិមុត្តានំ បន កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តវសេន តិវិធា ហោតិ វិសយប្បវត្តិ។

៤. តត្ថ វត្ថុទ្វារារម្មណានិ បុព្ពេ វុត្តនយានេវ។

វិញ្ញាណឆក្កំ

៥. ចក្ខុវិញ្ញាណំ សោតវិញ្ញាណំ ឃានវិញ្ញាណំ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ កាយវិញ្ញាណំ មនោវិញ្ញាណញ្ចេតិ ឆ វិញ្ញាណានិ។

វីថិឆក្កំ

៦. **ឆ វីថិយោ** បន ចក្ខុទ្វារវីថិ សោតទ្វារវីថិ ឃានទ្វារវីថិ ជិវ្ហាទ្វារវីថិ កាយទ្វារវីថិ មនោទ្វារវីថិ ចេតិ ទ្វារវសេន វា, ចក្ខុវិញ្ញាណវីថិ សោតវិញ្ញាណវីថិ ឃានវិញ្ញាណវីថិ ជិវ្ហាវិញ្ញាណវីថិ កាយវិញ្ញាណវីថិ មនោវិញ្ញាណវីថិ ចេតិ វិញ្ញាណវសេន វា ទ្វារប្បវត្តា ចិត្តប្បវត្តិយោ យោជេតព្ពា។

វីថិភេទោ

៧. អតិមហន្តំ មហន្តំ បរិត្តំ អតិបរិត្តញ្ចេតិ បញ្ចទ្វារេ មនោទ្វារេ បន វិភូតមវិភូតញ្ចេតិ ឆធា វិសយប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។

បញ្ចទ្វារវីថិ

៨. កថំ? ឧប្បាទឋិតិភង្គវសេន ខណត្តយំ ឯកចិត្តក្ខណំ នាម។

៩. តានិ បន សត្តរស ចិត្តក្ខណានិ រូបធម្មានមាយុ។

១០. ឯកចិត្តក្ខណាតីតានិ វា ពហុចិត្តក្ខណាតីតានិ វា ឋិតិប្បត្តានេវ បញ្ចារម្មណានិ បញ្ចទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។ តស្មា យទិ ឯកចិត្តក្ខណាតីតកំ រូបារម្មណំ ចក្ខុស្ស អាបាថមាគច្ឆតិ, តតោ ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គេ ចលិតេ ភវង្គសោតំ វោច្ឆិន្ទិត្វា តមេវ រូបារម្មណំ អាវជ្ជន្តំ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ, តតោ តស្សានន្តរំ តមេវ រូបំ បស្សន្តំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, សម្បដិច្ឆន្តំ សម្បដិច្ឆនចិត្តំ, សន្តីរយមានំ សន្តីរណចិត្តំ, វវត្ថបេន្តំ វោដ្ឋព្ពនចិត្តញ្ចេតិ យថាក្កមំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈន្តិ, តតោ បរំ ឯកូនតីស កាមាវចរជវនេសុ យំកិញ្ចិ លទ្ធបច្ចយំ យេភុយ្យេន សត្តក្ខត្តុំ ជវតិ, ជវនានុពន្ធានិ ច ទ្វេ តទារម្មណបាកានិ យថារហំ បវត្តន្តិ, តតោ បរំ ភវង្គបាតោ។

១១. ឯត្តាវតា ចុទ្ទស វីថិចិត្តុប្បាទា, ទ្វេ ភវង្គចលនានិ, បុព្ពេវាតីតកមេកចិត្តក្ខណន្តិ កត្វា សត្តរស ចិត្តក្ខណានិ បរិបូរេន្តិ, តតោ បរំ និរុជ្ឈតិ, អារម្មណមេតំ **អតិមហន្តំ** នាម គោចរំ។

១២. យាវ តទារម្មណុប្បាទា បន អប្បហោន្តាតីតកមាបាថមាគតំ អារម្មណំ **មហន្តំ** នាម, តត្ថ ជវនាវសានេ ភវង្គបាតោវ ហោតិ, នត្ថិ តទារម្មណុប្បាទោ។

១៣. យាវ ជវនុប្បាទាបិ អប្បហោន្តាតីតកមាបាថមាគតំ អារម្មណំ **បរិត្តំ** នាម, តត្ថ ជវនម្បិ អនុប្បជ្ជិត្វា ទ្វត្តិក្ខត្តុំ វោដ្ឋព្ពនមេវ បវត្តតិ, តតោ បរំ ភវង្គបាតោវ ហោតិ។

១៤. យាវ វោដ្ឋព្ពនុប្បាទា ច បន អប្បហោន្តាតីតកមាបាថមាគតំ និរោធាសន្នមារម្មណំ **អតិបរិត្តំ** នាម, តត្ថ ភវង្គចលនមេវ ហោតិ, នត្ថិ វីថិចិត្តុប្បាទោ។

១៥. ឥច្ចេវំ ចក្ខុទ្វារេ, តថា សោតទ្វារាទីសុ ចេតិ សព្ពថាបិ បញ្ចទ្វារេ តទារម្មណជវនវោដ្ឋព្ពនមោឃវារសង្ខាតានំ ចតុន្នំ វារានំ យថាក្កមំ អារម្មណភូតា វិសយប្បវត្តិ ចតុធា វេទិតព្ពា។

១៦. វីថិចិត្តានិ សត្តេវ, ចិត្តុប្បាទា ចតុទ្ទស។

ចតុបញ្ញាស វិត្ថារា, បញ្ចទ្វារេ យថារហំ។

អយមេត្ថ បញ្ចទ្វារេ វីថិចិត្តប្បវត្តិនយោ។

មនោទ្វារវីថិ បរិត្តជវនវារោ

១៧. **មនោទ្វារេ** បន យទិ **វិភូត**មារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ, តតោ បរំ ភវង្គចលនមនោទ្វារាវជ្ជនជវនាវសានេ តទារម្មណបាកានិ បវត្តន្តិ, តតោ បរំ ភវង្គបាតោ។

១៨. **អវិភូតេ** បនារម្មណេ ជវនាវសានេ ភវង្គបាតោវ ហោតិ, នត្ថិ តទារម្មណុប្បាទោតិ។

១៩. វីថិចិត្តានិ តីណេវ, ចិត្តុប្បាទា ទសេរិតា។

វិត្ថារេន បនេត្ថេក-ចត្តាលីស វិភាវយេ;

អយមេត្ថ បរិត្តជវនវារោ។

អប្បនាជវនវារោ

២០. **អប្បនាជវនវារេ** បន វិភូតាវិភូតភេទោ នត្ថិ, តថា តទារម្មណុប្បាទោ ច។

២១. តត្ថ ហិ ញាណសម្បយុត្តកាមាវចរជវនានមដ្ឋន្នំ អញ្ញតរស្មិំ បរិកម្មោបចារានុលោមគោត្រភុនាមេន ចតុក្ខត្តុំ តិក្ខត្តុមេវ វា យថាក្កមំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធានន្តរមេវ យថារហំ ចតុត្ថំ, បញ្ចមំ វា ឆព្ពីសតិមហគ្គតលោកុត្តរជវនេសុ យថាភិនីហារវសេន យំ កិញ្ចិ ជវនំ អប្បនាវីថិមោតរតិ, តតោ បរំ អប្បនាវសានេ ភវង្គបាតោវ ហោតិ។

២២. តត្ថ សោមនស្សសហគតជវនានន្តរំ អប្បនាបិ សោមនស្សសហគតាវ បាដិកង្ខិតព្ពា, ឧបេក្ខាសហគតជវនានន្តរំ ឧបេក្ខាសហគតាវ, តត្ថាបិ កុសលជវនានន្តរំ កុសលជវនញ្ចេវ ហេដ្ឋិមញ្ច ផលត្តយមប្បេតិ, កិរិយជវនានន្តរំ កិរិយជវនំ អរហត្តផលញ្ចាតិ។

២៣. ទ្វត្តឹស សុខបុញ្ញម្ហា, ទ្វាទសោបេក្ខកា បរំ,

សុខិតក្រិយតោ អដ្ឋ, ឆ សម្ភោន្តិ ឧបេក្ខកា។

២៤. បុថុជ្ជនាន សេក្ខានំ, កាមបុញ្ញតិហេតុតោ។

តិហេតុកាមក្រិយតោ, វីតរាគានមប្បនា។

អយមេត្ថ មនោទ្វារេ វីថិចិត្តប្បវត្តិនយោ។

តទារម្មណនិយមោ

២៥. សព្ពត្ថាបិ បនេត្ថ អនិដ្ឋេ អារម្មណេ អកុសលវិបាកានេវ បញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆន សន្តីរណតទារម្មណានិ។

២៦. ឥដ្ឋេ កុសលវិបាកានិ។

២៧. អតិឥដ្ឋេ បន សោមនស្សសហគតានេវ សន្តីរណតទារម្មណានិ, តត្ថាបិ សោមនស្សសហគត កិរិយជវនាវសានេ សោមនស្សសហគតានេវ តទារម្មណានិ ភវន្តិ, ឧបេក្ខាសហគតកិរិយជវនាវសានេ ច ឧបេក្ខាសហគតានេវ ហោន្តិ។

២៨. ទោមនស្សសហគតជវនាវសានេ ច បន តទារម្មណានិចេវ ភវង្គានិ ច ឧបេក្ខាសហគតានេវ ភវន្តិ, តស្មា យទិ សោមនស្សបដិសន្ធិកស្ស ទោមនស្សសហគតជវនាវសានេ តទារម្មណសម្ភវោ នត្ថិ, តទា យំ កិញ្ចិ បរិចិតបុព្ពំ បរិត្តារម្មណមារព្ភ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ ឧប្បជ្ជតិ, តមនន្តរិត្វា ភវង្គបាតោវ ហោតីតិ វទន្តិ អាចរិយា។

២៩. តថា កាមាវចរជវនាវសានេ កាមាវចរសត្តានំ កាមាវចរធម្មេស្វេវ អារម្មណភូតេសុ តទារម្មណំ ឥច្ឆន្តីតិ។

៣០. កាមេ ជវនសត្តាលម្ពណានំ និយមេ សតិ។

វិភូតេតិមហន្តេ ច, តទារម្មណមីរិតំ។

អយមេត្ថ តទារម្មណនិយមោ។

ជវននិយមោ

៣១. **ជវនេសុ** ច បរិត្តជវនវីថិយំ កាមាវចរជវនានិ សត្តក្ខត្តុំ ឆក្ខត្តុមេវ វា ជវន្តិ។

៣២. មន្ទប្បវត្តិយំ បន មរណកាលាទីសុ បញ្ចវារមេវ។

៣៣. ភគវតោ បន យមកបាដិហារិយកាលាទីសុ លហុកប្បវត្តិយំ ចត្តារិបញ្ច វា បច្ចវេក្ខណចិត្តានិ ភវន្តីតិបិ វទន្តិ។

៣៤. អាទិកម្មិកស្ស បន បឋមកប្បនាយំ មហគ្គតជវនានិអភិញ្ញាជវនានិ ច សព្ពទាបិ ឯកវារមេវ ជវន្តិ, តតោ បរំ ភវង្គបាតោ។

៣៥. ចត្តារោ បន មគ្គុប្បាទា ឯកចិត្តក្ខណិកា, តតោ បរំ ទ្វេ តីណិ ផលចិត្តានិ យថារហំ ឧប្បជ្ជន្តិ, តតោ បរំ ភវង្គបាតោ។

៣៦. និរោធសមាបត្តិកាលេ ទ្វិក្ខត្តុំ ចតុត្ថារុប្បជវនំ ជវតិ, តតោ បរំ និរោធំ ផុសតិ។

៣៧. វុដ្ឋានកាលេ ច អនាគាមិផលំ វា អរហត្តផលំ វា យថារហមេកវារំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធេ ភវង្គបាតោវ ហោតិ។

៣៨. សព្ពត្ថាបិ សមាបត្តិវីថិយំ ភវង្គសោតោ វិយ វីថិនិយមោ នត្ថីតិ កត្វា ពហូនិបិ លព្ភន្តីតិ។

៣៩. សត្តក្ខត្តុំ បរិត្តានិ, មគ្គាភិញ្ញា សកឹ មតា។

អវសេសានិ លព្ភន្តិ, ជវនានិ ពហូនិបិ។

អយមេត្ថ ជវននិយមោ។

បុគ្គលភេទោ

៤០. ទុហេតុកានមហេតុកានញ្ច បនេត្ថ កិរិយជវនានិ ចេវ អប្បនាជវនានិ ច លព្ភន្តិ។

៤១. តថា ញាណសម្បយុត្តវិបាកានិ ច សុគតិយំ។

៤២. ទុគ្គតិយំ បន ញាណវិប្បយុត្តានិ ច មហាវិបាកានិ ន លព្ភន្តិ។

៤៣. តិហេតុកេសុ ច ខីណាសវានំ កុសលាកុសលជវនានិ ន លព្ភន្តិ។

៤៤. តថា សេក្ខបុថុជ្ជនានំ កិរិយជវនានិ។

៤៥. ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តវិចិកិច្ឆាជវនានិ ច សេក្ខានំ។

៤៦. អនាគាមិបុគ្គលានំ បន បដិឃជវនានិ ច ន លព្ភន្តិ។

៤៧. លោកុត្តរជវនានិ ច យថារហំ អរិយានមេវ សមុប្បជ្ជន្តីតិ។

៤៨. អសេក្ខានំ ចតុចត្តាលីស សេក្ខានមុទ្ទិសេ។

ឆប្បញ្ញាសាវសេសានំ, ចតុបញ្ញាស សម្ភវា។

អយមេត្ថ បុគ្គលភេទោ។

ភូមិវិភាគោ

៤៩. កាមាវចរភូមិយំ បនេតានិ សព្ពានិបិ វីថិចិត្តានិ យថារហមុបលព្ភន្តិ។

៥០. រូបាវចរភូមិយំ បដិឃជវនតទារម្មណវជ្ជិតានិ។

៥១. អរូបាវចរភូមិយំ បឋមមគ្គរូបាវចរហសនហេដ្ឋិមារុប្បវជ្ជិតានិ ច លព្ភន្តិ។

៥២. សព្ពត្ថាបិ ច តំតំបសាទរហិតានំ តំតំទ្វារិកវីថិចិត្តានិ ន លព្ភន្តេវ។

៥៣. អសញ្ញសត្តានំ បន សព្ពថាបិ ចិត្តប្បវត្តិ នត្ថេវាតិ។

៥៤. អសីតិ វីថិចិត្តានិ, កាមេ រូបេ យថារហំ។

ចតុសដ្ឋិ តថារូបេ, ទ្វេចត្តាលីស លព្ភរេ។

អយមេត្ថ ភូមិវិភាគោ។

៥៥. ឥច្ចេវំ ឆទ្វារិកចិត្តប្បវត្តិ យថាសម្ភវំ ភវង្គន្តរិតា យាវតាយុកមព្ពោច្ឆិន្នា បវត្តតិ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ វីថិសង្គហវិភាគោ នាម

ចតុត្ថោ បរិច្ឆេទោ។

៥. វីថិមុត្តបរិច្ឆេទោ

១. វីថិចិត្តវសេនេវំ, បវត្តិយមុទីរិតោ។

បវត្តិសង្គហោ នាម, សន្ធិយំ ទានិ វុច្ចតិ។

២. ចតស្សោ ភូមិយោ, ចតុព្ពិធា បដិសន្ធិ, ចត្តារិ កម្មានិ, ចតុធា មរណុប្បត្តិ ចេតិ វីថិមុត្តសង្គហេ ចត្តារិ ចតុក្កានិ វេទិតព្ពានិ។

ភូមិចតុក្កំ

៣. តត្ថ អបាយភូមិ កាមសុគតិភូមិ រូបាវចរភូមិ អរូបាវចរភូមិ ចេតិ ចតស្សោ ភូមិយោ នាម។

៤. តាសុ និរយោ តិរច្ឆានយោនិ បេត្តិវិសយោ អសុរកាយោ ចេតិ **អបាយភូមិ ចតុព្ពិធា** ហោតិ។

៥. មនុស្សា ចាតុមហារាជិកា តាវតិំសា យាមា តុសិតា និម្មានរតិ បរនិម្មិតវសវត្តី ចេតិ **កាមសុគតិភូមិ សត្តវិធា** ហោតិ។

៦. សា បនាយមេកាទសវិធាបិ កាមាវចរភូមិច្ចេវ សង្ខំ គច្ឆតិ។

៧. ព្រហ្មបារិសជ្ជា ព្រហ្មបុរោហិតា មហាព្រហ្មា ចេតិ បឋមជ្ឈានភូមិ។

៨. បរិត្តាភា អប្បមាណាភា អាភស្សរា ចេតិ ទុតិយជ្ឈានភូមិ។

៩. បរិត្តសុភា អប្បមាណសុភា សុភកិណ្ហា ចេតិ តតិយជ្ឈានភូមិ។

១០. វេហប្ផលា អសញ្ញសត្តា សុទ្ធាវាសា ចេតិ ចតុត្ថជ្ឈានភូមីតិ **រូបាវចរភូមិ សោឡសវិធា** ហោតិ។

១១. អវិហា អតប្បា សុទស្សា សុទស្សី អកនិដ្ឋា ចេតិ **សុទ្ធាវាសភូមិ បញ្ចវិធា** ហោតិ។

១២. អាកាសានញ្ចាយតនភូមិ វិញ្ញាណញ្ចាយតនភូមិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនភូមិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនភូមិ ចេតិ **អរូបភូមិ ចតុព្ពិធា** ហោតិ។

១៣. បុថុជ្ជនា ន លព្ភន្តិ, សុទ្ធាវាសេសុ សព្ពថា។

សោតាបន្នា ច សកទាគាមិនោ ចាបិ បុគ្គលា។

១៤. អរិយា នោបលព្ភន្តិ, អសញ្ញាបាយភូមិសុ។

សេសដ្ឋានេសុ លព្ភន្តិ, អរិយានរិយាបិ ច។

ឥទមេត្ថ ភូមិចតុក្កំ។

បដិសន្ធិចតុក្កំ

១៥. អបាយបដិសន្ធិ កាមសុគតិបដិសន្ធិ រូបាវចរបដិសន្ធិ អរូបាវចរបដិសន្ធិ ចេតិ **ចតុព្ពិធា បដិសន្ធិ** នាម។

១៦. តត្ថ អកុសលវិបាកោបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ អបាយភូមិយំ ឱក្កន្តិក្ខណេ បដិសន្ធិ ហុត្វា តតោ បរំ ភវង្គំ បរិយោសានេ ចវនំ ហុត្វា វោច្ឆិជ្ជតិ, **អយមេកាបាយបដិសន្ធិ** នាម។

១៧. កុសលវិបាកោបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ បន កាមសុគតិយំ មនុស្សានញ្ចេវ ជច្ចន្ធាទីនំ ភុម្មស្សិតានញ្ច វិនិបាតិកាសុរានំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តតិ។

១៨. មហាវិបាកានិ បន អដ្ឋ សព្វត្ថាបិ កាមសុគតិយំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តន្តិ។

១៩. ឥមា នវ កាមសុគតិបដិសន្ធិយោ នាម។

២០. សា បនាយំ ទសវិធាបិ កាមាវចរបដិសន្ធិច្ចេវ សង្ខំ គច្ឆតិ។

២១. តេសុ ចតុន្នំ អបាយានំ មនុស្សានំ វិនិបាតិកាសុរានញ្ច អាយុប្បមាណគណនាយ និយមោ នត្ថិ។

២២. ចាតុមហារាជិកានំ បន ទេវានំ ទិព្ពានិ បញ្ចវស្សសតានិ អាយុប្បមាណំ, មនុស្សគណនាយ នវុតិ វស្សសតសហស្សប្បមាណំ ហោតិ, តតោ ចតុគ្គុណំ តាវតឹសានំ, តតោ ចតុគ្គុណំ យាមានំ, តតោ ចតុគ្គុណំ តុសិតានំ, តតោ ចតុគ្គុណំ និម្មានរតីនំ, តតោ ចតុគ្គុណំ បរនិម្មិតវសវត្តីនំ។

២៣. នវសតញ្ចេកវីស-វស្សានំ កោដិយោ តថា។

វស្សសតសហស្សានិ, សដ្ឋិ ច វសវត្តិសុ។

២៤. បឋមជ្ឈានវិបាកំ បឋមជ្ឈានភូមិយំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តតិ។

២៥. តថា ទុតិយជ្ឈានវិបាកំ តតិយជ្ឈានវិបាកញ្ច ទុតិយជ្ឈានភូមិយំ។

២៦. ចតុត្ថជ្ឈានវិបាកំ តតិយជ្ឈានភូមិយំ។

២៧. បញ្ចមជ្ឈានវិបាកំ ចតុត្ថជ្ឈានភូមិយំ។

២៨. អសញ្ញសត្តានំ បន រូបមេវ បដិសន្ធិ ហោតិ។ តថា តតោ បរំ បវត្តិយំ ចវនកាលេ ច រូបមេវ បវត្តិត្វា និរុជ្ឈតិ, ឥមា **ឆ រូបាវចរបដិសន្ធិយោ** នាម។

២៩. តេសុ ព្រហ្មបារិសជ្ជានំ ទេវានំ កប្បស្ស តតិយោ ភាគោ អាយុប្បមាណំ។

៣០. ព្រហ្មបុរោហិតានំ ឧបឌ្ឍកប្បោ។

៣១. មហាព្រហ្មានំ ឯកោ កប្បោ។

៣២. បរិត្តាភានំ ទ្វេ កប្បានិ។

៣៣. អប្បមាណាភានំ ចត្តារិកប្បានិ។

៣៤. អាភស្សរានំ អដ្ឋ កប្បានិ។

៣៥. បរិត្តសុភានំ សោឡស កប្បានិ។

៣៦. អប្បមាណសុភានំ ទ្វត្តឹស កប្បានិ។

៣៧. សុភកិណ្ហានំ ចតុសដ្ឋិ កប្បានិ។

៣៨. វេហប្ផលានំ អសញ្ញសត្តានញ្ច បញ្ចកប្បសតានិ។

៣៩. អវិហានំ កប្បសហស្សានិ។

៤០. អតប្បានំ ទ្វេ កប្បសហស្សានិ។

៤១. សុទស្សានំ ចត្តារិ កប្បសហស្សានិ។

៤២. សុទស្សីនំ អដ្ឋ កប្បសហស្សានិ។

៤៣. អកនិដ្ឋានំ សោឡស កប្បសហស្សានិ។

៤៤. បឋមារុប្បាទិវិបាកានិ បឋមារុប្បាទិភូមីសុ យថាក្កមំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តន្តិ។ ឥមា **ចតស្សោ អរូបបដិសន្ធិយោ** នាម។

៤៥. តេសុ បន អាកាសានញ្ចាយតនូបគានំ ទេវានំ វីសតិកប្បសហស្សានិ អាយុប្បមាណំ។

៤៦. វិញ្ញាណញ្ចាយតនូបគានំ ទេវានំ ចត្តាលីសកប្បសហស្សានិ។

៤៧. អាកិញ្ចញ្ញាយតនូបគានំ ទេវានំ សដ្ឋិកប្បសហស្សានិ។

៤៨. នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនូបគានំ ទេវានំ ចតុរាសីតិកប្បសហស្សានិ។

៤៩. បដិសន្ធិ ភវង្គញ្ច, តថា ចវនមានសំ។

ឯកមេវ តថេវេកវិសយញ្ចេកជាតិយំ។

ឥទមេត្ថ បដិសន្ធិចតុក្កំ។

កម្មចតុក្កំ

៥០. ជនកំ ឧបត្ថម្ភកំ ឧបបីឡកំ ឧបឃាតកញ្ចេតិ **កិច្ចវសេន**។

៥១. គរុកំ អាសន្នំ អាចិណ្ណំ កដត្តាកម្មញ្ចេតិ **បាកទានបរិយាយេន**។

៥២. ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ ឧបបជ្ជវេទនីយំ អបរាបរិយវេទនីយំ អហោសិកម្មញ្ចេតិ **បាកកាលវសេន** ចត្តារិ កម្មានិ នាម។

៥៣. តថា អកុសលំ កាមាវចរកុសលំ រូបាវចរកុសលំ អរូបាវចរកុសលញ្ចេតិ **បាកឋានវសេន**។

៥៤. តត្ថ អកុសលំ កាយកម្មំ វចីកម្មំ មនោកម្មញ្ចេតិ កម្មទ្វារវសេន តិវិធំ ហោតិ។

៥៥. កថំ? បាណាតិបាតោ អទិន្នាទានំ កាមេសុមិច្ឆាចារោ ចេតិ កាយវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ កាយទ្វារេ ពាហុល្លវុត្តិតោ **កាយកម្មំ** នាម។

៥៦. មុសាវាទោ បិសុណវាចា ផរុសវាចា សម្ផប្បលាបោ ចេតិ វចីវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ វចីទ្វារេ ពាហុល្លវុត្តិតោ **វចីកម្មំ** នាម។

៥៧. អភិជ្ឈា ព្យាបាទោ មិច្ឆាទិដ្ឋិ ចេតិ អញ្ញត្រាបិ វិញ្ញត្តិយា មនស្មិំយេវ ពាហុល្លវុត្តិតោ **មនោកម្មំ** នាម។

៥៨. តេសុ បាណាតិបាតោ ផរុសវាចា ព្យាបាទោ ច ទោសមូលេន ជាយន្តិ។

៥៩. កាមេសុមិច្ឆាចារោ អភិជ្ឈា មិច្ឆាទិដ្ឋិ ច លោភមូលេន។

៦០. សេសានិ ចត្តារិបិ ទ្វីហិ មូលេហិ សម្ភវន្តិ។

៦១. ចិត្តប្បាទវសេន បនេតំ អកុសលំ សព្ពថាបិ ទ្វាទសវិធំ ហោតិ។

៦២. កាមាវចរកុសលម្បិ កាយទ្វារេ បវត្តំ កាយកម្មំ, វចីទ្វារេ បវត្តំ វចីកម្មំ, មនោទ្វារេ បវត្តំ មនោកម្មញ្ចេតិ កម្មទ្វារវសេន តិវិធំ ហោតិ។

៦៣. តថា ទានសីលភាវនាវសេន។

៦៤. ចិត្តប្បាទវសេន បនេតំ អដ្ឋវិធំ ហោតិ។

៦៥. ទានសីលភាវនាបចាយនវេយ្យាវច្ចបត្តិទានបត្តានុមោទនធម្មស្សវនធម្មទេសនា ទិដ្ឋិជុកម្មវសេន ទសវិធំ ហោតិ។

៦៦. តំ បនេតំ វីសតិវិធម្បិ កាមាវចរកម្មមិច្ចេវ សង្ខំ គច្ឆតិ។

៦៧. រូបាវចរកុសលំ បន មនោកម្មមេវ, តញ្ច ភាវនាមយំ អប្បនាប្បត្តំ, ឈានង្គភេទេន បញ្ចវិធំ ហោតិ។

៦៨. តថា អរូបាវចរកុសលញ្ច មនោកម្មំ, តម្បិ ភាវនាមយំ អប្បនាប្បត្តំ។ អារម្មណភេទេន ចតុព្ពិធំ ហោតិ។

៦៩. ឯត្ថាកុសលកម្មមុទ្ធច្ចរហិតំ អបាយភូមិយំ បដិសន្ធឹ ជនេតិ, បវត្តិយំ បន សព្ពម្បិ ទ្វាទសវិធំ សត្តាកុសលបាកានិ សព្ពត្ថាបិ កាមលោកេ រូបលោកេ ច យថារហំ វិបច្ចតិ។

៧០. កាមាវចរកុសលម្បិ កាមសុគតិយមេវ បដិសន្ធឹ ជនេតិ, តថា បវត្តិយញ្ច មហាវិបាកានិ , អហេតុកវិបាកានិ បន អដ្ឋបិ សព្ពត្ថាបិ កាមលោកេ រូបលោកេ ច យថារហំ វិបច្ចតិ។

៧១. តត្ថាបិ តិហេតុកមុក្កដ្ឋំ កុសលំ តិហេតុកំ បដិសន្ធឹ ទត្វា បវត្តេ សោឡស វិបាកានិ វិបច្ចតិ។

៧២. តិហេតុកមោមកំ ទ្វិហេតុកមុក្កដ្ឋញ្ច កុសលំ ទ្វិហេតុកំ បដិសន្ធឹ ទត្វា បវត្តេ តិហេតុករហិតានិ ទ្វាទស វិបាកានិ វិបច្ចតិ។

៧៣. ទ្វិហេតុកមោមកំ បន កុសលំ អហេតុកមេវ បដិសន្ធឹ ទេតិ, បវត្តេ ច អហេតុកវិបាកានេវ វិបច្ចតិ។

៧៤. អសង្ខារំ សសង្ខារ-វិបាកានិ ន បច្ចតិ។

សសង្ខារមសង្ខារ-វិបាកានីតិ កេចន។

តេសំ ទ្វាទស បាកានិ, ទសាដ្ឋ ច យថាក្កមំ;
យថាវុត្តានុសារេន យថាសម្ភវមុទ្ទិសេ។

៧៥. រូបាវចរកុសលំ បន បឋមជ្ឈានំ បរិត្តំ ភាវេត្វា ព្រហ្មបារិសជ្ជេសុ ឧប្បជ្ជតិ។

៧៦. តទេវ មជ្ឈិមំ ភាវេត្វា ព្រហ្មបុរោហិតេសុ។

៧៧. បណីតំ ភាវេត្វា មហាព្រហ្មេសុ។

៧៨. តថា ទុតិយជ្ឈានំ តតិយជ្ឈានញ្ច បរិត្តំ ភាវេត្វា បរិត្តាភេសុ។

៧៩. មជ្ឈិមំ ភាវេត្វា អប្បមាណាភេសុ។

៨០. បណីតំ ភាវេត្វា អាភស្សរេសុ។

៨១. ចតុត្ថជ្ឈានំ បរិត្តំ ភាវេត្វា បរិត្តសុភេសុ។

៨២. មជ្ឈិមំ ភាវេត្វា អប្បមាណសុភេសុ។

៨៣. បណីតំ ភាវេត្វា សុភកិណ្ហេសុ។

៨៤. បញ្ចមជ្ឈានំ ភាវេត្វា វេហប្ផលេសុ។

៨៥. តទេវ សញ្ញាវិរាគំ ភាវេត្វា អសញ្ញសត្តេសុ។

៨៦. អនាគាមិនោ បន សុទ្ធាវាសេសុ ឧប្បជ្ជន្តិ។

៨៧. អរូបាវចរកុសលញ្ច យថាក្កមំ ភាវេត្វា អារុប្បេសុ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។

៨៨. ឥត្ថំ មហគ្គតំ បុញ្ញំ, យថាភូមិវវត្ថិតំ។

ជនេតិ សទិសំ បាកំ, បដិសន្ធិបវត្តិយំ។

ឥទមេត្ថ កម្មចតុក្កំ។

ចុតិបដិសន្ធិក្កមោ

៨៩. អាយុក្ខយេន កម្មក្ខយេន ឧភយក្ខយេន ឧបច្ឆេទកកម្មុនា ចេតិ **ចតុធា មរណុប្បត្តិ** នាម។

៩០. តថា ច មរន្តានំ បន មរណកាលេ យថារហំ អភិមុខីភូតំ ភវន្តរេ បដិសន្ធិជនកំ កម្មំ វា, តំកម្មករណកាលេ រូបាទិកមុបលទ្ធបុព្ពមុបករណភូតញ្ច កម្មនិមិត្តំ វា, អនន្តរមុប្បជ្ជមានភវេ ឧបលភិតព្ពមុបភោគភូតញ្ច គតិនិមិត្តំ វា កម្មពលេន ឆន្នំ ទ្វារានំ អញ្ញតរស្មិំ បច្ចុបដ្ឋាតិ, តតោ បរំ តមេវ តថោបដ្ឋិតំ អារម្មណំ អារព្ភ វិបច្ចមានកកម្មានុរូបំ បរិសុទ្ធំ ឧបក្កិលិដ្ឋំ វា ឧបលភិតព្ពភវានុរូបំ តត្ថោណតំវ ចិត្តសន្តានំ អភិណ្ហំ បវត្តតិ ពាហុល្លេន, តមេវ វា បន ជនកភូតំ កម្មំ អភិនវករណវសេន ទ្វារប្បត្តំ ហោតិ។

៩១. បច្ចាសន្នមរណស្ស តស្ស វីថិចិត្តាវសានេ ភវង្គក្ខយេ វា ចវនវសេន បច្ចុប្បន្នភវបរិយោសានភូតំ ចុតិចិត្តំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ, តស្មិំ និរុទ្ធាវសានេ តស្សានន្តរមេវ តថាគហិតំ អារម្មណំ អារព្ភ សវត្ថុកំ អវត្ថុកមេវ វា យថារហំ អវិជ្ជានុសយបរិក្ខិត្តេន តណ្ហានុសយមូលកេន សង្ខារេន ជនិយមានំ សម្បយុត្តេហិ បរិគ្គយ្ហមានំ សហជាតានមធិដ្ឋានភាវេន បុព្ពង្គមភូតំ ភវន្តរបដិសន្ធានវសេន បដិសន្ធិសង្ខាតំ មានសំ ឧប្បជ្ជមានមេវ បតិដ្ឋាតិ ភវន្តរេ។

៩២. មរណាសន្នវីថិយំ បនេត្ថ មន្ទប្បវត្តានិ បញ្ចេវ ជវនានិ បាដិកង្ខិតព្ពានិ, តស្មា យទិ បច្ចុប្បន្នារម្មណេសុ អាបាថគតេសុ ធរន្តេស្វេវ មរណំ ហោតិ, តទា បដិសន្ធិភវង្គានម្បិ បច្ចុប្បន្នារម្មណតា លព្ភតីតិ កត្វា កាមាវចរបដិសន្ធិយា ឆទ្វារគ្គហិតំ កម្មនិមិត្តំ គតិនិមិត្តញ្ច បច្ចុប្បន្នមតីតារម្មណំ ឧបលព្ភតិ, កម្មំ បន អតីតមេវ, តញ្ច មនោទ្វារគ្គហិតំ, តានិ បន សព្ពានិបិ បរិត្តធម្មភូតានេវារម្មណានិ។

៩៣. រូបាវចរបដិសន្ធិយា បន បញ្ញត្តិភូតំ កម្មនិមិត្តមេវារម្មណំ ហោតិ។

៩៤. តថា អរូបបដិសន្ធិយា ច មហគ្គតភូតំ បញ្ញត្តិភូតញ្ច កម្មនិមិត្តមេវ យថារហមារម្មណំ ហោតិ។

៩៥. អសញ្ញសត្តានំ បន ជីវិតនវកមេវ បដិសន្ធិភាវេន បតិដ្ឋាតិ, តស្មា តេ រូបបដិសន្ធិកា នាម។

៩៦. អរូបា អរូបបដិសន្ធិកា។

៩៧. សេសា រូបារូបបដិសន្ធិកា។

៩៨. អារុប្បចុតិយា ហោន្តិ, ហេដ្ឋិមារុប្បវជ្ជិតា។

បរមាវុប្បសន្ធី ច, តថា កាមតិហេតុកា។

រូបាវចរចុតិយា , អហេតុរហិតា សិយុំ;
សព្ពា កាមតិហេតុម្ហា, កាមេស្វេវ បនេតរា។

អយមេត្ថ ចុតិបដិសន្ធិក្កមោ។

៩៩. ឥច្ចេវំ គហិតបដិសន្ធិកានំ បន បដិសន្ធិនិរោធានន្តរតោ បភុតិ តមេវារម្មណមារព្ភ តទេវ ចិត្តំ យាវ ចុតិចិត្តុប្បាទា អសតិ វីថិចិត្តុប្បាទេ ភវស្ស អង្គភាវេន ភវង្គសន្តតិសង្ខាតំ មានសំ អព្ពោច្ឆិន្នំ នទីសោតោ វិយ បវត្តតិ។

១០០. បរិយោសានេ ច ចវនវសេន ចុតិចិត្តំ ហុត្វា និរុជ្ឈតិ។

១០១. តតោ បរញ្ច បដិសន្ធាទយោ រថចក្កមិវ យថាក្កមំ ឯវ បរិវត្តន្តា បវត្តន្តិ។

១០២. បដិសន្ធិភវង្គវីថិយោ, ចុតិចេហ តថា ភវន្តរេ។

បុន សន្ធិ ភវង្គមិច្ចយំ, បរិវត្តតិ ចិត្តសន្តតិ។

បដិសង្ខាយបនេតមទ្ធុវំ , អធិគន្ត្វា បទមច្ចុតំ ពុធា;
សុសមុច្ឆិន្នសិនេហពន្ធនា, សមមេស្សន្តិ ចិរាយ សុព្ពតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ វីថិមុត្តសង្គហវិភាគោ នាម

បញ្ចមោ បរិច្ឆេទោ។

៦. រូបបរិច្ឆេទោ

១. ឯត្តាវតា វិភត្តា ហិ, សប្បភេទប្បវត្តិកា។

ចិត្តចេតសិកា ធម្មា, រូបំ ទានិ បវុច្ចតិ។

២. សមុទ្ទេសា វិភាគា ច, សមុដ្ឋានា កលាបតោ។

បវត្តិក្កមតោ ចេតិ, បញ្ចធា តត្ថ សង្គហោ។

រូបសមុទ្ទេសោ

៣. ចត្តារិ មហាភូតានិ, ចតុន្នញ្ច មហាភូតានំ ឧបាទាយរូបន្តិ **ទុវិធម្បេតំ រូបំ** ឯកាទសវិធេន សង្គហំ គច្ឆតិ។

៤. កថំ? បថវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ **ភូតរូបំ** នាម។

៥. ចក្ខុ សោតំ ឃានំ ជិវ្ហា កាយោ **បសាទរូបំ** នាម។

៦. រូបំ សទ្ទោ គន្ធោ រសោ អាបោធាតុវិវជ្ជិតំ ភូតត្តយសង្ខាតំ ផោដ្ឋព្វំ **គោចររូបំ** នាម។

៧. ឥត្ថត្តំ បុរិសត្តំ **ភាវរូបំ** នាម។

៨. ហទយវត្ថុ **ហទយរូបំ** នាម។

៩. ជីវិតិន្ទ្រិយំ **ជីវិតរូបំ** នាម។

១០. កពឡីការោ អាហារោ **អាហាររូបំ** នាម។

១១. ឥតិ ច អដ្ឋារសវិធម្បេតំ រូបំ សភាវរូបំ សលក្ខណរូបំ និប្ផន្នរូបំ រូបរូបំ សម្មសនរូបន្តិ ច សង្គហំ គច្ឆតិ។

១២. អាកាសធាតុ **បរិច្ឆេទរូបំ** នាម។

១៣. កាយវិញ្ញត្តិ វចីវិញ្ញត្តិ **វិញ្ញត្តិរូបំ** នាម។

១៤. រូបស្ស លហុតា មុទុតា កម្មញ្ញតា វិញ្ញត្តិទ្វយំ **វិការរូបំ** នាម។

១៥. រូបស្ស ឧបចយោ សន្តតិ ជរតា អនិច្ចតា **លក្ខណរូបំ** នាម។

១៦. ជាតិរូបមេវ បនេត្ថ ឧបចយសន្តតិនាមេន បវុច្ចតីតិ ឯកាទសវិធម្បេតំ រូបំ អដ្ឋវីសតិវិធំ ហោតិ សរូបវសេន។

១៧. កថំ –

ភូតប្បសាទវិសយា, ភាវោ ហទយមិច្ចបិ;
ជីវិតាហាររូបេហិ, អដ្ឋារសវិធំ តថា។

បរិច្ឆេទោ ច វិញ្ញត្តិ, វិការោ លក្ខណន្តិ ច;
អនិប្ផន្នា ទស ចេតិ, អដ្ឋវីសវិធំ ភវេ។

អយមេត្ថ រូបសមុទ្ទេសោ។

រូបវិភាគោ

១៨. សព្ពញ្ច បនេតំ រូបំ អហេតុកំ សប្បច្ចយំ សាសវំ សង្ខតំ លោកិយំ កាមាវចរំ អនារម្មណំ អប្បហាតព្ពមេវាតិ ឯកវិធម្បិ អជ្ឈត្តិកពាហិរាទិវសេន ពហុធា ភេទំ គច្ឆតិ។

១៩. កថំ? បសាទសង្ខាតំ បញ្ចវិធម្បិ **អជ្ឈត្តិករូបំ** នាម, ឥតរំ **ពាហិររូបំ**។

២០. បសាទហទយសង្ខាតំ ឆព្ពិធម្បិ **វត្ថុរូបំ** នាម, ឥតរំ **អវត្ថុរូបំ**។

២១. បសាទវិញ្ញត្តិសង្ខាតំ សត្តវិធម្បិ **ទ្វាររូបំ** នាម, ឥតរំ អទ្វាររូបំ។

២២. បសាទភាវជីវិតសង្ខាតំ អដ្ឋវិធម្បិ **ឥន្ទ្រិយរូបំ** នាម, ឥតរំ **អនិន្ទ្រិយរូបំ**។

២៣. បសាទវិសយសង្ខាតំ ទ្វាទសវិធម្បិ **ឱឡារិករូបំ សន្តិកេរូបំ, សប្បដិឃរូបញ្ច**, ឥតរំ **សុខុមរូបំ ទូរេរូបំ អប្បដិឃរូបញ្ច**។

២៤. កម្មជំ **ឧបាទិន្នរូបំ**, ឥតរំ **អនុបាទិន្នរូបំ**។

២៥. រូបាយតនំ **សនិទស្សនរូបំ**, ឥតរំ **អនិទស្សនរូបំ**។

២៦. ចក្ខាទិទ្វយំ អសម្បត្តវសេន, ឃានាទិត្តយំ សម្បត្តវសេនាតិ បញ្ចវិធម្បិ **គោចរគ្គាហិករូបំ**, ឥតរំ **អគោចរគ្គាហិករូបំ**។

២៧. វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជា ភូតចតុក្កញ្ចេតិ អដ្ឋវិធម្បិ **អវិនិព្ភោគរូបំ**, ឥតរំ **វិនិព្ភោគរូបំ**។

២៨. ឥច្ចេវមដ្ឋវីសតិ-វិធម្បិ ច វិចក្ខណា។

អជ្ឈត្តិកាទិភេទេន, វិភជន្តិ យថារហំ។

អយមេត្ថ រូបវិភាគោ។

រូបសមុដ្ឋាននយោ

២៩. កម្មំ ចិត្តំ ឧតុ អាហារោ ចេតិ **ចត្តារិ រូបសមុដ្ឋានានិ** នាម។

៣០. តត្ថ កាមាវចរំ រូបាវចរញ្ចេតិ បញ្ចវីសតិវិធម្បិ កុសលាកុសលកម្មមភិសង្ខតំ អជ្ឈត្តិកសន្តានេ កម្មសមុដ្ឋានរូបំ បដិសន្ធិមុបាទាយ ខណេ ខណេ សមុដ្ឋាបេតិ។

៣១. អរូបវិបាកទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវជ្ជិតំ បញ្ចសត្តតិវិធម្បិ ចិត្តំ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបំ បឋមភវង្គមុបាទាយ ជាយន្តមេវ សមុដ្ឋាបេតិ។

៣២. តត្ថ អប្បនាជវនំ ឥរិយាបថម្បិ សន្នាមេតិ។

៣៣. វោដ្ឋព្ពនកាមាវចរជវនាភិញ្ញា បន វិញ្ញត្តិម្បិ សមុដ្ឋាបេន្តិ។

៣៤. សោមនស្សជវនានិ បនេត្ថ តេរស ហសនម្បិ ជនេន្តិ។

៣៥. សីតុណ្ហោតុសមញ្ញាតា តេជោធាតុ ឋិតិប្បត្តាវ ឧតុសមុដ្ឋានរូបំ អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច យថារហំ សមុដ្ឋាបេតិ។

៣៦. ឱជាសង្ខាតោ អាហារោ អាហារសមុដ្ឋានរូបំ អជ្ឈោហរណកាលេ ឋានប្បត្តោវ សមុដ្ឋាបេតិ។

៣៧. តត្ថ ហទយឥន្ទ្រិយរូបានិ កម្មជានេវ។

៣៨. វិញ្ញត្តិទ្វយំ ចិត្តជមេវ។

៣៩. សទ្ទោ ចិត្តោតុជោ។

៤០. លហុតាទិត្តយំ ឧតុចិត្តាហារេហិ សម្ភោតិ។

៤១. អវិនិព្ភោគរូបានិ ចេវ អាកាសធាតុ ច។ ចតូហិ សម្ភូតានិ។

៤២. លក្ខណរូបានិ ន កុតោចិ ជាយន្តិ។

៤៣. អដ្ឋារស បន្នរស, តេរស ទ្វាទសាតិ ច។

កម្មចិត្តោតុកាហារ-ជានិ ហោន្តិ យថាក្កមំ។

៤៤. ជាយមានាទិរូបានំ, សភាវត្តា ហិ កេវលំ។

លក្ខណានិ ន ជាយន្តិ, កេហិចីតិ បកាសិតំ។

អយមេត្ថ រូបសមុដ្ឋាននយោ។

កលាបយោជនា

៤៥. ឯកុប្បាទា ឯកនិរោធា ឯកនិស្សយា សហវុត្តិនោ **ឯកវីសតិ រូបកលាបា** នាម។

៤៦. តត្ថ ជីវិតំ អវិនិព្ភោគរូបញ្ច ចក្ខុនា សហ ចក្ខុទសកន្តិ បវុច្ចតិ។ តថា សោតាទីហិ សទ្ធឹ សោតទសកំ ឃានទសកំ ជិវ្ហាទសកំ កាយទសកំ ឥត្ថិភាវទសកំ បុម្ភាវទសកំ វត្ថុទសកញ្ចេតិ យថាក្កមំ យោជេតព្ពំ។ អវិនិព្ភោគរូបមេវ ជីវិតេន សហ ជីវិតនវកន្តិ បវុច្ចតិ។ ឥមេ **នវ កម្មសមុដ្ឋានកលាបា**។

៤៧. អវិនិព្ភោគរូបំ បន សុទ្ធដ្ឋកំ, តទេវ កាយវិញ្ញត្តិយា សហ កាយវិញ្ញត្តិនវកំ, វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទេហិ សហ វចីវិញ្ញត្តិទសកំ, លហុតាទីហិ សទ្ធឹ លហុតាទេកាទសកំ, កាយវិញ្ញត្តិលហុតាទិទ្វាទសកំ, វចីវិញ្ញត្តិសទ្ទលហុតាទិតេរសកញ្ចេតិ **ឆ ចិត្តសមុដ្ឋានកលាបា**។

៤៨. សុទ្ធដ្ឋកំ សទ្ទនវកំ លហុតាទេកាទសកំ សទ្ទលហុតាទិទ្វាទសកញ្ចេតិ **ចត្តារោ ឧតុសមុដ្ឋានកលាបា**។

៤៩. សុទ្ធដ្ឋកំ លហុតាទេកាទសកញ្ចេតិ **ទ្វេអាហារសមុដ្ឋានកលាបា**។

៥០. តត្ថ សុទ្ធដ្ឋកំ សទ្ទនវកញ្ចេតិ ទ្វេ ឧតុសមុដ្ឋានកលាបា ពហិទ្ធាបិ លព្ភន្តិ, អវសេសា បន សព្ពេបិ អជ្ឈត្តិកមេវាតិ។

៥១. កម្មចិត្តោតុកាហារ-សមុដ្ឋានា យថាក្កមំ។

នវ ឆ ចតុរោ ទ្វេតិ, កលាបា ឯកវីសតិ។

កលាបានំ បរិច្ឆេទ-លក្ខណត្តា វិចក្ខណា;
ន កលាបង្គមិច្ចាហុ, អាកាសំ លក្ខណានិ ច។

អយមេត្ថ កលាបយោជនា។

រូបបវត្តិក្កមោ

៥២. សព្ពានិបិ បនេតានិ រូបានិ កាមលោកេ យថារហំ អនូនានិ បវត្តិយំ ឧបលព្ភន្តិ។

៥៣. បដិសន្ធិយំ បន សំសេទជានញ្ចេវ ឱបបាតិកានញ្ច ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយភាវវត្ថុទសកសង្ខាតានិ សត្ត ទសកានិ បាតុភវន្តិ ឧក្កដ្ឋវសេន, ឱមកវសេន បន ចក្ខុសោតឃានភាវទសកានិ កទាចិបិ ន លព្ភន្តិ, តស្មា តេសំ វសេន កលាបហានិ វេទិតព្ពា។

៥៤. គព្ភសេយ្យកសត្តានំ បន កាយភាវវត្ថុទសកសង្ខាតានិ តីណិ ទសកានិ បាតុភវន្តិ, តត្ថាបិ ភាវទសកំ កទាចិ ន លព្ភតិ, តតោ បរំ បវត្តិកាលេ កមេន ចក្ខុទសកាទីនិ ច បាតុភវន្តិ។

៥៥. ឥច្ចេវំ បដិសន្ធិមុបាទាយ កម្មសមុដ្ឋានា, ទុតិយចិត្តមុបាទាយ ចិត្តសមុដ្ឋានា, ឋិតិកាលមុបាទាយ ឧតុសមុដ្ឋានា, ឱជាផរណមុបាទាយ អាហារសមុដ្ឋានា ចេតិ ចតុសមុដ្ឋានរូបកលាបសន្តតិ កាមលោកេ ទីបជាលា វិយ, នទីសោតោ វិយ ច យាវតាយុកមព្ពោច្ឆិន្នា បវត្តតិ។

៥៦. មរណកាលេ បន ចុតិចិត្តោបរិសត្តរសមចិត្តស្ស ឋិតិកាលមុបាទាយ កម្មជរូបានិ ន ឧប្បជ្ជន្តិ, បុរេតរមុប្បន្នានិ ច កម្មជរូបានិ ចុតិចិត្តសមកាលមេវ បវត្តិត្វា និរុជ្ឈន្តិ, តតោ បរំ ចិត្តជាហារជរូបញ្ច វោច្ឆិជ្ជតិ, តតោ បរំ ឧតុសមុដ្ឋានរូបបរម្បរា យាវ មតកឡេវរសង្ខាតា បវត្តន្តិ។

៥៧. ឥច្ចេវំ មតសត្តានំ, បុនទេវ ភវន្តរេ។

បដិសន្ធិមុបាទាយ, តថា រូបំ បវត្តតិ។

៥៨. រូបលោកេ បន ឃានជិវ្ហាកាយភាវទសកានិ ច អាហារជកលាបានិ ច ន លព្ភន្តិ, តស្មា តេសំ បដិសន្ធិកាលេ ចក្ខុសោតវត្ថុវសេន តីណិ ទសកានិ ជីវិតនវកញ្ចេតិ ចត្តារោ កម្មសមុដ្ឋានកលាបា, បវត្តិយំ ចិត្តោតុសមុដ្ឋានា ច លព្ភន្តិ។

៥៩. អសញ្ញសត្តានំ បន ចក្ខុសោតវត្ថុសទ្ទាបិ ន លព្ភន្តិ, តថា សព្ពានិបិ ចិត្តជរូបានិ, តស្មា តេសំ បដិសន្ធិកាលេ ជីវិតនវកមេវ, បវត្តិយញ្ច សទ្ទវជ្ជិតំ ឧតុសមុដ្ឋានរូបំ អតិរិច្ចតិ។

៦០. ឥច្ចេវំ កាមរូបាសញ្ញីសង្ខាតេសុ តីសុ ឋានេសុ បដិសន្ធិបវត្តិវសេន ទុវិធា រូបប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។

៦១. អដ្ឋវីសតិ កាមេសុ, ហោន្តិ តេវីស រូបិសុ។

សត្តរសេវ សញ្ញីនំ, អរូបេ នត្ថិ កិញ្ចិបិ។

សទ្ទោ វិការោ ជរតា, មរណញ្ចោបបត្តិយំ;
ន លព្ភន្តិ បវត្តេ តុ, ន កិញ្ចិបិ ន លព្ភតិ។

អយមេត្ថ រូបបវត្តិក្កមោ។

និព្ពានភេទោ

៦២. **និព្ពានំ** បន លោកុត្តរសង្ខាតំ ចតុមគ្គញាណេន សច្ឆិកាតព្ពំ មគ្គផលានមារម្មណភូតំ វានសង្ខាតាយ តណ្ហាយ និក្ខន្តត្តា និព្ពានន្តិ បវុច្ចតិ។

៦៣. តទេតំ សភាវតោ ឯកវិធម្បិ សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុ ចេតិ ទុវិធំ ហោតិ ការណបរិយាយេន។

៦៤. តថា សុញ្ញតំ អនិមិត្តំ អប្បណិហិតញ្ចេតិ តិវិធំ ហោតិ អាការភេទេន។

៦៥. បទមច្ចុតមច្ចន្តំ, អសង្ខតមនុត្តរំ។

និព្ពានមិតិ ភាសន្តិ, វានមុត្តា មហេសយោ។

ឥតិ ចិត្តំ ចេតសិកំ, រូបំ និព្ពានមិច្ចបិ;
បរមត្ថំ បកាសេន្តិ, ចតុធាវ តថាគតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ រូបសង្គហវិភាគោ នាម

ឆដ្ឋោ បរិច្ឆេទោ។

៧. សមុច្ចយបរិច្ឆេទោ

១. ទ្វាសត្តតិវិធា វុត្តា, វត្ថុធម្មា សលក្ខណា។

តេសំ ទានិ យថាយោគំ, បវក្ខាមិ សមុច្ចយំ។

២. អកុសលសង្គហោ មិស្សកសង្គហោ ពោធិបក្ខិយសង្គហោ សព្ពសង្គហោ ចេតិ សមុច្ចយសង្គហោ ចតុព្ពិធោ វេទិតព្ពោ។

អកុសលសង្គហោ

៣. កថំ? **អកុសលសង្គហេ** តាវ ចត្តារោ អាសវា – កាមាសវោ ភវាសវោ ទិដ្ឋាសវោ អវិជ្ជាសវោ។

៤. ចត្តារោ ឱឃា – កាមោឃោ ភវោឃោ ទិដ្ឋោឃោ អវិជ្ជោឃោ។

៥. ចត្តារោ យោគា – កាមយោគោ ភវយោគោ ទិដ្ឋិយោគោ អវិជ្ជាយោគោ។

៦. ចត្តារោ គន្ថា – អភិជ្ឈាកាយគន្ថោ, ព្យាបាទោ កាយគន្ថោ, សីលព្ពតបរាមាសោ កាយគន្ថោ, ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ កាយគន្ថោ។

៧. ចត្តារោ ឧបាទានា – កាមុបាទានំ ទិដ្ឋុបាទានំ សីលព្ពតុបាទានំ អត្តវាទុបាទានំ។

៨. ឆ នីវរណានិ – កាមច្ឆន្ទនីវរណំ ព្យាបាទនីវរណំ ថិនមិទ្ធនីវរណំ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណំ វិចិកិច្ឆានីវរណំ អវិជ្ជានីវរណំ។

៩. សត្ត អនុសយា – កាមរាគានុសយោ ភវរាគានុសយោ បដិឃានុសយោ មានានុសយោ ទិដ្ឋានុសយោ វិចិកិច្ឆានុសយោ អវិជ្ជានុសយោ។

១០. ទស សំយោជនានិ – កាមរាគសំយោជនំ រូបរាគសំយោជនំ អរូបរាគសំយោជនំ បដិឃសំយោជនំ មានសំយោជនំ ទិដ្ឋិសំយោជនំ សីលព្ពតបរាមាសសំយោជនំ វិចិកិច្ឆាសំយោជនំ ឧទ្ធច្ចសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជនំ សុត្តន្តេ។

១១. អបរានិបិ ទស សំយោជនានិ – កាមរាគសំយោជនំ ភវរាគសំយោជនំ បដិឃសំយោជនំ មានសំយោជនំ ទិដ្ឋិសំយោជនំ សីលព្ពតបរាមាសសំយោជនំ វិចិកិច្ឆាសំយោជនំ ឥស្សាសំយោជនំ មច្ឆរិយសំយោជនំ អវិជ្ជាសំយោជនំ អភិធម្មេ (វិភ. ៩៦៩)។

១២. ទស កិលេសា – លោភោ ទោសោ មោហោ មានោ ទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ។

១៣. អាសវាទីសុ បនេត្ថ កាមភវនាមេន តព្ពត្ថុកា តណ្ហា អធិប្បេតា, សីលព្ពតបរាមាសោ ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ អត្តវាទុបាទោ ច តថាបវត្តំ ទិដ្ឋិគតមេវ បវុច្ចតិ។

១៤. អាសវោឃា ច យោគា ច,

តយោ គន្ថា ច វត្ថុតោ;
ឧបាទានា ទុវេ វុត្តា,
អដ្ឋ នីវរណា សិយុំ។

ឆឡេវានុសយា ហោន្តិ, នវ សំយោជនា មតា;
កិលេសា ទស វុត្តោយំ, នវធា បាបសង្គហោ។

មិស្សកសង្គហោ

១៥. មិស្សកសង្គហេ ឆ ហេតូ – លោភោ ទោសោ មោហោ អលោភោ អទោសោ អមោហោ។

១៦. សត្ត ឈានង្គានិ – វិតក្កោ វិចារោ បីតិ ឯកគ្គតា សោមនស្សំ ទោមនស្សំ ឧបេក្ខា។

១៧. ទ្វាទស មគ្គង្គានិ – សម្មាទិដ្ឋិ សម្មាសង្កប្បោ សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តោ សម្មាអាជីវោ សម្មាវាយាមោ សម្មាសតិ សម្មាសមាធិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ មិច្ឆាសង្កប្បោ មិច្ឆាវាយាមោ មិច្ឆាសមាធិ។

១៨. ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ – ចក្ខុន្ទ្រិយំ សោតិន្ទ្រិយំ ឃានិន្ទ្រិយំ ជិវ្ហិន្ទ្រិយំ កាយិន្ទ្រិយំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បុរិសិន្ទ្រិយំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ មនិន្ទ្រិយំ សុខិន្ទ្រិយំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយំ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយំ សទ្ធិន្ទ្រិយំ វីរិយិន្ទ្រិយំ សតិន្ទ្រិយំ សមាធិន្ទ្រិយំ បញ្ញិន្ទ្រិយំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ អញ្ញិន្ទ្រិយំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ។

១៩. នវ ពលានិ – សទ្ធាពលំ វីរិយពលំ សតិពលំ សមាធិពលំ បញ្ញាពលំ ហិរិពលំ ឱត្តប្បពលំ អហិរិកពលំ អនោត្តប្បពលំ។

២០. ចត្តារោ អធិបតី – ឆន្ទាធិបតិ វីរិយាធិបតិ ចិត្តាធិបតិ វីមំសាធិបតិ។

២១. ចត្តារោ អាហារា – កពឡីការោ អាហារោ, ផស្សោ ទុតិយោ, មនោសញ្ចេតនា តតិយា, វិញ្ញាណំ ចតុត្ថំ។

២២. ឥន្ទ្រិយេសុ បនេត្ថ សោតាបត្តិមគ្គញាណំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ។

២៣. អរហត្តផលញាណំ អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ។

២៤. មជ្ឈេ ឆ ញាណានិ អញ្ញិន្ទ្រិយានីតិ បវុច្ចន្តិ។

២៥. ជីវិតិន្ទ្រិយញ្ច រូបារូបវសេន ទុវិធំ ហោតិ។

២៦. បញ្ចវិញ្ញាណេសុ ឈានង្គានិ, អវីរិយេសុ ពលានិ, អហេតុកេសុ មគ្គង្គានិ ន លព្ភន្តិ។

២៧. តថា វិចិកិច្ឆាចិត្តេ ឯកគ្គតា មគ្គិន្ទ្រិយពលភាវំ ន គច្ឆតិ។

២៨. ទ្វិហេតុកតិហេតុកជវនេស្វេវ យថាសម្ភវំ អធិបតិ ឯកោវ លព្ភតីតិ។

២៩. ឆ ហេតូ បញ្ច ឈានង្គា, មគ្គង្គា នវ វត្ថុតោ។

សោឡសិន្ទ្រិយធម្មា ច, ពលធម្មា នវេរិតា។

ចត្តារោធិបតិ វុត្តា, តថាហារាតិ សត្តធា;
កុសលាទិសមាកិណ្ណោ, វុត្តោមិស្សកសង្គហោ។

ពោធិបក្ខិយសង្គហោ

៣០. ពោធិបក្ខិយសង្គហេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា កាយានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ វេទនានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ ចិត្តានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ ធម្មានុបស្សនាសតិបដ្ឋានំ។

៣១. ចត្តារោ សម្មប្បធានា ឧប្បន្នានំ បាបកានំ បហានាយ វាយាមោ, អនុប្បន្នានំ បាបកានំ អនុប្បាទាយ វាយាមោ, អនុប្បន្នានំ កុសលានំ ឧប្បាទាយ វាយាមោ, ឧប្បន្នានំ កុសលានំ ភិយ្យោភាវាយ វាយាមោ។

៣២. ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា – ឆន្ទិទ្ធិបាទោ វីរិយិទ្ធិបាទោ ចិត្តិទ្ធិបាទោ វីមំសិទ្ធិបាទោ។

៣៣. បញ្ចិន្ទ្រិយានិ – សទ្ធិន្ទ្រិយំ វីរិយិន្ទ្រិយំ សតិន្ទ្រិយំ សមាធិន្ទ្រិយំ បញ្ញិន្ទ្រិយំ។

៣៤. បញ្ច ពលានិ – សទ្ធាពលំ វីរិយពលំ សតិពលំ សមាធិពលំ បញ្ញាពលំ។

៣៥. សត្ត ពោជ្ឈង្គា – សតិសម្ពោជ្ឈង្គោ ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គោ វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គោ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោ បស្សទ្ធិសម្ពោជ្ឈង្គោ សមាធិសម្ពោជ្ឈង្គោ ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គោ។

៣៦. អដ្ឋ មគ្គង្គានិ – សម្មាទិដ្ឋិ សម្មាសង្កប្បោ សម្មាវាចា សម្មាកម្មន្តោ សម្មាអាជីវោ សម្មាវាយាមោ សម្មាសតិ សម្មាសមាធិ។

៣៧. ឯត្ថ បន ចត្តារោ សតិបដ្ឋានាតិ សម្មាសតិ ឯកាវ បវុច្ចតិ។

៣៨. តថា ចត្តារោ សម្មប្បធានាតិ ច សម្មាវាយាមោ។

៣៩. ឆន្ទោ ចិត្តមុបេក្ខា ច, សទ្ធាបស្សទ្ធិបីតិយោ។

សម្មាទិដ្ឋិ ច សង្កប្បោ, វាយាមោ វិរតិត្តយំ។

សម្មាសតិ សមាធីតិ, ចុទ្ទសេតេ សភាវតោ;
សត្តតឹសប្បភេទេន, សត្តធា តត្ថ សង្គហោ។

៤០. សង្កប្បបស្សទ្ធិ ច បីតុបេក្ខា,

ឆន្ទោ ច ចិត្តំ វិរតិត្តយញ្ច;
នវេកឋានា វិរិយំ នវដ្ឋ,
សតី សមាធី ចតុ បញ្ច បញ្ញា;
សទ្ធា ទុឋានុត្តមសត្តតឹស-
ធម្មានមេសោ បវរោ វិភាគោ។

៤១. សព្វេ លោកុត្តរេ ហោន្តិ, ន វា សង្កប្បបីតិយោ។

លោកិយេបិ យថាយោគំ, ឆព្វិសុទ្ធិបវត្តិយំ។

សព្វសង្គហោ

៤២. **សព្វសង្គហេ** បញ្ចក្ខន្ធា – រូបក្ខន្ធោ វេទនាក្ខន្ធោ សញ្ញាក្ខន្ធោ សង្ខារក្ខន្ធោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។

៤៣. បញ្ចុបាទានក្ខន្ធា – រូបុបាទានក្ខន្ធោ វេទនុបាទានក្ខន្ធោ សញ្ញុបាទានក្ខន្ធោ សង្ខារុបាទានក្ខន្ធោ វិញ្ញាណុបាទានក្ខន្ធោ។

៤៤. ទ្វាទសាយតនានិ – ចក្ខាយតនំ សោតាយតនំ ឃានាយតនំ ជិវ្ហាយតនំ កាយាយតនំ មនាយតនំ រូបាយតនំ សទ្ទាយតនំ គន្ធាយតនំ រសាយតនំ ផោដ្ឋព្វាយតនំ ធម្មាយតនំ។

៤៥. អដ្ឋារស ធាតុយោ – ចក្ខុធាតុ សោតធាតុ ឃានធាតុ ជិវ្ហាធាតុ កាយធាតុ រូបធាតុ សទ្ទធាតុ គន្ធធាតុ រសធាតុ ផោដ្ឋព្វធាតុ ចក្ខុវិញ្ញាណធាតុ សោតវិញ្ញាណធាតុ ឃានវិញ្ញាណធាតុ ជិវ្ហាវិញ្ញាណធាតុ កាយវិញ្ញាណធាតុ មនោធាតុ ធម្មធាតុ មនោវិញ្ញាណធាតុ។

៤៦. ចត្តារិ អរិយសច្ចានិ – ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខសមុទយោ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខនិរោធោ អរិយសច្ចំ, ទុក្ខនិរោធគាមិនី បដិបទា អរិយសច្ចំ។

៤៧. ឯត្ថ បន ចេតសិកសុខុមរូបនិព្ពានវសេន ឯកូនសត្តតិ ធម្មា ធម្មាយតនធម្មធាតូតិ សង្ខំ គច្ឆន្តិ។

៤៨. មនាយតនមេវ សត្តវិញ្ញាណធាតុវសេន ភិជ្ជតិ។

៤៩. រូបញ្ច វេទនា សញ្ញា, សេសចេតសិកា តថា។

វិញ្ញាណមិតិ បញ្ចេតេ, បញ្ចក្ខន្ធាតិ ភាសិតា។

៥០. បញ្ចុបាទានក្ខន្ធាតិ , តថា តេភូមកា មតា។

ភេទាភាវេន និព្ពានំ, ខន្ធសង្គហនិស្សដំ។

៥១. ទ្វារាលម្ពណភេទេន, ភវន្តាយតនានិ ច។

ទ្វារាលម្ពតទុប្បន្ន-បរិយាយេន ធាតុយោ។

៥២. ទុក្ខំ តេភូមកំ វដ្ដំ, តណ្ហា សមុទយោ ភវេ។

និរោធោ នាម និព្ពានំ, មគ្គោ លោកុត្តរោ មតោ។

៥៣. មគ្គយុត្តា ផលា ចេវ, ចតុសច្ចវិនិស្សដា។

ឥតិ បញ្ចប្បភេទេន, បវុត្តោ សព្ពសង្គហោ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ សមុច្ចយសង្គហវិភាគោ នាម

សត្តមោ បរិច្ឆេទោ។

៨. បច្ចយបរិច្ឆេទោ

១. យេសំ សង្ខតធម្មានំ, យេ ធម្មា បច្ចយា យថា។

តំ វិភាគមិហេទានិ, បវក្ខាមិ យថារហំ។

២. បដិច្ចសមុប្បាទនយោ បដ្ឋាននយោ ចេតិ បច្ចយសង្គហោ ទុវិធោ វេទិតព្ពោ។

៣. តត្ថ តព្ភាវភាវីភាវាការមត្តោបលក្ខិតោ បដិច្ចសមុប្បាទនយោ, បដ្ឋាននយោ បន អាហច្ចបច្ចយដ្ឋិតិមារព្ភ បវុច្ចតិ, ឧភយំ បន វោមិស្សេត្វា បបញ្ចេន្តិ អាចរិយា។

បដិច្ចសមុប្បាទនយោ

៤. តត្ថ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបំ, នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនំ, សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ, ផស្សបច្ចយា វេទនា, វេទនាបច្ចយា តណ្ហា, តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ, ឧបាទានបច្ចយា ភវោ , ភវបច្ចយា ជាតិ, ជាតិបច្ចយា ជរាមរណំ សោកបរិទេវទុក្ខទោមនស្សុបាយាសា សម្ភវន្តិ។ ឯវមេតស្ស កេវលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស សមុទយោ ហោតីតិ អយមេត្ថ **បដិច្ចសមុប្បាទនយោ**។

៥. តត្ថ តយោ អទ្ធា ទ្វាទសង្គានិ វីសតាការា តិសន្ធិ ចតុសង្ខេបា តីណិ វដ្ដានិ ទ្វេ មូលានិ ច វេទិតព្ពានិ។

៦. កថំ? អវិជ្ជាសង្ខារា អតីតោ អទ្ធា, ជាតិជរាមរណំ អនាគតោ អទ្ធា, មជ្ឈេ អដ្ឋ បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធាតិ តយោ អទ្ធា។

៧. អវិជ្ជា សង្ខារា វិញ្ញាណំ នាមរូបំ សឡាយតនំ ផស្សោ វេទនា តណ្ហា ឧបាទានំ ភវោ ជាតិ ជរាមរណន្តិ ទ្វាទសង្គានិ។

៨. សោកាទិវចនំ បនេត្ថ និស្សន្ទផលនិទស្សនំ។

៩. អវិជ្ជាសង្ខារគ្គហណេន បនេត្ថ តណ្ហុបាទានភវាបិ គហិតា ភវន្តិ, តថា តណ្ហុបាទានភវគ្គហណេន ច អវិជ្ជាសង្ខារា, ជាតិជរាមរណគ្គហណេន ច វិញ្ញាណាទិផលបញ្ចកមេវ គហិតន្តិ កត្វា –

១០. អតីតេ ហេតវោ បញ្ច, ឥទានិ ផលបញ្ចកំ។

ឥទានិ ហេតវោ បញ្ច, អាយតិំ ផលបញ្ចកន្តិ;
វីសតាការា តិសន្ធិ, ចតុសង្ខេបា ច ភវន្តិ។

១១. អវិជ្ជាតណ្ហុបាទានា ច កិលេសវដ្ដំ, កម្មភវសង្ខាតោ ភវេកទេសោ សង្ខារា ច កម្មវដ្ដំ, ឧបបត្តិភវសង្ខាតោ ភវេកទេសោ អវសេសា ច វិបាកវដ្ដន្តិ តីណិ វដ្ដានិ។

១២. អវិជ្ជាតណ្ហាវសេន ទ្វេ មូលានិ ច វេទិតព្ពានិ។

១៣. តេសមេវ ច មូលានំ, និរោធេន និរុជ្ឈតិ។

ជរាមរណមុច្ឆាយ, បីឡិតានមភិណ្ហសោ;
អាសវានំ សមុប្បាទា, អវិជ្ជា ច បវត្តតិ។

វដ្ដមាពន្ធមិច្ចេវំ, តេភូមកមនាទិកំ;
បដិច្ចសមុប្បាទោតិ, បដ្ឋបេសិ មហាមុនិ។

បដ្ឋាននយោ

១៤. ហេតុបច្ចយោ អារម្មណបច្ចយោ អធិបតិបច្ចយោ អនន្តរបច្ចយោ សមនន្តរបច្ចយោ សហជាតបច្ចយោ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ និស្សយបច្ចយោ ឧបនិស្សយបច្ចយោ បុរេជាតបច្ចយោ បច្ឆាជាតបច្ចយោ អាសេវនបច្ចយោ កម្មបច្ចយោ វិបាកបច្ចយោ អាហារបច្ចយោ ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ ឈានបច្ចយោ មគ្គបច្ចយោ សម្បយុត្តបច្ចយោ វិប្បយុត្តបច្ចយោ អត្ថិបច្ចយោ នត្ថិបច្ចយោ វិគតបច្ចយោ អវិគតបច្ចយោតិ អយមេត្ថ **បដ្ឋាននយោ**។

១៥. ឆធា នាមំ តុ នាមស្ស, បញ្ចធា នាមរូបិនំ។

ឯកធា បុន រូបស្ស, រូបំ នាមស្ស ចេកធា។

បញ្ញត្តិនាមរូបានិ, នាមស្ស ទុវិធា ទ្វយំ;
ទ្វយស្ស នវធា ចេតិ, ឆព្ពិធា បច្ចយា កថំ។

១៦. អនន្តរនិរុទ្ធា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បច្ចុប្បន្នានំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ អនន្តរសមនន្តរនត្ថិវិគតវសេន, បុរិមានិ ជវនានិ បច្ឆិមានំ ជវនានំ អាសេវនវសេន, សហជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញំ សម្បយុត្តវសេនេតិ ច **ឆធា នាមំ នាមស្ស** បច្ចយោ ហោតិ។

១៧. ហេតុឈានង្គមគ្គង្គានិ សហជាតានំ នាមរូបានំ ហេតាទិវសេន, សហជាតា ចេតនា សហជាតានំ នាមរូបានំ, នានាក្ខណិកា ចេតនា កម្មាភិនិព្ពត្តានំ នាមរូបានំ កម្មវសេន, វិបាកក្ខន្ធា អញ្ញមញ្ញំ សហជាតានំ រូបានំ វិបាកវសេនេតិ ច **បញ្ចធា នាមំ នាមរូបានំ** បច្ចយោ ហោតិ។

១៨. បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស បច្ឆាជាតវសេនេតិ **ឯកធាវ នាមំ រូបស្ស** បច្ចយោ ហោតិ។

១៩. ឆ វត្ថូនិ បវត្តិយំ សត្តន្នំ វិញ្ញាណធាតូនំ បញ្ចារម្មណានិ ច បញ្ចវិញ្ញាណវីថិយា បុរេជាតវសេនេតិ **ឯកធាវ រូបំ នាមស្ស** បច្ចយោ ហោតិ។

២០. អារម្មណវសេន ឧបនិស្សយវសេនេតិ ច **ទុវិធា បញ្ញត្តិនាមរូបានិ នាមស្សេវ** បច្ចយា ហោន្តិ។

២១. តត្ថ រូបាទិវសេន ឆព្ពិធំ ហោតិ អារម្មណំ។

២២. ឧបនិស្សយោ បន តិវិធោ ហោតិ – អារម្មណូបនិស្សយោ អនន្តរូបនិស្សយោ បកតូបនិស្សយោ ចេតិ។

២៣. តត្ថ អារម្មណមេវ គរុកតំ អារម្មណូបនិស្សយោ។

២៤. អនន្តរនិរុទ្ធា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អនន្តរូបនិស្សយោ។

២៥. រាគាទយោ បន ធម្មា សទ្ធាទយោ ច សុខំ ទុក្ខំ បុគ្គលោ ភោជនំ ឧតុសេនាសនញ្ច យថារហំ អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច កុសលាទិធម្មានំ, កម្មំ វិបាកានន្តិ ច ពហុធា ហោតិ បកតូបនិស្សយោ។

២៦. អធិបតិសហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយអាហារឥន្ទ្រិយវិប្បយុត្តអត្ថិអវិគតវសេនេតិ យថារហំ **នវធា នាមរូបានិ នាមរូបានំ** បច្ចយា ភវន្តិ។

២៧. តត្ថ គរុកតមារម្មណំ អារម្មណាធិបតិវសេន នាមានំ, សហជាតាធិបតិ ចតុព្ពិធោបិ សហជាតវសេន សហជាតានំ នាមរូបានន្តិ ច ទុវិធោ ហោតិ អធិបតិបច្ចយោ។

២៨. ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញំ សហជាតរូបានញ្ច, មហាភូតា អញ្ញមញ្ញំ ឧបាទារូបានញ្ច, បដិសន្ធិក្ខណេ វត្ថុវិបាកា អញ្ញមញ្ញន្តិ ច តិវិធោ ហោតិ សហជាតបច្ចយោ។

២៩. ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញំ, មហាភូតា អញ្ញមញ្ញំ, បដិសន្ធិក្ខណេ វត្ថុវិបាកា អញ្ញមញ្ញន្តិ ច តិវិធោ ហោតិ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ។

៣០. ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញំ សហជាតរូបានញ្ច, មហាភូតា អញ្ញមញ្ញំ ឧបាទារូបានញ្ច, ឆ វត្ថូនិ សត្តន្នំ វិញ្ញាណធាតូនន្តិ ច តិវិធោ ហោតិ និស្សយបច្ចយោ។

៣១. កពឡីការោ អាហារោ ឥមស្ស កាយស្ស, អរូបិនោ អាហារា សហជាតានំ នាមរូបានន្តិ ច ទុវិធោ ហោតិ អាហារបច្ចយោ។

៣២. បញ្ច បសាទា បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ, រូបជីវិតិន្ទ្រិយំ ឧបាទិន្នរូបានំ, អរូបិនោ ឥន្ទ្រិយា សហជាតានំ នាមរូបានន្តិ ច តិវិធោ ហោតិ ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ។

៣៣. ឱក្កន្តិក្ខណេ វត្ថុ វិបាកានំ, ចិត្តចេតសិកា ធម្មា សហជាតរូបានំ សហជាតវសេន, បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស បច្ឆាជាតវសេន ឆ វត្ថូនិ បវត្តិយំ សត្តន្នំ វិញ្ញាណធាតូនំ បុរេជាតវសេនេតិ ច តិវិធោ ហោតិ វិប្បយុត្តបច្ចយោ។

៣៤. សហជាតំ បុរេជាតំ, បច្ឆាជាតញ្ច សព្ពថា។

កពឡីការោ អាហារោ, រូបជីវិតមិច្ចយន្តិ។ –

បញ្ចវិធោ ហោតិ អត្ថិបច្ចយោ អវិគតបច្ចយោ ច។

៣៥. អារម្មណូបនិស្សយកម្មត្ថិបច្ចយេសុ ច សព្ពេបិ បច្ចយា សមោធានំ គច្ឆន្តិ។

៣៦. សហជាតរូបន្តិ បនេត្ថ សព្ពត្ថាបិ បវត្តេ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ, បដិសន្ធិយំ កដត្តារូបានញ្ច វសេន ទុវិធំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។

៣៧. ឥតិ តេកាលិកា ធម្មា, កាលមុត្តា ច សម្ភវា។

អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច, សង្ខតាសង្ខតា តថា;
បញ្ញត្តិនាមរូបានំ, វសេន តិវិធា ឋិតា;
បច្ចយា នាម បដ្ឋានេ, ចតុវីសតិ សព្ពថា។

៣៨. តត្ថ រូបធម្មា រូបក្ខន្ធោវ, ចិត្តចេតសិកសង្ខាតា ចត្តារោ អរូបិនោ ខន្ធា, និព្ពានញ្ចេតិ បញ្ចវិធម្បិ អរូបន្តិ ច នាមន្តិ ច បវុច្ចតិ។

បញ្ញត្តិភេទោ

៣៩. តតោ អវសេសា បញ្ញត្តិ បន បញ្ញាបិយត្តា បញ្ញត្តិ, បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តីតិ ច ទុវិធា ហោតិ។

៤០. កថំ? តំតំភូតវិបរិណាមាការមុបាទាយ តថា តថា បញ្ញត្តា ភូមិបព្ពតាទិកា, សម្ភារសន្និវេសាការមុបាទាយ គេហរថសកដាទិកា, ខន្ធបញ្ចកមុបាទាយ បុរិសបុគ្គលាទិកា, ចន្ទាវដ្ដនាទិកមុបាទាយ ទិសាកាលាទិកា, អសម្ផុដ្ឋាការមុបាទាយ កូបគុហាទិកា, តំតំភូតនិមិត្តំ ភាវនាវិសេសញ្ច ឧបាទាយ កសិណនិមិត្តាទិកា ចេតិ ឯវមាទិប្បភេទា បន បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានាបិ អត្ថច្ឆាយាការេន ចិត្តុប្បាទានមារម្មណភូតា តំ តំ ឧបាទាយ ឧបនិធាយ ការណំ កត្វា តថា តថា បរិកប្បិយមានា សង្ខាយតិ សមញ្ញាយតិ វោហរីយតិ បញ្ញាបីយតីតិ បញ្ញត្តីតិ បវុច្ចតិ។ អយំ បញ្ញត្តិ បញ្ញាបិយត្តា បញ្ញត្តិ នាម។

៤១. បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តិ បន នាមនាមកម្មាទិនាមេន បរិទីបិតា, សា វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ , វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ, អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ ចេតិ ឆព្ពិធា ហោតិ។

៤២. តត្ថ យទា បន បរមត្ថតោ វិជ្ជមានំ រូបវេទនាទឹ ឯតាយ បញ្ញាបេន្តិ, តទាយំ វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ។ យទា បន បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានំ ភូមិបព្ពតាទឹ ឯតាយ បញ្ញាបេន្តិ, តទាយំ អវិជ្ជមានបញ្ញត្តីតិ បវុច្ចតិ។ ឧភិន្នំ បន វោមិស្សកវសេន សេសា យថាក្កមំ ឆឡភិញ្ញោ, ឥត្ថិសទ្ទោ, ចក្ខុវិញ្ញាណំ, រាជបុត្តោតិ ច វេទិតព្ពា។

៤៣. វចីឃោសានុសារេន, សោតវិញ្ញាណវីថិយា។

បវត្តានន្តរុប្បន្ន-មនោទ្វារស្ស គោចរា។

អត្ថា យស្សានុសារេន, វិញ្ញាយន្តិ តតោ បរំ;
សាយំ បញ្ញត្តិ វិញ្ញេយ្យា, លោកសង្កេតនិម្មិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ បច្ចយសង្គហវិភាគោ នាម

អដ្ឋមោ បរិច្ឆេទោ។

៩. កម្មដ្ឋានបរិច្ឆេទោ

១. សមថវិបស្សនានំ, ភាវនានមិតោ បរំ។

កម្មដ្ឋានំ បវក្ខាមិ, ទុវិធម្បិ យថាក្កមំ។

សមថកម្មដ្ឋានំ

២. តត្ថ **សមថសង្គហេ** តាវ ទស កសិណានិ, ទស អសុភា, ទស អនុស្សតិយោ, ចតស្សោ អប្បមញ្ញាយោ, ឯកា សញ្ញា, ឯកំ វវត្ថានំ, ចត្តារោ អារុប្បា ចេតិ សត្តវិធេន សមថកម្មដ្ឋានសង្គហោ។

ចរិតភេទោ

៣. រាគចរិតា ទោសចរិតា មោហចរិតា សទ្ធាចរិតា ពុទ្ធិចរិតា វិតក្កចរិតា ចេតិ ឆព្ពិធេន ចរិតសង្គហោ។

ភាវនាភេទោ

៤. បរិកម្មភាវនា ឧបចារភាវនា អប្បនាភាវនា ចេតិ តិស្សោ ភាវនា។

និមិត្តភេទោ

៥. បរិកម្មនិមិត្តំ ឧគ្គហនិមិត្តំ បដិភាគនិមិត្តញ្ចេតិ តីណិ និមិត្តានិ ច វេទិតព្ពានិ។

៦. កថំ? បថវីកសិណំ អាបោកសិណំ តេជោកសិណំ វាយោកសិណំ នីលកសិណំ បីតកសិណំ លោហិតកសិណំ ឱទាតកសិណំ អាកាសកសិណំ អាលោកកសិណញ្ចេតិ ឥមានិ **ទស កសិណានិ** នាម។

៧. ឧទ្ធុមាតកំ វិនីលកំ វិបុព្ពកំ វិច្ឆិទ្ទកំ វិក្ខាយិតកំ វិក្ខិត្តកំ ហតវិក្ខិត្តកំ លោហិតកំ បុឡវកំ អដ្ឋិកញ្ចេតិ ឥមេ **ទស អសុភា** នាម។

៨. ពុទ្ធានុស្សតិ ធម្មានុស្សតិ សំឃានុស្សតិ សីលានុស្សតិ ចាគានុស្សតិ ទេវតានុស្សតិ ឧបសមានុស្សតិ មរណានុស្សតិ កាយគតាសតិ អានាបានស្សតិ ចេតិ ឥមា **ទស អនុស្សតិយោ** នាម។

៩. មេត្តា ករុណា មុទិតា ឧបេក្ខា ចេតិ ឥមា **ចតស្សោ អប្បមញ្ញាយោ** នាម, ព្រហ្មវិហារោតិ ច បវុច្ចតិ។

១០. អាហារេបដិក្កូលសញ្ញា **ឯកា សញ្ញា** នាម។

១១. ចតុធាតុវវត្ថានំ **ឯកំ វវត្ថានំ** នាម។

១២. អាកាសានញ្ចាយតនាទយោ **ចត្តារោ អារុប្បា** នាមាតិ សព្ពថាបិ សមថនិទ្ទេសេ ចត្តាលីស កម្មដ្ឋានានិ ភវន្តិ។

សប្បាយភេទោ

១៣. ចរិតាសុ បន ទស អសុភា កាយគតាសតិសង្ខាតា កោដ្ឋាសភាវនា ច រាគចរិតស្ស សប្បាយា។

១៤. ចតស្សោ អប្បមញ្ញាយោ នីលាទីនិ ច ចត្តារិ កសិណានិ ទោសចរិតស្ស។

១៥. អានាបានំ មោហចរិតស្ស វិតក្កចរិតស្ស ច,

១៦. ពុទ្ធានុស្សតិអាទយោ ឆ សទ្ធាចរិតស្ស។

១៧. មរណេឧបសមសញ្ញាវវត្ថានានិ ពុទ្ធិចរិតស្ស។

១៨. សេសានិ បន សព្វានិបិ កម្មដ្ឋានានិ សព្វេសម្បិ សប្បាយានិ, តត្ថាបិ កសិណេសុ បុថុលំ មោហចរិតស្ស, ខុទ្ទកំ វិតក្កចរិតស្សេវាតិ។

អយមេត្ថ សប្បាយភេទោ។

ភាវនាភេទោ

១៩. **ភាវនាសុ** សព្វត្ថាបិ បរិកម្មភាវនា លព្ភតេវ, ពុទ្ធានុស្សតិអាទីសុ អដ្ឋសុ សញ្ញាវវត្ថានេសុ ចាតិ ទសសុ កម្មដ្ឋានេសុ ឧបចារភាវនាវ សម្បជ្ជតិ, នត្ថិ អប្បនា។

២០. សេសេសុ បន សមតឹសកម្មដ្ឋានេសុ អប្បនាភាវនាបិ សម្បជ្ជតិ។

២១. តត្ថាបិ ទស កសិណានិ អានាបានញ្ច បញ្ចកជ្ឈានិកានិ។

២២. ទស អសុភា កាយគតាសតិ ច បឋមជ្ឈានិកា។

២៣. មេត្តាទយោ តយោ ចតុក្កជ្ឈានិកា។

២៤. ឧបេក្ខា បញ្ចមជ្ឈានិកាតិ ឆព្វីសតិ រូបាវចរជ្ឈានិកានិ កម្មដ្ឋានានិ។

២៥. ចត្តារោ បន អារុប្បា អារុប្បជ្ឈានិកាតិ។

អយមេត្ថ ភាវនាភេទោ។

គោចរភេទោ

២៦. **និមិត្តេសុ** បន បរិកម្មនិមិត្តំ ឧគ្គហនិមិត្តញ្ច សព្វត្ថាបិ យថារហំ បរិយាយេន លព្ភន្តេវ។

២៧. បដិភាគនិមិត្តំ បន កសិណាសុភកោដ្ឋាសអានាបានេស្វេវ លព្ភតិ, តត្ថ ហិ បដិភាគនិមិត្តមារព្ភ ឧបចារសមាធិ អប្បនាសមាធិ ច បវត្តន្តិ។

២៨. កថំ? អាទិកម្មិកស្ស ហិ បឋវីមណ្ឌលាទីសុ និមិត្តំ ឧគ្គណ្ហន្តស្ស តមារម្មណំ បរិកម្មនិមិត្តន្តិ បវុច្ចតិ, សា ច ភាវនា បរិកម្មភាវនា នាម។

២៩. យទា បន តំ និមិត្តំ ចិត្តេន សមុគ្គហិតំ ហោតិ, ចក្ខុនា បស្សន្តស្សេវ មនោទ្វារស្ស អាបាថមាគតំ, តទា តមេវារម្មណំ ឧគ្គហនិមិត្តំ នាម, សា ច ភាវនា សមាធិយតិ។

៣០. តថា សមាហិតស្ស បនេតស្ស តតោ បរំ តស្មឹ ឧគ្គហនិមិត្តេ បរិកម្មសមាធិនា ភាវនមនុយុញ្ជន្តស្ស យទា តប្បដិភាគំ វត្ថុធម្មវិមុច្ចិតំ បញ្ញត្តិសង្ខាតំ ភាវនាមយមារម្មណំ ចិត្តេ សន្និសន្នំ សមប្បិតំ ហោតិ, តទា តំ បដិភាគនិមិត្តំ សមុប្បន្នន្តិ បវុច្ចតិ។

៣១. តតោ បដ្ឋាយ បរិបន្ថវិប្បហីនា កាមាវចរសមាធិសង្ខាតា ឧបចារភាវនា និប្ផន្នា នាម ហោតិ។

៣២. តតោ បរំ តមេវ បដិភាគនិមិត្តំ ឧបចារសមាធិនា សមាសេវន្តស្ស រូបាវចរបឋមជ្ឈានមប្បេតិ។

៣៣. តតោ បរំ តមេវ បឋមជ្ឈានំ អាវជ្ជនំ សមាបជ្ជនំ អធិដ្ឋានំ វុដ្ឋានំ បច្ចវេក្ខណា ចេតិ ឥមាហិ បញ្ចហិ វសិតាហិ វសីភូតំ កត្វា វិតក្កាទិកមោឡារិកង្គំ បហានាយ វិចារាទិសុខុមង្គុបត្តិយា បទហតោ យថាក្កមំ ទុតិយជ្ឈានាទយោ យថារហមប្បេន្តិ។

៣៤. តត្ថេវ បឋវីកសិណាទីសុ ទ្វាវីសតិកម្មដ្ឋានេសុ បដិភាគនិមិត្តមុបលព្ភតិ។

៣៥. អវសេសេសុ បន អប្បមញ្ញា សត្តបញ្ញត្តិយំ បវត្តន្តិ។

៣៦. អាកាសវជ្ជិតកសិណេសុ បន យំ កិញ្ចិ កសិណំ ឧគ្ឃាដេត្វា លទ្ធមាកាសំ អនន្តវសេន បរិកម្មំ ករោន្តស្ស បឋមារុប្បមប្បេតិ។

៣៧. តមេវ បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ អនន្តវសេន បរិកម្មំ ករោន្តស្ស ទុតិយារុប្បមប្បេតិ។

៣៨. តមេវ បឋមារុប្បវិញ្ញាណាភាវំ បន "នត្ថិ កិញ្ចី"តិ បរិកម្មំ ករោន្តស្ស តតិយារុប្បមប្បេតិ។

៣៩. តតិយារុប្បំ "សន្តមេតំ, បណីតមេត"ន្តិ បរិកម្មំ ករោន្តស្ស ចតុត្ថារុប្បមប្បេតិ។

៤០. អវសេសេសុ ច ទសសុ កម្មដ្ឋានេសុ ពុទ្ធគុណាទិកមារម្មណមារព្ភ បរិកម្មំ កត្វា តស្មិំ និមិត្តេ សាធុកមុគ្គហិតេ តត្ថេវ បរិកម្មញ្ច សមាធិយតិ, ឧបចារោ ច សម្បជ្ជតិ។

៤១. អភិញ្ញាវសេន បវត្តមានំ បន រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានំ អភិញ្ញាបាទកបញ្ចមជ្ឈានា វុដ្ឋហិត្វា អធិដ្ឋេយ្យាទិកមាវជ្ជេត្វា បរិកម្មំ ករោន្តស្ស រូបាទីសុ អារម្មណេសុ យថារហមប្បេតិ។

៤២. អភិញ្ញា ច នាម –

> ឥទ្ធិវិធំ ទិព្ពសោតំ, បរចិត្តវិជាននា;
> បុព្ពេនិវាសានុស្សតិ, ទិព្ពចក្ខូតិ បញ្ចធា។

អយមេត្ថ គោចរភេទោ។

និដ្ឋិតោ ច សមថកម្មដ្ឋាននយោ។

វិបស្សនាកម្មដ្ឋានំ

វិសុទ្ធិភេទោ

៤៣. ***វិបស្សនាកម្មដ្ឋានេ*** បន សីលវិសុទ្ធិ ចិត្តវិសុទ្ធិ ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ ចេតិ សត្តវិធេន វិសុទ្ធិសង្គហោ។

៤៤. អនិច្ចលក្ខណំ ទុក្ខលក្ខណំ អនត្តលក្ខណញ្ចេតិ តីណិ លក្ខណានិ។

៤៥. អនិច្ចានុបស្សនា ទុក្ខានុបស្សនា អនត្តានុបស្សនា ចេតិ តិស្សោ អនុបស្សនា។

៤៦. សម្មសនញាណំ ឧទយព្ពយញាណំ ភង្គញាណំ ភយញាណំ អាទីនវញាណំ និព្ពិទាញាណំ មុច្ចិតុកម្យតាញាណំ បដិសង្ខាញាណំ សង្ខារុបេក្ខាញាណំ អនុលោមញាណញ្ចេតិ ទស វិបស្សនាញាណានិ។

៤៧. សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ, អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ, អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ ចេតិ តយោ វិមោក្ខា។

៤៨. សុញ្ញតានុបស្សនា អនិមិត្តានុបស្សនា អប្បណិហិតានុបស្សនា ចេតិ តីណិ វិមោក្ខមុខានិ ច វេទិតព្ពានិ។

៤៩. កថំ ? បាតិមោក្ខសំវរសីលំ ឥន្ទ្រិយសំវរសីលំ អាជីវបារិសុទ្ធិសីលំ បច្ចយសន្និស្សិតសីលញ្ចេតិ ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ ***សីលវិសុទ្ធិ*** នាម។

៥០. ឧបចារសមាធិ អប្បនាសមាធិ ចេតិ ទុវិធោបិ សមាធិ ***ចិត្តវិសុទ្ធិ*** នាម។

៥១. លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានវសេន នាមរូប បរិគ្គហោ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ** នាម។

៥២. តេសមេវ ច នាមរូបានំ បច្ចយបរិគ្គហោ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ** នាម។

៥៣. តតោ បរំ បន តថាបរិគ្គហិតេសុ សប្បច្ចយេសុ តេភូមកសង្ខារេសុ អតីតាទិភេទភិន្នេសុ ខន្ធាទិនយមារព្ភ កលាបវសេន សង្ខិបិត្វា “អនិច្ចំ ខយដ្ឋេន, ទុក្ខំ ភយដ្ឋេន, អនត្តា អសារកដ្ឋេនា”តិ អទ្ធានវសេន សន្តតិវសេន ខណវសេន វា សម្មសនញាណេន លក្ខណត្តយំ សម្មសន្តស្ស តេស្វេវ បច្ចយវសេន ខណវសេន ច ឧទយព្ពយញាណេន ឧទយព្ពយំ សមនុបស្សន្តស្ស ច –

“ឱភាសោ បីតិ បស្សទ្ធិ, អធិមោក្ខោ ច បគ្គហោ;
សុខំ ញាណមុបដ្ឋានមុបេក្ខា ច និកន្តិ ចេ”តិ។ –

ឱភាសាទិវិបស្សនុបក្កិលេសបរិបន្ថបរិគ្គហវសេន មគ្គាមគ្គលក្ខណវវត្ថានំ **មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ** នាម។

៥៤. តថា បរិបន្ថវិមុត្តស្ស បន តស្ស ឧទយព្ពយញាណតោ បដ្ឋាយ យា វានុលោមា តិលក្ខណំ វិបស្សនាបរម្បរាយ បដិបជ្ជន្តស្ស នវ វិបស្សនាញាណានិ **បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ** នាម។

៥៥. តស្សេវំ បដិបជ្ជន្តស្ស បន វិបស្សនាបរិបាកមាគម្ម “តទានិ អប្បនា ឧប្បជ្ជិស្សតី”តិ ភវង្គំ វោច្ឆិន្ទិត្វា ឧប្បន្នមនោទ្វារាវជ្ជនានន្តរំ ទ្វេ តីណិ វិបស្សនាចិត្តានិ យំ កិញ្ចិ អនិច្ចាទិលក្ខណមារព្ភ បរិកម្មោបចារានុលោមនាមេន បវត្តន្តិ។

៥៦. យា សិខាប្បត្តា, សា សានុលោមា សង្ខារុបេក្ខា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាតិ ច បវុច្ចតិ។

៥៧. តតោ បរំ គោត្រភុចិត្តំ និព្ពានមាលម្ពិត្វា បុថុជ្ជនគោត្តមភិភវន្តំ, អរិយគោត្តមភិសម្ភោន្តញ្ច បវត្តតិ។

៥៨. តស្សានន្តរមេវ មគ្គោ ទុក្ខសច្ចំ បរិជានន្តោ សមុទយសច្ចំ បជហន្តោ, និរោធសច្ចំ សច្ឆិករោន្តោ, មគ្គសច្ចំ ភាវនាវសេន អប្បនាវីថិមោតរតិ។

៥៩. តតោ បរំ ទ្វេ តីណិ ផលចិត្តានិ បវត្តិត្វា ភវង្គបាតោវ ហោតិ, បុន ភវង្គំ វោច្ឆិន្ទិត្វា បច្ចវេក្ខណញាណានិ បវត្តន្តិ។

៦០. មគ្គំ ផលញ្ច និព្ពានំ, បច្ចវេក្ខតិ បណ្ឌិតោ។

ហីនេ កិលេសេ សេសេ ច, បច្ចវេក្ខតិ វា ន វា។

ឆព្ពិសុទ្ធិកមេនេវំ, ភាវេតព្ពោ ចតុព្ពិធោ;
ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ, នាម មគ្គោ បវុច្ចតិ។

អយមេត្ថ វិសុទ្ធិភេទោ។

វិមោក្ខភេទោ

៦១. តត្ថ អនត្តានុបស្សនា អត្តាភិនិវេសំ មុញ្ចន្តី សុញ្ញតានុបស្សនា នាម វិមោក្ខមុខំ ហោតិ។

៦២. អនិច្ចានុបស្សនា វិបល្លាសនិមិត្តំ មុញ្ចន្តី អនិមិត្តានុបស្សនា នាម។

៦៣. ទុក្ខានុបស្សនា តណ្ហាបណិធិំ មុញ្ចន្តី អប្បណិហិតានុបស្សនា នាម។

៦៤. តស្មា យទិ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា អនត្តតោ វិបស្សតិ, សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ នាម ហោតិ មគ្គោ។

៦៥. យទិ អនិច្ចតោ វិបស្សតិ, អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ នាម។

៦៦. យទិ ទុក្ខតោ វិបស្សតិ, អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ នាមាតិ ច មគ្គោ វិបស្សនាគមនវសេន តីណិ នាមានិ លភតិ, តថា ផលញ្ច មគ្គាគមនវសេន មគ្គវីថិយំ។

៦៧. ផលសមាបត្តិវីថិយំ បន យថាវុត្តនយេន វិបស្សន្តានំ យថាសកផលមុប្បជ្ជមានម្បិ វិបស្សនាគមនវសេនេវ សុញ្ញតាទិវិមោក្ខោតិ ច បវុច្ចតិ, អារម្មណវសេន បន សរសវសេន ច នាមត្តយំ សព្ពត្ថ សព្ពេសម្បិ សមមេវ ច។

អយមេត្ថ វិមោក្ខភេទោ។

បុគ្គលភេទោ

៦៨. ឯត្ថ បន សោតាបត្តិមគ្គំ ភាវេត្វា ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាបហានេន បហីនាបាយគមនោ សត្តក្ខត្តុបរមោ **សោតាបន្នោ** នាម ហោតិ។

៦៩. សកទាគាមិមគ្គំ ភាវេត្វា រាគទោសមោហានំ តនុករត្តា **សកទាគាមី** នាម ហោតិ សកិទេវ ឥមំ លោកំ អាគន្ត្វា។

៧០. អនាគាមិមគ្គំ ភាវេត្វា កាមរាគព្យាបាទានមនវសេសប្បហានេន **អនាគាមី** នាម ហោតិ អនាគន្ត្វា ឥត្ថត្តំ។

៧១. អរហត្តមគ្គំ ភាវេត្វា អនវសេសកិលេសប្បហានេន **អរហា** នាម ហោតិ ខីណាសវោ លោកេ អគ្គទក្ខិណេយ្យោតិ។

អយមេត្ថ បុគ្គលភេទោ។

សមាបត្តិភេទោ

៧២. **ផលសមាបត្តិវីថិយំ** បនេត្ថ សព្ពេសម្បិ យថាសកផលវសេន សាធារណាវ។

៧៣. **និរោធសមាបត្តិសមាបជ្ជនំ** បន អនាគាមីនញ្ចេវ អរហន្តានញ្ច លព្ភតិ, តត្ថ យថាក្កមំ បឋមជ្ឈានាទិមហគ្គតសមាបត្តឹ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ តត្ថ គតេ សង្ខារធម្មេ តត្ថ តត្ថេវ វិបស្សន្តោ យាវ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ គន្ត្វា តតោ បរំ អធិដ្ឋេយ្យាទិកំ បុព្ពកិច្ចំ កត្វា នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបជ្ជតិ, តស្ស ទ្វិន្នំ អប្បនាជវនានំ បរតោ វោច្ឆិជ្ជតិ ចិត្តសន្តតិ, តតោ និរោធសមាបន្នោ នាម ហោតិ។

៧៤. វុដ្ឋានកាលេ បន អនាគាមិនោ អនាគាមិផលចិត្តំ, អរហតោ អរហត្តផលចិត្តំ ឯកវារមេវ បវត្តិត្វា ភវង្គបាតោ ហោតិ, តតោ បរំ បច្ចវេក្ខណញាណំ បវត្តតិ។

អយមេត្ថ សមាបត្តិភេទោ។

និដ្ឋិតោ ច វិបស្សនាកម្មដ្ឋាននយោ។

ឧយ្យោជនំ

៧៥. ភាវេតព្ពំ បនិច្ចេវំ, ភាវនាទ្វយមុត្តមំ។

បដិបត្តិរសស្សាទំ, បត្ថយន្តេន សាសនេតិ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថសង្គហេ កម្មដ្ឋានសង្គហវិភាគោ នាម

នវមោ បរិច្ឆេទោ។

និគមនំ

(ក) ចារិត្តសោភិតវិសាលកុលោទយេន ,
សទ្ធាភិវុឌ្ឍបរិសុទ្ធគុណោទយេន;
នម្ពវ្ហយេន បណិធាយ បរានុកម្បំ,
យំ បត្ថិតំ បករណំ បរិនិដ្ឋិតំ តំ។

(ខ) បុញ្ញេន តេន វិបុលេន តុ **មូលសោមំ**;
ធញ្ញាធិវាសមុទិតោទិតមាយុកន្តំ;
បញ្ញាវទាតគុណសោភិតលជ្ជិភិក្ខូ,
មញ្ញន្តុ បុញ្ញវិភវោទយមង្គលាយ។

ឥតិ អនុរុទ្ធាចរិយេន រចិតំ

អភិធម្មត្ថសង្គហំ នាម បករណំ។

។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មត្ថវិភាវិនីដីកា

គន្ថារម្ភកថា

(ក) វិសុទ្ធករុណាញាណំ , ពុទ្ធំ សម្ពុទ្ធបូជិតំ;
ធម្មំ សទ្ធម្មសម្ភូតំ, នត្វា សំឃំ និរង្គណំ។

(ខ) សារិបុត្តំ មហាថេរំ, បរិយត្តិវិសារទំ;
វន្ទិត្វា សិរសា ធីរំ, គរុំ គារវភាជនំ។

(គ) វណ្ណយិស្សំ សមាសេន, អភិធម្មត្ថសង្គហំ;
អាភិធម្មិកភិក្ខូនំ, បរំ បីតិវិវឌ្ឍនំ។

(ឃ) បោរាណេហិ អនេកាបិ, កតា យា បន វណ្ណនា;
ន តាហិ សក្កា សព្ពត្ថ, អត្ថោ វិញ្ញាតវេ ឥធ។

(ង) តស្មា លីនបទានេត្ថ, សាធិប្បាយមហាបយំ;
វិភាវេន្តោ សមាសេន, រចយិស្សាមិ វណ្ណនន្តិ។

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា

១. បរមវិចិត្តនយសមន្នាគតំ សកសមយសមយន្តរគហនវិគ្គាហណសមត្ថំ សុវិមលវិបុលបញ្ញាវេយ្យត្តិយជននំ បករណមិទមារភន្តោយមាចរិយោ បឋមំ តាវ រតនត្តយបណាមាភិធេយ្យ ករណប្បការបករណាភិធានបយោជនានិ ទស្សេតុំ **"សម្មាសម្ពុទ្ធ"**ន្ត្យាទិមាហ។

ឯត្ថ ហិ "សម្មាសម្ពុទ្ធ…បេ…. អភិវាទិយា"តិ ឥមិនា **រតនត្តយបណាមោ** វុត្តោ, អភិធម្មត្ថសង្គហ"ន្តិ ឯតេន **អភិធេយ្យករណប្បការបករណាភិធានានិ** អភិធម្មត្ថានំ ឥធ សង្គហេតព្ពភាវទស្សនេន តេសំ ឥមិនា សមុទិតេន បដិបាទេតព្ពភាវទីបនតោ, ឯកត្ថ សង្គយ្ហ កថនាការទីបនតោ, អត្ថានុគតសមញ្ញាបរិទីបនតោ ច។ **បយោជនំ** បន សង្គហបទេន សាមត្ថិយតោ ទស្សិតមេវ អភិធម្មត្ថានំ ឯកត្ថ សង្គហេ សតិ

តទុគ្គហបរិបុច្ឆាទិវសេន តេសំ សរូបាវពោធស្ស, តម្មូលិកាយ ច ទិដ្ឋធម្មិកសម្បរាយិកត្ថសិទ្ធិយា អនាយាសេន សំសិជ្ឈនតោ។

តត្ថ រតនត្តយបណាមប្បយោជនំ តាវ ពហុធា បបញ្ចេន្តិ អាចរិយា, វិសេសតោ បន អន្តរាយនិវារណំ បច្ចាសីសន្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ សង្គហការេហិ “តស្សានុភាវេន ហតន្តរាយោ”តិ (បារា. អដ្ឋ. ១.គន្ថារម្ភកថា)។ រតនត្តយបណាមោ ហិ អត្ថតោ បណាមកិរិយាភិនិប្ផាទិកា កុសលចេតនា, សា ច វន្ទនេយ្យវន្ទកានំ ខេត្តជ្ឈាសយសម្បទាហិ ទិដ្ឋធម្មវេទនីយភូតា យថាលទ្ធសម្បត្តិនិមិត្តកស្ស កម្មស្ស អនុពលប្បទានវសេន តន្និព្ពត្តិតវិបាកសន្តតិយា អន្តរាយករានិ ឧបបីឡកឧបច្ឆេទកកម្មានិ បដិពាហិត្វា តន្និទានានំ យថាធិប្បេតសិទ្ធិវិពន្ធកានំ រោគាទិអន្តរាយានមប្បវត្តិំ សាធេតិ។ តស្មា បករណារម្ភេ រតនត្តយបណាមករណំ យថារទ្ធបករណស្ស អនន្តរាយេន បរិសមាបនត្ថញ្ចេវ សោតូនញ្ច វន្ទនាបុព្ពង្គមាយ បដិបត្តិយា អនន្តរាយេន ឧគ្គហណធារណាទិសំសិជ្ឈនត្ថញ្ច។ អភិធេយ្យកថនំ បន វិទិតាភិធេយ្យស្សេវ គន្ថស្ស វិញ្ញូហិ ឧគ្គហណាទិវសេន បដិបជ្ជិតព្ពភាវតោ។ ករណប្បការប្បយោជនសន្ទស្សនានិ ច សោតុជនសមុស្សាហជននត្ថំ។ អភិធានកថនំ បន វោហារសុខត្ថន្តិ អយមេត្ថ **សមុទាយត្ថោ**។ អយំ បន **អវយវត្ថោ** – សសទ្ធម្មគណុត្តមំ អតុលំ សម្មាសម្ពុទ្ធំ អភិវាទិយ អភិធម្មត្ថសង្គហំ ភាសិស្សន្តិ សម្ពន្ធោ។

តត្ថ សម្មា សាមញ្ច សព្ពធម្មេ អភិសម្ពុទ្ធោតិ **សម្មា សម្ពុទ្ធោ**, ភគវា។ សោ ហិ សង្ខតាសង្ខតភេទំ សកលម្បិ ធម្មជាតំ យាថាវសរសលក្ខណបដិវេធវសេន សម្មា សយំ វិចិតោបចិតបារមិតាសម្ភូតេន សយម្ភូញាណេន សាមំ ពុជ្ឈិ អញ្ញាសិ។ យថាហ “សយំ អភិញ្ញាយ កមុទ្ទិសេយ្យ”ន្តិ (មហាវ. ១១; ម. និ. ១.២៨៥; ២.៣៤១; ធ. ប. ៣៥៣), អថ វា ពុធធាតុស្ស ជាគរណវិកសនត្ថេសុបិ បវត្តនតោ សម្មា សាមញ្ច បដិពុទ្ធោ អនញ្ញបដិពោធិតោ ហុត្វា សយមេវ សវាសនសម្មោហនិទ្ទាយ អច្ចន្តំ វិគតោ, ទិនករកិរណសមាគមេន បរមរុចិរសិរិសោភគ្គប្បត្តិយា វិកសិតមិវ បទុមំ អគ្គមគ្គញាណសមាគមេន អបរិមិតគុណគណាលង្កតសព្ពញ្ញុតញ្ញាណប្បត្តិយា សម្មា សយមេវ វិកសិតោ វិកាសមនុប្បត្តោត្យត្ថោ។ យថាវុត្តវចនត្ថយោគេបិ សម្មាសម្ពុទ្ធសទ្ទស្ស ភគវតិ សមញ្ញាវសេន បវត្តត្តា “អតុល”ន្តិ ឥមិនា វិសេសេតិ។ តុលាយ សម្មិតោ តុល្យោ, សោយេវ តុលោ យការលោបវសេន។ អថ វា សម្មិតត្ថេ អការបច្ចយវសេន តុលាយ សម្មិតោ តុលោ, ន តុលោ **អតុលោ,** សីលាទីហិ គុណេហិ កេនចិ អសទិសោ, នត្ថិ ឯតស្ស វា តុលោ សទិសោតិ **អតុលោ** សទេវកេ លោកេ អគ្គបុគ្គលភាវតោ។ យថាហ “យាវតា, ភិក្ខវេ, សត្តា អបទា វា ទ្វិបទា វា ចតុប្បទា វា…បេ…. តថាគតោ តេសំ អគ្គមក្ខាយតី”តិអាទិ (អ. និ. ៤.៣៤; ៥.៣២; ឥតិវុ. ៩០)។

ឯត្តាវតា ច ហេតុផលសត្តូបការសម្បទាវសេន តីហាការេហិ ភគវតោ ថោមនា កតា ហោតិ។ តត្ថ **ហេតុសម្បទា** នាម មហាករុណាសមាយោគោ ពោធិសម្ភារសម្ភរណញ្ច ។ **ផលសម្បទា** បន ញាណបហានអានុភាវរូបកាយសម្បទាវសេន ចតុព្ពិធា។ តត្ថ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ មគ្គញាណំ, តម្មូលកានិ ច ទសពលាទិញាណានិ **ញាណសម្បទា**។ សវាសនសកលសំកិលេសានមច្ចន្តមនុប្បាទធម្មតាបាទនំ **បហានសម្បទា**។ យថិច្ឆិតនិប្ផាទនេ អាធិបច្ចំ **អានុភាវសម្បទា**។ សកលលោកនយនាភិសេកភូតា បន លក្ខណានុព្យញ្ជនប្បដិមណ្ឌិតា អត្តភាវសម្បត្តិ **រូបកាយសម្បទា** នាម។ **សត្តូបការោ** បន អាសយបយោគវសេន ទុវិធោ។ តត្ថ ទេវទត្តាទីសុ វិរោធិសត្តេសុបិ និច្ចំ ហិតជ្ឈាសយតា, អបរិបាកគតិន្ទ្រិយានំ ឥន្ទ្រិយបរិបាកកាលាគមនញ្ច **អាសយោ** នាម។ តទញ្ញសត្តានំ បន លាភសក្ការាទិនិរបេក្ខចិត្តស្ស យានត្តយមុខេន សព្ពទុក្ខនិយ្យានិកធម្មទេសនា **បយោគោ** នាម។

តត្ថ បុរិមា ទ្វេ ផលសម្បទា “សម្មាសម្ពុទ្ធ”ន្តិ ឥមិនា ទស្សិតា, ឥតរា បន ទ្វេ, តថា សត្តូបការសម្បទា ច “អតុល”ន្តិ ឯតេន, តទុបាយភូតា បន ហេតុសម្បទា ទ្វីហិបិ សាមត្ថិយតោ ទស្សិតា តថាវិធហេតុព្យតិរេកេន តទុភយសម្បត្តីនមសម្ភវតោ, អហេតុកត្តេ ច សព្ពត្ថ តាសំ សម្ភវប្បសង្គតោ។

តទេវំ តិវិធាវត្ថាសង្គហិតថោមនាបុព្ពង្គមំ ពុទ្ធរតនំ វន្ទិត្វា ឥទានិ សេសរតនានម្បិ បណាមមារភន្តោ អាហ **“សសទ្ធម្មគណុត្តម”**ន្តិ។ គុណីភូតានម្បិ ហិ ធម្មសំឃានំ អភិវាទេតព្ពភាវោ សហយោគេន វិញ្ញាយតិ យថា “សបុត្តទារោ អាគតោតិ បុត្តទារស្សាបិ អាគមន”ន្តិ។

តត្ថ អត្តានំ ធារេន្តេ ចតូសុ អបាយេសុ, វដ្ដទុក្ខេសុ ច អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ ធម្មោ, ចតុមគ្គផលនិព្ពានវសេន នវវិធោ, បរិយត្តិយា សហ ទសវិធោ វា ធម្មោ។ ធារណញ្ច បនេតស្ស អបាយាទិនិព្ពត្តកកិលេសវិទ្ធំសនំ, តំ អរិយមគ្គស្ស កិលេសសមុច្ឆេទកភាវតោ, និព្ពានស្ស ច អារម្មណភាវេន តស្ស តទត្ថសិទ្ធិហេតុតាយ និប្បរិយាយតោ លព្ភតិ, ផលស្ស បន កិលេសានំ បដិប្បស្សម្ភនវសេន មគ្គានុកូលប្បវត្តិតោ,

បរិយត្តិយា ច តទធិគមហេតុតាយាតិ ឧភិន្នម្បិ បរិយាយតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សតំ សប្បុរិសានំ អរិយបុគ្គលានំ, សន្តោ វា សំវិជ្ជមានោ ន តិត្ថិយបរិកប្បិតោ អត្តា វិយ បរមត្ថតោ អវិជ្ជមានោ សន្តោ វា បសត្ថោ ស្វាក្ខាតតាទិគុណយោគតោ ន ពាហិរកធម្មោ វិយ ឯកន្តនិន្ទិតោ ធម្មោតិ សទ្ធម្មោ, គណោ ច សោ អដ្ឋន្នំ អរិយបុគ្គលានំ សមូហភាវតោ ឧត្តមោ ច សុប្បដិបន្នតាទិគុណវិសេសយោគតោ, គណានំ, គណេសុ វា ទេវមនុស្សាទិ សមូហេសុ ឧត្តមោ យថាវុត្តគុណវសេនាតិ គណុត្តមោ, សហ សទ្ធម្មេន, គណុត្តមេន ចាតិ សសទ្ធម្មគណុត្តមោ, តំ **សសទ្ធម្មគណុត្តមំ**។

អភិវាទិយាតិ វិសេសតោ វន្ទិត្វា, ភយលាភកុលាចារាទិវិរហេន សក្កច្ចំ អាទរេន កាយវចីមនោទ្វារេហិ វន្ទិត្វាត្យត្ថោ។ **ភាសិស្ស**ន្តិ កថេស្សាមិ។ និព្ពត្តិតបរមត្ថភាវេន អភិ វិសិដ្ឋា ធម្មា ឯត្ថាតិអាទិនា អភិធម្មោ, ធម្មសង្គណីអាទិសត្តបករណំ អភិធម្មបិដកំ, តត្ថ វុត្តា អត្ថា អភិធម្មត្ថា, តេ សង្គយ្ហន្តិ ឯត្ថ, ឯតេនាតិ វា **អភិធម្មត្ថសង្គហំ**។

បរមត្ថធម្មវណ្ណនា

២. ឯវំ តាវ យថាធិប្បេតប្បយោជននិមិត្តំ រតនត្តយបណាមាទិកំ វិធាយ ឥទានិ យេសំ អភិធម្មត្ថានំ សង្គហណវសេន ឥទំ បករណំ បដ្ឋបីយតិ, តេ តាវ សង្ខេបតោ ឧទ្ទិសន្តោ អាហ “**តត្ថ វុត្តា**”ត្យាទិ។ **តត្ថ** តស្មិំ អភិធម្មេ **សព្ពថា** កុសលាទិវសេន, ខន្ធាទិវសេន ច **វុត្តា** អភិធម្មត្ថា **បរមត្ថតោ** សម្មុតិំ ឋបេត្វា និព្ពត្តិតបរមត្ថវសេន **ចិត្តំ** វិញ្ញាណក្ខន្ធោ, **ចេតសិកំ** វេទនាទិក្ខន្ធត្តយំ, រូបំ ភូតុបាទាយភេទភិន្នោ រូបក្ខន្ធោ, **និព្ពានំ** មគ្គផលានមារម្មណភូតោ អសង្ខតធម្មោតិ ឯវំ **ចតុធា** ចតូហាការេហិ ឋិតាតិ យោជនា។ តត្ថ បរមោ ឧត្តមោ អវិបរីតោ អត្ថោ, បរមស្ស វា ឧត្តមស្ស ញាណស្ស អត្ថោ គោចរោតិ **បរមត្ថោ**។

ចិន្តេតីតិ **ចិត្តំ,** អារម្មណំ វិជានាតីតិ អត្ថោ។ យថាហ “វិសយវិជាននលក្ខណំ ចិត្ត”ន្តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ ធម្មុទ្ទេសវារផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា)។ សតិបិ ហិ និស្សយសមនន្តរាទិបច្ចយេន វិនា អារម្មណេន ចិត្តមុប្បជ្ជតីតិ តស្ស តំលក្ខណតា វុត្តា, ឯតេន និរារម្មណវាទិមតំ បដិក្ខិត្តំ ហោតិ។ ចិន្តេន្តិ វា ឯតេន ករណភូតេន សម្បយុត្តធម្មាតិ **ចិត្តំ**។ អថ វា ចិន្តនមត្តំ **ចិត្តំ**។ យថាបច្ចយំ ហិ បវត្តិមត្តមេវ យទិទំ សភាវធម្មោ នាម។ ឯវញ្ច កត្វា សព្ពេសម្បិ បរមត្ថធម្មានំ ភាវសាធនមេវ និប្បរិយាយតោ លព្ភតិ, កត្តុករណវសេន បន និព្ពចនំ បរិយាយកថាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ សកសកកិច្ចេសុ ហិ ធម្មានំ អត្តប្បធានតាសមារោបនេន កត្តុភាវោ ច, តទនុកូលភាវេន សហជាតធម្មសមូហេ កត្តុភាវសមារោបនេន បដិបាទេតព្ពធម្មស្ស ករណត្តញ្ច បរិយាយតោវ លព្ភតិ, តថានិទស្សនំ បន ធម្មសភាវវិនិមុត្តស្ស កត្តាទិនោ អភាវបរិទីបនត្ថន្តិ វេទិតព្ពំ។ វិចិត្តករណាទិតោបិ ចិត្តសទ្ទត្ថំ បបញ្ចេន្តិ។ អយំ បនេត្ថ សង្គហោ –

> “វិចិត្តករណា ចិត្តំ, អត្តនោ ចិត្តតាយ វា;
> ចិតំ កម្មកិលេសេហិ, ចិតំ តាយតិ វា តថា;
> ចិនោតិ អត្តសន្តានំ, វិចិត្តារម្មណន្តិ ចា”តិ។

ចេតសិ ភវំ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ **ចេតសិកំ**។ ន ហិ តំ ចិត្តេន វិនា អារម្មណគ្គហណសមត្ថំ អសតិ ចិត្តេ សព្ពេន សព្ពំ អនុប្បជ្ជនតោ, ចិត្តំ បន កេនចិ ចេតសិកេន វិនាបិ អារម្មណេ បវត្តតីតិ តំ ចេតសិកមេវ ចិត្តាយត្តវុត្តិកំ នាម។ តេនាហ ភគវា “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិ (ធ. ប. ១-២), ឯតេន សុខាទីនំ អចេតនត្តនិច្ចត្តាទយោ វិប្បដិបត្តិយោបិ បដិក្ខិត្តា ហោន្តិ។ ចេតសិ និយុត្តំ វា **ចេតសិកំ**។

រុប្បតីតិ **រូបំ,** សីតុណ្ហាទិវិរោធិបច្ចយេហិ វិការមាបជ្ជតិ, អាបាទីយតីតិ វា អត្ថោ។ តេនាហ ភគវា “សីតេនបិ រុប្បតិ, ឧណ្ហេនបិ រុប្បតី”ត្យាទិ (សំ. និ. ៣.៧៩), រុប្បនញ្ចេត្ថ សីតាទិវិរោធិបច្ចយសមវាយេ វិសទិសុប្បត្តិយេវ។ យទិ ឯវំ អរូបធម្មានម្បិ រូបវោហារោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ សីតាទិគ្គហណសាមត្ថិយតោ វិភូតតរស្សេវ រុប្បនស្សាធិប្បេតត្តា។ ឥតរថា ហិ “រុប្បតី”តិ អវិសេសវចនេនេវ បរិយត្តន្តិ កឹ សីតាទិគ្គហណេន, តំ បន សីតាទិនា ផុដ្ឋស្ស រុប្បនំ វិភូតតរំ, តស្មា តទេវេត្ថាធិប្បេតន្តិ ញាបនត្ថំ សីតាទិគ្គហណំ កតំ។ យទិ ឯវំ កថំ ព្រហ្មលោកេ រូបវោហារោ, ន ហិ តត្ថ ឧបឃាតកា សីតាទយោ អត្ថីតិ? កិញ្ចាបិ ឧបឃាតកា នត្ថិ, អនុគ្គាហកា បន អត្ថិ, តស្មា តំវសេនេត្ថ រុប្បនំ សម្ភវតីតិ, អថ វា តំសភាវានតិវត្តនតោ តត្ថ រូបវោហារោតិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

ភវាភវំ វិននតោ សំសិព្ពនតោ វានសង្ខាតាយ តណ្ហាយ និក្ខន្តំ, និព្ពាតិ វា ឯតេន រាគគ្គិអាទិកោតិ **និព្ពានំ**។

១. ចិត្តបរិច្ឆេទវណ្ណនា

ភូមិភេទចិត្តវណ្ណនា

៣. ឥទានិ យស្មា វិភាគវន្តានំ ធម្មានំ សភាវវិភាវនំ វិភាគេន វិនា ន ហោតិ, តស្មា យថាឧទ្ទិដ្ឋានំ អភិធម្មត្ថានំ ឧទ្ទេសក្កមេន វិភាគំ ទស្សេតុំ ចិត្តំ តាវ ភូមិជាតិសម្បយោគាទិវសេន វិភជិត្វា និទ្ទិសិតុមារភន្តោ អាហ **"តត្ថ ចិត្តំ តាវា"**ត្យាទិ។ **តាវ**-សទ្ទោ បឋមន្តិ ឯតស្សត្ថេ។ យថាឧទ្ទិដ្ឋេសុ ចតូសុ អភិធម្មត្ថេសុ បឋមំ ចិត្តំ និទ្ទិសីយតីតិ អយញ្ហេត្ថត្ថោ។ ចត្តារោ វិធា បការា អស្សាតិ **ចតុព្ពិធំ**។ យស្មា បនេតេ ចតុក្កម្មកា ធម្មា អនុបុព្ពបណីតា, តស្មា ហីនុក្កដ្ឋុក្កដ្ឋតរតមានុក្កមេន តេសំ និទ្ទេសោ កតោ។ តត្ថ កាមេតីតិ កាមោ, កាមតណ្ហា, សា ឯត្ថ អវចរតិ អារម្មណករណវសេនាតិ **កាមាវចរំ**។ កាមីយតីតិ វា កាមោ, ឯកាទសវិធោ កាមភវោ, តស្មឹ យេភុយ្យេន អវចរតីតិ **កាមាវចរំ**។ យេភុយ្យេន ចរណស្ស ហិ អធិប្បេតត្តា រូបារូបភវេសុ បវត្តស្សាបិ ឥមស្ស កាមាវចរភាវោ ឧបបន្នោ ហោតិ។ កាមភវោយេវ វា កាមោ ឯត្ថ អវចរតីតិ កាមាវចរោ, តត្ថ បវត្តម្បិ ចិត្តំ និស្សិតេ និស្សយវោហារេន **កាមាវចរំ** "មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋឹ ករោន្តី"ត្យាទីសុ វិយាតិ អលមតិវិត្ថារណិយា កថាយ។ ហោតិ ចេត្ថ –

"កាមោវចរតីត្យេត្ថ, កាមេវចរតីតិ វា;
ឋានូបចារតោ វាបិ, តំ កាមាវចរំ ភវេ"តិ។

រូបារូបាវចរេសុបិ ឯសេវ នយោ យថារហំ ទដ្ឋព្ពោ។ ឧបាទានក្ខន្ធសង្ខាតលោកតោ ឧត្តរតិ អនាសវភាវេនាតិ **លោកុត្តរំ**, មគ្គចិត្តំ។ ផលចិត្តំ បន តតោ ឧត្តិណ្ណន្តិ **លោកុត្តរំ**។ ឧភយម្បិ វា សហ និព្ពានេន លោកតោ ឧត្តរំ អធិកំ យថាវុត្តគុណវសេនេវាតិ **លោកុត្តរំ**។

ភូមិភេទចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលចិត្តវណ្ណនា

៤. ឥមេសុ បន ចតូសុ ចិត្តេសុ កាមាវចរចិត្តស្ស កុសលាកុសលវិបាកកិរិយភេទេន ចតុព្ពិធភាវេបិ បាបាហេតុកវជ្ជានំ ឯកូនសដ្ឋិយា, ឯកនវុតិយា វា ចិត្តានំ សោភននាមេន វោហារករណត្ថំ "បាបាហេតុកមុត្តានិ 'សោភនានី'តិ វុច្ចរេ"តិ ឯវំ វក្ខមាននយស្ស អនុរូបតោ បាបាហេតុកេយេវ បឋមំ ទស្សេន្តោ, តេសុ ច ភវេសុ គហិតបដិសន្ធិកស្ស សត្តស្ស អាទិតោ វីថិចិត្តវសេន លោភសហគតចិត្តុប្បាទានមេវ សម្ភវតោ តេយេវ បឋមំ ទស្សេត្វា តទនន្តរំ ទ្វិហេតុកភាវសាមញ្ញេន ទោមនស្សសហគតេ, តទនន្តរំ ឯកហេតុកេ ច ទស្សេតុំ **"សោមនស្សសហគត"**ន្ត្យាទិនា លោភមូលំ តាវ វេទនាទិដ្ឋិសង្ខារភេទេន អដ្ឋធា វិភជិត្វា ទស្សេតិ។

តត្ថ សុន្ទរំ មនោ, តំ វា ឯតស្ស អត្ថីតិ សុមនោ, ចិត្តំ, តំសមង្គិបុគ្គលោ វា, តស្ស ភាវោ តស្មឹ អភិធានពុទ្ធីនំ បវត្តិហេតុតាយាតិ សោមនស្សំ, មានសិកសុខវេទនាយេតំ អធិវចនំ, តេន សហគតំ ឯកុប្បាទាទិវសេន សំសដ្ឋំ, តេន សហ ឯកុប្បាទាទិភាវំ គតន្តិ វា **សោមនស្សសហគតំ**។ មិច្ឆា បស្សតីតិ ទិដ្ឋិ។ សាមញ្ញវចនស្សបិ ហិ អត្ថប្បករណាទិនា វិសេសវិសយតា ហោតីតិ ឥធ មិច្ឆាទស្សនមេវ "ទិដ្ឋី"តិ វុច្ចតិ។ ទិដ្ឋិយេវ ទិដ្ឋិគតំ "សង្ខារគតំ ថាមគត"ន្ត្យាទីសុ វិយ គត-សទ្ទស្ស តព្ភាវវុត្តិត្តា។ ទ្វាសដ្ឋិយា វា ទិដ្ឋីសុ គតំ អន្តោគតំ, ទិដ្ឋិយា វា គមនមត្តំ ន ឯត្ថ គន្តព្ពោ អត្តាទិកោ កោចិ អត្ថីតិ ទិដ្ឋិគតំ, "ឥទមេវ សច្ចំ មោឃមញ្ញ"ន្តិ បវត្តោ អត្តត្តនិយាទិអភិនិវេសោ, តេន សមំ ឯកុប្បាទាទីហិ បការេហិ យុត្តន្តិ **ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ**។ សង្ខរោតីតិ ចិត្តំ តិក្ខភាវសង្ខាតមណ្ឌនវិសេសេន សជ្ជេតិ, សង្ខរីយតិ វា តំ ឯតេន យថាវុត្តនយេន សជ្ជីយតីតិ សង្ខារោ, តត្ថ តត្ថ កិច្ចេ សំសីទមានស្ស ចិត្តស្ស អនុពលប្បទានវសេន អត្តនោ វា បរេសំ វា បវត្តបុព្ពប្បយោគោ, សោ បន អត្តនោ បុព្ពភាគប្បវត្តេ ចិត្តសន្តានេ ចេវ បរសន្តានេ ច បវត្តតីតិ តន្និព្ពត្តិតោ ចិត្តស្ស តិក្ខភាវសង្ខាតោ វិសេសោវិធ សង្ខារោ, សោ យស្ស នត្ថិ តំ អសង្ខារំ , តទេវ **អសង្ខារិកំ**។ សង្ខារេន សហិតំ **សសង្ខារិកំ**។ តថា ច វទន្តិ –

"បុព្ពប្បយោគសម្ភូតោ, វិសេសោ ចិត្តសម្ភវី;
សង្ខារោ តំវសេនេត្ថ, ហោត្យាសង្ខារិកាទិតា"តិ។

អថ វា “សសង្ខារិកំ អសង្ខារិក”ន្តិ ចេតំ កេវលំ សង្ខារស្ស ភាវាភាវំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តស្ស សហប្បវត្តិសព្ភាវាភាវតោតិ ភិន្នសន្តានប្បវត្តិនោបិ សង្ខារស្ស ឥទមត្ថិតាយ តំវសេន និព្ពត្តំ ចិត្តំ សង្ខារោ អស្ស អត្ថីតិ **សសង្ខារិកំ** “សលោមកោ សបក្ខកោ”ត្យាទីសុ វិយ សហ-សទ្ទស្ស វិជ្ជមានត្ថបរិទីបនតោ។ តព្ពិបរីតំ បន តទភាវតោ វុត្តនយេន **អសង្ខារិកំ**។ ទិដ្ឋិគតេន វិប្បយុត្តំ វិសំសដ្ឋន្តិ **ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តំ**។ ឧបបត្តិតោ យុត្តិតោ ឥក្ខតិ អនុភវតិ វេទយមានាបិ មជ្ឈត្តាការសណ្ឋិតិយាតិ ឧបេក្ខា។ សុខទុក្ខានំ វា ឧបេតា យុត្តា អវិរុទ្ធា ឥក្ខា អនុភវនន្តិ ឧបេក្ខា។ សុខទុក្ខាវិរោធិតាយ ហេសា តេសំ អនន្តរម្បិ បវត្តតិ។ **ឧបេក្ខាសហគត**ន្តិ ឥទំ វុត្តនយមេវ។

កស្មា បនេត្ថ អញ្ញេសុបិ ផស្សាទីសុ សម្បយុត្តធម្មេសុ វិជ្ជមានេសុ សោមនស្សសហគតាទិភាវេវ វុត្តោតិ? សោមនស្សាទីនមេវ អសាធារណភាវតោ។ ផស្សាទយោ ហិ កេចិ សព្ពចិត្តសាធារណា, កេចិ កុសលាទិសាធារណា, មោហាទយោ ច សព្ពាកុសលសាធារណាតិ ន តេហិ សក្កា ចិត្តំ វិសេសេតុំ, សោមនស្សាទយោ បន កត្ថចិ ចិត្តេ ហោន្តិ, កត្ថចិ ន ហោន្តីតិ បាកដោវ តំវសេន ចិត្តស្ស វិសេសោ។ កស្មា បនេតេ កត្ថចិ ហោន្តិ, កត្ថចិ ន ហោន្តីតិ? ការណស្ស សន្និហិតាសន្និហិតភាវតោ។ កឹ បន នេសំ ការណន្តិ? វុច្ចតេសភាវតោ, បរិកប្បតោ វា ហិ ឥដ្ឋារម្មណំ, សោមនស្សបដិសន្ធិកតា, អគម្ភីរសភាវតា ច ឥធ សោមនស្សស្ស ការណំ, ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណំ, ឧបេក្ខាបដិសន្ធិកតា, គម្ភីរសភាវតា ច ឧបេក្ខាយ, ទិដ្ឋិវិបន្នបុគ្គលសេវនា, សស្សតុច្ឆេទាសយតា ច ទិដ្ឋិយា, ពលវឧតុភោជនាទយោ បន បច្ចយា អសង្ខារិកភាវស្សាតិ។ តស្មា អត្តនោ អនុរូបការណវសេន នេសំ ឧប្បជ្ជនតោ កត្ថចិ ចិត្តេយេវ សម្ភវោតិ សក្កា ឯតេហិ ចិត្តស្ស វិសេសោ បញ្ញាបេតុន្តិ។ ឯវញ្ច កត្វា នេសំ សតិបិ មោហហេតុកភាវេ លោភសហគតភាវេវ និគមនេ វុត្តោ។

ឥមេសំ បន អដ្ឋន្នម្បិ អយមុប្បត្តិក្កមោ វេទិតព្ពោ។ យទា ហិ “នត្ថិ កាមេសុ អាទីនវោ”ត្យាទិនា នយេន មិច្ឆាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វា ហដ្ឋតុដ្ឋោ កាមេ វា បរិភុញ្ជតិ, ទិដ្ឋមង្គលាទីនិ វា សារតោ បច្ចេតិ សភាវតិក្ខេនេវ អនុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា បឋមំ អកុសលចិត្តមុប្បជ្ជតិ។ យទា បន មន្ទេន សមុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា ទុតិយំ។ យទា បន មិច្ឆាទិដ្ឋឹ អបុរក្ខត្វា កេវលំ ហដ្ឋតុដ្ឋោ មេថុនំ វា សេវតិ, បរសម្បត្តឹ វា អភិជ្ឈាយតិ, បរភណ្ឌំ វា ហរតិ សភាវតិក្ខេនេវ អនុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា តតិយំ។ យទា បន មន្ទេន សមុស្សាហិតេន ចិត្តេន, តទា ចតុត្ថំ។ យទា បន កាមានំ វា អសម្បត្តឹ អាគម្ម, អញ្ញេសំ វា សោមនស្សហេតូនំ អភាវេន ចតូសុបិ វិកប្បេសុ សោមនស្សរហិតា ហោន្តិ, តទា សេសានិ ចត្តារិ ឧបេក្ខាសហគតានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ **អដ្ឋបី**តិ បិ-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ, តេន វក្ខមាននយេន អកុសលកម្មបថេសុ នេសំ លព្ភមានកម្មបថានុរូបតោ បវត្តិភេទំ កាលទេសសន្តានារម្មណាទិភេទេន អនេកវិធតម្បិ សង្គណ្ហាតិ។

៥. ទុដ្ឋុ មនោ, តំ វា ឯតស្សាតិ ទុម្មនោ, តស្ស ភាវោ ទោមនស្សំ, មានសិកទុក្ខវេទនាយេតំ អធិវចនំ, តេន សហគតន្តិ **ទោមនស្សសហគតំ**។ អារម្មណេ បដិហញ្ញតីតិ **បដិឃោ,** ទោសោ។ចណ្ឌិក្កសភាវតាយ ហេស អារម្មណំ បដិហនន្តោ វិយ បវត្តតិ។ ទោមនស្សសហគតស្ស វេទនាវសេន អភេទេបិ អសាធារណធម្មវសេន ចិត្តស្ស ឧបលក្ខណត្ថំ ទោមនស្សគ្គហណំ, បដិឃសម្បយុត្តភាវោ បន ឧភិន្នំ ឯកន្តសហចារិតា ទស្សនត្ថំ វុត្តោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទោមនស្សញ្ចេត្ថ អនិដ្ឋារម្មណានុភវនលក្ខណោ វេទនាក្ខន្ធបរិយាបន្នោ ឯកោ ធម្មោ, បដិឃោ ចណ្ឌិក្កសភាវោ សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នោ ឯកោ ធម្មោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ឯត្ថ ច យំ កិញ្ចិ អនិដ្ឋារម្មណំ, នវវិធអាឃាតវត្ថូនិ ច ទោមនស្សស្ស ការណំ, បដិឃស្ស ការណញ្ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ទ្វិន្នំ បន នេសំ ចិត្តានំ បាណាតិបាតាទីសុ តិក្ខមន្ទប្បវត្តិកាលេ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ ឯត្ថាបិ និគមនេ **បិ**-សទ្ទស្ស អត្ថោ វុត្តនយានុសារេន ទដ្ឋព្ពោ។

៦. សភាវំ វិចិនន្តោ តាយ កិច្ឆតិ កិលមតីតិ វិចិកិច្ឆា។ អថ វា ចិកិច្ឆិតុំ ទុក្ករតាយ វិគតា ចិកិច្ឆា ញាណប្បដិការោ ឥមិស្សាតិ វិចិកិច្ឆា, តាយ សម្បយុត្តំ **វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តំ**។ ឧទ្ធតស្ស ភាវោ ឧទ្ធច្ចំ។ ឧទ្ធច្ចស្ស សព្ពាកុសលសាធារណភាវេបិ ឥធ សម្បយុត្តធម្មេសុ បធានំ ហុត្វា បវត្តតីតិ ឥទមេវ តេន វិសេសេត្វា វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា ធម្មទ្វេសបាឡិយំ សេសាកុសលេសុ ឧទ្ធច្ចំ យេវាបនកវសេន វុត្តំ, ឥធ បន “ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតី”តិ សរូបេនេវ ទេសិតំ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“សព្ពាកុសលយុត្តម្បិ, ឧទ្ធច្ចំ អន្តមានសេ;
ពលវំ ឥតិ តំយេវ, វុត្តមុទ្ធច្ចយោគតោ។

“តេនេវ ហិ មុនិន្ទេន, យេវាបនកនាមតោ;
វត្វា សេសេសុ ឯត្ថេវ, តំ សរូបេន ទេសិត”ន្តិ។

ឥមានិ បន ទ្វេ ចិត្តានិ មូលន្តរវិរហតោ អតិសម្មូឡ្ហតាយ, សំសប្បនវិក្ខិបនវសេន បវត្តវិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសមាយោគេន ចញ្ចលតាយ ច សព្ពត្ថាបិ រជ្ជនទុស្សនរហិតានិ ឧបេក្ខាសហគតានេវ បវត្តន្តិ, តតោយេវ ច សភាវតិក្ខតាយ ឧស្សាហេតព្ពតាយ អភាវតោ សង្ខារភេទោបិ នេសំ នត្ថិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“មូឡ្ហត្តា ចេវ សំសប្ប-វិក្ខេបា ចេកហេតុកំ;
សោបេក្ខំ សព្ពទា នោ ច, ភិន្នំ សង្ខារភេទតោ។

“ន ហិ តស្ស សភាវេន, តិក្ខតុស្សាហនីយតា;
អត្ថិ សំសប្បមានស្ស, វិក្ខិបន្តស្ស សព្ពទា”តិ។

មោហេន មុយ្ហន្តិ អតិសយេន មុយ្ហន្តិ មូលន្តរវិរហតោតិ មោមូហានិ។

៧. ឥច្ចេវន្ត្យាទិ យថាវុត្តានំ ទ្វាទសាកុសលចិត្តានំ និគមនំ។ តត្ថ **ឥតិ**-សទ្ទោ វចនវចនីយសមុទាយនិទស្សនត្ថោ។ **ឯវំ**-សទ្ទោ វចនវចនីយបដិបាដិសន្ទស្សនត្ថោ។ និបាតសមុទាយោ វា ឯស វចនវចនីយនិគមនារម្ភោ។ **ឥច្ចេវំ** យថាវុត្តនយេន **សព្ពថាបិ** សោមនស្សុបេក្ខាទិដ្ឋិសម្បយោគាទិនា បដិឃសម្បយោគាទិនា វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចយោគេនាតិ សព្ពេនាបិ សម្បយោគាទិអាការេន ទ្វាទស អកុសលចិត្តានិ **សមត្តានិ** បរិនិដ្ឋិតានិ, សង្គហេត្វា វា អត្តានិ គហិតានិ, វុត្តានីត្យត្ថោ។ តត្ថ កុសលបដិបក្ខានិ អកុសលានិ មិត្តប្បដិបក្ខោ អមិត្តោ វិយ, បដិបក្ខភាវោ ច កុសលាកុសលានំ យថាក្កមំ បហាយកបហាតព្ពភាវេន វេទិតព្ពោ។

៨. **អដ្ឋធា**ត្យាទិ សង្គហគាថា។ លោភោ ច សោ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនេន មូលសទិសត្តា មូលញ្ចាតិ, កំ ឯតេសន្តិ **លោភមូលានិ** ចិត្តានិ វេទនាទិភេទតោ **អដ្ឋធា** សិយុំ។ តថា **ទោសមូលានិ** សង្ខារភេទតោ **ទ្វិធា**។ **មោហមូលានិ** សុទ្ធោ មោហោយេវ មូលមេតេសន្តិ មោហមូលសង្ខាតានិ សម្បយោគភេទតោ **ទ្វេ ចា**តិ អកុសលា ទ្វាទស សិយុន្ត្យត្ថោ។

អកុសលចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អហេតុកចិត្តវណ្ណនា

៩. ឯវំ មូលភេទតោ តិវិធម្បិ អកុសលំ សម្បយោគាទិភេទតោ ទ្វាទសធា វិភជិត្វា ឥទានិ អហេតុកចិត្តានិ និទ្ទិសន្តោ តេសំ អកុសលវិបាកាទិវសេន តិវិធភាវេបិ អកុសលានន្តរំ អកុសលវិបាកេយេវ ចក្ខាទិនិស្សយសម្បដិច្ឆនាទិកិច្ចភេទេន សត្តធា វិភជិតុំ **“ឧបេក្ខាសហគតំ ចក្ខុវិញ្ញាណ”**ន្ត្យាទិមាហ។ តត្ថ ចក្ខតីតិ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ ហុត្វា សមវិសមំ អាចិក្ខន្តំ វិយ ហោតីតិ ចក្ខុ។ អថ វា ចក្ខតិ រូបំ អស្សាទេន្តំ វិយ ហោតីតិ ចក្ខុ។ ចក្ខតីតិ ហិ អយំ សទ្ទោ “មធុំ ចក្ខតិ, ព្យញ្ជនំ ចក្ខតី”ត្យាទីសុ វិយ អស្សាទនត្ថោ ហោតិ។ តេនាហ ភគវា – “ចក្ខុំ ខោ បន, មាគណ្ឌិយ, រូបារាមំ រូបរតំ រូបសម្មុទិត”ន្ត្យាទិ។ យទិ ឯវំ “សោតំ ខោ, មាគណ្ឌិយ, សទ្ទារាមំ សទ្ទរតំ សទ្ទសម្មុទិត”ន្ត្យាទិវចនតោ (ម. និ. ២.២០៩) សោតាទីនម្បិ សទ្ទាទិអស្សាទនំ អត្ថីតិ តេសម្បិ ចក្ខុសទ្ទាភិធេយ្យតា អាបជ្ជេយ្យាតិ? នាបជ្ជតិ និរុឡ្ហត្តា, និរុឡ្ហោ ហេស ចក្ខុ-សទ្ទោ ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មជភូតប្បសាទលក្ខណេ ចក្ខុប្បសាទេយេវ មយូរាទិសទ្ទោ វិយ សកុណវិសេសាទីសុ, ចក្ខុនា សហវុត្តិយា បន ភមុកដ្ឋិបរិច្ឆិន្នោ មំសបិណ្ឌោបិ “ចក្ខូ”តិ វុច្ចតិ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ ចក្ខតិ-សទ្ទស្ស វិភាវនត្ថតាបិ សម្ភវតីតិ “ចក្ខតិ រូបំ វិភាវេតីតិ ចក្ខូ”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៥១០) វុត្តំ។ ចក្ខុស្មឹ វិញ្ញាណំ តន្និស្សិតត្តាតិ **ចក្ខុវិញ្ញាណំ**។ តថា ហេតំ “ចក្ខុសន្និស្សិតរូបវិជាននលក្ខណ”ន្តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៣១; វិសុទ្ធិ. ២.៤៥៤) វុត្តំ។

ឯវំ **សោតវិញ្ញាណា**ទីសុបិ យថារហំ ទដ្ឋព្ពំ។ **“តថា”**តិ ឥមិនា ឧបេក្ខាសហគតភាវំ អតិទិសតិ។ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ ហុត្វា សុណាតីតិ **សោតំ**។ ឃាយតិ គន្ធោបាទានំ ករោតីតិ **ឃានំ**។ ជីវិតនិមិត្តំ រសោ ជីវិតំ, តំ អវ្ហាយតិ តស្មឹ និន្នតាយាតិ **ជិវ្ហា** និរុត្តិនយេន។ កុច្ឆិតានំ បាបធម្មានំ អាយោ បវត្តិដ្ឋានន្តិ **កាយោ**។ កាយិន្ទ្រិយញ្ហិ ផោដ្ឋព្ពគ្គហណសភាវត្តា តទស្សាទវសប្បវត្តានំ, តម្មូលកានញ្ច បាបធម្មានំ វិសេសការណន្តិ តេសំ បវត្តិដ្ឋានំ វិយ គយ្ហតិ។ សសម្ភារកាយោ វា កុច្ឆិតានំ កេសាទីនំ អាយោតិ **កាយោ**។ តំសហចរិតត្តា បន បសាទកាយោបិ តថា វុច្ចតិ។ ទុ កុច្ឆិតំ ហុត្វា ខនតិ កាយិកសុខំ, ទុក្ខមន្តិ វា **ទុក្ខំ**។ ទុក្ករមោកាសទានំ ឯតស្សាតិ **ទុក្ខ**”ន្តិបិ អបរេ។ បញ្ចវិញ្ញាណគ្គហិតំ រូបាទិអារម្មណំ សម្បដិច្ឆតិ តទាការប្បវត្តិយាតិ **សម្បដិច្ឆនំ**។ សម្មា តីរេតិ យថាសម្បដិច្ឆិតំ រូបាទិអារម្មណំ វីមំសតីតិ **សន្តីរណំ**។ អញ្ញមញ្ញវិរុទ្ធានំ កុសលាកុសលានំ បាកាតិ **វិបាកា**,

វិបក្កភាវមាបន្នានំ អរូបជម្មានមេតំ អធិវចនំ។ ឯវញ្ច កត្វា កុសលាកុសលកម្មសមុដ្ឋាននានម្បិ កដត្តារូបានំ នត្ថិ វិបាកវោហារោ។ អកុសលស្ស វិបាកចិត្តានិ **អកុសលវិបាកចិត្តានិ**។

១០. សុខយតិ កាយចិត្តំ, សុដ្ឋុ វា ខនតិ កាយចិត្តាពាធំ, សុខេន ខមិតព្ពន្តិ វា **សុខំ**។ “សុករមោកាសទានំ ឯតស្សាតិ **សុខ**”ន្តិ អបរេ។ កស្មា បន យថា អកុសលវិបាកសន្តីរណំ ឯកមេវ វុត្តំ, ឯវមវត្វា កុសលវិបាកសន្តីរណំ ទ្វិធា វុត្តន្តិ? ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណវសេន វេទនាភេទសម្ភវតោ។ យទិ ឯវំ តត្ថាបិ អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណវសេន វេទនាភេទេន ភវិតព្ពន្តិ? នយិទមេវំ អនិដ្ឋារម្មណេ ឧប្បជ្ជិតព្ពស្សាបិ ទោមនស្សស្ស បដិឃេន វិនា អនុប្បជ្ជនតោ, បដិឃស្ស ច ឯកន្តាកុសលសភាវស្ស អព្យាកតេសុ អសម្ភវតោ។ ន ហិ ភិន្នជាតិកោ ធម្មោ ភិន្នជាតិកេសុ ឧបលព្ភតិ, តស្មា អត្តនា សមានយោគក្ខមស្ស អសម្ភវតោ អកុសលវិបាកេសុ ទោមនស្សំ ន សម្ភវតីតិ តស្ស តំសហគតតា ន វុត្តា។ អថ វា យថា កោចិ ពលវតា បោថិយមានោ ទុព្ពលបុរិសោ តស្ស បដិប្បហរិតុំ អសក្កោន្តោ តស្មិំ ឧបេក្ខកោវ ហោតិ, ឯវមេវ អកុសលវិបាកានំ បរិទុព្ពលភាវតោ អនិដ្ឋារម្មណេបិ ទោមនស្សុប្បាទោ នត្ថីតិ សន្តីរណំ ឧបេក្ខាសហគតមេវ។

ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ បន ចត្តារិ ឧភយវិបាកានិបិ វត្ថារម្មណឃដ្ដនាយ ទុព្ពលភាវតោ អនិដ្ឋេ ឥដ្ឋេបិ ច អារម្មណេ ឧបេក្ខាសហគតានេវ។ តេសញ្ហិ ចតុន្នម្បិ វត្ថុភូតានិ ចក្ខាទីនិ ឧបាទារូបានេវ, តថា អារម្មណភូតានិបិ រូបាទីនិ, ឧបាទារូបកេន ច ឧបាទារូបកស្ស សង្ឃដ្ដនំ អតិទុព្ពលំ បិចុបិណ្ឌកេន បិចុបិណ្ឌកស្ស ផុសនំ វិយ, តស្មា តានិ សព្ពថាបិ ឧបេក្ខាសហគតានេវ។ កាយវិញ្ញាណស្ស បន ផោដ្ឋព្ពសង្ខាតភូតត្តយមេវ អារម្មណន្តិ តំ កាយប្បសាទេ សង្ឃដ្ដិតម្បិ តំ អតិក្កមិត្វា តន្និស្សយេសុ មហាភូតេសុ បដិហញ្ញតិ។ ភូតរូបេហិ ច ភូតរូបានំ សង្ឃដ្ដនំ ពលវតរំ អធិករណិមត្ថកេ បិចុបិណ្ឌកំ ឋបេត្វា កូដេន បហរកាលេ កូដស្ស បិចុបិណ្ឌកំ អតិក្កមិត្វា អធិករណិគ្គហណំ វិយ, តស្មា វត្ថារម្មណឃដ្ដនាយ ពលវភាវតោ កាយវិញ្ញាណំ អនិដ្ឋេ ទុក្ខសហគតំ, ឥដ្ឋេ សុខសហគតន្តិ។ សម្បដិច្ឆនយុគឡំ បន អត្តនា អសមាននិស្សយានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនមនន្តរំ ឧប្បជ្ជតីតិ សមាននិស្សយតោ អលទ្ធានន្តរបច្ចយតាយ សភាគូបត្ថម្ភរហិតោ វិយ បុរិសោ នាតិពលវំ សព្ពថាបិ វិសយរសមនុភវិតុំ ន សក្កោតីតិ សព្ពថាបិ ឧបេក្ខាសហគតមេវ។ វុត្តវិបរិយាយតោ កុសលវិបាកសន្តីរណំ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេសុ សុខោបេក្ខាសហគតន្តិ។ យទិ ឯវំ អាវជ្ជនទ្វយស្ស ឧបេក្ខាសម្បយោគំ កស្មា វុត្តំ, ននុ តម្បិ សមាននិស្សយានន្តរំ បវត្តតីតិ? សច្ចំ, តត្ថ បន បុរិមំ បុព្ពេ កេនចិ អគ្គហិតេយេវ អារម្មណេ ឯកវារមេវ បវត្តតិ, បច្ឆិមម្បិ វិសទិសចិត្តសន្តានបរាវត្តនវសេន ព្យាបារន្តរសាបេក្ខន្តិ ន សព្ពថាបិ វិសយរសមនុភវិតុំ សក្កោតិ, តស្មា មជ្ឈត្តវេទនាសម្បយុត្តមេវាតិ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

“វត្ថាលម្ពសភាវានំ, ភូតិកានញ្ហិ ឃដ្ដនំ;
ទុព្ពលំ ឥតិ ចក្ខាទិ-ចតុចិត្តមុបេក្ខកំ។

“កាយនិស្សយផោដ្ឋព្ព-ភូតានំ ឃដ្ដនាយ តុ;
ពលវត្តា ន វិញ្ញាណំ, កាយិក មជ្ឈវេទនំ។

“សមាននិស្សយោ យស្មា, នត្ថានន្តរបច្ចយោ;
តស្មា ទុព្ពលមាលម្ពេ, សោបេក្ខំ សម្បដិច្ឆន”ន្តិ។

កុសលស្ស វិបាកានិ, សម្បយុត្តហេតុវិរហតោ អហេតុកចិត្តានិ ចាតិ **កុសលវិបាកាហេតុកចិត្តានិ**។ និព្ពត្តកហេតុវសេន និប្ផន្នានិបិ ហេតានិ សម្បយុត្តហេតុវសេនេវ អហេតុកវោហារំ លភន្តិ, ឥតរថា មហាវិបាកេហិ ឥមេសំ នានត្តាសម្ភវតោ។ កិំ បនេត្ថ ការណំ យថា ឥធេវ អកុសលវិបាកនិគមនេ អហេតុកគ្គហណំ ន កតន្តិ? ព្យភិចារាភាវតោ។ សតិ ហិ សម្ភវេ, ព្យភិចារេ ច វិសេសនំ សាត្ថកំ សិយា។ អកុសលវិបាកានំ បន លោភាទិសាវជ្ជធម្មវិបាកភាវេន តព្ពិធុរេហិ, អលោភាទីហិ សម្បយោគាយោគតោ, សយំ អព្យាកតនិរវជ្ជសភាវានំ លោភាទិអកុសលធម្មសម្បយោគវិរោធតោ ច នត្ថិ កទាចិបិ សហេតុកតាយ សម្ភវោតិ អហេតុកភាវាព្យភិចារតោ ន តានិ អហេតុកសទ្ទេន វិសេសិតព្ពានិ។

១១. ឥទានិ អហេតុកាធិការេ អហេតុកកិរិយចិត្តានិបិ កិច្ចភេទេន តិធា ទស្សេតុំ “**ឧបេក្ខាសហគត**”ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ ចក្ខាទិបញ្ចទ្វារេ ឃដ្ដិតមារម្មណំ អាវជ្ជេតិ តត្ថ អាភោគំ ករោតិ, ចិត្តសន្តានំ វា ភវង្គវសេន បវត្តិតុំ អទត្វា វីថិចិត្តភាវាយ បរិណាមេតីតិ **បញ្ចទ្វារាវជ្ជនំ,** កិរិយាហេតុកមនោធាតុចិត្តំ។ អាវជ្ជនស្ស អនន្តរបច្ចយភូតំ ភវង្គចិត្តំ មនោទ្វារំ វីថិចិត្តានំ បវត្តិមុខភាវតោ។ តស្មិំ ទិដ្ឋសុតមុតាទិវសេន

អាបាថមាគតមារម្មណំ អាវជ្ជេតិ , វុត្តនយេន វា ចិត្តសន្តានំ បរិណាមេតីតិ **មនោទ្វារាវជ្ជនំ**, កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុឧបេក្ខាសហគតចិត្តំ។ តទេមេវ ច បញ្ចទ្វារេ យថាសន្តីរិតំ អារម្មណំ វវត្ថបេតីតិ វោដ្ឋព្ពនន្តិ ច វុច្ចតិ។ ហសិតំ ឧប្បាទេតីតិ **ហសិតុប្បាទំ**, ខីណាសវានំ អនោឡារិការម្មណេសុ បហដ្ឋាការមត្តហេតុកំ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុសោមនស្សសហគតចិត្តំ។

១២. **សព្ពថាបី**តិ អកុសលវិបាកកុសលវិបាកកិរិយភេទេន។ **អដ្ឋារសា**តិ គណនបរិច្ឆេទោ។ **អហេតុកចិត្តានី**តិ បរិច្ឆិន្នធម្មនិទស្សនំ។

អហេតុកចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សោភនចិត្តវណ្ណនា

១៤. ឯវំ ទ្វាទសាកុសលអហេតុកាដ្ឋារសវសេន សមតឹស ចិត្តានិ ទស្សេត្វា ឥទានិ តព្ពិនិមុត្តានំ សោភនវោហារំ បបេតុំ “**បាបាហេតុកមុត្តានី**”ត្យាទិ វុត្តំ។ អត្តនា អធិសយិតស្ស អបាយាទិទុក្ខស្ស បាបនតោ បាបេហិ, ហេតុសម្បយោគាភាវតោ អហេតុកេហិ ច មុត្តានិ ចតុវីសតិកាមាវចរបញ្ចតឹសមហគ្គតលោកុត្តរវសេន ឯកូនសដ្ឋិបរិមាណានិ, អថ វា អដ្ឋ លោកុត្តរានិ ឈានង្គយោគភេទេន បច្ចេកំ បញ្ចធា កត្វា **ឯកនវុតិបិ** ចិត្តានិ សោភនគុណាវហនតោ, អលោភាទិអនវជ្ជហេតុសម្បយោគតោ ច **សោភនានីតិ វុច្ចរេ** កថីយន្តិ។

កាមាវចរសោភនចិត្តវណ្ណនា

១៥. ឥទានិ សោភនេសុ កាមាវចរានមេវ បឋមំ ឧទ្ទិដ្ឋត្តា តេសុបិ អព្យាកតានំ កុសលបុព្ពកត្តា បឋមំ កាមាវចរកុសលំ, តតោ តព្ពិបាកំ, តទនន្តរំ តទេកភូមិបរិយាបន្នំ កិរិយចិត្តញ្ច បច្ចេកំ វេទនាញាណសង្ខារភេទេន អដ្ឋធា ទស្សេតុំ “**សោមនស្សសហគត**”ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ជានាតិ យថាសភាវំ បដិវិជ្ឈតីតិ **ញាណំ**។ សេសំ វុត្តនយមេវ។ ឯត្ថ ច ពលវសទ្ធាយ ទស្សនសម្បត្តិយា បច្ចយបដិគ្គាហកាទិសម្បត្តិយាតិ ឯវមាទីហិ ការណេហិ សោមនស្សសហគតតា, បញ្ញាសំវត្តនិកកម្មតោ, អព្យាបជ្ជលោកូបបត្តិតោ, ឥន្ទ្រិយបរិបាកតោ, កិលេសទូរីភាវតោ ច ញាណសម្បយុត្តតា, តព្ពិបរិយាយេន ឧបេក្ខាសហគតតា ចេវ ញាណវិប្បយុត្តតា ច, អាវាសសប្បាយាទិវសេន កាយចិត្តានំ កល្លភាវតោ, បុព្ពេ ទានាទីសុ កតបរិចយតាទីហិ ច អសង្ខារិកតា, តព្ពិបរិយាយេន សសង្ខារិកតា ច វេទិតព្ពា។

តត្ថ យទា បន យោ ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកាទិសម្បត្តឹ, អញ្ញំ វា សោមនស្សហេតុំ អាគម្ម ហដ្ឋបហដ្ឋោ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្ត្យាទិនយប្បវត្តំ សម្មាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វា មុត្តចាគតាទិវសេន អសំសីទន្តោ អនុស្សាហិតោ បរេហិ ទានាទីនិ បុញ្ញានិ ករោតិ, តទាស្ស ចិត្តំ សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ ហោតិ។ យទា បន វុត្តនយេនេវ ហដ្ឋតុដ្ឋោ សម្មាទិដ្ឋឹ បុរក្ខត្វាបិ អមុត្តចាគតាទិវសេន សំសីទមានោ បរេហិ វា ឧស្សាហិតោ ករោតិ, តទាស្ស តទេវ ចិត្តំ សសង្ខារិកំ ហោតិ។ យទា បន ញាតិជនស្ស បដិបត្តិទស្សនេន ជាតបរិចយា ពាលទារកា ភិក្ខូ ទិស្វា សោមនស្សជាតា សហសា កិញ្ចិទេវ ហត្ថគតំ ទទន្តិ វា វន្ទន្តិ វា, តទា តេសំ តតិយំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យទា បន “ទេថ, វន្ទថា”តិ ញាតីហិ ឧស្សាហិតា ឯវំ បដិបជ្ជន្តិ, តទា ចតុត្ថំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យទា បន ទេយ្យធម្មបដិគ្គាហកាទីនំ អសម្បត្តឹ, អញ្ញេសំ វា សោមនស្សហេតូនំ អភាវំ អាគម្ម ចតូសុបិ វិកប្បេសុ សោមនស្សរហិតា ហោន្តិ, តទា សេសានិ ចត្តារិ ឧបេក្ខាសហគតានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ។ **អដ្ឋបី**តិ **បិ**-សទ្ទេន ទសបុញ្ញកិរិយាទិវសេន អនេកវិធតំ សម្បិណ្ឌេតិ។ តថា ហិ វទន្តិ –

> “កមេន បុញ្ញវត្ថូហិ, គោចរាធិបតីហិ ច;
> កម្មហីនាទិតោ ចេវ, គណេយ្យ នយកោវិទោ”តិ។

ឥមានិ ហិ អដ្ឋ ចិត្តានិ ទសបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន បវត្តនតោ បច្ចេកំ ទស ទសាតិ កត្វា អសីតិ ចិត្តានិ ហោន្តិ, តានិ ច ឆសុ អារម្មណេសុ បវត្តនតោ បច្ចេកំ ឆគ្គុណិតានិ សាសីតិកានិ ចត្តារិ សតានិ ហោន្តិ, អធិបតិភេទេន បន ញាណវិប្បយុត្តានំ ចត្តាលីសាធិកទ្វិសតបរិមាណានំ វីមំសាធិបតិសម្បយោគាភាវតោ តានិ តិណ្ណំ អធិបតីនំ វសេន តិគុណិតានិ វីសាធិកានិ សត្តសតានិ, តថា ញាណសម្បយុត្តានិ ច ចតុន្នំ អធិបតីនំ វសេន ចតុគ្គុណិតានិ សសដ្ឋិកានិ នវ សតានីតិ ឯវំ អធិបតិវសេន សហស្សំ សាសីតិកានិ ច ឆ សតានិ ហោន្តិ, តានិ កាយវចីមនោកម្មសង្ខាតកម្មត្តិកវសេន តិគុណិតានិ ចត្តាលីសាធិកានិ បញ្ច សហស្សានិ

ហោន្តិ, តានិ ច ហីនមជ្ឈិមបណីតភេទតោ តិគុណិតានិ វីសសតាធិកបន្នរសសហស្សានិ ហោន្តិ។ យំ បន វុត្តំ **អាចរិយពុទ្ធទត្តត្ថេរេន** –

> “សត្តរស សហស្សានិ, ទ្វេ សតានិ អសីតិ ច;
> កាមាវចរបុញ្ញានិ, ភវន្តីតិ វិនិទ្ទិសេ”តិ។

តំ អធិបតិវសេន គណនបរិហានី អនាទិយិត្វា សោតបតិតវសេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ, កាលទេសាទិភេទេន បន នេសំ ភេទោ អប្បមេយ្យោវ។

កុច្ឆិតេ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១) បាបធម្មេ សលយន្តិ កម្បេន្តិ វិទ្ធំសេន្តិ អបគមេន្តីតិ វា កុសលានិ។ អថ វា កុច្ឆិតាការេន សន្តានេ សយនតោ បវត្តនតោ កុសសង្ខាតេ បាបធម្មេ លុនន្តិ ឆិន្ទន្តីតិ កុសលានិ។ អថ វា កុច្ឆិតេ បាបធម្មេ សានតោ តនុករណតោ ឱសានករណតោ វា កុសសង្ខាតេន ញាណេន, សទ្ធាទិធម្មជាតេន វា លាតព្ពានិ សហជាតឧបនិស្សយភាវេន យថារហំ បវត្តេតព្ពានីតិ កុសលានិ, តានេវ យថាវុត្តត្ថេន កាមាវចរានិ កុសលចិត្តានិ ចាតិ **កាមាវចរកុសលចិត្តានិ**។

១៦. យថា បនេតានិ បុញ្ញកិរិយវសេន, កម្មទ្វារវសេន, កម្មវសេន, អធិបតិវសេន ច បវត្តន្តិ, នេវំ វិបាកានិ ទានាទិវសេន អប្បវត្តនតោ, វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបនាភាវតោ, អវិបាកសភាវតោ, ឆន្ទាទីនិ បុរក្ខត្វា អប្បវត្តិតោ ច, តស្មា តំវសេន បរិហាបេត្វា យថារហំ គណនភេទោ យោជេតព្ពោ។ ឥមានិបិ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណវសេន យថាក្កមំ សោមនស្សុបេក្ខាសហិតានិ។ បដិសន្ធាទិវសប្បវត្តិយំ កម្មស្ស ពលវាពលវភាវតោ, តទារម្មណប្បវត្តិយំ យេភុយ្យេន ជវនានុរូបតោ, កទាចិ តត្ថាបិ កម្មានុរូបតោ ច ញាណសម្បយុត្តានិ, ញាណវិប្បយុត្តានិ ច ហោន្តិ។ យថាបយោគំ វិនា សប្បយោគញ្ច យថាឧបដ្ឋិតេហិ កម្មាទិបច្ចយេហិ ឧតុភោជនាទិសប្បាយាសប្បាយវសេន អសង្ខារិកសសង្ខារិកានិ។

១៧. កិរិយចិត្តានម្បិ កុសលេ វុត្តនយេន យថារហំ សោមនស្សសហគតាទិតា វេទិតព្ពា។

១៨. **សហេតុកកាមាវចរកុសលវិបាកកិរិយចិត្តានី**តិ ឯត្ថ **សហេតុកគ្គហណំ** វិបាកកិរិយាបេក្ខំ វិសេសនំ កុសលស្ស ឯកន្តសហេតុកត្តា។ ហោតិ ហិ យថាលាភយោជនា, “សក្ខរកថលម្បិ មច្ឆគុម្ពម្បិ ចរន្តម្បិ តិដ្ឋន្តម្បី”ត្យាទីសុ (ទី. និ. ១.២៤៩) វិយ សក្ខរកថលស្ស ចរណាយោគតោ មច្ឆគុម្ពាបេក្ខាយ ចរណកិរិយាយោជីយតីតិ។

១៩. សហេតុកាមាវចរបុញ្ញបាកកិរិយា វេទនាញាណសង្ខារភេទេន បច្ចេកំ វេទនាភេទតោ ទុវិធត្តា, ញាណភេទតោ ចតុព្ពិធត្តា, សង្ខារភេទតោ អដ្ឋវិធត្តា ច សម្បិណ្ឌេត្វា ចតុវីសតិ មតាតិ យោជនា។ ននុ ច វេទនាភេទោ តាវ យុត្តោ តាសំ ភិន្នសភាវត្តា។ ញាណសង្ខារភេទោ បន កថន្តិ? ញាណសង្ខារានំ ភាវាភាវកតោបិ ភេទោ ញាណសង្ខារកតោវ យថា វស្សកតោ សុភិក្ខោ ទុព្ភិក្ខោតិ, តស្មា ញាណសង្ខារកតោ ភេទោ ញាណសង្ខារភេទោតិ ន ឯត្ថ កោចិ វិរោធោតិ។

២០. ឥទានិ សព្ពានិបិ កាមាវចរចិត្តានិ សម្បិណ្ឌេត្វា ទស្សេតុំ “**កាមេ តេវីសា**”ត្យាទិ វុត្តំ។ **កាមេ** ភវេ សត្ត អកុសលវិបាកានិ, សហេតុកាហេតុកានិ សោឡស កុសលវិបាកានីតិ ឯវំ តេវីសតិ វិបាកានិ ទ្វាទស អកុសលានិ, អដ្ឋ កុសលានីតិ **បុញ្ញាបុញ្ញានិ វីសតិ** អហេតុកា តិស្សោ សហេតុកា អដ្ឋាតិ **ឯកាទស កិរិយា ចា**តិ **សព្ពថាបិ** កុសលាកុសលវិបាកកិរិយានំ អន្តោគធភេទេន **ចតុបញ្ញាសេវ** កាលទេសសន្តានាទិភេទេន អនេកវិធភាវេបិត្យត្ថោ។

កាមាវចរសោភនចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរចិត្តវណ្ណនា

២១. ឥទានិ តទនន្តរុទ្ទិដ្ឋស្ស រូបាវចរស្ស និទ្ទេសក្កមោ អនុប្បត្តោតិ តស្ស ឈានង្គយោគភេទេន បញ្ចធា វិភាគំ ទស្សេតុំ “***វិតក្ក…បេ…. សហិត***”ន្ត្យាទិមាហ។ វិតក្កោ ច វិចារោ ច បីតិ ច សុខញ្ច ឯកគ្គតា ចាតិ ឥមេហិ សហិតំ ***វិតក្កវិចារបីតិសុខេកគ្គតាសហិតំ***។ តត្ថ អារម្មណំ វិតក្កេតិ សម្បយុត្តធម្មេ អភិនិរោបេតីតិ ***វិតក្កោ***, សោ សហជាតានំ អារម្មណាភិនិរោបនលក្ខណោ, យថា ហិ កោចិ គាមវាសី បុរិសោ រាជវល្លភំ សម្ពន្ធិនំ

មិត្តំ វា និស្សាយ រាជគេហំ អនុបវិសតិ, ឯវំ វិតក្កំ និស្សាយ ចិត្តំ អារម្មណំ អារោហតិ។ យទិ ឯវំ កថំ អវិតក្កំ ចិត្តំ អារម្មណំ អារោហតីតិ? តម្បិ វិតក្កពលេនេវ អភិនិរោហតិ។ យថា ហិ សោ បុរិសោ បរិចយេន តេន វិនាបិ និរាសង្កោ រាជគេហំ បវិសតិ, ឯវំ បរិចយេន វិតក្កេន វិនាបិ អវិតក្កំ ចិត្តំ អារម្មណំ អភិនិរោហតិ។ **បរិចយោ**តិ ចេត្ថ សវិតក្កចិត្តស្ស សន្តានេ អភិណ្ហប្បវត្តិវសេន និព្ពត្តា ចិត្តភាវនា។ អបិ ចេត្ថ បញ្ចវិញ្ញាណំ អវិតក្កម្បិ វត្ថារម្មណសង្ឃដ្ដនពលេន, ទុតិយជ្ឈានាទីនិ ច ហេដ្ឋិមភាវនាពលេន អភិរោហន្តិ។

អារម្មណេ តេន ចិត្តំ វិចរតីតិ **វិចារោ**។ សោ អារណានុមជ្ជនលក្ខណោ។ តថា ហេស “អនុសន្ធានតា”តិ (ធ. ស. ៨) និទ្ទិដ្ឋោ។ ឯត្ថ ច វិចារតោ ឱឡារិកដ្ឋេន, តស្សេវ បុព្ពង្គមដ្ឋេន ច បឋមយណ្ដាភិឃាតោ វិយ ចេតសោ បឋមាភិនិបាតោ វិតក្កោ, អនុរវោ វិយ អនុសញ្ចរណំ វិចារោ។ វិប្ផារវា ចេត្ថ វិតក្កោ ចិត្តស្ស បរិប្ផន្ទនភូតោ, អាកាសេ ឧប្បតិតុកាមស្ស សកុណស្ស បក្ខវិក្ខេបោ វិយ, បទុមាភិមុខបាតោ វិយ ច គន្ធានុពន្ធចេតសា ភមរស្ស, សន្តវុត្តិ វិចារោ ចិត្តស្ស នាតិបរិប្ផន្ទនភូតោ, អាកាសេ ឧប្បតិតស្ស សកុណស្ស បក្ខប្បសារណំ វិយ, បទុមស្ស ឧបរិភាគេ បរិព្ភមនំ វិយ ច បទុមាភិមុខបតិតស្ស ភមរស្ស។

បិនយតិ កាយចិត្តំ តប្បេតិ, វឌ្ឍេតីតិ វា **បីតិ,** សា សម្បិយាយនលក្ខណា, អារម្មណំ កល្លតោ គហណលក្ខណាតិ វុត្តំ ហោតិ, សម្បយុត្តធម្មេ សុខយតីតិ **សុខំ,** តំ ឥដ្ឋានុភវនលក្ខណំ សុភោជនរសស្សាទកោ រាជា វិយ។ តត្ថ អារម្មណប្បដិលាភេ បីតិយា វិសេសោ បាកដោ កន្តារខិន្នស្ស វនន្តោទកទស្សនេ វិយ, យថាលទ្ធស្ស អនុភវនេ សុខស្ស វិសេសោ បាកដោ យថាទិដ្ឋឧទកស្ស បានាទីសុ វិយាតិ។ នានារម្មណវិក្ខេបាភាវេន ឯកំ អារម្មណំ អគ្គំ ឥមស្សាតិ ឯកគ្គំ, ចិត្តំ, តស្ស ភាវោ **ឯកគ្គតា,** សមាធិ។ សោ អវិក្ខេបលក្ខណោ។ តស្ស ហិ វសេន សសម្បយុត្តំ ចិត្តំ អវិក្ខិត្តំ ហោតិ។

បឋមញ្ច ទេសនាក្កមតោ ចេវ ឧប្បត្តិក្កមតោ ច អាទិភូតត្តា តំ ឈានញ្ច អារម្មណូបនិជ្ឈានតោ, បច្ចនីកឈាបនតោ ចាតិ បឋមជ្ឈានំ, វិតក្កាទិបញ្ចកំ។ ឈានង្គសមុទាយេ យេវ ហិ ឈានវោហារោ នេមិអាទិអង្គសមុទាយេ រថវោហារោ វិយ, តថា ហិ វុត្តំ **វិភង្គេ** “ឈានន្តិ វិតក្កោ វិចារោ បីតិ សុខំ ចិត្តស្សេកគ្គតា”តិ (វិភ. ៥៦៩)។ បឋមជ្ឈានេន សម្បយុត្តំ កុសលចិត្តំ **បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ**។

កស្មា បន អញ្ញេសុ ផស្សាទីសុ សម្បយុត្តធម្មេសុ វិជ្ជមានេសុ ឥមេយេវ បញ្ច ឈានង្គវសេន វុត្តាតិ? វុច្ចតេ – ឧបនិជ្ឈានកិច្ចវន្តតាយ, កាមច្ឆន្ទាទីនំ ឧជុបដិបក្ខភាវតោ ច។ វិតក្កោ ហិ អារម្មណេ ចិត្តំ អភិនិរោបេតិ។ វិចារោ អនុប្បពន្ធេតិ, បីតិ ចស្ស បីននំ, សុខញ្ច ឧបព្រូហនំ ករោតិ, អថ នំ សសម្បយុត្តធម្មំ ឯតេហិ អភិនិរោបនានុប្បពន្ធនបីននឧបព្រូហនេហិ អនុគ្គហិតា ឯកគ្គតា សមាធានកិច្ចេន អត្តានំ អនុវត្តាបេន្តី ឯកត្តារម្មណេ សមំ, សម្មា ច អាធិយតិ។ ឥន្ទ្រិយសមតាវសេន សមំ បដិបក្ខធម្មានំ ទូរីភាវេន លីនុទ្ធច្ចាភាវេន សម្មា ច ឋបេតីតិ ឯវមេតេ សមេវ ឧបនិជ្ឈានកិច្ចំ អាវេណិកំ។ កាមច្ឆន្ទាទិបដិបក្ខភាវេ បន សមាធិ កាមច្ឆន្ទស្ស បដិបក្ខោ រាគប្បណិធិយា ឧជុបច្ចនីកភាវតោ។ កាមច្ឆន្ទវសេន ហិ នានារម្មណេហិ បលោភិតស្ស បរិព្ភមន្តស្ស ចិត្តស្ស សមាធានំ ឯកគ្គតាយ ហោតិ។ បីតិ ព្យាបាទស្ស បាមោជ្ជសភាវត្តា។ វិតក្កោ ថិនមិទ្ធស្ស យោនិសោ សង្កប្បនវសេន សវិប្ផារប្បវត្តិតោ សុខំ អវូបសមានុតាបសភាវស្ស ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចស្ស វូបសន្តសីតលសភាវត្តា។ វិចារោ វិចិកិច្ឆាយ អារម្មណេ អនុមជ្ជនវសេន បញ្ញាបតិរូបសភាវត្តា។ ឯវំ ឧបនិជ្ឈានកិច្ចវន្តតាយ, កាមច្ឆន្ទាទីនំ ឧជុបដិបក្ខភាវតោ ច ឥមេយេវ បញ្ច ឈានង្គភាវេន វវត្ថិតាតិ។ យថាហុ –

“ឧបនិជ្ឈានកិច្ចត្តា, កាមាទិបដិបក្ខតោ;
សន្តេសុបិ ច អញ្ញេសុ, បញ្ចេវ ឈានសញ្ញិតា”តិ។

ឧបេក្ខា បនេត្ថ សន្តវុត្តិសភាវត្តា សុខេវ អន្តោគធាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តេនាហុ –

“ឧបេក្ខា សន្តវុត្តិត្តា, សុខមិច្ចេវ ភាសិតា”តិ។ (វិភ. អដ្ឋ. ២៣២; វិសុទ្ធិ. ២.៦៤៤);

បហានង្គាទិវសេន បនស្ស វិសេសោ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ, តថា អរូបាវចរលោកុត្តរេសុបិ លព្ភមានកវិសេសោ។ អថេត្ថ កាមាវចរកុសលេសុ វិយ សង្ខារភេទោ កស្មា ន គហិតោ។ ឥទម្បិ ហិ កេវលំ សមថានុយោគវសេន បដិលទ្ធំ សសង្ខារិកំ, មគ្គាធិគមវសេន បដិលទ្ធំ អសង្ខារិកន្តិ សក្កា វត្តុន្តិ? នយិទមេវំ មគ្គាធិគមវសេនសត្តិតោ បដិលទ្ធស្សាបិ អបរភាគេ បរិកម្មវសេនេវ ឧប្បជ្ជនតោ, តស្មា សព្ពស្សបិ ឈានស្ស បរិកម្មសង្ខាតបុព្ពាភិសង្ខារេន វិនា កេវលំ អធិការវសេន អនុប្បជ្ជនតោ “អសង្ខារិក”ន្តិបិ, អធិការេន ច វិនា កេវលំ បរិកម្មាភិសង្ខារេនេវ អនុប្បជ្ជនតោ “សសង្ខារិក”ន្តិបិ ន សក្កា វត្តុន្តិ។ អថ វា បុព្ពាភិសង្ខារវ

សេនេវ ឧប្បជ្ជមានស្ស ន កទាចិ អសង្ខារិកភាវោ សម្ភវតីតិ “អសង្ខារិក”ន្តិ ច ព្យភិចារាភាវតោ “សសង្ខារិក”ន្តិ ច ន វុត្តន្តិ។

បិ-សទ្ទេន ចេត្ថ ចតុក្កបញ្ចកនយវសេន សុទ្ធិកនវកោ, តញ្ច ទុក្ខប្បដិបទាទន្ធាភិញ្ញា ទុក្ខប្បដិបទាខិប្បាភិញ្ញាសុខប្បដិបទាទន្ធាភិញ្ញាសុខប្បដិបទាខិប្បាភិញ្ញាវសេន បដិបទាចតុក្កេន យោជេត្វា ទេសិតត្តា ចត្តារោ នវកា, បរិត្តំ បរិត្តារម្មណំ, បរិត្តំ អប្បមាណារម្មណំ, អប្បមាណំ បរិត្តារម្មណំ, អប្បមាណំ អប្បមាណារម្មណន្តិ អារម្មណចតុក្កេន យោជិតត្តា ចត្តារោ នវកា, “ទុក្ខប្បដិបទំ ទន្ធាភិញ្ញំ បរិត្តំ បរិត្តារម្មណំ, ទុក្ខប្បដិបទំ ទន្ធាភិញ្ញំ បរិត្តំ អប្បមាណារម្មណ”ន្ត្យាទិនា អារម្មណប្បដិបទាមិស្សកនយវសេន សោឡស នវកាតិ បញ្ចវីសតិ នវកាតិ ឯវមាទិភេទំ សង្គណ្ហាតិ។

២២. ឈានវិសេសេន និព្ពត្តិតវិបាកោ ឯកន្តតោ តំតំឈានសទិសោវាតិ វិបាកំ ឈានសទិសមេវ វិភត្តំ។ ឥមមេវ ហិ អត្ថំ ទីបេតុំ ភគវតា វិបាកនិទ្ទេសេបិ កុសលំ ឧទ្ទិសិត្វាវ តទនន្តរំ មហគ្គតលោកុត្តរវិបាកា វិភត្តា។

២៥. រូបាវចរមានសំ **ឈានភេទេន** បញ្ចហិ ចតូហិ តីហិ ទ្វីហិ បុន ទ្វីហិ ឈានង្គេហិ សម្បយោគភេទេន **បញ្ចធា** បញ្ចង្គិកំ ចតុរង្គិកំ តិវង្គិកំ ទុវង្គិកំ បុន ទុវង្គិកន្តិ បញ្ចវិធំ ហោតិ អវិសេសេន, បុន តំ បុញ្ញបាកកិរិយានំ បច្ចេកំ បញ្ចន្នំ បញ្ចន្នំ ភេទា បញ្ចទសធា ភវេត្យត្ថោ។

រូបាវចរចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អរូបាវចរចិត្តវណ្ណនា

២៦. ឥទានិ អរូបាវចរំ អារម្មណភេទេន ចតុធា វិភជិត្វា ទស្សេន្តោ អាហ “**អាកាសានញ្ចាយតនា**”តិអាទិ។ តត្ថ ឧប្បាទាទិអន្តរហិតតាយ នាស្ស អន្តោតិ អនន្តំ, អាកាសញ្ច តំ អនន្តញ្ចាតិ អាកាសានន្តំ, កសិណុគ្ឃាដិមាកាសោ។ “អនន្តាកាស”ន្តិ ច វត្តព្ពេ “អគ្យាហិតោ”ត្យាទីសុ វិយ វិសេសនស្ស បរនិបាតវសេន “អាកាសានន្ត”ន្តិ វុត្តំ។ អាកាសានន្តមេវ អាកាសានញ្ចំ សកត្ថេ ភាវបច្ចយវសេន។ អាកាសានញ្ចមេវ អាយតនំ សសម្បយុត្តធម្មស្ស ឈានស្ស អធិដ្ឋានដ្ឋេន ទេវានំ ទេវាយតនំ វិយាតិ អាកាសានញ្ចាយតនំ។ តស្មឹ អប្បនាប្បត្តំ បឋមារុប្បជ្ឈានម្បិ ឥធ “អាកាសានញ្ចាយតន”ន្តិ វុត្តំ យថា បឋវីកសិណារម្មណំ ឈានំ “បឋវីកសិណ”ន្តិ។ អថ វា អាកាសានញ្ចំ អាយតនំ អស្សាតិ អាកាសានញ្ចាយតនំ, ឈានំ, តេន សម្បយុត្តំ កុសលចិត្តំ **អាកាសានញ្ចាយតនកុសលចិត្តំ**។

វិញ្ញាណមេវ អនន្តំ វិញ្ញាណានន្តំ, បឋមារុប្បវិញ្ញាណំ។ តញ្ហិ ឧប្បាទាទិអន្តវន្តម្បិ អនន្តាកាសេ បវត្តនតោ អត្តានំ អារព្ភ បវត្តាយ ភាវនាយ ឧប្បាទាទិអន្តំ អគ្គហេត្វា អនន្តតោ ផរណវសេន បវត្តនតោ ច “អនន្ត”ន្តិ វុច្ចតិ។ វិញ្ញាណានន្តមេវ វិញ្ញាណញ្ចំ អាការស្ស រស្សត្តំ, ន-ការស្ស លោបញ្ច កត្វា។ ទុតិយារុប្បវិញ្ញាណេន វា អញ្ចិតព្ពំ បាបុណិតព្ពន្តិ វិញ្ញាណញ្ចំ, តទេវ អាយតនំ ទុតិយារុប្បស្ស អធិដ្ឋានត្តាតិ **វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ**។ សេសំ បុរិមសមំ។

នាស្ស បឋមារុប្បស្ស កិញ្ចនំ អប្បមត្តកំ អន្តមសោ ភង្គមត្តម្បិ អវសិដ្ឋំ អត្ថីតិ អកិញ្ចនំ, តស្ស ភាវោ **អាកិញ្ចញ្ញំ**, បឋមារុប្បវិញ្ញាណាភាវោ។ តទេវ អាយតនន្ត្យាទិ បុរិមសទិសំ។

ឱឡារិកាយ សញ្ញាយ អភាវតោ, សុខុមាយ ច សញ្ញាយ អត្ថិតាយ នេវស្ស សសម្បយុត្តធម្មស្ស សញ្ញា អត្ថិ, នាបិ អសញ្ញំ អវិជ្ជមានសញ្ញន្តិ នេវសញ្ញានាសញ្ញំ, ចតុត្ថារុប្បជ្ឈានំ។ ទីឃំ កត្វា បន “នេវសញ្ញានាសញ្ញា”ន្តិ វុត្តំ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញមេវ អាយតនំ មនាយតនធម្មាយតនបរិយាបន្នត្តាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ។ អថ វា សញ្ញាវ វិបស្សនាយ គោចរភាវំ គន្ត្វា និព្ពេទជននសង្ខាតស្ស បដុសញ្ញាកិច្ចស្ស អភាវតោ នេវសញ្ញា ច ឧណ្ហោទកេ តេជោធាតុ វិយ សង្ខារាវសេសសុខុមភាវេន វិជ្ជមានត្តា ន អសញ្ញាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញា, សា ឯវ អាយតនំ ឥមស្ស សសម្បយុត្តធម្មស្ស ឈានស្ស និស្សយាទិភាវតោតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ។ សញ្ញាវសេន ចេត្ថ ឈានូបលក្ខណំ និទស្សនមត្តំ។ វេទនាទយោបិ ហិ តស្មឹ ឈានេ នេវវេទនានាវេទនាទិកាយេវាតិ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនេន សម្បយុត្តំ កុសលចិត្តំ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនកុសលចិត្តំ**។ **បិ**-សទ្ទេន ចេត្ថ អារម្មណប្បដិបទាមិស្សកនយវសេន សោឡសក្ខត្តុកទេសនំ (ធ. ស. ២៦៥-២៦៨), អញ្ញម្បិ ច **បាឡិយំ** អាគតនយភេទំ សង្គណ្ហាតិ។

៣០. អារម្មណានំ អតិក្កមិតព្ពានំ, កសិណាកាសវិញ្ញាណតទភាវសង្ខាតានំ អាលម្ពិតព្ពានញ្ច អាកាសាទិចតុន្នំ គោចរានំ បភេទេន អារុប្បមានសំ ចតុព្ពិធំ ហោតិ។ តញ្ហិ យថាក្កមំ បញ្ចមជ្ឈានារម្មណំ កសិណនិមិត្តំ អតិក្កម្ម តទុគ្ឃាដេន លទ្ធំ អាកាសមាលម្ពិត្វា តម្បិ អតិក្កម្ម តត្ថ បវត្តំ វិញ្ញាណមាលម្ពិត្វា តម្បិ អតិក្កម្ម តទភាវភូតំ អកិញ្ចនភាវមាលម្ពិត្វា តម្បិ អតិក្កម្ម តត្ថ បវត្តំ តតិយារុប្បវិញ្ញាណមាលម្ពិត្វា បវត្តតិ, ន បន រូបាវចរកុសលំ វិយ បុរិមបុរិមអង្គាតិក្កមវសេន បុរិមបុរិមស្សាបិ អារម្មណំ គហេត្វា។ តេនាហុ អាចរិយា –

“អារម្មណាតិក្កមតោ, ចតស្សោបិ ភវន្តិមា;
អង្គាតិក្កមមេតាសំ, ន ឥច្ឆន្តិ វិភាវិនោ”តិ; (ធ. ស. អដ្ឋ. ២៦៨);

អរូបាវចរចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សោភនចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរចិត្តវណ្ណនា

៣១. ឥទានិ លោកុត្តរកុសលំ ចតុមគ្គយោគតោ, ផលញ្ច តទនុរូបប្បវត្តិយា ចតុធា វិភជិត្វា ទស្សេតុំ “**សោតាបត្តិមគ្គចិត្ត**”ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ និព្ពានំ បតិសវនតោ ឧបគមនតោ, និព្ពានមហាសមុទ្ទនិន្នតាយ សោតសទិសត្តា វា “សោតោ”តិ វុច្ចតិ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ, តស្ស អាបត្តិ អាទិតោ បជ្ជនំ បាបុណនំ បឋមសមន្នាគមោ សោតាបត្តិ អា-ឧបសគ្គស្ស អាទិកម្មនិ បវត្តនតោ។ និព្ពានំ មគ្គេតិ, និព្ពានត្ថិកេហិ វា មគ្គីយតិ, កិលេសេ មារេន្តោ គច្ឆតីតិ វា មគ្គោ, តេន សម្បយុត្តំ ចិត្តំ មគ្គចិត្តំ, សោតាបត្តិយា លទ្ធំ មគ្គចិត្តំ **សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ**។ អថ វា អរិយមគ្គសោតស្ស អាទិតោ បជ្ជនំ ឯតស្សាតិ សោតាបត្តិ, បុគ្គលោ, តស្ស មគ្គោ សោតាបត្តិមគ្គោ, តេន សម្បយុត្តំ ចិត្តំ **សោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ**។

សកឹ ឯកវារំ បដិសន្ធិវសេន ឥមំ មនុស្សលោកំ អាគច្ឆតីតិ សកទាគាមី, ឥធ បត្វា ឥធ បរិនិព្ពាយី, តត្ថ បត្វា តត្ថ បរិនិព្ពាយី, ឥធ បត្វា តត្ថ បរិនិព្ពាយី, តត្ថ បត្វា ឥធ បរិនិព្ពាយី, ឥធ បត្វា តត្ថ និព្ពត្តិត្វា ឥធ បរិនិព្ពាយីតិ បញ្ចសុ សកទាគាមីសុ បញ្ចមកោ ឥធាធិប្បេតោ។ សោ ហិ ឥតោ គន្ត្វា បុន សកឹ ឥធ អាគច្ឆតីតិ។ តស្ស មគ្គោ សកទាគាមិមគ្គោ។ កិញ្ចាបិ មគ្គសមង្គិនោ តថាគមនាសម្ភវតោ ផលដ្ឋោយេវ សកទាគាមី នាម, តស្ស បន ការណភូតោ បុរិមុប្បន្នោ មគ្គោ មគ្គន្តរាវច្ឆេទនត្ថំ ផលដ្ឋេន វិសេសេត្វា វុច្ចតិ “សកទាគាមិមគ្គោ”តិ។ ឯវំ អនាគាមិមគ្គោតិ។ សកទាគាមិមគ្គេន សម្បយុត្តំ ចិត្តំ **សកទាគាមិមគ្គចិត្តំ**។

បដិសន្ធិវសេន ឥមំ កាមធាតុំ ន អាគច្ឆតីតិ អនាគាមី, តស្ស មគ្គោ អនាគាមិមគ្គោ, តេន សម្បយុត្តំ ចិត្តំ **អនាគាមិមគ្គចិត្តំ**។ អគ្គទក្ខិណេយ្យភាវេន បូជាវិសេសំ អរហតីតិ អរហា, អថ វា កិលេសសង្ខាតា អរយោ, សំសារចក្កស្ស វា អរា កិលេសា ហតា អនេនាតិ អរហា, បាបករណេ រហាភាវតោ វា អរហា, អដ្ឋមកោ អរិយបុគ្គលោ, តស្ស ភាវោ អរហត្តំ, ចតុត្ថផលស្សេតំ អធិវចនំ, តស្ស អាគមនភូតោ មគ្គោ អរហត្តមគ្គោ, តេន សម្បយុត្តំ ចិត្តំ **អរហត្តមគ្គចិត្តំ**។

បិ-សទ្ទេន ឯកេកស្ស មគ្គស្ស នយសហស្សវសេន ចតុន្នំ ចតុសហស្សភេទំ **សច្ចវិភង្គេ** (វិភ. ២០៦; វិភ. អដ្ឋ. ២០៦-២១៤) អាគតំ សង្គិសហស្សភេទំ នយំ ហេដ្ឋា វុត្តនយេន អនេកវិធត្តម្បិ សង្គណ្ហាតិ។ តត្រាយំ នយសហស្សមគ្គបរិទីបនា, កថំ? សោតាបត្តិមគ្គោ តាវ ឈាននាមេន បដិបទាភេទំ អនាមសិត្វា កេវលំ សុញ្ញតោ អប្បណិហិតោតិ ទ្វិធា វិភត្តោ, បុន បដិបទាចតុក្កេន យោជេត្វា បច្ចេកំ ចតុធា វិភត្តោតិ ឯវំ ឈាននាមេន ទសធា វិភត្តោ។ តថា មគ្គសតិបដ្ឋានសម្មប្បធានឥទ្ធិបាទឥន្ទ្រិយពលពោជ្ឈង្គសច្ចសមថធម្មខន្ធអាយតនធាតុអាហារផស្សវេទនាសញ្ញាចេតនាចិត្តនាមេហិបិ បច្ចេកំ ទសទសាការេហិ វិភត្តោ តថា តថា ពុជ្ឈនកានំ បុគ្គលានំ វសេន។ តស្មា ឈានវសេន ទសមគ្គាទីនំ ឯកូនវីសតិយា វសេន ទស ទសាតិ វីសតិយា ឋានេសុ ទ្វេ នយសតានិ ហោន្តិ។ បុន តានិ ចតូហិ អធិបតីហិ យោជេត្វា បច្ចេកំ ចតុធា វិភត្តានីតិ ឯវំ អធិបតីហិ អមិស្សេត្វា ទ្វេ សតានិ, មិស្សេត្វា អដ្ឋ សតានីតិ សោតាបត្តិមគ្គេ នយសហស្សំ ហោតិ, តថា សកទាគាមិមគ្គាទីសុបិ។

៣២. សោតាបត្តិយា លទ្ធំ, សោតាបត្តិស្ស វា ផលចិត្តំ វិបាកភូតំ ចិត្តំ **សោតាបត្តិផលចិត្តំ**។ អរហត្តញ្ច តំ ផលចិត្តញ្ចាតិ **អរហត្តផលចិត្តំ**។

៣៤. ចតុមគ្គប្បភេទេនាតិ ឥន្ទ្រិយានំ អបាដវបាដវតរតមភេទេន ភិន្នសាមត្ថិយតាយ សក្កាយទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាសីលព្ពតបរាមាសានំ និរវសេសប្បហានំ កាមរាគព្យាបាទានំ តនុភាវាបាទនំ តេសមេវ និរវសេសប្បហានំ រូបារូបរាគមានុទ្ធច្ចាវិជ្ជានំ អនវសេសប្បហានន្តិ ឯវំ សំយោជនប្បហានវសេន ចតុព្ពិធានំ សោតាបត្តិមគ្គាទីនំ អដ្ឋង្គិកមគ្គានំ សម្បយោគភេទេន ចតុមគ្គសង្ខាតំ លោកុត្តរកុសលំ ចតុធា ហោតិ, វិបាកំ បន **តស្សេវ** កុសលស្ស **ផលត្តា** តទនុរូបតោ តថា ចតុធាតិ ឯវំ **អនុត្តរំ** អត្តនោ ឧត្តរិតរាភាវេន អនុត្តរសង្ខាតំ លោកុត្តរំ ចិត្តំ អដ្ឋធា មតន្តិ យោជនា។

កិរិយានុត្តរស្ស បន អសម្ភវតោ ទ្វាទសវិធតា ន វុត្តា។ កស្មា បន តស្ស អសម្ភវោតិ? មគ្គស្ស ឯកចិត្តក្ខណិកត្តា។ យទិ ហិ មគ្គចិត្តំ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជេយ្យ, តទុប្បត្តិយា កិរិយភាវោ សក្កា វត្តុំ។ តំ បន កិលេសសមុច្ឆេទកវសេនេវ ឧបលភិតព្ពតោ ឯកវារប្បវត្តេនេវ ច តេន អសនិសម្បាតេន វិយ តរុអាទីនំ សមូលវិទ្ធំសនស្ស តំតំកិលេសានំ អច្ចន្តំ អប្បវត្តិយា សាធិតត្តា បុន ឧប្បជ្ជមានេបិ កាតព្ពាភាវតោ ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថញ្ច ផលសមាបត្តិយា ឯវំ និព្ពានារម្មណវសេន បវត្តនតោ ន កទាចិ សេក្ខានំ អសេក្ខានំ វា ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មា នត្ថិ សព្ពថាបិ លោកុត្តរកិរិយចិត្តន្តិ។

លោកុត្តរចិត្តវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចិត្តគណនសង្គហវណ្ណនា

៣៥. "ទ្វាទសាកុសលានេវ"ច្ចាទិ យថាវុត្តានំ ចតុភូមិកចិត្តានំ គណនសង្គហោ។

៣៦. ឯវំ ជាតិវសេន សង្គហំ ទស្សេត្វា បុន ភូមិវសេន ទស្សេតុំ **"ចតុបញ្ញាសធា កាមេ"**ត្យាទិ វុត្តំ។ **កាមេ** ភវេ ចិត្តានិ ចតុបញ្ញាសធា ឦរយេ, **រូបេ** ភវេ បន្នរស ឦរយេ, **អារុប្បេ** ភវេ ទ្វាទស ឦរយេ, **អនុត្តរេ** បន នវវិធេធម្មសមុទាយេ ចិត្តានិ អដ្ឋធា **ឦរយេ,** កថេយ្យាត្យត្ថោ។ ឯត្ថ ច កាមតណ្ហាទិវិសយភាវេន កាមភវាទិបរិយាបន្នានិ ចិត្តានិ សកសកភូមិតោ អញ្ញត្ថ បវត្តមានានិបិ កាមភវាទីសុ ចិត្តានីតិ វុត្តានិ, យថា មនុស្សិត្ថិយា កុច្ឆិស្មិំ និព្ពត្តោបិ តិរច្ឆានគតោ តិរច្ឆានយោនិបរិយាបន្នត្តា តិរច្ឆានេស្វេវ សង្គយ្ហតិ។ កត្ថចិ អបរិយាបន្នានិ នវវិធលោកុត្តរធម្មសមូហេកទេសភូតានិ "រុក្ខេ សាខា"ត្យាទីសុ វិយ អនុត្តរេ ចិត្តានីតិ វុត្តានិ។ អថ វា "កាមេ, រូបេ"តិ ច ឧត្តរបទលោបនិទ្ទេសោ។ អរូបេ ភវានិ អារុប្បានិ។ នត្ថិ ឯតេសំ ឧត្តរំ ចិត្តន្តិ អនុត្តរានីតិ ឧបយោគពហុវចនវសេន **កាមេ** កាមាវចរានិ ចិត្តានិ ចតុបញ្ញាសធា ឦរយេ, **រូបេ** រូបាវចរានិ ចិត្តានិ បន្នរស ឦរយេ, **អារុប្បេ** អារុប្បានិ ចិត្តានិ ទ្វាទស ឦរយេ។ **អនុត្តរេ** លោកុត្តរានិ ចិត្តានិ អដ្ឋធា ឦរយេតិ ឯវមេត្ថ សម្ពន្ធោ ទដ្ឋព្ពោ។

៣៧. ឥត្ថំ យថាវុត្តេន ជាតិភេទភិន្នចតុភូមិកចិត្តភេទវសេន ឯកូននវុតិប្បភេទំ កត្វា **មានសំ** ចិត្តំ **វិចក្ខណា** វិសេសេន អត្ថចក្ខណសភាវា បណ្ឌិតា វិភជន្តិ។ អថ វា **ឯកវីសសតំ** ឯកុត្តរវីសាធិកំ សតំ វិភជន្តិ។

ចិត្តគណនសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិត្ថារគណនវណ្ណនា

៣៨. ឈានង្គវសេន បឋមជ្ឈានសទិសត្តា បឋមជ្ឈានញ្ច តំ សោតាបត្តិមគ្គចិត្តញ្ចេតិ **បឋមជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តំ**។ បាទកជ្ឈានសម្មសិតជ្ឈានបុគ្គលជ្ឈាសយេសុបិ, ហិ អញ្ញតរវសេន តំតំឈានសទិសត្តា វិតក្កាទិអង្គបាតុភាវេន ចត្តារោបិ មគ្គា បឋមជ្ឈានាទិវោហារំ លភន្តា បច្ចេកំ បញ្ចធា វិភជន្តិ។ តេនាហ "ឈានង្គយោគភេទេនា"ត្យាទិ, តត្ថ បឋមជ្ឈានាទីសុ យំ យំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ តតោ វុដ្ឋាយ សង្ខារេ សម្មសន្តស្ស វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បវត្តា, តំ **បាទកជ្ឈានំ** វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាយ បទដ្ឋានភាវតោ។ យំ យំ ឈានំ សម្មសន្តស្ស សា បវត្តា, តំ **សម្មសិតជ្ឈានំ**។ "អហោ វត មេ បឋមជ្ឈានសទិសោ មគ្គោ បញ្ចង្គិកោ, ទុតិយជ្ឈានាទីសុ វា អញ្ញតរសទិសោ ចតុរង្គាទិភេទោ មគ្គោ ភវេយ្យា"តិ ឯវំ យោគាវចរស្ស ឧប្បន្នជ្ឈាសយោ **បុគ្គលជ្ឈាសយោ** នាម។

តត្ថ យេន បឋមជ្ឈានាទីសុ អញ្ញតរំ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ បកិណ្ណកសង្ខារេ សម្មសិត្វា មគ្គោ ឧប្បាទិតោ ហោតិ, តស្ស សោ មគ្គោ បឋមជ្ឈានាទីសុ តំតំបាទកជ្ឈានសទិសោ ហោតិ។ សចេ បន វិបស្សនាបាទកំ កិញ្ចិ ឈានំ នត្ថិ, កេវលំ បឋមជ្ឈានាទីសុ អញ្ញតរំ ឈានំ សម្មសិត្វា មគ្គោ ឧប្បាទិតោ ហោតិ, តស្ស

សោ សម្មសិតជ្ឈានសទិសោ ហោតិ។ យទា បន យំ កិញ្ចិ ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ អញ្ញតរំ សម្មសិត្វា មគ្គោ ឧប្បាទិតោ ហោតិ, តទា បុគ្គលជ្ឈាសយវសេន ទ្វីសុ អញ្ញតរសទិសោ ហោតិ។ សចេ បន បុគ្គលស្ស តថាវិធោ អជ្ឈាសយោ នត្ថិ, ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ ឧបរូបរិឈានធម្មេ សម្មសិត្វា ឧប្បាទិតមគ្គោ បាទកជ្ឈានំ អនបេក្ខិត្វា សម្មសិតជ្ឈានសទិសោ ហោតិ។ ឧបរូបរិឈានតោ បន វុដ្ឋាយ ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមជ្ឈានធម្មេ សម្មសិត្វា ឧប្បាទិតមគ្គោ សម្មសិតជ្ឈានំ អនបេក្ខិត្វា បាទកជ្ឈានសទិសោ ហោតិ។ ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមជ្ឈានតោ ហិ ឧបរូបរិឈានំ ពលវតរន្តិ។ វេទនានិយមោ បន សព្ពត្ថាបិ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនានិយមេន ហោតិ។ តថា សុក្ខវិបស្សកស្ស សកលជ្ឈានង្គនិយមោ។ តស្ស ហិ បាទកជ្ឈានាទីនំ អភាវេន តេសំ វសេន និយមាភាវតោ វិបស្សនានិយមេន បញ្ចង្គិកោវ មគ្គោ ហោតីតិ។ អបិច សមាបត្តិលាភិនោបិ ឈានំ បាទកំ អកត្វា បកិណ្ណកសង្ខារេ សម្មសិត្វា ឧប្បាទិតមគ្គោបិ វិបស្សនានិយមេនេវ បញ្ចង្គិកោវ ហោតីតិ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាទិតោ ឧទ្ធដោ វិនិច្ឆយសារោ។ ថេរវាទទស្សនាទិវសប្បវត្តោ បន បបញ្ចោ អដ្ឋកថាទីសុ វុត្តនយេន វេទិតព្ពោ។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ សព្ពត្ថាបិ វិត្ថារនយោ តត្ថ តត្ថ វុត្តនយេន គហេតព្ពោ។ គន្ថភីរុកជនានុគ្គហត្ថំ បនេត្ថ សង្ខេបកថា អធិប្បេតា។

៤២. យថា **រូបាវចរំ** ចិត្តំ បឋមាទិបញ្ចវិធឈានភេទេន **គយ្ហតិ** “បឋមជ្ឈាន”ន្ត្យាទិនា វុច្ចតិ , តថា អនុត្តរម្បិ ចិត្តំ “បឋមជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្ត”ន្ត្យាទិនា គយ្ហតិ។ អារុប្បញ្ចាបិ ឧបេក្ខេកគ្គតាយោគេន អង្គសមតាយ បញ្ចមជ្ឈានេ គយ្ហតិ, បញ្ចមជ្ឈានវោហារំ លភតីត្យត្ថោ។ អថ វា **រូបាវចរំ** ចិត្តំ អនុត្តរញ្ច **បឋមាទិឈានភេទេ** “បឋមជ្ឈានកុសលចិត្តំ, បឋមជ្ឈានសោតាបត្តិមគ្គចិត្តន្ត្យាទិនា យថា គយ្ហតិ, តថា អារុប្បញ្ចាបិ **បញ្ចមេ** ឈានេ គយ្ហតីតិ យោជនា។ អាចរិយស្សាបិ ហិ អយមេវ យោជនា អធិប្បេតាតិ ទិស្សតិ **នាមរូបបរិច្ឆេទេ** ឧជុកមេវ តថា វុត្តត្តា។ វុត្តញ្ហិ តត្ថ –

“រូបាវចរចិត្តានិ, គយ្ហន្តានុត្តរានិ ច;
បឋមាទិឈានភេទេ, អារុប្បញ្ចាបិ បញ្ចមេ”តិ។ (នាម. បរិ. ២៤);

តស្មាតិ យស្មា រូបាវចរំ វិយ អនុត្តរម្បិ បឋមាទិឈានភេទេ គយ្ហតិ, អារុប្បញ្ចាបិ បញ្ចមេ គយ្ហតិ, យស្មា វា ឈានង្គយោគភេទេន ឯកេកំ បញ្ចធា កត្វា អនុត្តរំ ចិត្តំ ចត្តាលីសវិធន្តិ វុច្ចតិ, រូបាវចរលោកុត្តរានិ វិយ ច បឋមាទិឈានភេទេ, តថា អារុប្បញ្ចាបិ បញ្ចមេ គយ្ហតិ, តស្មា បឋមាទិកមេកេកំ ឈានំ លោកិយំ តិវិធំ, លោកុត្តរំ អដ្ឋវិធន្តិ ឯកាទសវិធំ។ អន្តេ តុ ឈានំ **តេវីសតិវិធំ** តិវិធរូបាវចរទ្វាទសវិធអរូបាវចរអដ្ឋលោកុត្តរវសេនាត្យត្ថោ។

៤៣. បាទកជ្ឈានាទិវសេន គណនវុឌ្ឍិ កុសលវិបាកេស្វេវ សម្ភវតីតិ តេសមេវ គណនំ ឯកវីសសតគណនាយ អង្គភាវេន ទស្សេន្តោ អាហ **“សត្តតីសា”**ត្យាទិ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

ចិត្តបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ចេតសិកបរិច្ឆេទវណ្ណនា

សម្បយោគលក្ខណវណ្ណនា

១. ឯវំ តាវ ចិត្តំ ភូមិជាតិសម្បយោគសង្ខារឈានារម្មណមគ្គភេទេន យថារហំ វិភជិត្វា ឥទានិ ចេតសិកវិភាគស្ស អនុប្បត្តត្តា បឋមំ តាវ ចតុព្ពិធសម្បយោគលក្ខណសន្ទស្សនវសេន ចេតសិកលក្ខណំ ឋបេត្វា, តទនន្តរំ អញ្ញសមានអកុសលសោភនវសេន តីហិ រាសីហិ ចេតសិកធម្មេ ឧទ្ទិសិត្វា, តេសំ សោឡសហាការេហិ សម្បយោគំ, តេត្តឹសវិធេន សង្គហញ្ច ទស្សេតុំ “**ឯកុប្បាទនិរោធា ចា**”ត្យាទិ អារទ្ធំ។ ចិត្តេន សហ ឯកតោ ឧប្បាទោ ច និរោធោ ច យេសំ តេ **ឯកុប្បាទនិរោធា**។ ឯកំ អាលម្ពណញ្ច វត្ថុ ច យេសំ តេ **ឯកាលម្ពណវត្ថុកា**។ ឯវំ ចតូហិ លក្ខណេហិ **ចេតោយុត្តា** ចិត្តេន សម្បយុត្តា ទ្វិបញ្ញាស លក្ខណា ធារណតោ **ធម្មា** និយតយោគិនោ, អនិយតយោគិនោ ច ចេតសិកា មតា។

តត្ថ យទិ ឯកុប្បាទមត្តេនេវ ចេតោយុត្តាតិ អធិប្បេតា, តទា ចិត្តេន សហ ឧប្បជ្ជមានានំ រូបធម្មានម្បិ ចេតោយុត្តតា អាបជ្ជេយ្យាតិ ឯកនិរោធគ្គហណំ។ ឯវម្បិ ចិត្តានុបរិវត្តិនោ វិញ្ញត្តិទ្វយស្ស បសង្គោ នសក្កា និវារេតុំ, តថា “ឯកតោ ឧប្បាទោ វា និរោធោ វា ឯតេសន្តិ ឯកុប្បាទនិរោធា”តិ បរិកប្បេន្តស្ស បុរេតរមុប្បជ្ជិត្វា ចិត្តស្ស ភង្គក្ខណេ និរុជ្ឈមានានម្បិ រូបធម្មានន្តិ ឯកាលម្ពណគ្គហណំ។ យេ ឯវំ តិវិធលក្ខណា, តេ និយមតោ ឯកវត្ថុកយេវាតិ ទស្សនត្ថំ ឯកវត្ថុកគ្គហណន្តិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

សម្បយោគលក្ខណវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អញ្ញសមានចេតសិកវណ្ណនា

២. **កថ**ន្តិ សរូបសម្បយោគាការានំ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា។ ផុសតីតិ **ផស្សោ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ ធម្មុទ្ទេសវារផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា), ស្វាយំ ផុសនលក្ខណោ។ អយញ្ហិ អរូបធម្មោបិ សមានោ អារម្មណេ ផុសនាការេនេវ បវត្តតិ, សា ចស្ស ផុសនាការប្បវត្តិ អម្ពិលខាទកាទីនំ បស្សន្តស្ស បរស្ស ខេឡុប្បាទាទិ វិយ ទដ្ឋព្ពា។ វេទយតិ អារម្មណរសំ អនុភវតីតិ **វេទនា**, សា វេទយិតលក្ខណា។ អារម្មណរសានុភវនញ្ហិ បត្វា សេសសម្បយុត្តធម្មា ឯកទេសមត្តេនេវ រសំ អនុភវន្តិ, ឯកំសតោ បន ឥស្សរវតាយ វេទនាវ អនុភវតិ។ តថា ហេសា “សុភោជនរសានុភវនករាជា វិយា”តិ វុត្តា។ សុខាទិវសេន បនស្សា ភេទំ សយមេវ វក្ខតិ។ នីលាទិភេទំ អារម្មណំ សញ្ជានាតិ សញ្ញំ កត្វា ជានាតីតិ **សញ្ញា**, សា សញ្ជាននលក្ខណា។ សា ហិ ឧប្បជ្ជមានា ទារុអាទីសុ វឌ្ឍកិអាទីនំ សញ្ញាណករណំ វិយ បច្ឆា សញ្ជាននស្ស ការណភូតំ អាការំ គហេត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ និមិត្តការិកាយ តាវេតំ យុជ្ជតិ, និមិត្តេន សញ្ជានន្តិយា បន កថន្តិ? សាបិ បុន អបរាយ សញ្ញាយ សញ្ជាននស្ស និមិត្តំ អាការំ គហេត្វា ឧប្បជ្ជតីតិ ន ឯត្ថ កោចិ អសម្ភវោ។

ចេតេតិ អត្តនា សម្បយុត្តធម្មេ អារម្មណេ អភិសន្ទហតិ, សង្ខតាភិសង្ខរណេ វា ព្យាបារមាបជ្ជតីតិ **ចេតនា**។ តថា ហិ អយមេវ អភិសង្ខរណេ បធានត្តា វិភង្គេ សុត្តន្តភាជនិយេ សង្ខារក្ខន្ធំ វិភជន្តេន “សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ សង្ខារា”តិ (សំ. និ. ៣.៧៩) វត្វា “ចក្ខុសម្ផស្សជា ចេតនា”ត្យាទិនា (វិភ. ២១) និទ្ទិដ្ឋា។ សា ចេតយិតលក្ខណា, ជេដ្ឋសិស្សមហាវឌ្ឍកិអាទយោ វិយ សកិច្ចបរកិច្ចសាធិកាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **ឯកគ្គតាវិតក្កវិចារបីតីនំ** សរូបវិភាវនំ ហេដ្ឋា អាគតមេវ។

ជីវន្តិ តេន សម្បយុត្តធម្មាតិ ជីវិតំ, តទេវ សហជាតានុបាលនេ អាធិបច្ចយោគេន ឥន្ទ្រិយន្តិ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**, តំ អនុបាលនលក្ខណំ ឧប្បលាទិអនុបាលកំ ឧទកំ វិយ។ ករណំ ការោ, មនស្មឹ ការោ **មនសិការោ**, សោ ចេតសោ អារម្មណេ សមន្នាហារលក្ខណោ។ វិតក្កោ ហិ សហជាតធម្មានំ អារម្មណេ អភិនិរោបនសភាវត្តា តេ តត្ថ បក្ខិបន្តោ វិយ ហោតិ, ចេតនា អត្តនា អារម្មណគ្គហណេន យថាវុត្តេ ធម្មេបិ តត្ថ តត្ថ និយោជេន្តី ពលនាយកោ វិយ ហោតិ, មនសិការោ តេ អារម្មណាភិមុខំ បយោជនតោ អាជានីយានំ បយោជនកសារថិ វិយាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ ធម្មានញ្ហិ តំ តំ យាថាវសរសលក្ខណំ សភាវតោ បដិវិជ្ឈិត្វា ភគវតា តេ តេ ធម្មា វិភត្តាតិ ភគវតិ សទ្ធាយ “ឯវំ វិសេសា ឥមេ ធម្មា”តិ ឱកប្បេត្វា ឧគ្គហណបរិបុច្ឆាទិវសេន តេសំ សភាវសមធិគមាយ យោគោ ករណីយោ, ន បន តត្ថ តត្ថ វិប្បដិបជ្ជន្តេហិ សម្មោហោ អាបជ្ជិតព្ពោតិ អយមេត្ថ អាចរិយានំ អនុសាសនី។ សព្ពេសម្បិ ឯកូននវុតិចិត្តានំ សាធារណា និយមតោ តេសុ ឧប្បជ្ជនតោតិ **សព្ពចិត្តសាធារណា** នាម។

៣. អធិមុច្ចនំ **អធិមោក្ខោ**, សោ សន្និដ្ឋានលក្ខណោ, អារម្មណេ និច្ចលភាវេន ឥន្ទខីលោ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។ វីរានំ ភាវោ, កម្មំ, វិធិនា ឦរយិតព្ពំ បវត្តេតព្ពន្តិ វា **វីរិយំ**, ឧស្សាហោ, សោ សហជាតានំ ឧបត្ថម្ភនលក្ខណោ។ វីរិយវសេន ហិ តេសំ ឱលីនវុត្តិតា ន ហោតិ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥមស្ស វិតក្កាទីហិ វិសេសោ សុបាកដោ ហោតិ។ ឆន្ទនំ **ឆន្ទោ**, អារម្មណេន អត្ថិកតា, សោ កត្តុកាមតាលក្ខណោ។ តថា ហេស "អារម្មណគ្គហណេ ចេតសោ ហត្ថប្បសារណំ វិយា"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ យេវាបនកវណ្ណនា) វុច្ចតិ។ ទានវត្ថុវិស្សជ្ជនវសេន បវត្តកាលេបិ ចេស វិស្សជ្ជិតព្ពេន តេន អត្ថិកោវ ខិបិតព្ពឧសូនំ គហណេ អត្ថិកោ ឥស្សាសោ វិយ។ សោភនេសុ តទិតរេសុ ច ប ការេន កិណ្ណា វិប្បកិណ្ណាតិ **បកិណ្ណកា**។

៤. សោភនាបេក្ខាយ ឥតរេ, ឥតរាបេក្ខាយ សោភនា ច អញ្ញេ នាម, តេសំ សមានា ន ឧទ្ធច្ចសទ្ធាទយោ វិយ អកុសលាទិសភាវាយេវាតិ **អញ្ញសមានា**។

អញ្ញសមានចេតសិកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលចេតសិកវណ្ណនា

៥. ឯវំ តាវ សព្ពចិត្តសាធារណវសេន, បកិណ្ណកវសេន ច សោភនេតរសភាវេ តេរស ធម្មេ ឧទ្ទិសិត្វា ឥទានិ ហេដ្ឋា ចិត្តវិភាគេ និទ្ទិដ្ឋានុក្កមេន អកុសលធម្មបរិយាបន្នេ បឋមំ, តតោ សោភនធម្មបរិយាបន្នេ ច ទស្សេតុំ "**មោហោ**"ត្យាទិ វុត្តំ។ អហេតុកា បន អាវេណិកធម្មា នត្ថីតិ ន តេ វិសុំ វុត្តា។ អារម្មណេ មុយ្ហតីតិ **មោហោ**, អញ្ញាណំ, សោ អារម្មណសភាវច្ឆាទនលក្ខណោ។ អារម្មណគ្គហណវសប្បវត្តោបិ ហេស តស្ស យថាសភាវប្បដិច្ឆាទនាកអាវេនេវ បវត្តតិ។ ន ហិរិយតិ ន លជ្ជតីតិ អហិរិកោ, បុគ្គលោ, ធម្មសមូហោ វា។ អហិរិកស្ស ភាវោ អហិរិក្កំ, តទេវ **អហិរិកំ**។ ន ឱត្តប្បតីតិ **អនោត្តប្បំ**។ តត្ថ គូថតោ គាមសូករោ វិយ កាយទុច្ចរិតាទិតោ អជិគុច្ឆនលក្ខណំ អហិរិកំ, អគ្គិតោ សលភោ វិយ តតោ អនុត្តាសលក្ខណំ អនោត្តប្បំ។ តេនាហុ បោរាណា –

"ជិគុច្ឆតិ នាហិរិកោ, បាបា គូថាវ សូករោ;
ន ភាយតិ អនោត្តប្បី, សលភោ វិយ បាវកា"តិ។

ឧទ្ធតស្ស ភាវោ **ឧទ្ធច្ចំ**, តំ ចិត្តស្ស អវូបសមលក្ខណំ បាសាណាភិឃាតសមុទ្ធតភស្មំ វិយ។ លុព្ភតីតិ **លោភោ**, សោ អារម្មណេ អភិសង្គលក្ខណោ មក្កដាលេបោ វិយ។ ចិត្តស្ស អាលម្ពិតុកាមតាមត្តំ ឆន្ទោ, លោភោ តត្ថ អភិគិជ្ឈនន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ "ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ"ន្តិ មិច្ឆាភិនិវេសលក្ខណា ទិដ្ឋិ។ ញាណញ្ហិ អារម្មណំ យថាសភាវតោ ជានាតិ, ទិដ្ឋិ យថាសភាវំ វិជហិត្វា អយាថាវតោ គណ្ហាតីតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ "សេយ្យោហមស្មី"ត្យាទិនា មញ្ញតីតិ **មានោ**, សោ ឧណ្ណតិលក្ខណោ។ តថា ហេស "កេតុកម្យតាបច្ចុបដ្ឋានោ"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤០០) វុត្តោ។ ទុស្សតីតិ **ទោសោ**, សោ ចណ្ឌិក្កលក្ខណោ បហដាសីវិសោ វិយ, ឥស្សតីតិ **ឥស្សា**, សា បរសម្បត្តិឧសូយនលក្ខណា។ មច្ឆរស្ស ភាវោ **មច្ឆរិយំ**, "មា ឥទំ អច្ឆរិយំ អញ្ញេសំ ហោតុ, មយ្ហមេវ ហោតូ"តិ ប វត្តំ វា **មច្ឆរិយំ**, តំ អត្តសម្បត្តិនិគូហនលក្ខណំ។ កុច្ឆិតំ កតន្តិ កុកតំ។ កតាកតទុច្ចរិតសុចរិតំ។ អកតម្បិ ហិ កុកត"ន្តិ វោហរន្តិ "យំ មយា អកតំ។ តំ កុកត"ន្តិ។ ឥធ បន កតាកតំ អារព្ភ ឧប្បន្នោ វិប្បដិសារចិត្តុប្បាទោ កុកតំ, តស្ស ភាវោ **កុក្កុច្ចំ**, តំ កតាកតទុច្ចរិតសុចរិតានុសោចនលក្ខណំ។ ថិននំ **ថិនំ**, អនុស្សាហនាវសំសីទនវសេន សំហតភាវោ។ មិទ្ធនំ **មិទ្ធំ**, វិគតសាមត្ថិយតា, អសត្តិវិឃាតោ វា, តត្ថ ថិនំ ចិត្តស្ស អកម្មញ្ញតាលក្ខណំ, មិទ្ធំ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្សាតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ តថា ហិ **បាឡិយំ** (ធ. ស. ១១៦២-១១៦៣) "តត្ថ កតមំ ថិនំ? យា ចិត្តស្ស អកល្លតា អកម្មញ្ញតា។ តត្ថ កតមំ មិទ្ធំ? យា កាយស្ស អកល្លតា អកម្មញ្ញតា"ត្យាទិនា ឥមេសំ និទ្ទេសោ បវត្តោ។ ននុ ច "កាយស្សា"តិ វចនតោ រូបកាយស្សបិ អកម្មញ្ញតា មិទ្ធន្តិ តស្ស រូបភាវោបិ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ, តត្ថ តត្ថ អាចរិយេហិ អានីតការណវសេនេវស្ស បដិក្ខិត្តត្តា។ តថា ហិ មិទ្ធវាទិមតប្បដិក្ខេបនត្ថំ តេសំ វាទនិក្ខេបបុព្ពកំ អដ្ឋកថាទីសុ ពហុធា វិត្ថារេន្តិ អាចរិយា។ អយំ បនេត្ថ សង្គហោ –

"កេចិ មិទ្ធម្បិ រូបន្តិ, វទន្តេតំ ន យុជ្ជតិ;
បហាតព្ពេសុ វុត្តត្តា, កាមច្ឆន្ទាទយោ វិយ។

"បហាតព្ពេសុ អក្ខាត-មេតំ នីវរណេសុ ហិ;
រូបន្តុ ន បហាតព្ព-មក្ខាតំ ទស្សនាទិនា។

“‘ន តុម្ហំ ភិក្ខវេ រូបំ, បជហេថា’តិ បាឋតោ;
បហេយ្យភាវលេសោបិ, យត្ថ រូបស្ស ទិស្សតិ។

“តត្ថ តព្ពិសយច្ឆន្ទ-រាគហានិ បកាសិតា;
វុត្តញ្ហិ តត្ថ យោ ឆន្ទ-រាគក្ខេបោតិអាទិកំ។

“រូបារូបេសុ មិទ្ធេសុ, អរូបំ តត្ថ ទេសិតំ;
ឥតិ ចេ នត្ថិ តំ តត្ថ, អវិសេសេន បាឋតោ។

“សក្កា ហិ អនុមាតុំ យំ, មិទ្ធំ រូបន្តិ ចិន្តិតំ;
តម្បិ នីវរណំ មិទ្ធ-ភាវតោ ឥតរំ វិយ។

“សម្បយោគាភិធានា ច, ន តំ រូបន្តិ និច្ឆយោ;
អរូបីនញ្ហិ ខន្ធានំ, សម្បយោគោ បវុច្ចតិ។

“តថារុប្បេ សមុប្បត្តិ, បាឋតោ នត្ថិ រូបតា;
និទ្ទា ខីណាសវានន្តុ, កាយគេលញ្ញតោ សិយា”តិ។

អកុសលចេតសិកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សោភនចេតសិកវណ្ណនា

៦. សទ្ទហតីតិ **សទ្ធា,** ពុទ្ធាទីសុ បសាទោ, សា សម្បយុត្តធម្មានំ បសាទនលក្ខណា ឧទកប្បសាទកមណិ វិយ។ សរណំ **សតិ,** អសម្មោសោ, សា សម្បយុត្តធម្មានំ សារណលក្ខណា។ ហិរីយតិ កាយទុច្ចរិតាទីហិ ជិគុច្ឆតីតិ **ហិរី,** សា បាបតោ ជិគុច្ឆនលក្ខណា។ ឱត្តប្បតីតិ **ឱត្តប្បំ,** តំ បាបតោ ឧត្តាសលក្ខណំ។ អត្តគារវវសេន បាបតោ ជិគុច្ឆនតោ កុលវធូ វិយ ហិរី, បរគារវវសេន បាបតោ ឧត្តាសនតោ វេសិយា វិយ ឱត្តប្បំ។ លោភប្បដិបក្ខោ **អលោភោ,** សោ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អលគ្គតាលក្ខណោ មុត្តភិក្ខុ វិយ។ ទោសប្បដិបក្ខោ **អទោសោ,** សោ អចណ្ឌិក្កលក្ខណោ អនុកូលមិត្តោ វិយ។ តេសុ ធម្មេសុ មជ្ឈត្តតា **តត្រមជ្ឈត្តតា,** សា ចិត្តចេតសិកានំ អជ្ឈុបេក្ខនលក្ខណា សមប្បវត្តានំ អស្សានំ អជ្ឈុបេក្ខកោ សារថិ វិយ។

កាយស្ស បស្សម្ភនំ **កាយប្បស្សទ្ធិ**។ ចិត្តស្ស បស្សម្ភនំ **ចិត្តប្បស្សទ្ធិ**។ ឧភោបិ ចេតា កាយចិត្តទរថវូបសមលក្ខណា។ កាយស្ស លហុភាវោ **កាយលហុតា**។ តថា **ចិត្តលហុតា**។ តា កាយចិត្តគរុភាវវូបសមលក្ខណា។ កាយស្ស មុទុភាវោ **កាយមុទុតា**។ តថា **ចិត្តមុទុតា**។ តា កាយចិត្តថទ្ធភាវវូបសមលក្ខណា។ កម្មនិ សាធុ កម្មញ្ញំ, តស្ស ភាវោ កម្មញ្ញតា, កាយស្ស កម្មញ្ញតា **កាយកម្មញ្ញតា**។ តថា **ចិត្តកម្មញ្ញតា**។ តា កាយចិត្តអកម្មញ្ញភាវវូបសមលក្ខណា។ បគុណស្ស ភាវោ បាគុញ្ញំ, តទេវ បាគុញ្ញតា, កាយស្ស បាគុញ្ញតា **កាយបាគុញ្ញតា**។ តថា **ចិត្តបាគុញ្ញតា**។ តា កាយចិត្តានំ គេលញ្ញវូបសមលក្ខណា។ កាយស្ស ឧជុកភាវោ **កាយុជុកតា**។ តថា **ចិត្តុជុកតា**។ តា កាយចិត្តានំ អជ្ជវលក្ខណា។ យថាក្កមំ បនេតា កាយចិត្តានំ សារម្ភាទិករជាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានា, **កាយោ**តិ ចេត្ថ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយស្ស គហណំ។ យស្មា ចេតេ ទ្វេ ទ្វេ ធម្មាវ ឯកតោ ហុត្វា យថាសកំ បដិបក្ខធម្មេ ហនន្តិ, តស្មា ឥធេវ ទុវិធតា វុត្តា, ន សមាធិអាទីសុ។ អបិច ចិត្តប្បស្សទ្ធិអាទីហិ ចិត្តស្សេវ បស្សទ្ធាទិភាវោ ហោតិ, កាយប្បស្សទ្ធិអាទីហិ បន រូបកាយស្សបិ តំសមុដ្ឋានបណីតរូបផរណវសេនាតិ តទត្ថសន្ទស្សនត្ថញ្ចេត្ថ ទុវិធតា វុត្តា។ សោភនានំ សព្ពេសម្បិ សាធារណា និយមេន តេសុ ឧប្បជ្ជនតោតិ **សោភនសាធារណា**។

៧. សម្មា វទន្តិ ឯតាយាតិ **សម្មាវាចា,** វចីទុច្ចរិតវិរតិ។ សា ចតុព្ពិធា មុសាវាទា វេរមណិ, បិសុណវាចា វេរមណិ, ផរុសវាចា វេរមណិ, សម្ផប្បលាបា វេរមណីតិ។ កម្មមេវ កម្មន្តោ សុត្តន្តវនន្តាទយោ វិយ។ សម្មា បវត្តោ កម្មន្តោ **សម្មាកម្មន្តោ,** កាយទុច្ចរិតវិរតិ។ សា តិវិធា បាណាតិបាតា វេរមណិ, អទិន្នាទានា វេរមណិ, កាមេសុមិច្ឆាចារា វេរមណីតិ។ សម្មា អាជីវន្តិ ឯតេនាតិ **សម្មាអាជីវោ,** មិច្ឆាជីវវិរតិ។ សោ បន អាជីវហេតុកកាយវចីទុច្ចរិតតោ វិរមណវសេន សត្តវិធោ, កុហនលបនាទិមិច្ឆាជីវវិរមណវសេន ពហុវិធោ វា។ តិវិធាបិ បនេតា បច្ចេកំ សម្បត្តសមាទានសមុច្ឆេទវិរតិវសេន តិវិធា **វិរតិយោ នាម** យថាវុត្តទុច្ចរិតេហិ វិរមណតោ។

៨. ករោតិ បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ ហទយខេទំ ជនេតិ, កិរតិ វា វិក្ខិបតិ បរទុក្ខំ, កិណាតិ វា តំ ហឹសតិ, កិរិយតិ វា ទុក្ខិតេសុ បសារិយតីតិ **ករុណា**, សា បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា។ តាយ ហិ បរទុក្ខំ អបនីយតុ វា, មា វា, តទាការេនេវ សា បវត្តតិ។ មោទន្តិ ឯតាយាតិ **មុទិតា**, សា បរសម្បត្តិអនុមោទនលក្ខណា, អប្បមាណសត្តារម្មណត្តា អប្បមាណា, តា ឯវ **អប្បមញ្ញា**។ ននុ ច "ចតស្សោ អប្បមញ្ញា"តិ វក្ខតិ, កស្មា បនេត្ថ ទ្វេយេវ វុត្តាតិ? អទោសតត្រមជ្ឈត្តតាហិ មេត្តុបេក្ខានំ គហិតត្តា។ អទោសោយេវ ហិ សត្តេសុ ហិតជ្ឈាសយវសប្បវត្តោ **មេត្តា** នាម។ តត្រមជ្ឈត្តតាយេវ តេសុ បដិឃានុនយវូបសមប្បវត្តា **ឧបេក្ខា** នាម។ តេនាហុ បោរាណា –

> "អព្យាបាទេន មេត្តា ហិ, តត្រមជ្ឈត្តតាយ ច;
> ឧបេក្ខា គហិតា យស្មា, តស្មា ន គហិតា ឧភោ"តិ។ (អភិធ. ៧០);

បការេន ជានាតិ អនិច្ចាទិវសេន អវពុជ្ឈតីតិ បញ្ញា, សា ឯវ យថាសភាវាវពោធនេ អាធិបច្ចយោគតោ ឥន្ទ្រិយន្តិ **បញ្ញិន្ទ្រិយំ**។ អថ សញ្ញាវិញ្ញាណបញ្ញានំ កោ នានាករណន្តិ? សញ្ញា តាវ នីលាទិវសេន សញ្ជាននមត្តំ ករោតិ, លក្ខណប្បដិវេធំ កាតុំ ន សក្កោតិ។ វិញ្ញាណំ លក្ខណប្បដិវេធម្បិ សាធេតិ, ឧស្សក្កិត្វា បន មគ្គំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ។ បញ្ញា បន តិវិធម្បិ ករោតិ, ពាលគាមិកហេរញ្ញិកានំ កហាបណាវពោធនមេត្ថ និទស្សនន្តិ។ ញាណវិប្បយុត្តសញ្ញាយ ចេត្ថ អាការគ្គហណវសេន ឧប្បជ្ជនកាលេ វិញ្ញាណំ អព្ពោហារិកំ, សេសកាលេ ពលវំ។ ញាណសម្បយុត្តា បន ឧភោបិ តទនុគតិកា ហោន្តិ។ សព្ពថាបិ បញ្ចវីសតីតិ សម្ពន្ធោ។

៩. "**តេរសញ្ញសមានា**"ត្យាទិ តីហិ រាសីហិ វុត្តានំ សង្គហោ។

សោភនចេតសិកវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សម្បយោគនយវណ្ណនា

១០. ចិត្តេន សហ អវិយុត្តា **ចិត្តាវិយុត្តា**, ចេតសិកាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឧប្បជ្ជតីតិ ឧប្បាទោ, ចិត្តមេវ ឧប្បាទោ **ចិត្តុប្បាទោ** ។ អញ្ញត្ថ បន សសម្បយុត្តំ ចិត្តំ ចិត្តុប្បាទោតិ វុច្ចតិ "ឧប្បជ្ជតិ ចិត្តំ ឯតេនាតិ ឧប្បាទោ, ធម្មសមូហោ, ចិត្តញ្ច តំ ឧប្បាទោ ចាតិ ចិត្តុប្បាទោ"តិ កត្វា។ សមាហារទ្វន្ទេបិ ហិ បុល្លិង្គំ កត្ថចិ សទ្ទវិទូ ឥច្ឆន្តិ។ តេសំ ចិត្តាវិយុត្តានំ ចិត្តុប្បាទេសុ បច្ចេកំ សម្បយោគោ ឥតោ បរំ យថាយោគំ បវុច្ចតីតិ សម្ពន្ធោ។

អញ្ញសមានចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា

១៣. សភាវេន អវិតក្កត្តា ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ វជ្ជិតានិ ឯតេហិ, តេហិ វា ឯតានិ វជ្ជិតានីតិ **ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវជ្ជិតានិ**, ចតុចត្តាលីស កាមាវចរចិត្តានិ។ តេសុ ចេវ ឯកាទសសុ បឋមជ្ឈានចិត្តេសុ ច វិតក្កោ ជាយតិ សេសានំ ភាវនាពលេន អវិតក្កត្តាតិ អធិប្បាយោ។

១៤. **តេសុ ចេវ** បញ្ចបញ្ញាសសវិតក្កចិត្តេសុ, ឯកាទសសុ ទុតិយជ្ឈានចិត្តេសុ ចាតិ ឆសដ្ឋិចិត្តេសុ វិចារោ ជាយតិ។

១៥. ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេហិ, វិចិកិច្ឆាសហគតេន ចាតិ ឯកាទសហិ វជ្ជិតេសុ អដ្ឋសត្តតិចិត្តេសុ អធិមោក្ខោ ជាយតិ។

១៦. បញ្ចទ្វារាវជ្ជនេន, ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេហិ, សម្បដិច្ឆនទ្វយេន, សន្តីរណត្តយេន ចាតិ សោឡសហិ វជ្ជិតេសុ តេសត្តតិយា ចិត្តេសុ វីរិយំ ជាយតិ។

១៧. ទោមនស្សសហគតេហិ ទ្វីហិ , ឧបេក្ខាសហគតេហិ បញ្ចបញ្ញាសចិត្តេហិ, កាយវិញ្ញាណទ្វយេន, ឯកាទសហិ ចតុត្ថជ្ឈានេហិ ចាតិ សត្តតិចិត្តេហិ វជ្ជិតេសុ ឯកបញ្ញាសចិត្តេសុ បីតិ ជាយតិ។

១៨. អហេតុកេហិ អដ្ឋារសហិ, មោមូហេហិ ទ្វីហិ ចាតិ វីសតិយា ចិត្តេហិ វជ្ជិតេសុ ឯកូនសត្តតិចិត្តេសុ ឆន្ទោ ជាយតិ។

១៩. **តេ បនា**តិ បកិណ្ណកវិរជ្ជិតា តំសហគតា ច។ **យថាក្កម**ន្តិ វិតក្កាទិឆបកិណ្ណកវជ្ជិតតំសហិតកមានុរូបតោ។ “**ឆសដ្ឋិ បញ្ចបញ្ញាសា**”ត្យាទិ ឯកវីសសតគណនវសេន, ឯកូននវុតិគណនវសេន ច យថារហំ យោជេតព្ពំ។

អញ្ញសមានចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា

២០. “សព្វាកុសលសាធារណា”តិ វត្វា តទេវ សមត្ថេតុំ “**សព្វេសុបី**”ត្យាទិ វុត្តំ។ យោ ហិ កោចិ បាណាតិបាតាទីសុ បដិបជ្ជតិ, សោ សព្វោបិ មោហេន តត្ថ អនាទីនវទស្សាវី អហិរិកេន តតោ អជិគុច្ឆន្តោ, អនោត្តប្បេន អនោត្តប្បន្តោ, ឧទ្ធច្ចេន អវូបសន្តោ ច ហោតិ, តស្មា តេ សព្វាកុសលេសុ ឧបលព្ភន្តិ។

២១. **លោភសហគតចិត្តេស្វេវា**តិ **ឯវ**-ការោ អធិការវត្តាយបិ ហោតីតិ “ទិដ្ឋិសហគតចិត្តេស្វេ”តិអាទីសុបិ អវធារណំ ទដ្ឋព្ពំ។ សក្កាយាទីសុ ហិ អភិនិវិសន្តស្ស តត្ថ មមាយនសម្ភវតោ ទិដ្ឋិ លោភសហគតចិត្តេស្វេវ លព្ភតិ។ មានោបិ អហំមានវសេន បវត្តនតោ ទិដ្ឋិសទិសោវ បវត្តតីតិ ទិដ្ឋិយា សហ ឯកចិត្តុប្បាទេន បវត្តតិ កេសរសីហោ វិយ អបរេន តថាវិធេន សហ ឯកគុហាយំ, ន ចាបិ ទោសមូលាទីសុ ឧប្បជ្ជតិ អត្តសិនេហសន្និស្សយភាវេន ឯកន្តលោភបទដ្ឋានត្តាតិ សោ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេស្វេវ លព្ភតិ។

២៤. តថា បរសម្បត្តិំ ឧសូយន្តស្ស, អត្តសម្បត្តិយា ច បរេហិ សាធារណភាវំ អនិច្ឆន្តស្ស, កតាកតទុច្ចរិតសុចរិតេ អនុសោចន្តស្ស ច តត្ថ តត្ថ បដិហននវសេនេវ បវត្តនតោ ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចានិ បដិឃចិត្តេស្វេវ។

២៥. អកម្មញ្ញតាបកតិកស្ស តថា សភាវតិក្ខេសុ អសង្ខារិកេសុ បវត្តនាយោគតោ ថិនមិទ្ធំ សសង្ខារិកេស្វេវ លព្ភតិ។

២៧. សព្វាបុញ្ញេស្វេវ **ចត្តារោ** ចេតសិកា គតា, លោភមូលេយេវ យថាសម្ភវំ តយោ គតា, ទោសមូលេស្វេវ ទ្វីសុ ចត្តារោ គតា, តថា សសង្ខារេយេវ ទ្វយន្តិ យោជនា។ **វិចិកិច្ឆា វិចិកិច្ឆាចិត្តេ ចា**តិ **ច**-សទ្ទោ អវធារណេ។ វិចិកិច្ឆា វិចិកិច្ឆាចិត្តេយេវាតិ សម្ពន្ធោ។

អកុសលចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សោភនចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា

២៩. លោកុត្តរចិត្តេសុ បាទកជ្ឈានាទិវសេន កទាចិ សម្មាសង្កប្បវិរហោ សិយា, ន បន វិរតីនំ អភាវោ មគ្គស្ស កាយទុច្ចរិតាទីនំ សមុច្ឆេទវសេន, ផលស្ស ច តទនុកូលវសេន បវត្តនតោតិ វុត្តំ “**វិរតិយោ បនា**”ត្យាទិ។ **សព្វថាបី**តិ សព្វេហិបិ តំតំទុច្ចរិតទុរាជីវានំ វិធមនវសប្បវត្តេហិ អាការេហិ។ ន ហិ ឯតាសំ លោកិយេសុ វិយ លោកុត្តរេសុបិ មុសាវាទាទីនំ វិសុំ វិសុំ បហានវសេន បវត្តិ ហោតិ សព្វេសមេវ ទុច្ចរិតទុរាជីវានំ តេន តេន មគ្គេន កេសញ្ចិ សព្វសោ, កេសញ្ចិ អបាយគមនីយាទិអវត្ថាយ បហានវសេន ឯកក្ខណេ សមុច្ឆិន្ទនតោ។ ននុ ចាយមត្ថោ “**ឯកតោវា**”តិ ឥមិនាវ សិទ្ធោតិ? តំ ន, តិស្សន្នំ ឯកតោវុត្តិបរិទីបនមត្តេន ចតុព្ពិធវចីទុច្ចរិតាទីនំ បដិបក្ខាការប្បវត្តិយា អទីបិតត្តា។ កេចិ បន ឥមមត្ថំ អសល្លក្ខេត្វាវ “‘សព្វថាបី’តិ ឥទំ អតិរិត្ត”ន្តិ វទន្តិ, តត្ថ តេសំ អញ្ញាណមេវ ការណំ។ “**និយតា**”តិ ឥមិនាបិ លោកិយេសុ វិយ កទាចិ សម្ភវំ និវារេតិ។ តថា ហេតា លោកិយេសុ យេវាបនកវសេន ទេសិតា, ឥធ បន សរូបេនេវ។ **កាមាវចរកុសលេស្វេវា**តិ អវធារណេន កាមាវចរវិបាកកិរិយេសុ មហគ្គតេសុ ច សម្ភវំ និវារេតិ។ តថា ចេវ ឧបរិ វក្ខតិ។ **កទាចី**តិ មុសាវាទាទិឯកេកទុច្ចរិតេហិ បដិវិរមណកាលេ។ កទាចិ ឧប្បជ្ជន្តាបិ ន ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តិ វីតិក្កមិតព្ពវត្ថុសង្ខាតានំ អត្តនោ អារម្មណានំ សម្ភវាបេក្ខត្តាតិ វុត្តំ “**វិសុំ វិសុ**”ន្តិ។

៣០. អប្បនាប្បត្តានំ អប្បមញ្ញានំ ន កទាចិ សោមនស្សរហិតា បវត្តិ អត្ថីតិ “**បញ្ចម…បេ…. ចិត្តេសុ ចា**”តិ វុត្តំ។ វិនីវរណាទិតាយ មហត្តំ គតានិ, មហន្តេហិ វា ឈាយីហិ គតានិ បត្តានីតិ **មហគ្គតានិ**។ **នានា ហុត្វា**តិ ភិន្នារម្មណត្តា អត្តនោ អារម្មណភូតានំ ទុក្ខិតសុខិតសត្តានំ អាបាថគមនាបេក្ខតាយ វិសុំ វិសុំ ហុត្វា។ **ឯត្ថា**តិ ឥមេសុ កាមាវចរកុសលចិត្តេសុ, ករុណាមុទិតាភាវនាកាលេ អប្បនាវីថិតោ បុព្ពេ បរិចយវសេន

ឧបេក្ខាសហគតចិត្តេហិបិ បរិកម្មំ ហោតិ, យថា តំ បគុណគន្ថំ សជ្ឈាយន្តស្ស កទាចិ អញ្ញវិហិតស្សបិ សជ្ឈាយនំ, យថា ច បគុណវិបស្សនាយ សង្ខារេ សម្មសន្តស្ស កទាចិ បរិចយពលេន ញាណវិប្បយុត្តចិត្តេហិបិ សម្មសនន្តិ ឧបេក្ខាសហគតកាមាវចរេសុ ករុណាមុទិតានំ អសម្ភវវាទោ កេចិវាទោ កតោ។ អប្បនាវីថិយំ បន តាសំ ឯកន្តតោ សោមនស្សសហគតេស្វេវ សម្ភវោ ទដ្ឋព្ពោ ភិន្នជាតិកស្ស វិយ ភិន្នវេទនស្សបិ អាសេវនបច្ចយាភាវតោ។

៣២. **តយោ សោឡសចិត្តេសូ**តិ សម្មាវាចាទយោ តយោ ធម្មា អដ្ឋលោកុត្តរកាមាវចរកុសលវសេន សោឡសចិត្តេសុ ជាយន្តិ។

៣៣. ឯវំ និយតានិយតសម្បយោគវសេន វុត្តេសុ អនិយតធម្មេ ឯកតោ ទស្សេត្វា សេសានំ និយតភាវំ ទីបេតុំ "**ឥស្សាមច្ឆេរា**"ត្យាទិ វុត្តំ។ ឥស្សាមច្ឆេរកុក្កុច្ចវិរតិករុណាទយោ នានា កទាចិ ជាយន្តិ, មានោ ច កទាចិ "សេយ្យោហមស្មី"ត្យាទិវសប្បវត្តិយំ ជាយតិ។ ថិនមិទ្ធំ **តថា** កទាចិ អកម្មញ្ញតាវសប្បវត្តិយំ **សហ** អញ្ញមញ្ញំ អវិប្បយោគិវសេន ជាយតីតិ យោជនា។ អថ វា **មានោ ចា**តិ ឯត្ថ **ច**-សទ្ទំ "សហា"តិ ឯត្ថាបិ យោជេត្វា ថិនមិទ្ធំ **តថា កទាចិ សហ** ច សសង្ខារិកបដិឃេ, ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តសសង្ខារិកេសុ ច ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចេហិ, មានេន ច សទ្ធឹ, **កទាចិ** តទិតរសសង្ខារិកចិត្តសម្បយោគកាលេ, តំសម្បយោគកាលេបិ វា **នានា** ច ជាយតីតិ យោជនា ទដ្ឋព្ពា។ អបរេ បន អាចរិយា "មានោ ច ថិនមិទ្ធញ្ច តថា កទាចិ នានា កទាចិ សហ ច ជាយតី"តិ ឯត្តកមេវ យោជេសុំ។

៣៤. **សេសា**តិ យថាវុត្តេហិ ឯកាទសហិ អនិយតេហិ ឥតរេ ឯកចត្តាលីស។ កេចិ បន "យថាវុត្តេហិ អនិយតយេវាបនកេហិ សេសា និយតយេវាបនកា"តិ វណ្ណេន្តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ, ឥធ យេវាបនកនាមេន កេសញ្ចិ អនុទ្ធដត្តា។ កេវលញ្ហេត្ថ និយតានិយតវសេន ចិត្តុប្បាទេសុ យថារហំ លព្ភមានចេតសិកមត្តសន្ទស្សនំ អាចរិយេន កតំ, ន យេវាបនកនាមេន កេចិ ឧទ្ធដាតិ។

ឯវំ តាវ "ផស្សាទីសុ អយំ ធម្មោ ឯត្តកេសុ ចិត្តេសុ ឧបលព្ភតី"តិ ចិត្តបរិច្ឆេទវសេន សម្បយោគំ ទស្សេត្វា ឥទានិ "ឥមស្មឹ ចិត្តុប្បាទេ ឯត្តកា ចេតសិកា"តិ ចេតសិករាសិបរិច្ឆេទវសេន សង្គហំ ទស្សេតុំ "**សង្គហញ្ច**"ត្យាទិ វុត្តំ។

សោភនចេតសិកសម្បយោគនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សម្បយោគនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សង្គហនយវណ្ណនា

៣៥. "**ឆត្តឹសា**"ត្យាទិ តត្ថ តត្ថ យថារហំ លព្ភមានកធម្មវសេន គណនសង្គហោ។

៣៦. បឋមជ្ឈានេ និយុត្តានិ ចិត្តានិ, តំ វា ឯតេសំ អត្ថីតិ **បឋមជ្ឈានិកចិត្តានិ**។ អប្បមញ្ញានំ សត្តារម្មណត្តា, លោកុត្តរានញ្ច និព្ពានារម្មណត្តា វុត្តំ "**អប្បមញ្ញាវជ្ជិតា**"តិ។ "**តថា**"តិ ឥមិនា អញ្ញសមានា, អប្បមញ្ញាវជ្ជិតា សោភនចេតសិកា ច សង្គហំ គច្ឆន្តីតិ អាកឌ្ឍតិ។ **ឧបេក្ខាសហគតា**តិ វិតក្កវិចារបីតិសុខវជ្ជា សុខដ្ឋានំ បវិដ្ឋឧបេក្ខាយ សហគតា។ **បញ្ចកជ្ឈានវសេនា**តិ វិតក្កវិចារេ វិសុំ វិសុំ អតិក្កមិត្វា ភាវេន្តស្ស នាតិតិក្ខញាណស្ស វសេន ទេសិតស្ស ឈានបញ្ចកស្ស វសេន។ តេ បន ឯកតោ អតិក្កមិត្វា ភាវេន្តស្ស តិក្ខញាណស្ស វសេន ទេសិតចតុក្កជ្ឈានវសេន ទុតិយជ្ឈានិកេសុ វិតក្កវិចារវជ្ជិតានំ សម្ភវតោ ចតុធា ឯវ សង្គហោ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

៣៧. **តេត្តឹសទ្វយំ** ចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានចិត្តេសុ។

មហគ្គតចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា

៣៨. **តីសូ**តិ កុសលវិបាកកិរិយវសេន តិវិធេសុ សីលវិសុទ្ធិវសេន សុវិសោធិតកាយវចីបយោគស្ស កេវលំ ចិត្តសមាធានមត្តេន មហគ្គតជ្ឈានានិ បវត្តន្តិ, ន បន កាយវចីកម្មានំ វិសោធនវសេន, នាបិ ទុច្ចរិតទុរាជីវានំ សមុច្ឆិន្ទនបដិប្បស្សម្ភនវសេនាតិ វុត្តំ "**វិរតិវជ្ជិតា**"តិ។ **បច្ចេកមេវា**តិ វិសុំ វិសុំយេវ។ **បន្នរសសូ**តិ រូបាវចរវសេន តីសុ, អារុប្បវសេន ទ្វាទសសូតិ បន្នរសសុ។ **អប្បមញ្ញាយោ ន លព្ភន្តី**តិ ឯត្ថ ការណំ វុត្តមេវ។

មហគ្គតចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរសោភនចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា

៤០. **បច្ចេកមេវា**តិ ឯកេកាយេវ។ អប្បមញ្ញានំ ហិ សត្តារម្មណត្តា, វិរតីនញ្ច វីតិក្កមិតព្ពវត្ថុវិសយត្តា នត្ថិ តាសំ ឯកចិត្តុប្បាទេ សម្ភវោតិ លោកិយវិរតីនំ ឯកន្តកុសលសភាវត្តា នត្ថិ អព្យាកតេសុ សម្ភវោតិ វុត្តំ "**វិរតិវជ្ជិតា**"តិ។ តេនាហ "បញ្ច សិក្ខាបទា កុសលាយេវា"តិ (វិភ. ៧១៥)។ ឥតរថា សទ្ធាសតិអាទយោ វិយ "សិយា កុសលា, សិយា អព្យាកតា"តិ វទេយ្យ។ ផលស្ស បន មគ្គបដិពិម្ពភូតត្តា, ទុច្ចរិតទុរាជីវានំ បដិប្បស្សម្ភនតោ ច ន លោកុត្តរវិរតីនំ ឯកន្តកុសលតា យុត្តាតិ តាសំ តត្ថ អគ្គហណំ។ កាមាវចរវិបាកានម្បិ ឯកន្តបរិត្តារម្មណត្តា, អប្បមញ្ញានញ្ច សត្តារម្មណត្តា, វិរតីនម្បិ ឯកន្តកុសលត្តា វុត្តំ "**អប្បមញ្ញាវិរតិវជ្ជិតា**"តិ។

ននុ ច បញ្ញត្តាទិអារម្មណម្បិ កាមាវចរកុសលំ ហោតីតិ តស្ស វិបាកេនបិ កុសលសទិសារម្មណេន ភវិតព្ពំ យថា តំ មហគ្គតលោកុត្តរវិបាកេហីតិ? នយិទមេវំ, កាមតណ្ហាជនិតស្ស ផលភូតត្តា។ យថា ហិ ទាសិយា បុត្តោ មាតរា ឥច្ឆិតំ កាតុំ អសក្កោន្តោ សាមិកេនេវ ឥច្ឆិតិច្ឆិតំ ករោតិ, ឯវំ កាមតណ្ហាយត្តតាយ ទាសិសទិសស្ស កាមាវចរកម្មស្ស វិបាកភូតំ ចិត្តំ តេន គហិតារម្មណំ អគ្គហេត្វា កាមតណ្ហារម្មណមេវ គណ្ហាតីតិ។ **ទ្វាទសធា**តិ កុសលវិបាកកិរិយភេទេសុ បច្ចេកំ ចត្តារោ ចត្តារោ ទុកាតិ កត្វា តីសុ ទ្វាទសធា។

៤២. ឥទានិ ឥមេសុ បឋមជ្ឈានិកាទីហិ ទុតិយជ្ឈានិកាទីនំ ភេទករធម្មេ ទស្សេតុំ "**អនុត្តរេ ឈានធម្មា**"ត្យាទិ វុត្តំ។ **អនុត្តរេ** ចិត្តេ វិតក្កវិចារបីតិសុខវសេន **ឈានធម្មា វិសេសកា** ភេទកា។ **មជ្ឈិមេ** មហគ្គតេ អប្បមញ្ញា, ឈានធម្មា ច។ **បរិត្តេសុ** កាមាវចរេសុ វិរតី, ញាណបីតី ច អប្បមញ្ញា ច វិសេសកា, តត្ថ **វិរតី** កុសលេហិ វិបាកកិរិយានំ វិសេសកា, **អប្បមញ្ញា** កុសលកិរិយេហិ វិបាកានំ, **ញាណបីតី** បន តីសុ បឋមយុគឡាទីហិ ទុតិយយុគឡាទីនន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

កាមាវចរសោភនចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា

៤៤. **ទុតិយេ អសង្ខារិកេ**តិ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេ អសង្ខារិកេ លោភមានេន តថេវ អញ្ញសមានា, អកុសលសាធារណា ច ឯកូនវីសតិ ធម្មាតិ សម្ពន្ធោ។

៤៥. **តតិយេ**តិ ឧបេក្ខាសហគតទិដ្ឋិសម្បយុត្តេ អសង្ខារិកេ។

៤៦. **ចតុត្ថេ**តិ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេ អសង្ខារិកេ។

៤៧. **ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចានិ បនេត្ថ បច្ចេកមេវ យោជេតព្ពានិ** ភិន្នារម្មណត្តាយេវាតិ អធិប្បាយោ។

៥០. អធិមោក្ខស្ស និច្ឆយាការប្បវត្តិតោ ទ្វេឡ្ហកសភាវេ វិចិកិច្ឆាចិត្តេ សម្ភវោ នត្ថីតិ "**អធិមោក្ខវិរហិតា**"តិ វុត្តំ។

៥១. ឯកូនវីសតិ បឋមទុតិយអសង្ខារិកេសុ, អដ្ឋារស តតិយចតុត្ថអសង្ខារិកេសុ, វីស បញ្ចមេ អសង្ខារិកេ, ឯកវីស បឋមទុតិយសសង្ខារិកេសុ, វីសតិ តតិយចតុត្ថសសង្ខារិកេសុ, ទ្វាវីស បញ្ចមេ សសង្ខារិកេ, បន្នរស មោមូហទ្វយេតិ ឯវំ អកុសលេ សត្តធា ឋិតាតិ យោជនា។

៥២. **សាធារណា**តិ អកុសលានំ សព្ពេសមេវ សាធារណភូតា **ចត្តារោ សមានា ច** ឆន្ទបីតិអធិមោក្ខវជ្ជិតា អញ្ញសមានា អបរេ ទសាតិ ឯតេ ចុទ្ទស ធម្មា សព្ពាកុសលយោគិនោតិ បវុច្ចន្តីតិ យោជនា។

អកុសលចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អហេតុកចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា

៥៤. "**តថា**"តិ ឥមិនា អញ្ញសមានេ បច្ចាមសតិ។

៥៦. មនោវិញ្ញាណធាតុយា វិយ វិសិដ្ឋមននកិច្ចាយោគតោ មននមត្តា ធាតូតិ **មនោធាតុ។ អហេតុកបដិសន្ធិយុគឡេ**តិ ឧបេក្ខាសន្តីរណទ្វយេ។

៥៨. ទ្វាទស ហសនចិត្តេ, ឯកាទស វោដ្ឋព្ពនសុខសន្តីរណេសុ, ទស មនោធាតុត្តិកាហេតុកបដិសន្ធិយុគឡវសេន បញ្ចសុ, សត្ត ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេសូតិ អដ្ឋារសាហេតុកេសុ ចិត្តុប្បាទេសុ សង្គហោ ចតុព្ពិធោ ហោតីតិ យោជនា។

៥៩. **តេត្តឹសវិធសង្គហោ**តិ អនុត្តរេ បញ្ច, តថា មហគ្គតេ, កាមាវចរសោភនេ ទ្វាទស, អកុសលេ សត្ត, អហេតុកេ ចត្តារោតិ តេត្តឹសវិធសង្គហោ។

៦០. **ឥត្ថំ** យថាវុត្តនយេន **ចិត្តាវិយុត្តានំ** ចេតសិកានំ ចិត្តបរិច្ឆេទវសេន វុត្តំ **សម្បយោគញ្ច** ចេតសិករាសិបរិច្ឆេទវសេន វុត្តំ **សង្គហញ្ច** ញត្វា **យថាយោគំ ចិត្តេន សមំ ភេទំ ឧទ្ទិសេ** “សព្ពចិត្តសាធារណា តាវ សត្ត ឯកូននវុតិចិត្តេសុ ឧប្បជ្ជនតោ បច្ចេកំ ឯកូននវុតិវិធា , បកិណ្ណកេសុ វិតក្កោ បញ្ចបញ្ញាសចិត្តេសុ ឧប្បជ្ជនតោ បញ្ចបញ្ញាសវិធោ”ត្យាទិនា កថេយ្យាតិ អត្ថោ។

អហេតុកចិត្តសង្គហនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

ចេតសិកបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. បកិណ្ណកបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឥទានិ យថាវុត្តានំ ចិត្តចេតសិកានំ វេទនាទិវិភាគតោ, តំតំវេទនាទិភេទភិន្នចិត្តុប្បាទវិភាគតោ ច បកិណ្ណកសង្គហំ ទស្សេតុំ **"សម្បយុត្តា យថាយោគ"**ន្ត្យាទិ អារទ្ធំ។ យថាយោគំ សម្បយុត្តា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា **សភាវតោ** អត្តនោ អត្តនោ សភាវវសេន ឯកូននវុតិវិធម្បិ ចិត្តំ អារម្មណវិជាននសភាវសាមញ្ញេន ឯកវិធំ, សព្ពចិត្តសាធារណោ ផស្សោ ផុសនសភាវេន ឯកវិធោត្យាទិនា **តេបញ្ញាស** ហោន្តិ។

២. ឥទានិ តេសំ ធម្មានំ យថារហំ វេទនា...បេ.... វត្ថុតោ **សង្គហោ នាម** វេទនាសង្គហាទិនាមកោ បកិណ្ណកសង្គហោ **ចិត្តុប្បាទវសេនេវ** តំតំវេទនាទិភេទភិន្នចិត្តុប្បាទានំ វសេនេវ ន កត្ថចិ តំវិរហេន **នីយតេ** ឧបនីយតេ, អាហរិយតីត្យត្ថោ។

វេទនាសង្គហវណ្ណនា

៣. **តត្ថា**តិ តេសុ ឆសុ សង្គហេសុ។ សុខាទិវេទនានំ, តំសហគតចិត្តុប្បាទានញ្ច វិភាគវសេន សង្គហោ **វេទនាសង្គហោ**។ ទុក្ខតោ, សុខតោ ច អញ្ញា **អទុក្ខមសុខា ម**-ការាគមវសេន។ ននុ ច "ទ្វេមា, ភិក្ខវេ, វេទនា សុខា ទុក្ខា"តិ (សំ. និ. ៤.២៦៧) វចនតោ ទ្វេ ឯវ វេទនាតិ? សច្ចំ, តំ បន អនវជ្ជបក្ខិកំ អទុក្ខមសុខំ សុខវេទនាយំ , សាវជ្ជបក្ខិកញ្ច ទុក្ខវេទនាយំ សង្គហេត្វា វុត្តំ។ យម្បិ កត្ថចិ សុត្តេ "យំ កិញ្ចិ វេទយិតមិទមេត្ថ ទុក្ខស្មា"តិ (សំ. និ. ៤.២៥៩) វចនំ, តំ សង្ខារទុក្ខតាយ សព្ពវេទនានំ ទុក្ខសភាវត្តា វុត្តំ។ យថាហ – "សង្ខារានិច្ចតំ, អានន្ទ, មយា សន្ធាយ ភាសិតំ សង្ខារវិបរិណាមតញ្ច យំ កិញ្ចិវេទយិតមិទមេត្ថ ទុក្ខស្មា"តិ (សំ. និ. ៤.២៥៩; ឥតិវុ. អដ្ឋ. ៥២)។ តស្មា តិស្សោយេវ វេទនាតិ ទដ្ឋព្ពា។ តេនាហ ភគវា – "តិស្សោ ឥមា, ភិក្ខវេ, វេទនា សុខា ទុក្ខា អទុក្ខមសុខា ចា"តិ (ឥតិវុ. ៥២-៥៣; សំ. និ. ៤.២៤៩-២៥១)។ ឯវំ តិវិធាបិ បនេតា **ឥន្ទ្រិយទេសនាយំ** "សុខិន្ទ្រិយំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយំ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយ"ន្តិ (វិភ. ២១៩) បញ្ចធា ទេសិតាតិ តំវសេនបេត្ថ វិភាគំ ទស្សេតុំ **"សុខំ ទុក្ខ"**ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ កាយិកមានសិកសាតាសាតភេទតោ ហិ សុខំ ទុក្ខញ្ច បច្ចេកំ ទ្វិធា វិភជិត្វា "សុខិន្ទ្រិយំ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយ"ន្តិ (វិភ. ២១៩) ទេសិតា, ឧបេក្ខា បន ភេទាភាវតោ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយន្តិ ឯកធាវ។ យថា ហិ សុខទុក្ខានិ អញ្ញថា កាយស្ស អនុគ្គហមុបឃាតញ្ច ករោន្តិ, អញ្ញថា មនសោ, នេវំ ឧបេក្ខា, តស្មា សា ឯកធាវ ទេសិតា, តេនាហុ បោរាណា –

> "កាយិកំ មានសំ ទុក្ខំ, សុខញ្ចោបេក្ខវេទនា;
> ឯកំ មានសមេវេតិ, បញ្ចធិន្ទ្រិយភេទតោ"តិ។ (ស. ស. ៧៤);

តត្ថ ឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ **សុខំ**។ អនិដ្ឋផោដ្ឋព្ពានុភវនលក្ខណំ **ទុក្ខំ**។ សភាវតោ, បរិកប្បតោ វា ឥដ្ឋានុភវនលក្ខណំ **សោមនស្សំ**។ តថា អនិដ្ឋានុភវនលក្ខណំ **ទោមនស្សំ**។ មជ្ឈត្តានុភវនលក្ខណា **ឧបេក្ខា**។

៥. **ចតុចត្តាលីស** បច្ចេកំ លោកិយលោកុត្តរភេទេន ឯកាទសវិធត្តា។

៧. **សេសានី**តិ សុខទុក្ខសោមនស្សទោមនស្សសហគតេហិ អវសេសានិ អកុសលតោ ឆ, អហេតុកតោ ចុទ្ទស, កាមាវចរសោភនតោ ទ្វាទស, បញ្ចមជ្ឈានិកានិ តេវីសាតិ សព្ពានិបិ **បញ្ចបញ្ញាស**។

វេទនាសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ហេតុសង្គហវណ្ណនា

១០. លោភាទិហេតូនំ វិភាគវសេន, តំសម្បយុត្តវសេន ច សង្គហោ **ហេតុសង្គហោ**។ ហេតវោ នាម ឆព្ពិធា ភវន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ ហេតុភាវោ បន នេសំ សម្បយុត្តានំ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនសង្ខាតោ មូលភាវោ។ លទ្ធហេតុបច្ចយា ហិ ធម្មា វិរូឡ្ហមូលា វិយ បាទបា ថិរា ហោន្តិ, ន អហេតុកា វិយ ជលតលេ សេវាលសទិសា។ ឯវញ្ច កត្វា ឯតេ មូលសទិសតាយ "មូលានី"តិ ច វុច្ចន្តិ។ អបរេ បន "កុសលាទីនំ កុសលាទិភាវសាធនំ ហេតុភាវោ"តិ វទន្តិ, ឯវំ សតិ ហេតូនំ អត្តនោ កុសលាទិភាវសាធនោ អញ្ញោ ហេតុ មគ្គិតព្ពោ សិយា។ អថ សេសសម្បយុត្តហេតុបដិពទ្ធោ តេសំ កុសលាទិភាវោ, ឯវម្បិ មោមូហចិត្តសម្បយុត្តស្ស ហេតុនោ អកុសលភាវោ អប្បដិពទ្ធោ សិយា។ អថ តស្ស សភាវតោ អកុសលភាវោបិ សិយា, ឯវំ សតិ សេសហេតូនម្បិ សភាវតោវ កុសលាទិភាវោតិ

តេសំ វិយ សម្បយុត្តធម្មានម្បិ សោ ហេតុបដិពទ្ធោ ន សិយា។ យទិ ច ហេតុបដិពទ្ធោ កុសលាទិភាវោ, តទា អហេតុកានំ អព្យាកតភាវោ ន សិយាតិ អលមតិនិប្បឹឡនេន។ កុសលាទិភាវោ បន កុសលាកុសលានំ យោនិសោអយោនិសោមនសិការប្បដិពទ្ធោ។ យថាហ – “យោនិសោ, ភិក្ខវេ, មនសិករោតោ អនុប្បន្នា ចេវ កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជន្តិ, ឧប្បន្នា ច កុសលា ធម្មា អភិវឌ្ឍន្តី”ត្យាទិ (អ. និ. ១.៦៧), អព្យាកតានំ បន អព្យាកតភាវោ និរនុសយសន្តានប្បដិពទ្ធោ កម្មប្បដិពទ្ធោ អវិបាកភាវប្បដិពទ្ធោ ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១៦. តទានិ ហេតូនំ ជាតិភេទំ ទស្សេតុំ “**លោភោ ទោសោ ចា**”ត្យាទិ វុត្តំ។

ហេតុសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កិច្ចសង្គហវណ្ណនា

១៨. បដិសន្ធាទីនំ កិច្ចានំ វិភាគវសេន, តំកិច្ចវន្តានញ្ច បរិច្ឆេទវសេន សង្គហោ **កិច្ចសង្គហោ**។ ភវតោ ភវស្ស បដិសន្ធានំ **បដិសន្ធិកិច្ចំ**។ អវិច្ឆេទប្បវត្តិហេតុភាវេន ភវស្ស អង្គភាវោ **ភវង្គកិច្ចំ**។ **អាវជ្ជនកិច្ចាទីនិ** ហេដ្ឋា វុត្តវចនត្ថានុសារេន យថារហំ យោជេតព្ពានិ។ អារម្មណេ តំតំកិច្ចសាធនវសេន អនេកក្ខត្តុំ, ឯកក្ខត្តុំ វា ជវមានស្ស វិយ បវត្តិ **ជវនកិច្ចំ**។ តំតំជវនគ្គហិតារម្មណស្ស អារម្មណករណំ **តទារម្មណកិច្ចំ**។ និព្ពត្តភវតោ បរិគឡនំ **ចុតិកិច្ចំ**។

១៩. តមានិ បន កិច្ចានិ ឋានវសេន បាកដានិ ហោន្តីតិ តំ ទានិ បភេទតោ ទស្សេតុំ “**បដិសន្ធិ**”ត្យាទិ វុត្តំ, តត្ថ បដិសន្ធិយា ឋានំ **បដិសន្ធិឋានំ**។ កាមំ បដិសន្ធិវិនិមុត្តំ ឋានំ នាម នត្ថិ, សុខគ្គហណត្ថំ បន “សិលាបុត្តកស្ស សរីរ”ន្ត្យាទីសុ វិយ អភេទេបិ ភេទបរិកប្បនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ ទស្សនាទីនំ បញ្ចន្នំ វិញ្ញាណានំ ឋានំ **បញ្ចវិញ្ញាណឋានំ**។ **អាទិ**-សទ្ទេន សម្បដិច្ឆនឋានាទីនំ សង្គហោ។

តត្ថ ចុតិភវង្គានំ អន្តរា **បដិសន្ធិឋានំ**។ បដិសន្ធិអាវជ្ជនានំ, ជវនាវជ្ជនានំ, តទារម្មណាវជ្ជនានំ, វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនានំ, កទាចិ ជវនចុតីនំ, តទារម្មណចុតីនញ្ច អន្តរា **ភវង្គឋានំ**។ ភវង្គបញ្ចវិញ្ញាណានំ, ភវង្គជវនានញ្ច អន្តរា **អាវជ្ជនឋានំ**។ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនសម្បដិច្ឆនានមន្តរា **បញ្ចវិញ្ញាណឋានំ**។ បញ្ចវិញ្ញាណសន្តីរណានមន្តរា **សម្បដិច្ឆនឋានំ**។ សម្បដិច្ឆនវោដ្ឋព្ពនានមន្តរា **សន្តីរណឋានំ**។ សន្តីរណជវនានំ, សន្តីរណភវង្គានញ្ច អន្តរា **វោដ្ឋព្ពនឋានំ**។ វោដ្ឋព្ពនតទារម្មណានំ, វោដ្ឋព្ពនភវង្គានំ, វោដ្ឋព្ពនចុតីនំ, មនោទ្វារាវជ្ជនតទារម្មណានំ, មនោទ្វារាវជ្ជនភវង្គានំ, មនោទ្វារាវជ្ជនចុតីនញ្ច អន្តរា **ជវនឋានំ**។ ជវនភវង្គានំ, ជវនចុតីនញ្ច អន្តរា **តទារម្មណឋានំ**។ ជវនបដិសន្ធីនំ, តទារម្មណបដិសន្ធីនំ, ភវង្គបដិសន្ធីនំ វា អន្តរា **ចុតិឋានំ** នាម។

២០. **ទ្វេ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណានិ** សុខសន្តីរណស្ស បដិសន្ធិវសប្បវត្តិភាវាភាវតោតិអធិប្បាយោ។ ឯវញ្ច កត្វា **បដ្ឋានេ** “ឧបេក្ខាសហគតំ ធម្មំ បដិច្ច ឧបេក្ខាសហគតោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ ន ហេតុបច្ចយា”តិ (បដ្ឋា. ៤.១៣.១៧៩) ឯវមាគតស្ស ឧបេក្ខាសហគតបទស្ស វិភង្គេ “អហេតុកំ ឧបេក្ខាសហគតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច ទ្វេ ខន្ធា, ទ្វេ ខន្ធេ បដិច្ច ឯកោ ខន្ធោ, អហេតុកបដិសន្ធិក្ខណេ ឧបេក្ខាសហគតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច ទ្វេ ខន្ធា, ទ្វេ ខន្ធេ បដិច្ច ឯកោ ខន្ធោ”តិ (បដ្ឋា. ៤.១៣.១៧៩) ឯវំ បវត្តិបដិសន្ធិវសេន បដិច្ចនយោ ឧទ្ធដោ, បីតិសហគតសុខសហគតបទវិភង្គេ បន “អហេតុកំ បីតិសហគតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ចតយោ ខន្ធា…បេ…. ទ្វេ ខន្ធា។ អហេតុកំ សុខសហគតំ ឯកំ ខន្ធំ បដិច្ច ទ្វេ ខន្ធា …បេ…. ឯកោ ខន្ធោ”តិ (បដ្ឋា. ៤.១៣.១៤៤, ១៦៧) បវត្តិវសេនេវ ឧទ្ធដោ, ន បន “អហេតុកបដិសន្ធិក្ខណេ”ត្យាទិនា បដិសន្ធិវសេន, តស្មា យថាធម្មសាសនេ អវចនម្បិ អភាវមេវ ទីបេតីតិ ន តស្ស បដិសន្ធិវសេន បវត្តិ អត្ថិ។ យត្ថ បន លព្ភមានស្សបិ កស្សចិ អវចនំ, តត្ថ ការណំ ឧបរិ អាវិ ភវិស្សតិ។

២៥. មនោទ្វារាវជ្ជនស្ស បរិត្តារម្មណេ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ បវត្តមានស្សបិ នត្ថិ ជវនកិច្ចំ តស្ស អារម្មណរសានុភវនាភាវតោតិ វុត្តំ “**អាវជ្ជនទ្វយវជ្ជិតានី**”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** “ជវនដ្ឋានេ ឋត្វា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថា)។ តតរថា “ជវនំ ហុត្វា”តិ វត្តព្ពំ សិយាតិ។ **កុសលាកុសលផលកិរិយចិត្តានី**តិ ឯកវីសតិ លោកិយលោកុត្តរកុសលានិ, ទ្វាទស អកុសលានិ, ចត្តារិ លោកុត្តរផលចិត្តានិ, អដ្ឋារស តេភូមកកិរិយចិត្តានិ។ ឯកចិត្តក្ខណិកម្បិ ហិ លោកុត្តរមគ្គាទិកំ តំសភាវវន្តតាយ ជវនកិច្ចំ នាម, យថា ឯកេកគោចរវិសយម្បិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ សកលវិសយាវពោធនសាមត្ថិយយោគតោ ន កទាចិ តំនាមំ វិជហតីតិ។

២៧. ឯវំ កិច្ចភេទេន វុត្តានេវ យថាសកំ លព្ភមានកិច្ចគណនវសេន សម្បិណ្ឌេត្វា ទស្សេតុំ “**តេសុ បនា**”ត្យាទិ វុត្តំ។

៣៣. បដិសន្ធាទយោ ចិត្តុប្បាទា **នាមកិច្ចភេទេន** បដិសន្ធាទីនំ នាមានំ, កិច្ចានញ្ច ភេទេន, អថ វា **បដិសន្ធាទយោ នាម** តន្នាមកា ចិត្តុប្បាទា បដិសន្ធាទីនំ កិច្ចានំ ភេទេន ចុទ្ទស, ឋានភេទេន បដិសន្ធាទីនំយេវ ឋានានំ ភេទេន ទសធា បកាសិតាតិ យោជនា។ ឯកកិច្ចឋានទ្វិកិច្ចឋានតិកិច្ចឋានចតុកិច្ចឋានបញ្ចកិច្ចឋានានិ ចិត្តានិ យថាក្កមំ អដ្ឋសដ្ឋិ, តថា ទ្វេ ច នវ ច អដ្ឋ ច ទ្វេ ចាតិ និទ្ទិសេតិ សម្ពន្ធោ។

កិច្ចសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទ្វារសង្គហវណ្ណនា

៣៥. ទ្វារានំ , ទ្វារប្បវត្តចិត្តានញ្ច បរិច្ឆេទវសេន សង្គហោ **ទ្វារសង្គហោ**។ អាវជ្ជនាទីនំ អរូបធម្មានំ បវត្តិមុខភាវតោ ទ្វារានិ វិយាតិ **ទ្វារានិ**។

៣៦. **ចក្ខុមេវា**តិ បសាទចក្ខុមេវ។

៣៧. អាវជ្ជនាទីនំ មនានំ, មនោយេវ វា ទ្វារន្តិ **មនោទ្វារំ។ ភវង្គ**ន្តិ អាវជ្ជនានន្តរំ ភវង្គំ។ តេនាហុ បោរាណា –

“សាវជ្ជនំ ភវង្គន្តុ, មនោទ្វារន្តិ វុច្ចតី”តិ;

៣៩. **តត្ថា**តិ តេសុ ចក្ខាទិទ្វារេសុ ចក្ខុទ្វារេ ឆចត្តាលីស ចិត្តានិ យថារហមុប្បជ្ជន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ បញ្ចទ្វារាវជ្ជនមេកំ, ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឧភយវិបាកវសេន សត្ត, វោដ្ឋព្ពនមេកំ, កាមាវចរជវនានិ ច កុសលាកុសលនិរាវជ្ជនកិរិយវសេន ឯកូនតឹស, តទារម្មណានិ ច អគ្គហិតគ្គហណេន អដ្ឋេវាតិ **ឆចត្តាលីស។ យថារហ**ន្តិ ឥដ្ឋាទិអារម្មណេ យោនិសោអយោនិសោមនសិការនិរនុសយសន្តានាទីនំ អនុរូបវសេន។ **សព្ពថាបី**តិ អាវជ្ជនាទិតទារម្មណបរិយោសានេន សព្ពេនបិ បការេន កាមាវចរានេវាតិ យោជនា។ សព្ពថាបិ ចតុបញ្ញាសចិត្តានីតិ វា សម្ពន្ធោ។ សព្ពថាបិ តំតំទ្វារិកវសេន ឋិតានិ អគ្គហិតគ្គហណេន ចក្ខុទ្វារិកេសុ ឆចត្តាលីសចិត្តេសុ សោតវិញ្ញាណាទីនំ ចតុន្នំ យុគឡានំ បក្ខេបេន ចតុបញ្ញាសបិត្យត្ថោ។

៤១. ចក្ខាទិទ្វារេសុ អប្បវត្តនតោ, មនោទ្វារសង្ខាតភវង្គតោ អារម្មណន្តរគ្គហណវសេន អប្បវត្តិតោ ច បដិសន្ធាទិវសេន បវត្តានិ **ឯកូនវីសតិ ទ្វារវិមុត្តានិ**។

៤២. ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ សកសកទ្វារេ, ឆព្ពីសតិ មហគ្គតលោកុត្តរជវនានិ មនោទ្វារេយេវ ឧប្បជ្ជនតោ ឆត្តឹស ចិត្តានិ យថារហំ សកសកទ្វារានុរូបំ **ឯកទ្វារិកចិត្តានិ**។

៤៥. បញ្ចទ្វារេសុ សន្តីរណតទារម្មណវសេន, មនោទ្វារេ ច តទារម្មណវសេន បវត្តនតោ **ឆទ្វារិកានិ ចេវ** បដិសន្ធាទិវសប្បវត្តិយា **ទ្វារវិមុត្តានិ ច**។

៤៧. បញ្ចទ្វារិកានិ ច ឆទ្វារិកានិ ច **បញ្ចឆទ្វារិកានិ**។ ឆទ្វារិកានិ ច តានិ កទាចិ ទ្វារវិមុត្តានិ ចាតិ **ឆទ្វារិកវិមុត្តានិ**។ អថ វា ឆទ្វារិកានិ ច ឆទ្វារិកវិមុត្តានិ ចាតិ **ឆទ្វារិកវិមុត្តានី**តិ ឯកទេសសរូបេកសេសោ ទដ្ឋព្ពោ។

ទ្វារសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អាលម្ពណសង្គហវណ្ណនា

៤៨. អារម្មណានំ សរូបតោ, វិភាគតោ, តំវិសយចិត្តតោ ច សង្គហោ **អាលម្ពណសង្គហោ**។ វណ្ណវិការំ អាបជ្ជមានំ រូបយតិ ហទយង្គតភាវំ បកាសេតីតិ រូបំ, តទេវ ទុព្ពលបុរិសេន ទណ្ឌាទិ វិយ ចិត្តចេតសិកេហិ អាលម្ពីយតិ, តានិ វា អាគន្ត្វា ឯត្ថ រមន្តីតិ អារម្មណន្តិ **រូបារម្មណំ**។ សទ្ទីយតីតិ សទ្ទោ, សោយេវ អារម្មណន្តិ **សទ្ទារម្មណំ**។ គន្ធយតិ អត្តនោ វត្ថុំ សូចេតិ “ឥទមេត្ថ អត្ថី”តិ បេសុញ្ញំ ករោន្តំ វិយ ហោតីតិ គន្ធោ, សោយេវ

អារម្មណំ **គន្ធារម្មណំ**។ រសន្តិ តំ សត្តា អស្សាទេន្តីតិ រសោ, សោយេវ អារម្មណំ **រសារម្មណំ**។ ផុសីយតីតិ ផោដ្ឋព្ពំ, តទេវ អារម្មណំ **ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ**។ ធម្មោយេវ អារម្មណំ **ធម្មារម្មណំ**។

៤៩. **តត្ថា**តិ តេសុ រូបាទិអារម្មណេសុ, **រូបមេវា**តិ វណ្ណាយតនសង្ខាតំ រូបមេវ។ **សទ្ទាទយោ**តិ សទ្ទាយតនាទិសង្ខាតា សទ្ទាទយោ, អាបោធាតុវជ្ជិតភូតត្តយសង្ខាតំ ផោដ្ឋព្ពាយតនញ្ច។

៥០. បញ្ចារម្មណបសាទានិ ឋបេត្វា សេសានិ សោឡស **សុខុមរូបានិ**។

៥១. **បច្ចុប្បន្ន**ន្តិ វត្តមានំ។

៥២. **ឆព្ពិធម្បី**តិ រូបាទិវសេន ឆព្ពិធម្បិ។ វិនាសាភាវតោ អតីតាទិកាលវសេន នវត្តព្ពត្តា និព្ពានំ, បញ្ញត្តិ ច **កាលវិមុត្តំ** នាម។ **យថារហ**ន្តិ កាមាវចរជវនអភិញ្ញាសេសមហគ្គតាទិជវនានំ អនុរូបតោ។ កាមាវចរជវនានញ្ហិ ហសិតុប្បាទវជ្ជានំ ឆព្ពិធម្បិ តិកាលិកំ, កាលវិមុត្តញ្ច អារម្មណំ ហោតិ។ ហសិតុប្បាទស្ស តិកាលិកមេវ។ តថា ហិស្ស ឯកន្តបរិត្តារម្មណតំ វក្ខតិ។ ទិព្ពចក្ខាទិវសប្បវត្តស្ស បន អភិញ្ញាជវនស្ស យថារហំ ឆព្ពិធម្បិ តិកាលិកំ, កាលវិមុត្តញ្ច អារម្មណំ ហោតិ។ វិភាគោ បនេត្ថ នវមបរិច្ឆេទេ អាវិ ភវិស្សតិ។ សេសានំ បន កាលវិមុត្តំ, អតីតញ្ច យថារហមារម្មណំ ហោតិ។

៥៣. ទ្វារ...បេ.... សង្ខាតានំ ឆព្ពិធម្បិ អារម្មណំ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ, តំ បន នេសំ អារម្មណំ ន អាវជ្ជនស្ស វិយ កេនចិ អគ្គហិតមេវ គោចរភាវំ គច្ឆតិ, ន ច បញ្ចទ្វារិកជវនានំ វិយ ឯកន្តបច្ចុប្បន្នំ, នាបិ មនោទ្វារិកជវនានំ វិយ តិកាលិកមេវ, អវិសេសេន កាលវិមុត្តំ វា, នាបិ មរណាសន្នតោ បុរិមភាគជវនានំ វិយ កម្មកម្មនិមិត្តាទិវសេន អាគមសិទ្ធិវោហារវិនិមុត្តន្តិ អាហ "**យថាសម្ភវំ...បេ.... សម្មត**"ន្តិ។ តត្ថ **យថាសម្ភវ**ន្តិ តំតំភូមិកបដិសន្ធិភវង្គចុតីនំ តំតំទ្វារគ្គហិតាទិវសេន សម្ភវានុរូបតោ។ កាមាវចរានញ្ហិ បដិសន្ធិភវង្គានំ តាវ រូបាទិបញ្ចារម្មណំ ឆទ្វារគ្គហិតំ យថារហំ បច្ចុប្បន្នមតីតញ្ច កម្មនិមិត្តសម្មតមារម្មណំ ហោតិ, តថា ចុតិចិត្តស្ស អតីតមេវ។ ធម្មារម្មណំ បន តេសំ តិណ្ណន្នម្បិ មនោទ្វារគ្គហិតមេវ អតីតំ កម្មកម្មនិមិត្តសម្មតំ, តថា រូបារម្មណំ ឯកមេវ មនោទ្វារគ្គហិតំ ឯកន្តបច្ចុប្បន្នំ គតិនិមិត្តសម្មតន្តិ ឯវំ កាមាវចរបដិសន្ធាទីនំ យថាសម្ភវំ ឆទ្វារគ្គហិតំ បច្ចុប្បន្នមតីតញ្ច កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តសម្មតមារម្មណំ ហោតិ។

មហគ្គតបដិសន្ធាទីសុ បន រូបាវចរានំ, បឋមតតិយារុប្បានញ្ច ធម្មារម្មណមេវ មនោទ្វារគ្គហិតំ បញ្ញត្តិភូតំ កម្មនិមិត្តសម្មតំ, តថា ទុតិយចតុត្ថារុប្បានំ អតីតមេវាតិ ឯវំ មហគ្គតបដិសន្ធិភវង្គចុតីនំ មនោទ្វារគ្គហិតំ បញ្ញត្តិភូតំ, អតីតំ វា កម្មនិមិត្តសម្មតមេវ អារម្មណំ ហោតិ។

យេភុយ្យេន ភវន្តរេ ឆទ្វារគ្គហិតន្តិ ពាហុល្លេន អតីតានន្តរភវេ មរណាសន្នប្បវត្តឆទ្វារិកជវនេហិ គហិតំ។ អសញ្ញីភវតោ ចុតានញ្ហិ បដិសន្ធិវិសយស្ស អនន្តរាតីតភវេ ន កេនចិ ទ្វារេន គហណំ អត្ថីតិ តទេវេត្ថ យេភុយ្យគ្គហណេន ព្យភិចារិតំ។ កេវលញ្ហិ កម្មពលេនេវ តេសំ បដិសន្ធិយា កម្មនិមិត្តាទិកមារម្មណំ ឧបដ្ឋាតិ។ តថា ហិ **សច្ចសង្ខេបេ** អសញ្ញីភវតោ ចុតស្ស បដិសន្ធិនិមិត្តំ បុច្ឆិត្វា –

> "ភវន្តរកតំ កម្មំ, យមោកាសំ លភេ តតោ;
> ហោតិ សា សន្ធិ តេនេវ, ឧបដ្ឋាបិតគោចរេ"តិ។ (ស. ស. ១៧១) –

កេវលំ កម្មពលេនេវ បដិសន្ធិគោចរស្ស ឧបដ្ឋានំ វុត្តំ។ ឥតរថា ហិ ជវនគ្គហិតស្សាបិ អារម្មណស្ស កម្មពលេនេវ ឧបដ្ឋាបិយមានត្តា "**តេនេវា**"តិ សាវធារណវចនស្ស អធិប្បាយសុញ្ញតា អាបជ្ជេយ្យាតិ។ ននុ ច តេសម្បិ បដិសន្ធិគោចរោ កម្មភវេ កេនចិ ទ្វារេន ជវនគ្គហិតោ សម្ភវតីតិ? សច្ចំ សម្ភវតិ កម្មកម្មនិមិត្តសម្មតោ, គតិនិមិត្តសម្មតោ បន សព្ពេសម្បិ មរណកាលេយេវ ឧបដ្ឋាតីតិ កុតោ តស្ស កម្មភវេ គហណសម្ភវោ។ អបិចេត្ថ មរណាសន្នបវត្តជវនេហិ គហិតមេវ សន្ធាយ "ឆទ្វារគ្គហិត"ន្តិ វុត្តំ, ឯវញ្ច កត្វា អាចរិយេន ឥមស្មីយេវ អធិការេ **បរមត្ថវិនិច្ឆយេ** វុត្តំ –

> "មរណាសន្នសត្តស្ស, យថោបដ្ឋិតគោចរំ;
> ឆទ្វារេសុ តមារព្ភ, បដិសន្ធិ ភវន្តរេ"តិ។ (បរម. វិ. ៨៩);

“**បច្ចុប្បន្ន**”ន្ត្យាទិនា អនាគតស្ស បដិសន្ធិគោចរភាវំ និវារេតិ។ ន ហិ តំ អតីតកម្មកម្មនិមិត្តានិ វិយ អនុភូតំ, នាបិ បច្ចុប្បន្នកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តានិ វិយ អាបាថគតញ្ច ហោតីតិ, កម្មកម្មនិមិត្តាទីនញ្ច សរូបំ សយមេវ វក្ខតិ។

៥៤. **តេសូ**តិ រូបាទិបច្ចុប្បន្នាទិកម្មាទិអារម្មណេសុ វិញ្ញាណេសុ។ រូបាទីសុ ឯកេកំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ **រូបាទិឯកេការម្មណានិ**។

៥៥. រូបាទិកំ បញ្ចវិធម្បិ អារម្មណមេតេសន្តិ **រូបាទិបញ្ចារម្មណំ**។

៥៦. **សេសានី**តិ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនេហិ អវសេសានិ ឯកាទស កាមាវចរវិបាកានិ ។ **សព្ពថាបិ កាមាវចរារម្មណានី**តិ សព្ពេនបិ ឆទ្វារិកទ្វារវិមុត្តឆឡារម្មណវសប្បវត្តាការេន និព្ពត្តានិបិ ឯកន្ត កាមាវចរសភាវឆឡារម្មណគោចរានិ។ ឯត្ថ ហិ វិបាកានិ តាវ សន្តីរណាទិវសេន រូបាទិបញ្ចារម្មណេ, បដិសន្ធាទិវសេន ឆឡារម្មណសង្ខាតេ កាមាវចរារម្មណេយេវ បវត្តន្តិ។

ហសនចិត្តម្បិ បធានសារុប្បដ្ឋានំ ទិស្វា ភុស្សន្តស្ស រូបារម្មណេ, ភណ្ឌភាជនដ្ឋានេ មហាសទ្ទំ សុត្វា “ឯវរូបា លោលុប្បតណ្ហា មេ បហីនា”តិ ភុស្សន្តស្ស សទ្ទារម្មណេ, គន្ធាទីហិ ចេតិយបូជនកាលេ ភុស្សន្តស្ស គន្ធារម្មណេ, រសសម្បន្នំ បិណ្ឌបាតំ សព្រហ្មចារីហិ ភាជេត្វា បរិភុញ្ជនកាលេ ភុស្សន្តស្ស រសារម្មណេ, អាភិសមាចារិកវត្ត បរិបូរណកាលេ ភុស្សន្តស្ស ផោដ្ឋព្ពារម្មណេ, បុព្ពេនិវាសញាណាទីហិ គហិតកាមាវចរធម្មំ អារព្ភ ភុស្សន្តស្ស ធម្មារម្មណេតិ ឯវំ បរិត្តធម្មបរិយាបន្នេស្វេវ ឆសុ អារម្មណេសុ បវត្តតិ។

៥៧. ទ្វាទសាកុសលអដ្ឋញាណវិប្បយុត្តជវនវសេន វីសតិ ចិត្តានិ អត្តនោ ជឡភាវតោ លោកុត្តរធម្មេ អារព្ភ បវត្តិតុំ ន សក្កោន្តីតិ នវវិធលោកុត្តរធម្មេ វជ្ជេត្វា តេភូមកានិ, បញ្ញត្តិញ្ច អារព្ភ បវត្តន្តីតិ អាហ “**អកុសលានិ ចេវា**”ត្យាទិ។ តមេសុ ហិ អកុសលតោ ចត្តារោ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា បរិត្តធម្មេ អារព្ភ បរាមសនអស្សាទនាភិនន្ទនកាលេ កាមាវចរារម្មណា, តេនេវាការេន សត្តវីសតិ មហគ្គតធម្មេ អារព្ភ បវត្តិយំ មហគ្គតារម្មណា, សម្មុតិធម្មេ អារព្ភ បវត្តិយំ បញ្ញត្តារម្មណា។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តចិត្តុប្បាទាបិ តេយេវ ធម្មេ អារព្ភ កេវលំ អស្សាទនាភិនន្ទនវសេន បវត្តិយំ, បដិឃសម្បយុត្តា ច ទុស្សនវិប្បដិសារវសេន, វិចិកិច្ឆាសហគតោ អនិដ្ឋង្គមនវសេន, ឧទ្ធច្ចសហគតោ វិក្ខិបនវសេន, អវូបសមវសេន ច បវត្តិយំ បរិត្តមហគ្គតបញ្ញត្តារម្មណេ, កុសលតោ ចត្តារោ, កិរិយតោ ចត្តារោតិ អដ្ឋ ញាណវិប្បយុត្តចិត្តុប្បាទា សេក្ខបុថុជ្ជនខីណាសវានំ អសក្កច្ច ទានបច្ចវេក្ខណធម្មស្សវនាទីសុ បរិត្តធម្មេ អារព្ភ បវត្តិកាលេ កាមាវចរារម្មណា, អតិបគុណជ្ឈានបច្ចវេក្ខណ កាលេ មហគ្គតារម្មណា, កសិណនិមិត្តាទីសុ បរិកម្មាទិកាលេ បញ្ញត្តារម្មណាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៥៨. **អរហត្តមគ្គផលវជ្ជិតសព្ពារម្មណានិ** សេក្ខបុថុជ្ជនសន្តានេស្វេវ បវត្តនតោ។ សេក្ខាបិ ហិ ឋបេត្វា លោកិយចិត្តំ អរហតោ មគ្គផលសង្ខាតំ បាដិបុគ្គលិកចិត្តំ ជានិតុំ ន សក្កោន្តិ អនធិគតត្តា, តថា បុថុជ្ជនាទយោបិ សោតាបន្នាទីនំ, សេក្ខានំ បន អត្តនោ អត្តនោ មគ្គផលបច្ចវេក្ខណេសុ បរសន្តានគត មគ្គផលារម្មណាយ អភិញ្ញាយ បរិកម្មកាលេ, អភិញ្ញាចិត្តេនេវ មគ្គផលានំ បរិច្ឆិន្ទនកាលេ ច អត្តនោ អត្តនោ សមានានំ, ហេដ្ឋិមានញ្ច មគ្គផលធម្មេ អារព្ភ កុសលជវនានំ បវត្តិ អត្ថីតិ អរហត្តមគ្គផលស្សេវ បដិក្ខេបោ កតោ។ កាមាវចរមហគ្គតបញ្ញត្តិនិព្ពានានិ បន សេក្ខបុថុជ្ជនានំ សក្កច្ចទានបច្ចវេក្ខណធម្មស្សវនសង្ខារ សម្មសនកសិណបរិកម្មាទីសុ តំតទារម្មណិកាភិញ្ញានំ បរិកម្មកាលេ, គោត្រភុវោទានកាលេ, ទិព្ពចក្ខាទីហិ រូបាទិ ជាននាទិកាលេ ច កុសលជវនានំ គោចរភាវំ គច្ឆន្តិ។

៥៩. **សព្ពថាបិ សព្ពារម្មណានី**តិ កាមាវចរមហគ្គតសព្ពលោកុត្តរបញ្ញត្តិវសេន សព្ពថាបិ សព្ពារម្មណានិ, ន បន អកុសលាទយោ វិយ សប្បទេសសព្ពារម្មណានីត្យត្ថោ។ កិរិយជវនានញ្ហិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាទិវសប្បវត្តិយំ, វោដ្ឋព្ពនស្ស ច តំតំបុរេចារិកវសប្បវត្តិយំ ន ច កិញ្ចិ អគោចរំ នាម អត្ថិ។

៦០. បឋមតតិយារុប្បារម្មណត្តា **អារុប្បេសុ ទុតិយចតុត្ថានិ មហគ្គតារម្មណានិ**។

៦១. **សេសានិ...បេ.... បញ្ញត្តារម្មណានី**តិ បន្នរស រូបាវចរានិ, បឋមតតិយារុប្បានិ ចាតិ ឯកវីសតិ កសិណាទិបញ្ញត្តីសុ បវត្តនតោ បញ្ញត្តារម្មណានិ។

៦៣. តេវីសតិកាមាវចរវិបាកបញ្ចទ្វារជវនហសនវសេន បញ្ចវីសតិ ចិត្តានិ **បរិត្តម្ហិ** កាមាវចរារម្មណេយេវ ភវន្តិ។ កាមាវចរញ្ហិ មហគ្គតាទយោ ឧបាទាយ មន្ទានុភាវតាយ បរិសមន្តតោ អត្តំ ខណ្ឌិតំ វិយាតិ **បរិត្តំ**។ “ឆ ចិត្តានិ មហគ្គតេយេវា”ត្យាទិនា សព្ពត្ថ សាធារណយោជនា ទដ្ឋព្ពា។

អាលម្ពណសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វត្ថុសង្គហវណ្ណនា

៦៤. វត្ថុវិភាគតោ , តព្ពត្ថុកចិត្តបរិច្ឆេទវសេន ច សង្គហោ **វត្ថុសង្គហោ**។ វសន្តិ ឯតេសុ ចិត្តចេតសិកា តន្និស្សយត្តាតិ **វត្ថូនិ**។

៦៥. **តានិ កាមលោកេ សព្ពានិបិ លព្ភន្តិ** បរិបុណ្ណិន្ទ្រិយស្ស តត្ថេវ ឧបលព្ភនតោ។ **បិ**-សទ្ទេន បន អន្ធពធិរាទិវសេន កេសញ្ចិ អសម្ភវំ ទីបេតិ។

៦៦. **ឃានាទិត្តយំ នត្ថិ** ព្រហ្មានំ កាមវិរាគភាវនាវសេន គន្ធរសផោដ្ឋព្ពេសុ វិរត្តតាយ តព្ពិសយប្បសាទេសុបិ វិរាគសភាវតោ។ ពុទ្ធទស្សនធម្មស្សវនាទិអត្ថំ បន ចក្ខុសោតេសុ អវិរត្តភាវតោ ចក្ខាទិទ្វយំ តត្ថ ឧបលព្ភតិ។

៦៧. **អរូបលោកេ សព្ពានិបិ** ឆ វត្ថូនិ ន **សំវិជ្ជន្តិ** អរូបីនំ រូបវិរាគភាវនាពលេន តត្ថ សព្ពេន សព្ពំ រូបប្បវត្តិយា អភាវតោ។

៦៨. បញ្ចវិញ្ញាណានេវ និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន ធាតុយោតិ **បញ្ចវិញ្ញាណធាតុយោ**។

៦៩. មននមត្តា ធាតុ **មនោធាតុ**។

៧០. មនោយេវ វិសិដ្ឋវិជាននកិច្ចយោគតោ វិញ្ញាណំ និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន ធាតុ ចាតិ **មនោវិញ្ញាណធាតុ**។ មនសោ វិញ្ញាណធាតូតិ វា **មនោវិញ្ញាណធាតុ**។ សា ហិ មនតោយេវ អនន្តរបច្ចយតោ សម្ភូយមនសោយេវ អនន្តរបច្ចយភូតាតិ មនសោ សម្ពន្ធិនី ហោតិ។ សន្តីរណត្តយស្ស, អដ្ឋមហាវិបាកានំ, បដិឃទ្វយស្ស, បឋមមគ្គស្ស, ហសិតុប្បាទស្ស, បន្នរសរូបាវចរានញ្ច វសេន បវត្តា យថាវុត្តមនោធាតុបញ្ចវិញ្ញាណធាតូហិ អវសេសា មនោវិញ្ញាណធាតុ សង្ខាតា ច តឹស ធម្មា ន កេវលំ មនោធាតុយេវ, តថា ហទយំ និស្សាយេវ បវត្តន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

សន្តីរណមហាវិបាកានិ ហិ ឯកាទស ទ្វារាភាវតោ, កិច្ចាភាវតោ ច អារុប្បេ ន ឧប្បជ្ជន្តិ ។ បដិឃស្ស អនីវរណវត្ថុស្ស អភាវតោ តំសហគតំ ចិត្តទ្វយំ រូបលោកេបិ នត្ថិ, បគេវ អារុប្បេ។ បឋមមគ្គោបិ បរតោឃោសបច្ចយាភាវេ សាវកានំ អនុប្បជ្ជនតោ, ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធានញ្ច មនុស្សលោកតោ អញ្ញត្ថ អនិព្ពត្តនតោ, ហសនចិត្តញ្ច កាយាភាវតោ, រូបាវចរានិ អរូបីនំ រូបវិរាគភាវនាវសេន តទារម្មណេសុ ឈានេសុបិ វិរត្តភាវតោ អរូបភវេ ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ សព្ពានិបិ ឯតានិ តេត្តឹស ចិត្តានិ ហទយំ និស្សាយេវ បវត្តន្តិ។

៧១. បញ្ចរូបាវចរកុសលតោ អវសេសានិ ទ្វាទស លោកិយកុសលានិ, បដិឃទ្វយតោ អវសេសានិ ទស អកុសលានិ, បញ្ចទ្វារជវនហសនរូបាវចរកិរិយេហិ អវសេសានិ តេរស កិរិយចិត្តានិ, បឋមមគ្គតោ អវសេសានិ សត្ត អនុត្តរានិ ចាតិ ឥមេសំ វសេន ទ្វេចត្តាលីសវិធា មនោវិញ្ញាណធាតុសង្ខាតា ធម្មា បញ្ចវោការភវវសេន **ហទយំ និស្សាយ វា**, ចតុវោការភវវសេន **អនិស្សាយវា** បវត្តន្តិ។

៧៣. **កាមេ** ភវេ ឆវត្ថុំ និស្សិតា សត្ត វិញ្ញាណធាតុយោ, **រូបេ** ភវេ តិវត្ថុំ និស្សិតា ឃានវិញ្ញាណាទិត្តយវជ្ជិតា ចតុព្ពិធា វិញ្ញាណធាតុយោ, **អារុប្បេ** ភវេ អនិស្សិតា ឯកា មនោវិញ្ញាណធាតុ មតាតិ យោជនា។

៧៤. កាមាវចរវិបាកបញ្ចទ្វារជវនបដិឃទ្វយហសនវសេន សត្តវីសតិ កាមាវចរានិ, បន្នរស រូបាវចរានិ, បឋមមគ្គោតិ **តេចត្តាលីស** និស្សាយេវ ជាយរេ, តតោយេវ អវសេសា អារុប្បវិបាកវជ្ជិតា **ទ្វេចត្តាលីស** និស្សាយ ច អនិស្សាយ ច ជាយរេ, **បាការុប្បា** ចត្តារោ អនិស្សិតាយេវាតិ សម្ពន្ធោ។

វត្ថុសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

បកិណ្ណកបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. វីថិបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឥច្ចេវំ យថាវុត្តនយេន **ចិត្តុប្បាទានំ** ចតុន្នំ ខន្ធានំ **ឧត្តរំ** វេទនាសង្គហាទិវិភាគតោ ឧត្តមំ បភេទសង្គហំ កត្វា បុន កាមាវចរាទីនំ តិណ្ណំ ភូមីនំ, ទ្វិហេតុកាទិបុគ្គលានញ្ច ភេទេន លក្ខិតំ “ឥទំ ឯត្តកេហិ បរំ, ឥមស្ស អនន្តរំ ឯត្តកានិ ចិត្តានី”តិ ឯវំ បុព្ពាបរចិត្តេហិ និយាមិតំ បដិសន្ធិបវត្តីសុ ចិត្តុប្បាទានំ **បវត្តិសង្គហំ នាម** តន្នាមកំ សង្គហំ យថាសម្ភវតោ សមាសេន បវក្ខាមីតិ យោជនា។

២. វត្ថុទ្វារារម្មណសង្គហា ហេដ្ឋា កថិតាបិ បរិបុណ្ណំ កត្វា បវត្តិសង្គហំ ទស្សេតុំ បុន និក្ខិត្តា។

៣. វិសយានំ ទ្វារេសុ, វិសយេសុ ច ចិត្តានំ បវត្តិ **វិសយប្បវត្តិ**។

៤. តត្ថាតិ តេសុ ឆសុ ឆក្កេសុ។

វីថិឆក្កវណ្ណនា

៦. “ចក្ខុទ្វារេ បវត្តា វីថិ ចិត្តបរម្បរា ចក្ខុទ្វារវីថី”ត្យាទិនា ទ្វារវសេន, “ចក្ខុវិញ្ញាណសម្ពន្ធិនី វីថិ តេន សហ ឯការម្មណឯកទ្វារិកតាយ សហចរណភាវតោ ចក្ខុវិញ្ញាណវីថី”ត្យាទិនា វិញ្ញាណវសេន វា វីថីនំ នាម យោជនា កាតព្ពាតិ ទស្សេតុំ “**ចក្ខុទ្វារវីថី**”ត្យាទិ វុត្តំ។

វីថិឆក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វីថិភេទវណ្ណនា

៧. “**អតិមហន្ត**”ន្ត្យាទីសុ ឯកចិត្តក្ខណាតីតំ ហុត្វា អាបាថាគតំ សោឡសចិត្តក្ខណាយុកំ **អតិមហន្តំ** នាម។ ទ្វិតិចិត្តក្ខណាតីតំ ហុត្វា បន្នរសចុទ្ទសចិត្តក្ខណាយុកំ **មហន្តំ** នាម។ ចតុចិត្តក្ខណតោ បដ្ឋាយ យាវ នវចិត្តក្ខណាតីតំ ហុត្វា តេរសចិត្តក្ខណតោ បដ្ឋាយ យាវ អដ្ឋចិត្តក្ខណាយុកំ **បរិត្តំ** នាម។ ទសចិត្តក្ខណតោ បដ្ឋាយ យាវ បន្នរសចិត្តក្ខណាតីតំ ហុត្វា សត្តចិត្តក្ខណតោ បដ្ឋាយ យាវ ទ្វិចិត្តក្ខណាយុកំ **អតិបរិត្តំ** នាម។ ឯវញ្ច កត្វា វក្ខតិ “ឯកចិត្តក្ខណាតីតានី”ត្យាទិ។ **វិភូតំ** បាកដំ។ **អវិភូតំ** អបាកដំ។

វីថិភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ចទ្វារវីថិវណ្ណនា

៨. កថន្តិ កេន បការេន អតិមហន្តាទិវសេន វិសយវវត្ថានន្តិ បុច្ឆិត្វា ចិត្តក្ខណវសេន តំ បកាសេតុំ “**ឧប្បាទឋិតី**”ត្យាទិ អារទ្ធំ។ ឧប្បជ្ជនំ **ឧប្បាទោ,** អត្តបដិលាភោ។ ភញ្ជនំ **ភង្គោ,** សរូបវិនាសោ។ ឧភិន្នំ វេមជ្ឈេ ភង្គាភិមុខប្បវត្តិ **ឋិតិ** នាម។ កេចិ បន ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណំ បដិសេធេន្តិ។ អយញ្ហិ នេសំ អធិប្បាយោ – **ចិត្តយមកេ** (វិភ. មូលដី. ២០ បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា; យម. ២.ចិត្តយមក.៨១, ១០២) “ឧប្បន្នំ ឧប្បជ្ជមាន”ន្តិ ឯវមាទិបទានំ វិភង្គេ “ភង្គក្ខណេ ឧប្បន្នំ , នោ ច ឧប្បជ្ជមានំ, ឧប្បាទក្ខណេ ឧប្បន្នញ្ចេវ ឧប្បជ្ជមានញ្ចា”ត្យាទិនា (យម. ២.ចិត្តយមក.៨១, ១០២) ភង្គុប្បាទាវ កថិតា, ន ឋិតិក្ខណោ។ យទិ ច ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណោបិ អត្ថិ, “ឋិតិក្ខណេ ភង្គក្ខណេ ចា”តិ វត្តព្ពំ សិយា។ អថ មតំ “ឧប្បាទោ បញ្ញាយតិ, វយោ បញ្ញាយតិ, ឋិតស្ស អញ្ញថត្តំ បញ្ញាយតីតិ (អ. និ. ៣.៤៧) សុត្តន្តបាឋតោ ឋិតិក្ខណោ អត្ថី”តិ, តត្ថាបិ ឯកស្មិំ ធម្មេ អញ្ញថត្តស្ស អនុប្បជ្ជនតោ, បញ្ញាណវចនតោ ច បពន្ធឋិតិយេវ អធិប្បេតា, ន ច ខណឋិតិ, ន ច អភិធម្មេ លព្ភមានស្ស អវចនេ ការណំ អត្ថិ, តស្មា យថាធម្មសាសនេ អវចនម្បិ អភាវមេវ ទីបេតីតិ។ តត្ថ វុច្ចតេ យថេវ ហិ ឯកធម្មាធារភាវេបិ ឧប្បាទភង្គានំ អញ្ញោ ឧប្បាទក្ខណោ, អញ្ញោ ភង្គក្ខណោតិ ឧប្បាទាវត្ថាយ ភិន្នា ភង្គាវត្ថា ឥច្ឆិតា។ ឥតរថា ហិ “អញ្ញោយេវ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, អញ្ញោ និរុជ្ឈតី”តិ អាបជ្ជេយ្យ, ឯវមេវ ឧប្បាទភង្គាវត្ថាហិ ភិន្នា ភង្គាភិមុខាវត្ថាបិ ឥច្ឆិតព្ពា, សា ឋិតិ នាម។ **បាឡិយំ** បន វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរោធតោ នយទស្សនវសេន សា ន វុត្តា។ អភិធម្មទេសនាបិ ហិ កទាចិ វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរោធេន បវត្តតិ, យថា រូបស្ស ឧប្បាទោ ឧបចយោ សន្តតីតិ ទ្វិធា ភិន្ទិត្វា ទេសិតោ, **សុត្តេ ច** “តីណិមានិ, ភិក្ខវេ, សង្ខតស្ស សង្ខតលក្ខណានិ។ កតមានិ តីណិ? ឧប្បាទោ បញ្ញាយតិ, វយោ បញ្ញាយតិ, ឋិតស្ស អញ្ញថត្តំ បញ្ញាយតី”តិ ឯវំ សង្ខតធម្មស្សេវ លក្ខណទស្សនត្ថំ ឧប្បាទាទីនំ វុត្តត្តា ន សក្កា បពន្ធស្ស បញ្ញត្តិសភាវស្ស អសង្ខតស្ស ឋិតិ តត្ថ

វុត្តាតិ វិញ្ញាតុំ។ ឧបសគ្គស្ស ច ធាត្វត្ថេយេវ បវត្តនតោ “បញ្ញាយតី”តិ ឯតស្ស វិញ្ញាយតីតិ អត្ថោ។ តស្មា ន ឯត្តាវតា ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណោ បដិពាហិតុំ យុត្តោតិ សុវុត្តមេតំ “ឧប្បាទឋិតិភង្គវសេនា”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ **អដ្ឋកថាយ**ម្បិ “ឯកេកស្ស ឧប្បាទឋិតិភង្គវសេន តយោ តយោ ខណា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា)។

៩. អរូបំ លហុបរិណាមំ, រូបំ គរុបរិណាមំ គាហកគាហេតព្ពភាវស្ស តំតំខណវសេន ឧប្បជ្ជនតោតិ អាហ **“តានី”**ត្យាទិ។ **តានី**តិ តាទិសានិ។ សត្តរសន្នំ ចិត្តានំ ខណានិ វិយ ខណានិ **សត្តរសចិត្តក្ខណានិ**, តានិ ចិត្តក្ខណានិ សត្តរសាតិ វា សម្ពន្ធោ។ វីសំ វីសំ បន ឯកបញ្ញាស ចិត្តក្ខណានិ ហោន្តិ។ **រូបធម្មាន**ន្តិ វិញ្ញត្តិលក្ខណរូបវជ្ជានំ រូបធម្មានំ។ វិញ្ញត្តិទ្វយញ្ហិ ឯកចិត្តក្ខណាយុកំ។ តថា ហិ តំ ចិត្តានុបរិវត្តិធម្មេសុ វុត្តំ។ លក្ខណរូបេសុ ច ជាតិ ចេវ អនិច្ចតា ច ចិត្តស្ស ឧប្បាទភង្គក្ខណេហិ សមានាយុកា, ជរតា បន ឯកូនបញ្ញាសចិត្តក្ខណាយុកា។ ឯវញ្ច កត្វា វទន្តិ –

“តំ សត្តរសចិត្តាយុ, វិនា វិញ្ញត្តិលក្ខណ”ន្តិ (ស. ស. ៦០);

កេចិ (វិភ. មូលដី. ២០) បន **“បដិច្ចសមុប្បាទដ្ឋកថាយំ** ‘ឯត្តាវតា ឯកាទស ចិត្តក្ខណា អតីតា ហោន្តិ, អថាវសេសបញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ’តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៦២៣; វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) វចនតោ សោឡសចិត្តក្ខណានិ រូបធម្មានមាយូ។ ឧប្បជ្ជមានមេវ ហិ រូបំ ភវង្គចលនស្ស បច្ចយោ ហោតី”តិ វទន្តិ, តយិទមសារំ “បដិសន្ធិចិត្តេន សហុប្បន្នំ កម្មជរូបំ តតោ បដ្ឋាយ សត្តរសមេន សទ្ធឹ និរុជ្ឈតិ, បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណេ ឧប្បន្នំ អដ្ឋារសមស្ស ឧប្បាទក្ខណេ និរុជ្ឈតី”ត្យាទិនា (វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា) **អដ្ឋកថាយ**មេវ សត្តរសចិត្តក្ខណស្ស អាគតត្តា។ យត្ថ បន សោឡសចិត្តក្ខណានេវ បញ្ញាយន្តិ, តត្ថ ចិត្តប្បវត្តិយា បច្ចយភាវយោគ្យក្ខណវសេន នយោ នីតោ។ ហេដ្ឋិមកោដិយា ហិ ឯកចិត្តក្ខណម្បិ អតិក្កន្តស្សេវ រូបស្ស អាបាថគមនសាមត្ថិយន្តិ អលមតិវិត្ថារេន។

១០. ឯកចិត្តស្ស ខណំ វិយ ខណំ ឯកចិត្តក្ខណំ, តំ អតីតំ ឯតេសំ, ឯតានិ វា តំ អតីតានីតិ **ឯកចិត្តក្ខណាតីតានិ។ អាបាថមាគច្ឆន្តី**តិ រូបសទ្ទារម្មណានិ សកសកដ្ឋានេ ឋត្វាវ គោចរភាវំ គច្ឆន្តីតិ អាភោគានុរូបំ អនេកកលាបគតានិ អាបាថំ អាគច្ឆន្តិ, សេសានិ បន ឃានាទិនិស្សយេសុ អល្លីនានេវ វិញ្ញាណុប្បត្តិការណានីតិ ឯកេកកលាបគតានិបិ។ ឯកេកកលាបគតាបិ ហិ បសាទា វិញ្ញាណស្ស អាធារភាវំ គច្ឆន្តិ, តេ បន ភវង្គចលនស្ស អនន្តរបច្ចយភូតេន ភវង្គេន សទ្ធឹ ឧប្បន្នា។ “អាវជ្ជនេន សទ្ធឹ ឧប្បន្នា”តិ អបរេ។

ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គេ ចលិតេតិ វិសទិសវិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុភាវសង្ខាតភវង្គចលនវសេន បុរិមគ្គហិតារម្មណស្មីយេវ ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គេ បវត្តេ។ បញ្ចសុ ហិ បសាទេសុ យោគ្យទេសាវត្ថានវសេន អារម្មណេ ឃដ្ដិតេ បសាទឃដ្ដនានុភាវេន ភវង្គសន្តតិ វោច្ឆិជ្ជមានា សហសា អនោច្ឆិជ្ជិត្វា យថា វេគេន ធាវន្តោ ឋាតុកាមោបិ បុរិសោ ឯកទ្វិបទវារេ អតិក្កមិត្វាវ តិដ្ឋតិ, ឯវំ ទ្វិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជិត្វាវ ឱច្ឆិជ្ជតិ។ តត្ថ បឋមចិត្តំ ភវង្គសន្តតី ចាលេន្តំ វិយ ឧប្បជ្ជតីតិ **ភវង្គចលនំ**, ទុតិយំ តស្ស ឱច្ឆិជ្ជនាការេន ឧប្បជ្ជនតោ **ភវង្គុបច្ឆេទោ**តិ វោហរន្តិ។ ឥធ បន អវិសេសេន វុត្តំ “ទ្វិក្ខត្តុំ ភវង្គេ ចលិតេ”តិ។

ននុ ច រូបាទិនា បសាទេ ឃដ្ដិតេ តន្និស្សិតស្សេវ ចលនំ យុត្តំ, កថំ បន ហទយវត្ថុនិស្សិតស្ស ភវង្គស្សាតិ? សន្តតិវសេន ឯកាពទ្ធត្តា។ យថា ហិ ភេរិយា ឯកស្មឹ តលេ ឋិតសក្ខរាយ មក្ខិកាយ និសិន្នាយ អបរស្មឹ តលេ ទណ្ឌាទិនា បហដេ អនុក្កមេន ភេរិចម្មវត្ថាទីនំ ចលនេន សក្ខរាយ ចលិតាយ មក្ខិកាយ ឧប្បតិត្វា គមនំ ហោតិ, ឯវមេវ រូបាទិនា បសាទេ ឃដ្ដិតេ តន្និស្សយេសុ មហាភូតេសុ ចលិតេសុ អនុក្កមេន តំសម្ពន្ធានំ សេសរូបានម្បិ ចលនេន ហទយវត្ថុម្ហិ ចលិតេ តន្និស្សិតស្ស ភវង្គស្ស ចលនាការេន បវត្តិ ហោតិ។ វុត្តញ្ច –

“ឃដ្ដិតេ អញ្ញវត្ថុម្ហិ, អញ្ញនិស្សិតកម្បនំ;
ឯកាពទ្ធេន ហោតីតិ, សក្ខរោបមយា វទេ”តិ។ (ស. ស. ១៧៦);

ភវង្គសោតន្តិ ភវង្គប្បវាហំ។ **អាវជ្ជេន្ត**ន្តិ “កឹ នាមេត”ន្តិ វទន្តំ វិយ អាភោគំ កុរុមានំ។ **បស្សន្ត**ន្តិ បច្ចក្ខតោ បេក្ខន្តំ។ ននុ ច “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា”តិ (ទី. និ. ១.២១៣; អ. និ. ៣.៦២; វិភ. ៥១៧) វចនតោ ចក្ខុន្ទ្រិយមេវ ទស្សនកិច្ចំ សាទេតិ, ន វិញ្ញាណន្តិ? នយិទមេវំ, រូបស្ស អន្ធភាវេន រូបទស្សនេ អសមត្ថភាវតោ។ យទិ ច តំ រូបំ បស្សតិ, តថា សតិ អញ្ញវិញ្ញាណសមង្គិនោបិ រូបទស្សនប្បសង្គោ សិយា។ យទិ ឯវំ វិញ្ញាណស្ស តំ កិច្ចំ សាធេតិ, វិញ្ញាណស្ស អប្បដិឃត្តា អន្តរិតរូបស្សបិ ទស្សនំ សិយា។ ហោតុ អន្តរិតស្សបិ ទស្សនំ, យស្ស ផលិកាទិតិរោហិតស្ស អាលោកបដិឃាតោ នត្ថិ, យស្ស បន កុដ្ដាទិអន្តរិតស្ស អលោកបដិឃាតោ អត្ថិ។ តត្ថ បច្ចយាភាវតោ

វិញ្ញាណំ នុប្បជ្ជតីតិ ន តស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណេន គហណំ ហោតិ។ “ចក្ខុនា”តិ បនេត្ថ តេន ទ្វារេន ករណភូតេនាតិ អធិប្បាយោ។ អថ វា និស្សិតកិរិយា និស្សយប្បដិពទ្ធា វុត្តា យថា “មញ្ចា ឧក្កុដ្ឋិំ ករោន្តី”តិ។

សម្បដិច្ឆន្តន្តិ តមេវ រូបំ បដិគ្គណ្ហន្តំ វិយ។ **សន្តីរយមាន**ន្តិ តមេវ រូបំ វីមំសន្តំ វិយ។ **វវត្ថបេន្ត**ន្តិ តមេវ រូបំ សុដ្ឋុ សល្លក្ខេន្តំ វិយ។ យោនិសោមនសិការាទិវសេន លទ្ធោ បច្ចយោ ឯតេនាតិ **លទ្ធបច្ចយំ**។ យំ កិញ្ចិ ជវនន្តិ សម្ពន្ធោ។ មុច្ឆាមរណាសន្នកាលេសុ ច ឆប្បញ្ចបិ ជវនានិ បវត្តន្តីតិ អាហ “**យេភុយ្យេនា**”តិ។ **ជវនានុពន្ធានី**តិ បដិសោតគាមិនាវំ នទីសោតោ វិយ កិញ្ចិ កាលំ ជវនំ អនុគតានិ។ តស្ស ជវនស្ស អារម្មណំ អារម្មណមេតេសន្តិ តទារម្មណានិ “ព្រហ្មស្សរោ”ត្យាទីសុ វិយ មជ្ឈេបទលោបវសេន, តទារម្មណានិ ច តានិ បាកានិ ចាតិ **តទារម្មណបាកានិ។ យថារហ**ន្តិ អារម្មណជវនសត្តានុរូបំ។ តថា បវត្តិ បន សយមេវ បកាសយិស្សតិ, **ភវង្គបាតោ**តិ វីថិចិត្តវសេន អប្បវត្តិត្វា ចិត្តស្ស ភវង្គបាតោ វិយ, ភវង្គវសេន ឧប្បត្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯត្ថ ច វីថិចិត្តប្បវត្តិយា សុខគ្គហណត្ថំ អម្ពោបមាទិកំ អាហរន្តិ, តត្រិទំ អម្ពោបមាមត្តំ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថា) – ឯកោ កិរ បុរិសោ ផលិតម្ពរុក្ខមូលេ សសីសំ បារុបិត្វា និទ្ទាយន្តោ អាសន្នេ បតិតស្ស ឯកស្ស អម្ពផលស្ស សទ្ទេន បពុជ្ឈិត្វា សីសតោ វត្ថំ អបនេត្វា ចក្ខុំ ឧម្មីលេត្វា ទិស្វា ច តំ គហេត្វា មទ្ទិត្វា ឧបសិង្ឃិត្វា បក្កភាវំ ញត្វា បរិភុញ្ជិត្វា មុខគតំ សហ សេម្ហេន អជ្ឈោហរិត្វា បុន តត្ថេវ និទ្ទាយតិ។ តត្ថ បុរិសស្ស និទ្ទាយនកាលោ វិយ ភវង្គកាលោ, ផលស្ស បតិតកាលោ វិយ អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដនកាលោ, តស្ស សទ្ទេន បពុទ្ធកាលោ វិយ អាវជ្ជនកាលោ, ឧម្មីលេត្វា ឱលោកិតកាលោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណប្បវត្តិកាលោ, គហិតកាលោ វិយ សម្បដិច្ឆនកាលោ, មទ្ទនកាលោ វិយ សន្តីរណកាលោ, ឧបសិង្ឃនកាលោ វិយ វោដ្ឋព្ពនកាលោ, បរិភោគកាលោ វិយ ជវនកាលោ, មុខគតំ សហ សេម្ហេន អជ្ឈោហរណកាលោ វិយ តទារម្មណកាលោ, បុន និទ្ទាយនកាលោ វិយ បុន ភវង្គកាលោ។

ឥមាយ ច ឧបមាយ កឹ ទីបិតំ ហោតិ? អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដនមេវ កិច្ចំ, អាវជ្ជនស្ស វិសយាភុជនមេវ, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទស្សនមត្តមេវ, សម្បដិច្ឆនាទីនញ្ច បដិគ្គណ្ហនាទិមត្តមេវ , ជវនស្សេវ បន អារម្មណរសានុភវនំ, តទារម្មណស្ស ច តេន អនុភូតស្សេវ អនុភវនន្តិ ឯវំ កិច្ចវសេន ធម្មានំ អញ្ញមញ្ញំ អសំកិណ្ណតា ទីបិតា ហោតិ។ ឯវំ បវត្តមានំ បន ចិត្តំ “អាវជ្ជនំ នាម ហុត្វា ភវង្គានន្តរំ ហោតិ, ត្វំ ទស្សនាទីសុ អញ្ញតរំ ហុត្វា អាវជ្ជនានន្តរ”ន្ត្យាទិនា និយុញ្ជកេ ការកេ អសតិបិ ឧតុពីជនិយាមាទិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថា) វិយ ចិត្តនិយាមវសេនេវ បវត្តតីតិ វេទិតព្ពំ។

១១. ឯត្តាវតា សត្តរស ចិត្តក្ខណានិ បរិបូរេន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

១២. **អប្បហោន្តាតីតក**ន្តិ អប្បហោន្តំ ហុត្វា អតីតំ។ **នត្ថិ តទារម្មណុប្បាទោ**តិ ចុទ្ទសចិត្តក្ខណាយុកេ តាវ អារម្មណស្ស និរុទ្ធត្តាវ តទារម្មណំ នុប្បជ្ជតិ។ ន ហិ ឯកវីថិយំ កេសុចិ បច្ចុប្បន្នារម្មណេសុ កានិចិ អតីតារម្មណានិ ហោន្តិ។ បន្នរសចិត្តក្ខណាយុកេសុបិ ជវនុប្បត្តិតោ បរំ ឯកមេវ ចិត្តក្ខណំ អវសិដ្ឋន្តិ ទ្វិក្ខត្តុំ តទារម្មណុប្បត្តិយា អប្បហោនកភាវតោ នត្ថិ ទុតិយតទារម្មណស្ស ឧប្បត្តីតិ បឋមម្បិ នុប្បជ្ជតិ។ ទ្វិក្ខត្តុមេវ ហិ តទារម្មណុប្បត្តិ **បាឡិយំ** និយមិតា ចិត្តប្បវត្តិគណនាយំ សព្ពវារេសុ “តទារម្មណានិ ទ្វេ”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) ទ្វិន្នមេវ ចិត្តវារានំ អាគតត្តា។ យំ បន **បរមត្ថវិនិច្ឆយេ** វុត្តំ –

“សកឹ ទ្វេ វា តទាលម្ពំ, សកិមាវជ្ជនាទយោ”តិ (បរម. វិ. ១១៦), តំ មជ្ឈិមភាណកមតានុសារេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ យស្មា បន មជ្ឈិមភាណកានំ វាទោ ហេដ្ឋា វុត្តបាឡិយា អសំសន្ទនតោ **សម្មោហវិនោទនីយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) បដិក្ខិត្តោវ, តស្មា អាចរិយេនបិ អត្តនា អនធិប្បេតត្តាយេវ ឥធ ចេវ នាមរូបបរិច្ឆេទេ ច សកឹ តទារម្មណុប្បត្តិ ន វុត្តា។

១៣. វោដ្ឋព្ពនុប្បាទតោ បរំ ឆចិត្តក្ខណាវសិដ្ឋាយុកម្បិ អារម្មណំ អប្បាយុកភាវេន បរិទុព្ពលត្តា ជវនុប្បត្តិយា បច្ចយោ ន ហោតិ។ ជវនញ្ហិ ឧប្បជ្ជមានំ និយមេន សត្តចិត្តក្ខណាយុកេយេវ ឧប្បជ្ជតីតិ អធិប្បាយេនាហ “**ជវនម្បិ អនុប្បជ្ជិត្វា**”តិ។ ហេតុម្ហិ ចាយំ ត្វាបច្ចយោ, ជវនស្សបិ អនុប្បត្តិយាតិ អត្ថោ។ ឥតរថា ហិ អបរកាលកិរិយាយ សមានកត្តុកតា ន លព្ភតីតិ។ **ទ្វត្តិក្ខត្តុ**ន្តិ ទ្វិក្ខត្តុំ វា តិក្ខត្តុំ វា។ កេចិ បន “តិក្ខត្តុ’ន្តិ ឥទំ វចនសិលិដ្ឋតាមត្តប្បយោជន”ន្តិ វទន្តិ, តំ បន តេសំ អភិនិវេសមត្តំ។ ន ហិ “ទ្វិក្ខត្តុំ វោដ្ឋព្ពនមេវ បរិវត្តតី”តិ វុត្តេបិ វចនស្ស អសិលិដ្ឋភាវោ អត្ថិ, ន ច តិក្ខត្តុំ បវត្តិយា ពាធកំ កិញ្ចិ វចនំ អដ្ឋកថាទីសុ អត្ថិ។ ឯវញ្ច កត្វា តត្ថ តត្ថ សីហឡសំវណ្ណនាការាបិ “ទ្វិក្ខត្តុំ វា តិក្ខត្តុំ វា”ឥច្ចេវ វណ្ណេន្តិ។ **វោដ្ឋព្ពនមេវ បរិវត្តតី**តិ វោដ្ឋព្ពនមេវ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជតិ។ តំ បន អប្បត្វា អន្តរា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ ឋត្វា ចិត្តប្បវត្តិយា និវត្តនំ នត្ថិ។

អានន្ទាចរិយោ បនេត្ថ (ធ. ស. មូលដី. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថាវណ្ណនា) “អាវជ្ជនា កុសលាកុសលានំ ខន្ធានំ អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) អាវជ្ជនាយ កុសលាកុសលានំ អនន្តរបច្ចយភាវស្ស វុត្តត្តា វោដ្ឋព្ពនាវជ្ជនានញ្ច អត្ថន្តរាភាវតោ សតិ ឧប្បត្តិយំ វោដ្ឋព្ពនំ កាមាវចរកុសលាកុសលកិរិយជវនានំ ឯកន្តតោ អនន្តរបច្ចយភាវេនេវ បវត្តេយ្យ, នោ អញ្ញថាតិ មុច្ឆាកាលាទីសុ មន្ទីភូតវេគតាយ ជវនបារិបូរិយា បរិត្តារម្មណំ និយមិតព្ពំ, ន វោដ្ឋព្ពនស្ស ទ្វត្តិក្ខត្តុំ បវត្តិយាតិ ទីបេតិ។ កិញ្ចាបិ ឯវំ ទីបេតិ, តិហេតុកវិបាកានិ បន អនន្តរបច្ចយភាវេន វុត្តានេវ។ ខីណាសវានំ ចុតិវសេន បវត្តានិ ន កស្សចិ អនន្តរបច្ចយភាវំ គច្ឆន្តីតិ តានិ វិយ វោដ្ឋព្ពនម្បិ បច្ចយវេកល្លតោ កុសលាកុសលាទីនំ អនន្តរបច្ចយោ ន ហោតីតិ ន ន សក្កា វត្តុំ, តស្មា **អដ្ឋកថាសុ** អាគតនយេនេវេត្ថ បរិត្តារម្មណំ និយមិតន្តិ។

១៤. **នត្ថិ វីថិចិត្តុប្បាទោ** ឧបរិមកោដិយា សត្តចិត្តក្ខណាយុកស្សាបិ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ វោដ្ឋព្ពនុប្បត្តិយា អប្បហោនកភាវតោ វីថិចិត្តានំ ឧប្បាទោ នត្ថិ, ភវង្គបាតោវ ហោតីតិ អធិប្បាយោ។ ភវង្គចលនមេវាតិ អវធារណផលំ ទស្សេតុំ “នត្ថិ វីថិចិត្តុប្បាទោ”តិ វុត្តំ។ អបរេ បន “នត្ថិ ភវង្គុបច្ឆេទោ”តិ អវធារណផលំ ទស្សេន្តិ, តំ បន វីថិចិត្តុប្បាទាភាវវចនេនេវ សិទ្ធំ។ សតិ ហិ វីថិចិត្តុប្បាទេ ភវង្គំ ឧបច្ឆិជ្ជតិ។ ភវង្គុបច្ឆេទនាមេន បន ហេដ្ឋាបិ វិសុំ អវុត្តត្តា ឥធ អវិសេសេន វុត្តំ។

១៥. សព្ពសោ វីថិចិត្តុប្បត្តិយា អភាវតោ បច្ឆិមវារោវិធមោឃវារវសេន វុត្តោ, អញ្ញត្ថ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថា) បន ទុតិយតតិយវារាបិ គទារម្មណជវនេហិ សុញ្ញត្តា “មោឃវារា”តិ វុត្តា។ **អារម្មណភូតា**តិ វិសយភូតា, បច្ចយភូតា ច។ បច្ចយោបិ ហិ “អារម្មណ”ន្តិ វុច្ចតិ “ន លច្ឆតិ មារោ ឱតារំ, ន លច្ឆតិ មារោ អារម្មណ”ន្ត្យាទីសុ (ទី. និ. ៣.៨០) វិយ។ តេនេវេត្ថ មោឃវារស្សាបិ អារម្មណភូតា វិសយប្បវត្តីតិ សិទ្ធំ។ អតិបរិត្តារម្មណញ្ហិ មោឃវារបញ្ញាបនស្ស បច្ចយោ ហោតិ។ ឥតរថា ហិ ភវង្គចលនស្ស សកសកគោចរេយេវ បវត្តនតោ បច្ឆិមវារស្ស អតិបរិត្តារម្មណេ បវត្តិ នត្ថីតិ “ចតុន្នំ វារានំ អារម្មណភូតា”តិ វចនំ ទុរុបបាទនំ សិយាតិ។

១៦. បញ្ចទ្វារេ **យថារហំ** តំតំទ្វារានុរូបំ, តំតំបច្ចយានុរូបំ, តំតំអារម្មណាទិអនុរូបញ្ច ឧប្បជ្ជមានានិ វីថិចិត្តានិ អាវជ្ជនទស្សនាទិសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវោដ្ឋព្ពនជវនតទារម្មណវសេន អវិសេសតោ **សត្តេវ** ហោន្តិ។ **ចិត្តុប្បាទា** ចិត្តានំ វិសុំ វិសុំ ឧប្បត្តិវសេន ឧប្បជ្ជមានចិត្តានិយេវ វា **ចតុទ្ទស** អាវជ្ជនាទិបញ្ចក សត្តជវនតទារម្មណទ្វយវសេន។ វិត្ថារា បន **ចតុបញ្ញាស** សព្ពេសមេវ កាមាវចរានំ យថាសម្ភវំ តត្ថ ឧប្បជ្ជនតោ,

ឯត្តាតិ វិសយប្បវត្តិសង្គហេ។

បញ្ចទ្វារវីថិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មនោទ្វារវីថិ

បរិត្តជវនវារវណ្ណនា

១៧. មនោទ្វារិកចិត្តានំ អតីតានាគតម្បិ អារម្មណំ ហោតីតិ តេសំ អតិមហន្តាទិវសេន វិសយវវត្ថានំ កាតុំ ន សក្កាតិ វិភូតាវិភូតវសេនេវេតំ និយមេតុំ “**យទិ វិភូតមារម្មណ**”ន្ត្យាទិ វុត្តំ។

១៨. **ឯត្តា**តិ មនោទ្វារេ។ **ឯកចត្តាលីស** បញ្ចទ្វារាវេណិកានំ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណមនោធាតុត្តយវសេន តេរស ចិត្តានំ តត្ថ អប្បវត្តនតោ។

បរិត្តជវនវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អប្បនាជវនវារវណ្ណនា

២០. **វិភូតាវិភូតភេទោ នត្ថិ** អារម្មណស្ស វិភូតកាលេយេវ អប្បនាសម្ភវតោ។

២១. តត្ថ ហិ ឆព្ពីសតិមហគ្គតលោកុត្តរជវនេសុ យំ កិញ្ចិ ជវនំ អប្បនាវីថិមោតរតីតិ សម្ពន្ធោ។ បរិកម្មោបចារានុលោមគោត្រភុនាមេន យថាក្កមំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធេតិ យោជនា។ បឋមចិត្តញ្ហិ អប្បនាយ

បរិកម្មត្តា បដិសង្ខារកភូតត្តា **បរិកម្មំ**។ ទុតិយំ សមីបចារិត្តា **ឧបចារំ**។ នាច្ចាសន្នោបិ ហិ នាតិទូរប្បវត្តិ សមីបចារី នាម ហោតិ, អប្បនំ ឧបេច្ច ចរតីតិ វា **ឧបចារំ**។ តតិយំ បុព្ពភាគេ បរិកម្មានំ, ឧបរិអប្បនាយ ច អនុកូលត្តា **អនុលោមំ**។ ចតុត្ថំ បរិត្តគោត្តស្ស, បុថុជ្ជនគោត្តស្ស ច អភិភវនតោ, មហគ្គតគោត្តស្ស, លោកុត្តរគោត្តស្ស ច ភាវនតោ វឌ្ឍនតោ **គោត្រភុ**, ឥមានិ ចត្តារិ នាមានិ ចតុក្ខត្តុំ បវត្តិយំ អនវសេសតោ លព្ភន្តិ, តិក្ខត្តុំ បវត្តិយំ បន ឧបចារានុលោមគោត្រភុនាមេនេវ លព្ភន្តិ។ **អដ្ឋកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ២.៨០៤) បន បុរិមានំ តិណ្ណំ , ទ្វិន្នំ វា អវិសេសេនបិ បរិកម្មាទិនាមំ វុត្តំ, ចតុក្ខត្តុំ, តិក្ខត្តុមេវ វា បញ្ចមំ, ចតុត្ថំ វា ឧប្បជ្ជិតព្ពអប្បនានុរូបតោតិ អធិប្បាយោ។ បរិកម្មាទិនាមានំ អនវសេសតោ លព្ភមានវារទស្សនត្ថំ **“ចតុក្ខត្តុ”**ន្តិ អាទិតោ វុត្តំ, គណនបដិបាដិវសេន បន **“បញ្ចមំ វា”**តិ ឱសានេ វុត្តំ។

យថារហន្តិ ខិប្បាភិញ្ញទន្ធាភិញ្ញានុរូបំ។ ខិប្បាភិញ្ញស្ស ហិ តិក្ខត្តុំ បវត្តកាមាវចរជវនានន្តរំ ចតុត្ថំ អប្បនាចិត្តមុប្បជ្ជតិ។ ទន្ធាភិញ្ញស្ស ចតុក្ខត្តុំ បវត្តជវនានន្តរំ បញ្ចមំ អប្បនា ឧប្បជ្ជតិ, យស្មា បន អលទ្ធាសេវនំ អនុលោមំ គោត្រភុំ ឧប្បាទេតុំ ន សក្កោតិ, លទ្ធាសេវនម្បិ ច ឆដ្ឋំ សត្តមំ ភវង្គស្ស អាសន្នភាវេន បបាតាសន្នបុរិសោ វិយ អប្បនាវសេន បតិដ្ឋាតុំ ន សក្កោតិ, តស្មា ចតុត្ថតោ ឱរំ, បញ្ចមតោ បរំ វា អប្បនា ន ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **យថាភិនីហារវសេនា**តិ រូបារូបលោកុត្តរមគ្គផលានុរូបសមថវិបស្សនាភាវនាចិត្តាភិនីហរណានុរូបតោ, អប្បនាយ វីថិ **អប្បនាវីថិ**។ “តតោ បរំ ភវង្គបាតោវ ហោតី”តិ ឯត្ថកេយេវ វុត្តេ ចតុត្ថំ, បញ្ចមំ វា ឱតិណ្ណអប្បនាតោ បរំ ភវង្គបាតោវ ហោតិ, ន មគ្គានន្តរំ ផលចិត្តំ, សមាបត្តិវីថិយញ្ច ឈានផលចិត្តានិ បុនប្បុនន្តិ គណ្ហេយ្យុន្តិ បុន **“អប្បនាវសានេ”**តិ វុត្តំ។ និកាយន្តរិយា កិរ លោកិយប្បនាសុ បឋមកប្បនាតោ បរំ សត្តមជវនបូរណត្ថំ ទ្វត្តិក្ខត្តុំ កាមាវចរជវនានម្បិ បវត្តិំ វណ្ណេន្តីតិ តេសំ មតិនិសេធនត្ថំ **“ភវង្គបាតោវា”**តិ សាវធារណំ វុត្តំ។

២២. **តត្ថា**តិ តេសុ អដ្ឋញាណសម្បយុត្តកាមាវចរជវនេសុ, តេសុ ច ឆព្ពីសតិមហគ្គតលោកុត្តរជវនេសុ។ **តត្ថា**តិ វា តស្មិំ អប្បនាវារេ។ **សោមនស្សសហគតជវនានន្តរ**ន្តិ សោមនស្សសហគតានំ ចតុន្នំ កុសលកិរិយជវនានំ អនន្តរំ។ **សោមនស្សសហគតាវា**តិ ចតុក្កជ្ឈានស្ស, សុក្ខវិបស្សកាទីនំ មគ្គផលស្ស ច វសេន សោមនស្សសហគតាវ, ន បន ឧបេក្ខាសហគតា ភិន្នវេទនានំ អញ្ញមញ្ញំ អាសេវនបច្ចយភាវស្ស អនុទ្ធដត្តា។ **បាដិកង្ខិតព្ពា**តិ បសំសិតព្ពា, ឥច្ឆិតព្ពាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **តត្ថាបី**តិ តស្មិំ ឯកវេទនជវនវារេបិ។ **កុសលជវនានន្តរ**ន្តិ ចតុព្ពិធញាណសម្បយុត្តកុសលជវនានន្តរំ កុសលជវនមប្បេតិ, ន កិរិយជវនំ ភិន្នសន្តានេ និព្ពត្តនតោ។ ហេដ្ឋិមញ្ច ផលត្តយមប្បេតិ សមាបត្តិវីថិយន្ត្យធិប្បាយោ។

២៣. **សុខបុញ្ញម្ហា** សោមនស្សសហគតតិហេតុកកុសលទ្វយតោ បរំ អគ្គផលវិបាកកិរិយវជ្ជិតលោកិយលោកុត្តរចតុក្កជ្ឈានជវនវសេន **ទ្វត្តិំស, ឧបេក្ខកា** តិហេតុកកុសលទ្វយតោ បរំ តថេវ បញ្ចមជ្ឈានានិ **ទ្វាទស**, **សុខិតក្រិយតោ** តិហេតុកទ្វយតោ បរំ កិរិយជ្ឈានចតុក្កស្ស, អគ្គផលចតុក្កស្ស ច វសេន **អដ្ឋ**, **ឧបេក្ខកា** តិហេតុកទ្វយតោ បរំ ឧបេក្ខាសហគតរូបារូបកិរិយបញ្ចកស្ស, អគ្គផលស្ស ច វសេន **ឆ** អប្បនា សម្ភោន្តិ។

២៤. **ឯត្ថា**តិ វីថិសង្គហាធិការេ។

អប្បនាជវនវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មនោទ្វារវីថិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អប្បនាជវនវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

តទារម្មណនិយមវណ្ណនា

២៥. **សព្ពត្ថាបី**តិ បញ្ចទ្វារមនោទ្វារេបិ។

២៦. **ឥដ្ឋេ**តិ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ។ អតិឥដ្ឋារម្មណញ្ហិ វិសុំ វក្ខតិ។ កុសលវិបាកានិ បញ្ចវិញ្ញាណសម្បដិច្ឆនសន្តីរណតទារម្មណានីតិ សម្ពន្ធោ។ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ សន្តីរណតទារម្មណានិ ឧបេក្ខាសហគតានេវាតិ អាហ **“អតិឥដ្ឋេ បន សោមនស្សសហគតានេវា”**តិ។ វិបាកស្ស ហិ កម្មានុភាវតោ បវត្តមានស្ស អាទាសេ មុខនិមិត្តំ វិយ និព្ពិកប្បតាយ បកប្បេត្វា គហណាភាវតោ យថារម្មណមេវ វេទនាយោគោ ហោតិ, កុសលាកុសលានំ បន

អប្បហីនវិបល្លាសេសុ សន្តានេសុ បវត្តិយា អតិឥដ្ឋេបិ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តអនិដ្ឋាការតោ, អនិដ្ឋេបិ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តាការតោ គហណំ ហោតិ។ តថា ហិ អស្សទ្ធាទីនំ ពុទ្ធាទីសុ អតិឥដ្ឋារម្មណេសុបិ ឧបេក្ខាជវនំ ហោតិ, តិត្ថិយាទីនញ្ច ទោមនស្សជវនំ, គម្ភីរបកតិកាទីនញ្ច បដិក្កូលារម្មណេ ឧបេក្ខាជវនំ, សុនខាទីនញ្ច តត្ថ សោមនស្សជវនំ, បុរិមបច្ឆាភាគប្បវត្តានិ បន វិបាកានិ យថាវត្ថុកានេវ ។ អបិច អសុចិទស្សនេ សុមនាយមានានំ សុនខាទីនន្តិ។ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ បន អតិឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ បវត្តមានានម្បិ ឧបេក្ខាសហគតភាវេ ការណំ ហេដ្ឋា កថិតមេវ។

២៧. តត្ថាបីតិ តទារម្មណេសុបិ។ **សោមនស្សសហគតកិរិយជវនាវសានេ**តិ សហេតុកាហេតុកសុខសហគតកិរិយបញ្ចកាវសានេ។ ខីណាសវានំ ចិត្តវិបល្លាសាភាវេន កិរិយជវនានិបិ យថារម្មណមេវ បវត្តន្តីតិ វុត្តំ "**សោមនស្សសហគតកិរិយជវនាវសានេ**"ត្យាទិ។ កេចិ បន អាចរិយា "**បដ្ឋានេ** (ធ. ស. មូលដី. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថាវណ្ណនា) 'កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី'តិ (បដ្ឋា. ៣.១.៩៨) កុសលាកុសលានមេវានន្តរំ តទារម្មណំ វុត្តន្តិ នត្ថិ កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណុប្បាទោ"តិ វទន្តិ។ តត្ថ វុច្ចតេ – យទិ អព្យាកតានន្តរម្បិ តទារម្មណំ វុច្ចេយ្យ។ បរិត្តារម្មណេ វោដ្ឋព្ពនានន្តរម្បិ តស្ស បវត្តឹ មញ្ញេយ្យុន្តិ កិរិយជវនានន្តរំ តទារម្មណំ ន វុត្តំ, ន បន អលព្ភនតោ។ លព្ភមានស្សបិ ហិ កេនចិ អធិប្បាយេន កត្ថចិ អវចនំ ទិស្សតិ, យថា តំ **ធម្មសង្គហេ** លព្ភមានម្បិ ហទយវត្ថុ ទេសនាភេទបរិហារត្ថំ ន វុត្តន្តិ។

២៨. ទោមនស្ស...បេ.... ឧបេក្ខាសហគតានេវ ភវន្តិ, ន សោមនស្សសហគតានិ អញ្ញមញ្ញំ វិរុទ្ធសភាវត្តា។ តេនេវ ហិ **បដ្ឋានេ** ទោមនស្សានន្តរំ សោមនស្សំ, តទនន្តរញ្ច ទោមនស្សំ អនុទ្ធដំ។ តថា ហិ "សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តោ ធម្មោ សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តស្ស ធម្មស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ"ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.២.៤៥) សុខទុក្ខវេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា អត្តនោ អត្តនោ សមានវេទនាសម្បយុត្តានំ អទុក្ខមសុខវេទនាយ សម្បយុត្តកានញ្ច អនន្តរបច្ចយភាវេន ទ្វីសុ ទ្វីសុ វារេសុ វុត្តា, អទុក្ខមសុខវេទនាយ សម្បយុត្តកា បន សមានវេទនាសម្បយុត្តានំ, ឥតរវេទនាទ្វយសម្បយុត្តានញ្ច ធម្មានំ អនន្តរបច្ចយភាវេន តីសុ វារេសូតិ ឯវំ វេទនាត្តិកេ សត្តេវ អនន្តរបច្ចយវារា វុត្តា។ យទិ ច ទោមនស្សានន្តរំ សោមនស្សំ, សោមនស្សានន្តរំ វា ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជេយ្យ, សុខទុក្ខវេទនាសម្បយុត្តានម្បិ អញ្ញមញ្ញំ អនន្តរបច្ចយវសេន ទ្វេ វារេ វឌ្ឍេត្វា នវ វារា វត្តព្ពា សិយុំ, ន បនេវំ វុត្តា។ តស្មា ន តេសំ តទនន្តរំ ឧប្បត្តិ អត្ថិ។ ឯត្ថ ច "សោមនស្សសហគតកិរិយជវនាវសានេ"ត្យាទិនា អយម្បិ និយមោ អនុញ្ញាតោ –

"បរិត្តកុសលាទោស-បាបសាតក្រិយាជវា ;
បញ្ចស្វេកំ តទាលម្ពំ, សុខិតេសុ យថារហំ។

"បាបាកាមសុភា ចេវ, សោបេក្ខា ច ក្រិយាជវា;
សោបេក្ខេសុ តទាលម្ពំ, ឆស្វេកមនុរូបតោ"តិ។

អយញ្ហិ ជវនេន តទារម្មណនិយមោ អព្យភិចារី។ "ញាណសម្បយុត្តជវនតោ ញាណសម្បយុត្តតទារម្មណ"ន្ត្យាទិនយប្បវត្តោ បន អនេកន្តិកោ។ យេភុយ្យេន ហិ អកុសលជវនេសុ បរិចិតស្ស កទាចិ កុសលជវនេសុ ជវិតេសុ, កុសលជវនេសុ វា បរិចិតស្ស កទាចិ អកុសលជវនេសុ ជវិតេសុ អកុសលានន្តរំ បវត្តបរិចយេន តិហេតុកជវនតោបិ បរំ អហេតុកតទារម្មណំ ហោតិ, តថា កុសលានន្តរំ បវត្តបរិចយេន អកុសលជវនតោ បរំ តិហេតុកតទារម្មណម្បិ, បដិសន្ធិនិព្ពត្តកកម្មតោ បន អញ្ញកម្មេន តទារម្មណប្បវត្តិយំ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តថា ច វុត្តំ **បដ្ឋានេ** "អហេតុកេ ខន្ធេ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តិ, កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ អហេតុកោ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតិ, កុសលាកុសលេ និរុទ្ធេ សហេតុកោ វិបាកោ តទារម្មណតា ឧប្បជ្ជតី"តិ (បដ្ឋា. ៣.១.៩៨)។

តស្មាតិ យស្មា ទោមនស្សជវនាវសានេ ឧបេក្ខាសហគតានេវ ហោន្តិ។ តស្មា ទោមនស្សសហគតជវនាវសានេ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ ឧប្បជ្ជតីតិ សម្ពន្ធោ។ 'សោមនស្សបដិសន្ធិកស្សា'តិ ឥមិនាវ ភវង្គបាតាភាវោ ទីបិតោវ ហោតិ ទោមនស្សានន្តរំ សោមនស្សាភាវតោតិ តំ អវត្វា តទារម្មណាភាវមេវ បរិកប្បេន្តោ អាហ "**យទិ តទារម្មណសម្ភវោ នត្ថី**"តិ។ សោមនស្សបដិសន្ធិកស្ស តិត្ថិយាទិនោ ពុទ្ធាទិអតិឥដ្ឋារម្មណេ បិ បដិហតចិត្តស្ស ទោមនស្សជវនេ ជវិតេ វុត្តនយេន សោមនស្សតទារម្មណស្ស អតិឥដ្ឋារម្មណេ ច ឧបេក្ខាសហគតតទារម្មណស្ស អនុប្បជ្ជនតោ, កេនចិ វា អសប្បាយេន បរិហីនលោកិយជ្ឈានំ អារព្ភ "បណីតធម្មោ មេ នដ្ឋោ"តិ វិប្បដិសារំ ជនេន្តស្ស ទោមនស្សជវនេ សតិ អកាមាវចរារម្មណេ តទារម្មណាភាវតោ យទិ តទារម្មណស្ស ឧប្បត្តិសម្ភវោ នត្ថីតិ អធិប្បាយោ។

បរិចិតបុព្ពន្តិ បុព្ពេ បរិចិតំ, តស្មិំ ភវេ យេភុយ្យេន គហិតបុព្ពំ។ **ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ ឧប្បជ្ជតិ** និរាវជ្ជនម្បិ។ យថា តំ និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស ផលចិត្តន្ត្យធិប្បាយោ។ យថាហុ –

> “និរាវជ្ជំ កថំ ចិត្តំ, ហោតិ នេតញ្ហិ សម្មតំ;
> និយមោ ន វិនាវជ្ជំ, និរោធា ផលទស្សនា”តិ។

កេន បន កិច្ចេន ឥទំ ចិត្តំ បវត្តតីតិ? តទារម្មណកិច្ចេន តាវ ន បវត្តតិ ជវនារម្មណស្ស អគ្គហណតោ, នាបិ សន្តីរណកិច្ចេន យថាសម្បដិច្ឆិតស្ស សន្តីរណវសេន អប្បវត្តនតោ, បដិសន្ធិចុតីសុ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ, បារិសេសតោ បន ភវស្ស អង្គភាវតោ ភវង្គកិច្ចេនាតិ យុត្តំ សិយា។ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេនបិ** (ធ. ស. អនុដី. ៤៩៨ វិបាកុទ្ធារកថាវណ្ណនា) ហិ អយមត្ថោ ទស្សិតោវ។ យំ បន បដិសន្ធិភវង្គានំ ធម្មតោ, អារម្មណតោ ច សមានតំ វត្វតិ, តំ យេភុយ្យតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ន ហិ ឥទមេកំ ឋានំ វជ្ជេត្វា បដិសន្ធិភវង្គានំ វិសទិសតា អត្ថិ។ **តមនន្តរិត្វា**តិ តំ អត្តនោ អនន្តរំ អព្យវហិតំ កត្វា, តទនន្តរន្ត្យត្ថោ។

២៩. កាមាវចរ...បេ.... ឥច្ឆន្តីតិ ឯត្ថ កាមាវចរជវនាវសានេយេវ តទារម្មណំ ឥច្ឆន្តិ កាមតណ្ហានិទានកម្មនិព្ពត្តត្តា។ ន ហិ តំ កាមតណ្ហាហេតុកេន កម្មុនា ជនិតំ អតំសភាវស្ស រូបារូបាវចរលោកុត្តរជវនស្ស អនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ។ កឹការណា? អជនកត្តា, ជនកសមានត្តាភាវតោ ច។ យថា ហិ គេហតោ ពហិ និក្ខមិតុកាមោ ពាលកោ ជនកំ, តំសទិសំ វា អង្គុលិយំ គហេត្វា និក្ខមតិ, នាញ្ញំ រាជបុរិសាទឹ, ឯវំ ភវង្គវិសយតោ អញ្ញត្ថ បវត្តមានំ តទារម្មណំ ជនកំ កាមាវចរកុសលាកុសលំ, តំសទិសំ វា កាមាវចរកិរិយជវនំ អនុពន្ធតិ, ន បន តស្ស វិសទិសានិ មហគ្គតលោកុត្តរជវនានិ។ តថា កាមាវចរសត្តានមេវ តទារម្មណំ ឥច្ឆន្តិ, ន ព្រហ្មានំ តទារម្មណូបនិស្សយស្ស កាមាវចរបដិសន្ធិពីជស្សាភាវតោ។ តថា កាមាវចរធម្មេស្វេវ អារម្មណភូតេសុ ឥច្ឆន្តិ។ ន ឥតរេសុ អបរិចិតត្តា។ យថា ហិ សោ ពាលកោ ជនកំ, តំសទិសំ វា អនុគច្ឆន្តោបិ អរញ្ញាទិអបរិចិតដ្ឋានំ គច្ឆន្តំ អននុពន្ធិត្វា បមុខង្គណាទិម្ហិ បរិចិតដ្ឋានេយេវ អនុពន្ធតិ, ឯវមិទម្បិ រូបាវចរាទិអបរិចិតារម្មណំ អារព្ភ បវត្តន្តំ នានុពន្ធតិ។ អបិច កាមតណ្ហាយត្តកម្មជនិតត្តាបិ ឯតំ កាមតណ្ហារម្មណេសុ បរិត្តធម្មេស្វេវ បវត្តតីតិ វុត្តោវាយមត្ថោ។ ហោន្តិ ចេត្ថ –

> “ជនកំ តំសមានំ វា, ជវនំ អនុពន្ធតិ;
> ន តុ អញ្ញំ តទាលម្ពំ, ពាលទារកលីលយា។
>
> “ពីជស្សាភាវតោ នត្ថិ, ព្រហ្មានម្បិ ឥមស្ស ហិ;
> បដិសន្ធិមនោ ពីជំ, កាមាវចរសញ្ញិតំ។
>
> “ឋានេ បរិចិតេយេវ, តំ ឥទំ ពាលកោ វិយ;
> អនុយាតីតិ នាញ្ញត្ថ, ហោតិ តណ្ហាវសេន វា”តិ។

ននុ ច “កាមាវចរបដិសន្ធិពីជាភាវតោ”តិ វុត្តំ, តថា ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនម្បិ អភាវោ អាបជ្ជតីតិ? នាបជ្ជតិ ឥន្ទ្រិយប្បវត្តិអានុភាវតោ, ទ្វារវីថិភេទេ ចិត្តនិយមតោ ច។

តទារម្មណនិយមវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ជវននិយមវណ្ណនា

៣២. មន្ទប្បវត្តិយន្តិ មរណាសន្នកាលេ វត្ថុទុព្ពលតាយ មន្ទីភូតវេគត្តា មន្ទំ ហុត្វា បវត្តិយំ។ **មរណកាលាទីសូ**តិ **អាទិ**-សទ្ទេន មុច្ឆាកាលំ សង្គណ្ហាតិ។

៣៣. ភគវតោ...បេ.... វទន្តីតិ ភគវតោ យមកបាដិហារិយកាលាទីសុ ឧទកក្ខន្ធអគ្គិក្ខន្ធប្បវត្តនាទិអត្ថំ វិសុំ វិសុំ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ ឈានធម្មេ វិសុំ វិសុំ អាវជ្ជេន្តស្ស អាវជ្ជនវសិតាយ មត្ថកប្បត្តិយា អាវជ្ជនតប្បរោ ចិត្តាភិនីហារោ ហោតីតិ យថាវជ្ជិតឈានង្គារម្មណានិ ចត្តារិ, បញ្ចវា បច្ចវេក្ខណជវនចិត្តានិ បវត្តន្តីតិ វទន្តិ (វិសុទ្ធិ. ១.៧៨) **អដ្ឋកថាចរិយា**។ “ភគវតោ”តិ ច ឥទំ និទស្សនមត្តំ អញ្ញេសម្បិ ធម្មសេនាបតិអាទីនំ ឯវរូបេ អច្ចាយិកកាលេ អបរិបុណ្ណជវនានំ បវត្តនតោ។ តថា ច វុត្តំ **អដ្ឋកថាយំ** “អយញ្ច មត្ថកប្បត្តា វសិតា ភគវតោ យមកបាដិហារិយកាលេ អញ្ញេសំ វា ឯវរូបេ កាលេ”តិ (វិសុទ្ធិ. ១.៧៨)។ **“ចត្តារិ**

បញ្ច វា”តិ ច បនេតំ តិក្ខិន្ទ្រិយមុទិន្ទ្រិយវសេន គហេតព្ពន្តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** (វិសុទ្ធិ. មហា. ១.៧៨) វុត្តំ, តស្មា ភគវតោ ចត្តារិ, អញ្ញេសំ បញ្ចបីតិ យុត្តំ វិយ ទិស្សតិ។

៣៤. **អាទិកម្មិកស្សា**តិ អាទិតោ កតយោគកម្មស្ស។ បឋមំ និព្ពត្តា អប្បនា **បឋមកប្បនា**។ អភិញ្ញាជវនានម្បិ “បឋមកប្បនាយា”តិ អធិការោ សិយាតិ អាហ “**សព្ពទាបី**”តិ, បឋមុប្បត្តិកាលេ, ចិណ្ណវសីកាលេ ច បញ្ចាភិញ្ញាជវនានិ ឯកវារមេវ ជវន្តីត្យត្ថោ។

៣៥. មគ្គាយេវ ឧប្បជ្ជនតោ **មគ្គុប្បាទា**។ **យថារហ**ន្តិ បញ្ចមំ វា ចតុត្ថំ វា ឧប្បន្នមគ្គានុរូបំ។ សត្តជវនបរមត្តា ហិ ឯកាវជ្ជនវីថិយា ចតុត្ថំ ឧប្បន្នមគ្គតោ បរំ តីណិ ផលចិត្តានិ, បញ្ចមំ ឧប្បន្នមគ្គតោ បរំ ទ្វេ វា ហោន្តិ។

៣៦. **និរោធសមាបត្តិកាលេ**តិ និរោធស្ស បុព្ពភាគេ។ **ចតុត្ថារុប្បជវន**ន្តិ កុសលកិរិយានំ អញ្ញតរំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនជវនំ។ អនាគាមិខីណាសវាយេវ និរោធសមាបត្តិំ សមាបជ្ជន្តិ, ន សោតាបន្នសកទាមិនោតិ វុត្តំ “**អនាគាមិផលំ វា អរហត្តផលំ វា**”តិ។ វិភត្តិវិបល្លាសោ ចេត្ថ ទដ្ឋព្ពោ “អនាគាមិផលេ វា អរហត្តផលេ វា”តិ។ តេនាហ “**និរុទ្ធេ**”តិ។ **យថារហ**ន្តិ តំតំបុគ្គលានុរូបំ។

៣៨. **សព្ពត្ថាបិ សមាបត្តិវីថិយ**ន្តិ សកលាយបិ ឈានសមាបត្តិវីថិយំ, ផលសមាបត្តិវីថិយញ្ច។

៣៩. **បរិត្តានិ** ជវនានិ សត្តក្ខត្តុំ មតានិ ឧក្កំសកោដិយា។ មគ្គាភិញ្ញា បន **សកឹ** ឯកវារមេវ មតា។ **អវសេសានិ** អភិញ្ញាមគ្គវជ្ជិតានិ មហគ្គតលោកុត្តរជវនានិ ពហូនិបិ លព្ភន្តិ សមាបត្តិវីថិយំ អហោរត្តម្បិ បវត្តនតោ។ **អបិ**-សទ្ទេន លោកិយជ្ឈានានិ បឋមកប្បនាយំ, អន្តិមផលទ្វយញ្ច និរោធានន្តរំ ឯកវារំ, ផលចិត្តានិ មគ្គានន្តរំ ទ្វត្តិក្ខត្តុម្បីតិ សម្បិណ្ឌេតិ។

ជវននិយមវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បុគ្គលភេទវណ្ណនា

៤០. ឥទានិ ទុហេតុកាហេតុកាបាយិកាហេតុកតិហេតុកវសេន ចតុព្ពិធានំ បុថុជ្ជនានំ, មគ្គដ្ឋផលដ្ឋវសេន អដ្ឋវិធានំ អរិយានន្តិ ទ្វាទសន្នំ បុគ្គលានំ ឧប្បជ្ជនកវីថិចិត្តបរិច្ឆេទទស្សនត្ថំ បឋមំ តាវ តេសំ វជ្ជិតព្ពចិត្តានិ ទស្សេតុមាហ “**ទុហេតុកានមហេតុកានញ្ចា**”ត្យាទិ។ បដិសន្ធិវិញ្ញាណសហគតាលោភាទោសវសេន ទ្វេ ហេតូ ឥមេសន្តិ **ទ្វិហេតុកា**។ តាទិសានំ ហេតូនំ អភាវតោ **អហេតុកា**។ ម-ការោ បទសន្ធិករោ។ **អប្បនាជវនានិ ន លព្ភន្តិ** វិបាកាវរណសព្ភាវតោ។ ទ្វិហេតុកាហេតុកបដិសន្ធិ ហិ “វិបាកាវរណ”ន្តិ វុច្ចតិ។ អប្បនាជវនាភាវតោយេវ អរហត្តំ នត្ថីតិ **កិរិយជវនានិ ន លព្ភន្តិ**។

៤១. “សហេតុកំ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ ជាបតោ អហេតុកានម្បិ នានាកម្មេន ទ្វិហេតុកតទារម្មណំ សម្ភវតិ, ទ្វិហេតុកានំ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ មូលសន្ធិយា បន ជឡភាវតោ ឧភិន្នម្បិ នត្ថិ តិហេតុកតទារម្មណន្តិ អាហ “**តថា ញាណសម្បយុត្តវិបាកានិ ចា**”តិ។ អាចរិយ**ជោតិបាលត្ថេរេន** បន “សហេតុកំ ភវង្គ”ន្តិ អវិសេសេន វុត្តត្តា អហេតុកានម្បិ តិហេតុកតទារម្មណំ វត្វា ឥធ ញាណសម្បយុត្តវិបាកាភាវវចនស្ស បរិហាសវសេន “សោ ឯវ បុច្ឆិតព្ពោ, យោ តស្ស កត្តា”តិ វុត្តំ, តំ បន បរិហាសវសេន វុត្តម្បិ អាចរិយំ បុច្ឆិត្វាវ វិជាននត្ថំ វុត្តវចនំ វិយ ឋិតំ។ តថា ហិ អាចរិយេនេវេត្ថ ការណំ **បរមត្ថវិនិច្ឆយេ** វុត្តំ –

“ញាណបាកា ន វត្តន្តិ, ជឡត្តា មូលសន្ធិយា”តិ; (បរម. វិ. ២៧១);

អបរេ បន “យថា អហេតុកានំ សហេតុកតទារម្មណំ ហោតិ, ឯវំ ទ្វិហេតុកានំ តិហេតុកតទារម្មណម្បី”តិ វណ្ណេន្តិ, តេសំ មតានុរោធេន ច ឥធាបិ ញាណសម្បយុត្តវិបាកបដិក្ខេបោ អហេតុកេយេវ សន្ធាយាតិ វទន្តិ។ តត្ថ បន បមាណបាឋាភាវតោ អាចរិយេន ឧភិន្នម្បិ សាធារណវសេន ញាណសម្បយុត្តវិបាកាភាវេ ការណំ វត្វា សមកមេវ ចិត្តបរិច្ឆេទស្ស ទស្សិតត្តា តេសំ វចនំ វីមំសិត្វា សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ អហេតុកាបេក្ខាយ ចេត្ថ “សុគតិយ”ន្តិ វចនំ, តំ បន អត្ថតោ អនុញ្ញាតទ្វិហេតុកវិបាកានំ តត្ថេវ សម្ភវទស្សនបរំ។ តេនាហ “**ទុគ្គតិយំ បនា**”ត្យាទិ។

៤៣. តិហេតុកេសូតិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណសហគតាលោភាទោសាមោហវសេន តិហេតុកេសុ បុថុជ្ជាទីសុ នវវិធបុគ្គលេសុ។

៤៥. ទិដ្ឋី...បេ.... សេក្ខានន្តិ សិក្ខាយ អបរិបូរការិតាយ សិក្ខនសីលតាយ "សេក្ខា"តិ លទ្ធនាមានំ សោតាបន្នសកទាគាមីនំ បុគ្គលានំ បឋមមគ្គេនេវ សក្កាយទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆានំ បហីនត្តា តំសហគតជវនានិ ចេវ **ច**-សទ្ទេន អាកង្ខិតានិ ខីណាសវាវេណិកានិ កិរិយជវនានិ ច ន លព្ភន្តិ។

៤៦. បដិឃជវនានិ ចាតិ ទោមនស្សជវនានិ ចេវ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តវិចិកិច្ឆាសហគតកិរិយជវនានិ ច។

៤៧. លោកុត្តរ...បេ.... សមុប្បជ្ជន្តីតិ ចតុន្នំ មគ្គានំ ឯកចិត្តក្ខណិកភាវេន បុគ្គលន្តរេសុ អសម្ភវតោ, ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមានញ្ច ឧបរូបរិសមាបត្តិយា អនធិគតត្តា, ឧបរូបរិបុគ្គលានញ្ច អសមុច្ឆាជិតកម្មកិលេសនិរោធេន បុថុជ្ជនេហិ វិយ សោតាបន្នានំ សោតាបន្នាទីហិ បុគ្គលន្តរភាវូបគមនេន បដិប្បស្សទ្ធត្តា ច អដ្ឋបិ លោកុត្តរជវនានិ យថាសកំ មគ្គផលដ្ឋានំ អរិយានមេវ សមុប្បជ្ជន្តិ។

៤៨. ឥទានិ តេសំ តេសំ បុគ្គលានំ យថាបដិក្ខិត្តជវនានិ វជ្ជេត្វា បារិសេសតោ លព្ភមានជវនានិ សម្បិណ្ឌេត្វា ទស្សេតុំ **"អសេក្ខាន"**ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ តិវិធសិក្ខាយ បរិបូរការិភាវតោ **អសេក្ខានំ** ខីណាសវានំ តេត្តឹសវិធកុសលាកុសលស្ស, ហេដ្ឋិមផលត្តយស្ស, វីថិមុត្តានញ្ច នវមហគ្គតវិបាកានំ វសេន បញ្ចចត្តាលីសវជ្ជិតានិ សេសានិ តេវីសតិកអាមាវចរវិបាកវីសតិកិរិយអរហត្តផលវសេន **ចតុចត្តាលីស** វីថិចិត្តានិ **សម្ភវា** យថាលាភំ កាមភវេ បិតានំ វសេន ឧទ្ទិសេ។

សេក្ខានំ អដ្ឋារសកិរិយជវនទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាសហគតបញ្ចកអគ្គផលមហគ្គតវិបាកវសេន តេត្តឹស វជ្ជេត្វា តេវីសតិកាមាវចរវិបាកអាវជ្ជនទ្វយឯកវីសតិកុសលសត្តាកុសលហេដ្ឋិមផលត្តយវសេន **ឆប្បញ្ញាស** វីថិចិត្តានិ យថាសម្ភវំ ឧទ្ទិសេ អវិសេសតោ។ វិសេសតោ បន សោតាបន្នសកទាគាមីនំ ឯកបញ្ញាស, អនាគាមីនំ ឯកូនបញ្ញាស, អវសេសានំ ចតុន្នំ បុថុជ្ជនានំ អដ្ឋារសកិរិយជវនសព្ពលោកុត្តរមហគ្គតវិបាកវសេន បញ្ចតឹស វជ្ជេត្វា អវសេសានិ កាមាវចរវិបាកអាវជ្ជនទ្វយលោកិយកុសលាកុសលវសេន **ចតុបញ្ញាស** វីថិចិត្តានិ យថាសម្ភវតោ ឧទ្ទិសេ អវិសេសតោ។ វិសេសតោ បន តិហេតុកានំ ចតុបញ្ញាសេវ លព្ភន្តិ, ទ្វិហេតុកាហេតុកានំ ញាណសម្បយុត្តវិបាកអប្បនាជវនវជ្ជិតានិ ឯកចត្តាលីស, អាបាយិកានំ តានេវ ទ្វិហេតុកវិបាកវជ្ជិតានិ សត្តតឹស វីថិចិត្តានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

បុគ្គលានំ វសេន ចិត្តប្បវត្តិភេទោ **បុគ្គលភេទោ**។

បុគ្គលភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភូមិវិភាគវណ្ណនា

៤៩. សព្ពានិបិ វីថិចិត្តានិ ឧបលព្ភន្តិ ឆន្នំ ទ្វារានំ, សព្ពេសញ្ច បុគ្គលានំ តត្ថ សម្ភវតោ។ **យថារហ**ន្តិ តំតំភវានុរូបំ, តំតំបុគ្គលានុរូបញ្ច។

៥២. ត្យាទិនា ឃានវិញ្ញាណាទីនម្បិ បដិក្ខេបោ ហេស្សតីតិ រូបាវចរភូមិយំ បដិឃជវនតទារម្មណានេវ បដិក្ខិត្តានិ។ សព្ពត្ថាបីតិ កាមភវេ, រូបភវេ, អរូបភវេ ច។

៥៤. កាមភវេ យថារហំ វីថិមុត្តវជ្ជានិ **អសីតិ វីថិចិត្តានិ**, រូបភវេ បដិឃទ្វយអដ្ឋតទារម្មណឃានាទិវិញ្ញាណឆក្កវីថិមុត្តកវសេន បញ្ចវីសតិ វជ្ជេត្វា សេសានិ អាវជ្ជនទ្វយនវអហេតុកវិបាកតេបញ្ញាសជវនវសេន **ចតុសដ្ឋិ, អរូបេ** ភវេ តេវីសតិកាមាវចរវិបាកបឋមមគ្គបញ្ចទសរូបាវចរបដិឃទ្វយអារុប្បវិបាកកិរិយមនោធាតុហសនវសេន សត្តចត្តាលីស វជ្ជេត្វា សេសានិ ឆព្ពីសតិ បរិត្តជវនអដ្ឋអារុប្បជវនសត្តលោកុត្តរជវនមនោទ្វារាវជ្ជនវសេន **ទ្វេចត្តាលីស** ចិត្តានិ **លព្ភរេ** ឧបលព្ភន្តិ។

កេចិ បន "រូបភវេ អនិដ្ឋារម្មណាភាវតោ ឥជាគតានំយេវ ព្រហ្មានំ អកុសលវិបាកសម្ភវោតិ តានិ បរិហាបេត្វា បញ្ចបរិត្តវិបាកេហិ សទ្ធឹ រូបភវេ សដ្ឋិយេវ វីថិចិត្តានី"តិ វទន្តិ។ ឥធ បន តត្ថ ឋត្វាបិ ឥមំ លោកំ បស្សន្តានំ អនិដ្ឋារម្មណស្ស អសម្ភវោ ន សក្កា វត្តុន្តិ តេហិ សទ្ធឹយេវ តត្ថ ចតុសដ្ឋិ វុត្តានិ។ ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ

ធម្មានុសារណិយំ “យទា ព្រហ្មានោ កាមាវចរំ អនិដ្ឋារម្មណំ អាលម្ពន្តិ, តទា តំ សុគតិយម្បិ អកុសលវិបាក ចក្ខុសោតវិញ្ញាណមនោធាតុសន្តីរណានំ ឧប្បត្តិ សម្ភវតី”តិ។

ភូមិវសេន វិភាគោ **ភូមិវិភាគោ**។

ភូមិវិភាគវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥៥. **យថាសម្ភវ**ន្តិ តំតំទ្វារេសុ, តំតំភវេសុ វា សម្ភវានុរូបតោ។ **យាវតាយុក**ន្តិ បដិសន្ធិតោ បរំ ភវនិកន្តិវសេន បវត្តមនោទ្វារិកចិត្តវីថិតោ បដ្ឋាយ ចុតិចិត្តាវសានំ , តតោ បុព្ពេ បវត្តភវង្គាវសានំ វា អព្ពោច្ឆិន្នា អសតិ និរោធសមាបត្តិយន្តិ អធិប្បាយោ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

វីថិបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. វីថិមុត្តបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឯត្តាវតា វីថិសង្គហំ ទស្សេត្វា ឥទានិ វីថិមុត្តសង្គហំ ទស្សេតុមារភន្តោ អាហ “**វីថិចិត្តវសេនេវ**”ន្ត្យាទិ។ **ឯវំ** យថាវុត្តនយេន វីថិចិត្តវសេន បវត្តិយំ បដិសន្ធិតោ អបរភាគេ ចុតិបរិយោសានំ បវត្តិសង្គហោ នាម សង្គហោ ឧទីរិតោ, ឥទានិ តទនន្តរំ **សន្ធិយំ** បដិសន្ធិកាលេ, តទាសន្នតាយ តំគហណេនេវ គហិតចុតិកាលេ ច បវត្តិសង្គហោ វុច្ចតីតិ យោជនា។

ភូមិចតុក្កវណ្ណនា

៣. បុញ្ញសម្មតា អយា យេភុយ្យេន អបគតោតិ អបាយោ, សោយេវ ភូមិ ភវន្តិ ឯត្ថ សត្តាតិ **អបាយភូមិ**។ អនេកវិធសម្បត្តិអធិដ្ឋានតាយ សោភនា គន្តព្ពតោ ឧបបជ្ជិតព្ពតោ គតីតិ សុគតិ, កាមតណ្ហាសហចរិតា សុគតិ កាមសុគតិ, សាយេវ ភូមីតិ **កាមសុគតិភូមិ**។ ឯវំ សេសេសុបិ។

៤. អយតោ សុខតោ និគ្គតោតិ **និរយោ**។ តិរោ អញ្ចិតាតិ តិរច្ឆានា, តេសំ យោនិ **តិរច្ឆានយោនិ**។ យវន្តិ តាយ សត្តា អមិស្សិតាបិ សមានជាតិតាយ មិស្សិតា វិយ ហោន្តីតិ **យោនិ**។ សា បន អត្ថតោ ខន្ធានំ បវត្តិវិសេសោ។ បកដ្ឋេន សុខតោ ឥតា គតាតិ បេតា, និជ្ឈាមតណ្ហិកាទិភេទានំ បេតានំ វិសយោ **បេត្តិវិសយោ** ។ ឯត្ថ បន តិរច្ឆានយោនិបេត្តិវិសយគ្គហណេន ខន្ធានំយេវ គហណំ តេសំ តាទិសស្ស បរិច្ឆិន្នោកាសស្ស អភាវតោ។ យត្ថ វា តេ អរញ្ញបព្ពតបាទាទិកេ និពទ្ធវាសំ វសន្តិ, តាទិសស្ស ឋានស្ស វសេន ឱកាសោបិ គហេតព្ពោ។ ន សុរន្តិ ឥស្សរិយកីឡាទីហិ ន ទិព្ពន្តីតិ **អសុរា,** បេតាសុរា។ ឥតរេ បន ន សុរា សុរប្បដិបក្ខាតិ អសុរា, ឥធ ច បេតាសុរានមេវ គហណំ ឥតរេសំ តាវតឹសេសុ គហណស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ អាចរិយេន –

“តាវតឹសេសុ ទេវេសុ, វេបចិត្តាសុរា គតា”តិ; (នាម. បរិ. ៤៣៨);

៥. សតិសូរភាវព្រហ្មចរិយយោគ្យតាទិគុណេហិ ឧក្កដ្ឋមនតាយ មនោ ឧស្សន្នំ ឯតេសន្តិ **មនុស្សា**។ តថា ហិ បរមសតិនេបក្កាទិប្បត្តា ពុទ្ធាទយោបិ មនុស្សភូតាយេវ។ ជម្ពុទីបវាសិនោ ចេត្ថ និប្បរិយាយតោ មនុស្សា។ តេហិ បន សមានរូបាទិតាយ សទ្ធឹ បរិត្តទីបវាសីហិ ឥតរមហាទីបវាសិនោបិ “មនុស្សា”តិ វុច្ចន្តិ។ លោកិយា បន “មនុនោ អាទិខត្តិយស្ស អបច្ចំ បុត្តាតិ មនុស្សា”តិ វទន្តិ។ មនុស្សានំ និវាសភូតា ភូមិ ឥធ **មនុស្សា**។ ឯវំ សេសេសុបិ។

ចតូសុ មហារាជេសុ ភត្តិ ឯតេសំ, ចតុន្នំ វា មហារាជានំ និវាសដ្ឋានភូតេ ចាតុមហារាជេ ភវាតិ **ចាតុមហារាជិកា**។ មាឃេន មាណវេន សទ្ធឹ តេត្តឹស សហបុញ្ញការិនោ ឯត្ថ និព្ពត្តាតិ តំសហចរិតដ្ឋានំ តេត្តឹសំ, តទេវ តាវតឹសំ, តំនិវាសោ ឯតេសន្តិ **តាវតឹសា**តិ វទន្តិ។ យស្មា បន “សហស្សំ ចាតុមហារាជិកានំ សហស្សំ តាវតឹសាន”ន្តិ (អ. និ. ៣.៨១) វចនតោ សេសចក្កវាឡេសុបិ ឆកាមាវចរទេវលោកា អត្ថិ, តស្មា នាមមត្តមេវ ឯតំ តស្ស ទេវលោកស្សាតិ គហេតព្ពំ។ ទុក្ខតោ យាតា អបយាតាតិ **យាមា**។ អត្តនោ សិរិសម្បត្តិយា តុសំ បីតឹ ឥតា គតាតិ **តុសិតា**។ និម្មានេ រតិ ឯតេសន្តិ **និម្មានរតិនោ**។ បរនិម្មិតេសុ ភោគេសុ អត្តនោ វសំ វត្តេន្តីតិ **បរនិម្មិតវសវត្តិនោ**។

៧. មហាព្រហ្មានំ បរិចារិកត្តា តេសំ បរិសតិ ភវាតិ **ព្រហ្មបារិសជ្ជា**។ តេសំ បុរោហិតដ្ឋានេ ឋិតត្តា **ព្រហ្មបុរោហិតា**។ តេហិ តេហិ ឈានាទីហិ គុណវិសេសេហិ ព្រូហិតា បរិវុទ្ធាតិ ព្រហ្មានោ, វណ្ណវន្តតាយ ចេវ ទីឃាយុកតាទីហិ ច ព្រហ្មបារិសជ្ជាទីហិ មហន្តា ព្រហ្មានោតិ **មហាព្រហ្មានោ**។ តយោបេតេ បឋមជ្ឈានភូមិភាវភាសិតសមានតលវាសិនោ។

៨. ឧបរិមេហិ បរិត្តា អាភា ឯតេសន្តិ **បរិត្តាភា**។ អប្បមាណា អាភា ឯតេសន្តិ **អប្បមាណាភា**។ វលាហកតោ វិជ្ជុ វិយ ឥតោ ចិតោ ច អាភា សរតិ និស្សរតិ ឯតេសំ សប្បីតិកជ្ឈាននិព្ពត្តក្ខន្ធសន្តានត្តាតិ **អាភស្សរា**។ ទណ្ឌទីបិកាយ វា អច្ចិ វិយ ឯតេសំ សរីរតោ អាភា ឆិជ្ជិត្វា ឆិជ្ជិត្វា បតន្តី វិយ សរតិ និស្សរតីតិ **អាភស្សរា**។ យថាវុត្តាយ វា បភាយ អាភាសនសីលាតិ **អាភស្សរា**។ ឯតេបិ តយោ បណីតរតនបភាវភាសិតេកតលវាសិនោ។

៩. សុភាតិ ឯកគ្ឃនា អចលា សរិរភា វុច្ចតិ, សា ឧបរិព្រហ្មេហិ បរិត្តា ឯតេសន្តិ **បរិត្តសុភា**។ អប្បមាណា សុភា ឯតេសន្តិ **អប្បមាណសុភា**។ បភាសមុទយសង្ខាតេហិ សុភេហិ កិណ្ណា អាកិណ្ណាតិ **សុភកិណ្ណា**។ "សុភាកិណ្ណា"តិ ច វត្តព្ពេ អា-សទ្ទស្ស រស្សត្តំ, អន្តិមណ-ការស្ស ច ហ-ការំ កត្វា "សុភកិណ្ហា"តិ វុត្តំ។ ឯតេបិ បណីតរតនបភាវភាសិតេកតលវាសិនោ។

១០. ឈានប្បភាវនិព្ពត្តំ វិបុលំ ផលមេតេសន្តិ **វេហប្ផលា**។ សញ្ញាវិរាគភាវនានិព្ពត្តរូបសន្តតិមត្តត្តា នត្ថិ សញ្ញា, តំមុខេន វុត្តាវសេសា អរូបក្ខន្ធា ច ឯតេសន្តិ អសញ្ញា។ តេយេវ សត្តាតិ **អសញ្ញសត្តា**។ ឯតេបិ បណីតរតនបភាវភាសិតេកតលវាសិនោ។ សុទ្ធានំ អនាគាមិអរហន្តានមេវ អាវាសាតិ សុទ្ធាវាសា។ អនុនយបដិឃាភាវតោ វា សុទ្ធោ អាវាសោ ឯតេសន្តិ សុទ្ធាវាសា, តេសំ និវាសភូមិបិ **សុទ្ធាវាសា**។

១១. ឥមេសុ បន បឋមតលវាសិនោ អប្បកេន កាលេន អត្តនោ ឋានំ ន វិជហន្តីតិ **អវិហា**។ ទុតិយតលវាសិនោ ន កេនចិ តប្បន្តីតិ **អតប្បា**។ តតិយតលវាសិនោ បរមសុន្ទររូបត្តា សុខេន ទិស្សន្តីតិ **សុទស្សា**។ ចតុត្ថតលវាសិនោ សុបរិសុទ្ធទស្សនត្តា សុខេន បស្សន្តីតិ **សុទស្សិនោ**។ បញ្ចមតលវាសិនោ បន ឧក្កដ្ឋសម្បត្តិកត្តា នត្ថិ ឯតេសំ កនិដ្ឋភាវោតិ **អកនិដ្ឋា**។

១២. អាកាសានញ្ចាយតនេ បវត្តា បឋមារុប្បវិបាកភូតចតុក្ខន្ធា ឯវ, តេហិ បរិច្ឆិន្នឱកាសោ វា **អាកាសានញ្ចាយតនភូមិ**។ ឯវំ សេសេសុបិ។

១៣. បុថុជ្ជនា, សោតាបន្នា ច សកទាគាមិនោ ចាបិ បុគ្គលា សុទ្ធាវាសេសុ សព្ពថា ន លព្ភន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ បុថុជ្ជនាទីនញ្ច បដិក្ខេបេន អនាគាមិអរហន្តានមេវ តត្ថ លាភោ វុត្តោ ហោតិ។

១៤. **សេសដ្ឋានេសូ**តិ សុទ្ធាវាសអបាយអសញ្ញិវជ្ជិតេសុ សេសដ្ឋានេសុ អរិយា, អនរិយាបិ ច លព្ភន្តិ។

ភូមិចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដិសន្ធិចតុក្កវណ្ណនា

១៦. **ឱក្កន្តិក្ខណេ**តិ បដិសន្ធិក្ខណេ។

១៧. ជាតិយា អន្ធោ **ជច្ចន្ធោ**។ កិញ្ចាបិ ជាតិក្ខណេ អណ្ឌជជលាពុជា សព្ពេបិ អចក្ខុកាវ ។ តថាបិ ចក្ខាទិឧប្បជ្ជនារហកាលេបិ ចក្ខុប្បត្តិវិពន្ធកកម្មប្បដិពាហិតសាមត្ថិយេន ទិន្នបដិសន្ធិនា, ឥតរេនបិ វា កម្មេន អនុប្បាទេតព្ពចក្ខុកោ សត្តោ **ជច្ចន្ធោ** នាម។ អបរេ បន "ជច្ចន្ធោតិ បសូតិយំយេវ អន្ធោ, មាតុកុច្ឆិយំ អន្ធោ ហុត្វា និក្ខន្តោតិ អត្ថោ, តេន ទុហេតុកតិហេតុកានំ មាតុកុច្ឆិយំ ចក្ខុស្ស អវិបជ្ជនំ សិទ្ធ"ន្តិ វទន្តិ។ **ជច្ចន្ធាទីន**ន្តិ ឯត្ថ **អាទិ**គ្គហណេន ជច្ចពធិរជច្ចមូគជច្ចជឡជច្ចុម្មត្តកបណ្ឌកឧភតោព្យញ្ជនកនបុំសកមម្មាទីនំ សង្គហោ។ អបរេ បន "ឯកច្ចេ អហេតុកបដិសន្ធិកា អវិកលិន្ទ្រិយា ហុត្វា ថោកំ វិចារណបកតិកា ហោន្តិ, តាទិសានម្បិ អាទិសទ្ទេន សង្គហោ"តិ វទន្តិ។ ភុម្មទេវេ សិតា និស្សិតា តគ្គតិកត្តាតិ **ភុម្មស្សិតា**។ សុខសមុស្សយតោ វិនិបាតាតិ **វិនិបាតិកា**។

១៨. **សព្ពត្ថាបិ កាមសុគតិយ**ន្តិ ទេវមនុស្សវសេន សត្តវិធាយបិ កាមសុគតិយំ។

២១. **តេសូ**តិ យថាវុត្តបដិសន្ធិយុត្តេសុ បុគ្គលេសុ, អបាយាទីសុ វា។ **អាយុប្បមាណគណនាយ និយមោ នត្ថិ** កេសញ្ចិ ចិរាយុកត្តា, កេសញ្ចិ ចិរតរាយុកត្តា ច។ តថាចាហុ –

"អាបាយិកមនុស្សាយុ-
បរិច្ឆេទោ ន វិជ្ជតិ;
តថា ហិ កាលោ មន្ធាតា,
យក្ខា កេចិ ចិរាយុនោ"តិ។ –

អបាយេសុ ហិ កម្មមេវ បមាណំ, តត្ថ និព្ពត្តានំ យាវ កម្មំ នខីយតិ។ តាវ ចវនាភាវតោ, តថា ភុម្មទេវានំ។ តេសុបិ ហិ និព្ពត្តា កេចិ សត្តាហាទិកាលំ តិដ្ឋន្តិ, កេចិ កប្បមត្តម្បិ, តថា មនុស្សានម្បិ កទាចិ តេសម្បិ អសង្ខេយ្យាយុកត្តា កទាចិ ទសវស្សាយុកត្តា។ "យោ ចិរំ ជីវតិ, សោ វស្សសតំ ជីវតិ, អប្បំ វា ភិយ្យោ (ទី. និ.

២.៧; សំ. និ. ១.១៤៥; អ. និ. ៧.៧៤), ទុតិយំ វស្សសតំ ន បាបុណាតី”តិ ឥទំ បន អជ្ជតនកាលិកេ សន្ធាយ វុត្តំ។

២២. **ទិព្ពានិ បញ្ចវស្សសតានី**តិ មនុស្សានំ បញ្ញាស វស្សានិ ឯកទិនំ, តទនុរូបតោ មាសសំវច្ឆរេ បរិច្ឆិន្ទិត្វា ទិព្ពប្បមាណានិ បញ្ចវស្សសតានិ អាយុប្បមាណំ ហោតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

“យានិ បញ្ញាស វស្សានិ, មនុស្សានំ ទិនោ តហិំ;
តីសរត្តិទិវោ មាសោ, មាសា ទ្វាទស សំវច្ឆរំ;
តេន សំវច្ឆរេនាយុ, ទិព្ពំ បញ្ចសតំ មត”ន្តិ។

មនុស្សគណនាយាតិ មនុស្សានំ សំវច្ឆរគណនាយ។ **តតោ ចតុគ្គុណ**ន្តិ ចាតុមហារាជិកានំ បញ្ញាសមានុស្សកវស្សបរិមិតំ ទិវសំ, ទិព្ពានិ ច បញ្ចវស្សសតានិ ទិគុណំ កត្វា ទិព្ពវស្សសហស្សានិ តាវតឹសានំ សម្ភវតីតិ ឯវំ ទិវសសំវច្ឆរទិគុណវសេន ចតុគ្គុណំ, តំ បន ទិព្ពគណនាយ វស្សសហស្សំ, មនុស្សគណនាយ សដ្ឋិវស្សសតសហស្សាធិកតិកោដិប្បមាណំ ហោតិ។ **តតោ ចតុគ្គុណំ យាមាន**ន្តិ តាវតឹសានមាយុប្បមាណតោ វុត្តនយេន ចតុគ្គុណំ, ទិព្ពគណនាយ ទ្វិសហស្សំ, មនុស្សគណនាយ ចត្តាលីសវស្សសតសហស្សាធិកា ចុទ្ទស វស្សកោដិយោ ហោន្តិ។ **តតោ ចតុគ្គុណំ តុសិតាន**ន្តិ ទិព្ពានិ ចត្តារិ វស្សសហស្សានិ, មនុស្សគណនាយ សដ្ឋិវស្សសតសហស្សាធិកា សត្តបញ្ញាស វស្សកោដិយោ។ **តតោ ចតុគ្គុណំ និម្មានរតីន**ន្តិ ទិព្ពានិ អដ្ឋវស្សសហស្សានិ, មនុស្សគណនាយ ទ្វេ វស្សកោដិសតានិ ចត្តាលីសវស្សសតសហស្សាធិកា តឹស វស្សកោដិយោ ច។ **តតោ ចតុគ្គុណំ បរនិម្មិតវសវត្តីន**ន្តិ ទិព្ពានិ សោឡស វស្សសហស្សានិ។

២៣. មនុស្សគណនំ បន សយមេវ ទស្សេន្តោ អាហ “**នវសតញ្ចា**”ត្យាទិ។ វស្សានំ សម្ពន្ធិ នវសតំ ឯកវីសកោដិយោ, តថា សដ្ឋិ ច វស្សសតសហស្សានិ វសវត្តីសុ អាយុប្បមាណន្តិ សម្ពន្ធោ។

២៥. **ទុតិយជ្ឈានភូមិយ**ន្តិ ចតុក្កនយវសេន វុត្តំ។ តតោ បរំ បវត្តិយំ, ចវនកាលេ ច តថារូបមេវ ភវង្គចុតិវសេន បវត្តិត្វា និរុជ្ឈតីតិ យោជនា។

២៨. **តេសូ**តិ តាហិ គហិតបដិសន្ធិកេសុ ព្រហ្មេសុ។ **កប្បស្សា**តិ អសង្ខ្យេយ្យកប្បស្ស។ ន ហិ ព្រហ្មបារិសជ្ជាទីនំ តិណ្ណំ មហាកប្បវសេន អាយុបរិច្ឆេទោ សម្ភវតិ ឯកកប្បេបិ តេសំ អវិនាសាភាវេន បរិបុណ្ណកប្បេ អសម្ភវតោ។ តថា ហេស (វិសុទ្ធិ. ២.៤០៩) លោកោ សត្តវារេសុ អគ្គិនា វិនស្សតិ, អដ្ឋមេ វារេ ឧទកេន, បុន សត្តវារេសុ អគ្គិនា, អដ្ឋមេ វារេ ឧទកេនាតិ ឯវំ អដ្ឋសុ អដ្ឋកេសុ បរិបុណ្ណេសុ បច្ឆិមេ វារេ វាតេន វិនស្សតិ។ តត្ថ បឋមជ្ឈានតលំ ឧបាទាយ អគ្គិនា, ទុតិយតតិយជ្ឈានតលំ ឧបាទាយ ឧទកេន, ចតុត្ថជ្ឈានតលំ ឧបាទាយ វាតេន វិនស្សតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

“សត្ត សត្តគ្គិនា វារា, អដ្ឋមេ អដ្ឋមេ ទកា;
ចតុសដ្ឋិ យទា បុណ្ណា, ឯកោ វាយុវរោ សិយា។

“អគ្គិនាភស្សរា ហេដ្ឋា, អាបេន សុភកិណ្ហតោ;
វេហប្ផលតោ វាតេន, ឯវំ លោកោ វិនស្សតី”តិ។ –

តស្មា តិណ្ណម្បិ បឋមជ្ឈានតលានំ ឯកកប្បេបិ អវិនាសាភាវតោ សកលកប្បេ តេសំ សម្ភវោ នត្ថីតិ អសង្ខ្យេយ្យកប្បវសេន តេសំ អាយុបរិច្ឆេទោ ទដ្ឋព្ពោ។ ទុតិយជ្ឈានាទិតលតោ បដ្ឋាយ បន បរិបុណ្ណស្ស មហាកប្បស្សវសេន, ន អសង្ខ្យេយ្យកប្បវសេន។ **អសង្ខ្យេយ្យកប្បោ**តិ ច យោជនាយាមវិត្ថារតោ សេតសាសបរាសិតោ វស្សសតវស្សសតច្ចយេន ឯកេកពីជស្ស ហរណេន សាសបរាសិនោ បរិក្ខយេបិ អក្ខយសភាវស្ស មហាកប្បស្ស ចតុត្ថភាគោ។ សោ បន សត្ថរោគទុព្ភិក្ខានំ អញ្ញតរសំវដ្ដេន ពហូសុ វិនាសមុបគតេសុ អវសិដ្ឋសត្តសន្តានប្បវត្តកុសលកម្មានុភាវេន ទសវស្សតោ បដ្ឋាយ អនុក្កមេន អសង្ខ្យេយ្យាយុកប្បមាណេសុ សត្តេសុ បុន អសទ្ធម្មសមាទានវសេន កមេន បរិហាយិត្វា ទសវស្សាយុកេសុ ជាតេសុ រោគាទីនំ អញ្ញតរសំវដ្ដេន សត្តានំ វិនាសប្បត្តិយាវ “អយមេកោ អន្តរកប្បោ”តិ ឯវំ បរិច្ឆិន្នស្ស អន្តរកប្បស្ស វសេន ចតុសដ្ឋិអន្តរកប្បប្បមាណោ ហោតិ, “វីសតិអន្តរកប្បប្បមាណោ”តិ ច វទន្តិ។

៤៥. អាកាសានញ្ចាយតនំ ឧបគច្ឆន្តីតិ **អាកាសានញ្ចាយតនូបគា**។

៤៩. **ឯកមេវា**តិ ភូមិតោ, ជាតិតោ, សម្បយុត្តធម្មតោ, សង្ខារតោ ច សមានមេវ។ **ឯកជាតិយ**ន្តិ ឯកស្មិំ ភវេ។

បដិសន្ធិចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កម្មចតុក្កវណ្ណនា

៥០. ឥទានិ កម្មចតុក្កំ ចតូហាការេហិ ទស្សេតុំ “**ជនក**”ន្ត្យាទិ អារទ្ធំ, ជនយតីតិ **ជនកំ**។ ឧបត្ថម្ភេតីតិ **ឧបត្ថម្ភកំ**។ ឧបគន្ត្វា បីឡេតីតិ **ឧបបីឡកំ**។ ឧបគន្ត្វា ឃាតេតីតិ **ឧបឃាតកំ**។

តត្ថ បដិសន្ធិបវត្តីសុ វិបាកកដត្តារូបានំ និព្ពត្តិកា កុសលាកុសលចេតនា **ជនកំ** នាម។ សយំ វិបាកំ និព្ពត្តេតុំ អសក្កោន្តម្បិ កម្មន្តរស្ស ចិរតរវិបាកនិព្ពត្តនេ បច្ចយភូតំ, វិបាកស្សេវ វា សុខទុក្ខភូតស្ស វិច្ឆេទបច្ចយានុប្បត្តិយា, ឧបព្រូហនបច្ចយុប្បត្តិយា ច ជនកសាមត្ថិយានុរូបំ ចិរតរប្បវត្តិបច្ចយភូតំ កុសលាកុសលកម្មំ **ឧបត្ថម្ភកំ** នាម។ កម្មន្តរជនិតវិបាកស្ស ព្យាធិធាតុសមតាទិនិមិត្តវិពាធនេន ចិរតរប្បវត្តិវិនិពន្ធកំ យំ កិញ្ចិ កម្មំ **ឧបបីឡកំ** នាម។ ទុព្ពលស្ស បន កម្មស្ស ជនកសាមត្ថិយំ ឧបហច្ច វិច្ឆេទកបច្ចយុប្បាទនេន តស្ស វិបាកំ បដិពាហិត្វា សយំ វិបាកនិព្ពត្តកកម្មំ **ឧបឃាតកំ** នាម។

ជនកោបឃាតកានញ្ចិ អយំ វិសេសោ – ជនកំ កម្មន្តរស្ស វិបាកំ អនុបច្ឆិន្ទិត្វាវ វិបាកំ ជនេតិ, ឧបឃាតកំ ឧបច្ឆេទនបុព្ពកន្តិ ឥទំ តាវ អដ្ឋកថាសុ (វិសុទ្ធិ. ២.៦៨៧; អ. និ. អដ្ឋ. ២.៣.៣៤) សន្និដ្ឋានំ។ អបរេ បន អាចរិយា “ឧបបីឡកកម្មំ ពហ្វាពាធតាទិបច្ចយោបសំហារេន កម្មន្តរស្ស វិបាកំ អន្តរន្តរា វិពាធតិ។ ឧបឃាតកំ បន តំ សព្ពសោ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា អញ្ញស្ស ឱកាសំ ទេតិ, ន បន សយំ វិបាកនិព្ពត្តកំ។ ឯវញ្ហិ ជនកតោ ឥមស្ស វិសេសោ សុបាកដោ”តិ វទន្តិ។ **កិច្ចវសេនា**តិ ជននឧបត្ថម្ភនឧបបីឡនឧបច្ឆេទនកិច្ចវសេន។

៥១. **គរុក**ន្តិ មហាសាវជ្ជំ, មហានុភាវញ្ច អញ្ញេន កម្មេន បដិពាហិតុំ អសក្កុណេយ្យកម្មំ។ **អាសន្ន**ន្តិ មរណកាលេ អនុស្សរិតំ, តទា កតញ្ច។ **អាចិណ្ណ**ន្តិ អភិណ្ហសោ កតំ , ឯកវារំ កត្វាបិ វា អភិណ្ហសោ សមាសេវិតំ។ **កដត្តាកម្ម**ន្តិ គរុកាទិភាវំ អសម្បត្តំ កតមត្តតោយេវ កម្មន្តិ វត្តព្ពកម្មំ។

តត្ថ កុសលំ វា ហោតុ អកុសលំ វា, គរុកាគរុកេសុ យំ គរុកំ អកុសលបក្ខេ មាតុឃាតកាទិកម្មំ , កុសលបក្ខេ មហគ្គតកម្មំ វា, តទេវ បឋមំ វិបច្ចតិ សតិបិ អាសន្នាទិកម្មេ បរិត្តំ ឧទកំ ឱត្ថរិត្វា គច្ឆន្តោ មហោឃោ វិយ។ តថា ហិ តំ “គរុក”ន្តិ វុច្ចតិ។ តស្មិំ អសតិ ទូរាសន្នេសុ យំ អាសន្នំ មរណកាលេ អនុស្សរិតំ, តទេវ បឋមំ វិបច្ចតិ, អាសន្នកាលេ កតេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ តស្មិម្បិ អសតិ អាចិណ្ណានាចិណ្ណេសុ ច យំ អាចិណ្ណំ សុសីល្យំ វា, ទុស្សីល្យំ វា, តទេវ បឋមំ វិបច្ចតិ។ កដត្តាកម្មំ បន លទ្ធាសេវនំ បុរិមានំ អភាវេន បដិសន្ធិំ អាកឌ្ឍតីតិ គរុកំ សព្ពបឋមំ វិបច្ចតិ។ គរុកេ អសតិ អាសន្នំ, តស្មិម្បិ អសតិ អាចិណ្ណំ, តស្មិម្បិ អសតិ កដត្តាកម្មំ។ តេនាហ “**បាកទានបរិយាយេនា**”តិ, វិបាកទានានុក្កមេនាត្យត្ថោ។ **អភិធម្មាវតារា**ទីសុ បន អាសន្នតោ អាចិណ្ណំ បឋមំ វិបច្ចន្តំ កត្វា វុត្តំ។ យថា បន គោគណបរិបុណ្ណស្ស វជស្ស ទ្វារេ វិវដេ អបរភាគេ ទម្មគវពលវគវេសុ សន្តេសុបិ យោ វជទ្វារស្ស អាសន្នោ ហោតិ, អន្តមសោ ទុព្ពលជរគ្គវោបិ, សោយេវ បឋមតរំ និក្ខមតិ, ឯវំ គរុកតោ អញ្ញេសុ កុសលាកុសលេសុ សន្តេសុបិ មរណកាលស្ស អាសន្នត្តា អាសន្នមេវ បឋមំ វិបាកំ ទេតីតិ ឥធ តំ បឋមំ វុត្តំ។

៥២. ទិដ្ឋធម្មោ បច្ចក្ខភូតោ បច្ចុប្បន្នោ អត្តភាវោ, តត្ថ វេទិតព្ពំ វិបាកានុភវនវសេនាតិ **ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ**។ ទិដ្ឋធម្មតោ អនន្តរំ ឧបបជ្ជិត្វា វេទិតព្ពំ **ឧបបជ្ជវេទនីយំ**។ អបរេ អបរេ ទិដ្ឋធម្មតោ អញ្ញស្មិំ យត្ថ កត្ថចិ អត្តភាវេ វេទិតព្ពំ កម្មំ **អបរាបរិយវេទនីយំ**។ អហោសិ ឯវ កម្មំ , ន តស្ស វិបាកោ អហោសិ, អត្ថិ, ភវិស្សតិ ចាតិ ឯវំ វត្តព្ពកម្មំ **អហោសិកម្មំ**។

តត្ថ បដិបក្ខេហិ អនភិភូតតាយ, បច្ចយវិសេសេន បដិលទ្ធវិសេសតាយ ច ពលវភាវប្បត្តា តាទិសស្ស បុព្ពាភិសង្ខារស្ស វសេន សាតិសយា ហុត្វា តស្មិំយេវ អត្តភាវេ ផលទាយិនី បឋមជវនចេតនា **ទិដ្ឋធម្មវេទនីយំ** នាម។ សា ហិ វុត្តប្បការេន ពលវជវនសន្តានេ គុណវិសេសយុត្តេសុ ឧបការានុបការវសប្បវត្តិយា, អាសេវនាលាភេន អប្បវិបាកតាយ ច ឥតរទ្វយំ វិយ បវត្តសន្តានុបរមាបេក្ខំ, ឱកាសលាភាបេក្ខញ្ច កម្មំ ន ហោតីតិ ឥធេវ បុប្ផមត្តំ វិយ បវត្តិវិបាកមត្តំ អហេតុកផលំ ទេតិ។ អត្ថសាធិកា បន សត្តមជវនចេតនា សន្និដ្ឋាបកចេតនាភូតា វុត្តនយេន បដិលទ្ធវិសេសា អនន្តរត្តភាវេ វិបាកទាយិនី **ឧបបជ្ជវេទនីយំ** នាម។ សា

ច បដិសន្ធី ទត្វារ បវត្តិវិបាកំ ទេតិ។ បដិសន្ធិយា បន អទិន្នាយ បវត្តិវិបាកំ ទេតីតិ នត្ថិ។ ចុតិ អនន្តរញ្ហិ ឧបបជ្ជវេទនីយស្ស ឱកាសោ។ បដិសន្ធិយា បន ទិន្នាយ ជាតិសតេបិ បវត្តិវិបាកំ ទេតីតិ អាចរិយា។ យថា វុត្តកអារណវិរហតោ ទិដ្ឋធម្មវេទនីយាទិភាវំ អសម្បត្តា អាទិបរិយោសានចេតនានំ មជ្ឈេ បវត្តា បញ្ច ចេតនា វិបាកទានសភាវស្ស អនុបច្ឆិន្នត្តា យទា កទាចិ ឱកាសលាភេ សតិ បដិសន្ធិបវត្តីសុ វិបាកំ អភិនិប្ផាទេន្តី **អបរាបរិយវេទនិយំ** នាម។ សកសកកាលាតីតំ បន បុរិមកម្មទ្វយំ, តតិយម្បិ ច សំសារប្បវត្តិយា វោច្ឆិន្នាយ **អហោសិកម្មំ** នាម។

បាកកាលវសេនាតិ បច្ចុប្បន្នេ, តទនន្តរេ, យទា កទាចីតិ ឯវំ បុរិមានំ តិណ្ណំ យថាបរិច្ឆិន្នកាលវសេន, ឥតរស្ស តំកាលាភាវវសេន ច។ អហោសិកម្មស្ស ហិ កាលាតិក្កមតោវ តំ វោហារោ។

៥៣. **បាកឋានវសេនា**តិ បដិសន្ធិយា វិបច្ចនភូមិវសេន។

៥៤. ឥទានិ អកុសលាទិកម្មានំ កាយកម្មទ្វារាទិវសេន បវត្តិំ, តំនិទ្ទេសមុខេន ច តេសំ បាណាតិបាតាទិវសេន ទសវិធាទិភេទញ្ច ទស្សេតុំ **"តត្ថ អកុសល"**ន្ត្យាទិ អារទ្ធំ។ កាយទ្វារេ បវត្តំ កម្មំ **កាយកម្មំ**។ ឯវំ **វចីកម្មា**ទីនិ។

៥៥. បាណស្ស សណិកំ បតិតុំ អទត្វា អតីវ បាតនំ **បាណាតិបាតោ**។ កាយវាចាហិ អទិន្នស្ស អាទានំ **អទិន្នាទានំ**។ មេថុនវីតិក្កមសង្ខាតេសុ កាមេសុ មិច្ឆា ចរណំ **កាមេសុ មិច្ឆាចារោ**។

តត្ថ បាណោតិ វោហារតោ សត្តោ, បរមត្ថតោ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ តស្មិំ បាណេ បាណសញ្ញិនោ ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកប្បយោគសមុដ្ឋាបិកា វធកចេតនា **បាណាតិបាតោ**។ បរភណ្ឌេ តថាសញ្ញិនោ តទាទាយកប្បយោគសមុដ្ឋាបិកា ថេយ្យចេតនា **អទិន្នាទានំ**។ អសទ្ធម្មសេវនវសេន កាយទ្វារប្បវត្តា អគន្តព្ពដ្ឋានវីតិក្កមចេតនា **កាមេសុមិច្ឆាចារោ** នាម។ សុរាបានម្បិ ឯត្ថេវ សង្គយ្ហតីតិ វទន្តិ រសសង្ខាតេសុ កាមេសុ មិច្ឆាចារភាវតោ។ **កាយវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ កាយទ្វារេ**តិ កាយេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនតោ, សយញ្ច កាយេន វិញ្ញេយ្យត្តា កាយវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ អភិក្កមាទិជនកចិត្តជវាយោធាត្វាធិកកលាបស្ស វិការភូតេ សន្ថម្ភនាទីនំ សហការីការណភូតេ ចោបនកាយភាវតោ, កម្មានំ បវត្តិមុខភាវតោ ច កាយទ្វារសង្ខាតេ កម្មទ្វារេ។

កិញ្ចាបិ ហិ តំតំកម្មសហគតចិត្តប្បាទេនេវ សា វិញ្ញត្តិ ជនីយតិ។ តថាបិ តស្សា តថា បវត្តមានាយ តំសមុដ្ឋាបកកម្មស្ស កាយកម្មាទិវោហារោ ហោតីតិ សា តស្សេវ បវត្តិមុខភាវេន វត្តុំ លព្ភតិ។ "កាយទ្វារេ វុត្តិតោ"តិ ឯត្ថកេយេវ វុត្តេ "យទិ ឯវំ កម្មទ្វារវវត្ថានំ ន សិយា។ កាយទ្វារេ ហិ បវត្តំ 'កាយកម្ម'ន្តិ វុច្ចតិ, កាយកម្មស្ស ច បវត្តិមុខភូតំ 'កាយទ្វារ'ន្តិ។ បាណាតិបាតាទិកំ បន វាចាយ អាណាបេន្តស្ស កាយកម្មំ វចីទ្វារេបិ បវត្តតីតិ ទ្វារេន កម្មវវត្ថានំ ន សិយា, តថា មុសាវាទាទី កាយវិការេន ករោន្តស្ស វចីកម្មំ កាយទ្វារេបិ បវត្តតីតិ កម្មេន ទ្វារវវត្ថានម្បិ ន សិយា"តិ អយំ ចោទនា បច្ចុបដ្ឋេយ្យាតិ ពាហុល្លវុត្តិយា វវត្ថានំ ទស្សេតុំ **"ពាហុល្លវុត្តិតោ"**តិ វុត្តំ។ កាយកម្មញ្ហិ កាយទ្វារេយេវ ពហុលំ បវត្តតិ, អប្បំ វចីទ្វារេ, តស្មា កាយទ្វារេយេវ ពហុលំ បវត្តនតោ កាយកម្មភាវោ សិទ្ធោ វនចរកាទីនំ វនចរកាទិភាវោ វិយ។ តថា កាយកម្មមេវ យេភុយ្យេន កាយទ្វារេ បវត្តតិ, ន ឥតរានិ, តស្មា កាយកម្មស្ស យេភុយ្យេន ឯត្ថេវ បវត្តនតោ កាយកម្មទ្វារភាវោ សិទ្ធោ ព្រាហ្មណគាមាទីនំ ព្រាហ្មណគាមាទិភាវោ វិយាតិ នត្ថិ កម្មទ្វារវវត្ថានេ កោចិ វិពន្ធោតិ អយមេត្ថាធិប្បាយោ។

៥៦. មុសាតិ អភូតំ វត្ថុ, តំ តច្ឆតោ វទន្តិ ឯតេនាតិ **មុសាវាទោ**។ បិសតិ សាមគ្គី សញ្ចុណ្ណេតិ វិក្ខិបតិ, បិយភាវំ សុញ្ញំ ករោតីតិ វា **បិសុណា**។ អត្តានម្បិ បរម្បិ ផរុសំ ករោតិ, កកចោ វិយ ខរសម្ផស្សាតិ វា **ផរុសា**។ សំ សុខំ, ហិតញ្ច ផលតិ វិសរតិ វិនាសេតីតិ សម្ផំ, អត្តនោ, បរេសញ្ច អនុបការំ យំ កិញ្ចិ, តំ បលបតិ ឯតេនាតិ **សម្ផប្បលាបោ**។

តត្ថ អភូតំ វត្ថុំ ភូតតោ បរំ វិញ្ញាបេតុកាមស្ស តថា វិញ្ញាបនប្បយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា **មុសាវាទោ**។ សោ បរស្ស អត្ថភេទករោវ កម្មបថោ ហោតិ, ឥតរោ កម្មមេវ។ បរេសំ ភេទកាមតាយ, អត្តប្បិយកាមតាយ វា បរភេទករវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា សំកិលិដ្ឋចេតនា **បិសុណវាចា**, សាបិ ទ្វីសុ ភិន្នេសុយេវ កម្មបថោ។ បរស្ស មម្មច្ឆេទករវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ឯកន្តផរុសចេតនា **ផរុសវាចា**។ ន ហិ ចិត្តសណ្ហតាយ សតិ ផរុសវាចា នាម ហោតិ។ សីតាហរណាទិអនត្ថវិញ្ញាបនប្បយោគសមុដ្ឋាបិកា សំកិលិដ្ឋចេតនា **សម្ផប្បលាបោ**, សោ បន បរេហិ តស្មិំ អនត្ថេ គហិតេយេវ កម្មបថោ។ **វចីវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ វចីទ្វារេ**តិ វាចាយ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ, សយញ្ច វាចាយ វិញ្ញាយតីតិ វចីវិញ្ញត្តិសង្ខាតេ វចីភេទករប្បយោគសមុដ្ឋាបកចិត្តសមុដ្ឋានបឋវីធាត្វាធិកកលាបស្ស

វិការភូតេ ចោបនវាចាភាវតោ, កម្មានំ បវត្តិមុខភាវតោ ច វចីទ្វារសង្ខាតេ កម្មទ្វារេ។ **ពាហុល្លវុត្តិតោ**តិ ឥទំ វុត្តនយមេវ។

៥៧. បរសម្បត្តឹ អភិមុខំ ឈាយតិ លោភវសេន ចិន្តេតីតិ **អភិជ្ឈា**។ ព្យាបជ្ជតិ ហិតសុខំ ឯតេនាតិ **ព្យាបាទោ**។ មិច្ឆា វិបរីតតោ បស្សតីតិ **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**។

តត្ថ “អហោ វត ឥទំ មម សិយា”តិ ឯវំ បរភណ្ឌាភិជ្ឈាយនំ **អភិជ្ឈា**, សា បរភណ្ឌស្ស អត្តនោ នាមនេនេវ កម្មបថោ ហោតិ។ “អហោ វតាយំ សត្តោ វិនស្សេយ្យា”តិ ឯវំ មនោបទោសោ **ព្យាបាទោ**។ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្ត្យាទិនា នយេន វិបរីតទស្សនំ **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**។ ឯត្ថ បន នត្ថិកអហេតុកអកិរិយទិដ្ឋីហិយេវ កម្មបថភេទោ។ ឥមេសំ បន អង្គាទិវត្ថានវសេន បបញ្ចោ តត្ថ តត្ថ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៨; ធ. ស. អដ្ឋ. ១ អកុសលកម្មបថកថា; បារា. អដ្ឋ. ២.១៧២) អាគតនយេន ទដ្ឋព្ពោ។ **អញ្ញត្រាបិ វិញ្ញត្តិយា**តិ កាយវចីវិញ្ញត្តឹ វិនាបិ, តំ អសមុដ្ឋាបេត្វាបីត្យត្ថោ។ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកចិត្តសម្បយុត្តា ចេត្ថ អភិជ្ឈាទយោ ចេតនាបក្ខិកាវ ហោន្តិ។

៥៨. **ទោសមូលេន ជាយន្តី**តិ សហជាតាទិបច្ចយេន ទោសសង្ខាតមូលេន, ទោសមូលកចិត្តេន វា ជាយន្តិ, ន លោភមូលាទីហិ។ ហសមានាបិ ហិ រាជានោ ទោសចិត្តេនេវ បាណវធំ អាណាបេន្តិ, តថា ផរុសវាចា ព្យាបាទេសុបិ យថារហំ ទដ្ឋព្ពំ។ មិច្ឆាទស្សនស្ស អភិនិវិសិតព្ពវត្ថូសុ លោភបុព្ពង្គមមេវ អភិនិវិសនតោ អាហ “**មិច្ឆាទិដ្ឋិ ច លោភមូលេនា**”តិ។ **សេសានិ ចត្តារិបិ ទ្វីហិ មូលេហិ សម្ភវន្តី**តិ យោ តាវ អភិមតំ វត្ថុំ, អនភិមតំ វា អត្តពន្ធុបរិត្តាណាទិប្បយោជនំ សន្ធាយ ហរតិ, តស្ស អទិន្នាទានំ លោភមូលេន ហោតិ។ វេរនិយ្យាតនត្ថំ ហរន្តស្ស ទោសមូលេន។ នីតិបាឋកប្បមាណតោ ទុដ្ឋនិគ្គហណត្ថំ បរសន្តកំ ហរន្តានំ រាជូនំ, ព្រាហ្មណានញ្ច “សព្ពមិទំ ព្រាហ្មណានំ រាជូហិ ទិន្នំ, តេសំ បន សព្ពទុព្ពលភាវេន អញ្ញេ បរិភុញ្ជន្តិ, អត្តសន្តកមេវ ព្រាហ្មណា បរិភុញ្ជន្តី”ត្យាទីនិ វត្វា សកសញ្ញាយ ឯវំ យំ កិញ្ចិ ហរន្តានំ, កម្មផលសម្ពន្ធាបវាទីនញ្ច មោហមូលេន។ ឯវំ មុសាវាទាទីសុបិ យថារហំ យោជេតព្ពំ។

៦៣. ឆសុ អារម្មណេសុ តិវិធកម្មវសេន ឧប្បជ្ជមានម្បេតំ តិវិធនិយមេន ឧប្បជ្ជតីតិ អាហ “**តថា ទានសីលភាវនាវសេនា**”តិ។ ទសធា និទ្ទិសិយមានានំ ហិ ទ្វិន្នំ, បុន ទ្វិន្នំ, តិណ្ណញ្ច យថាក្កមំ ទានាទីសុ តីស្វេវ សង្គហោ។ ការណំ បនេត្ថ បរតោ វក្ខាម។ ឆទ្វារម្មណេសុ បន តិវិធកម្មទ្វារេសុ ច នេសំ បវត្តិយោជនា **អដ្ឋកថា**ទីសុ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៥៦-១៥៩) អាគតនយេន គហេតព្ពា។

៦៥. ទីយតិ ឯតេនាតិ **ទានំ**, បរិច្ចាគចេតនា។ ឯវំ សេសេសុបិ។ សីលតីតិ **សីលំ**, កាយវចីកម្មានិ សមាទហតិ, សម្មា ឋបេតីត្យត្ថោ, សីលយតិ វា ឧបធារេតីតិ **សីលំ** , ឧបធារណំ បនេត្ថ កុសលានំ អធិដ្ឋានភាវោ។ តថា ហិ វុត្តំ “សីលេ បតិដ្ឋាយា”ត្យាទិ (សំ. និ. ១.២៣, ១៩២)។ ភាវេតិ កុសលេ ធម្មេ អាសេវតិ វឌ្ឍេតិ ឯតាយាតិ **ភាវនា**។ អបចាយតិ បូជាវសេន សាមីចឹ ករោតិ ឯតេនាតិ **អបចាយនំ**។ តំតំកិច្ចករណេ ព្យាវដស្ស ភាវោ **វេយ្យាវច្ចំ**។ អត្តនោ សន្តានេ និព្ពត្តា បត្តិ ទីយតិ ឯតេនាតិ **បត្តិទានំ**។ បត្តឹ អនុមោទតិ ឯតាយាតិ **បត្តានុមោទនា**។ ធម្មំ សុណន្តិ ឯតេនាតិ **ធម្មស្សវនំ**។ ធម្មំ ទេសេន្តិ ឯតាយាតិ **ធម្មទេសនា**។ ទិដ្ឋិយា ឧជុករណំ **ទិដ្ឋិជុកម្មំ**។

តត្ថ សានុសយសន្តានវតោ បរេសំ បូជានុគ្គហកាមតាយ អត្តនោ វិជ្ជមានវត្ថុបរិច្ចជនវសប្បវត្តចេតនា **ទានំ** នាម, ទានវត្ថុបរិយេសនវសេន, ទិន្នស្ស សោមនស្សចិត្តេន អនុស្សរណវសេន ច បវត្តា បុព្ពបច្ឆាភាគចេតនា ឯត្ថេវ សមោធានំ គច្ឆន្តិ។ ឯវំ សេសេសុបិ យថារហំ ទដ្ឋព្ពំ។ និច្ចសីលាទិវសេន បញ្ច, អដ្ឋ, ទស វា សីលានិ សមាទិយន្តស្ស, បរិបូរេន្តស្ស, អសមាទិយិត្វាបិ សម្បត្តកាយវចីទុច្ចរិតតោ វិរមន្តស្ស, បព្ពជន្តស្ស, ឧបសម្បទមាឡកេ សំវរំ សមាទិយន្តស្ស, ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ បរិបូរេន្តស្ស ច បវត្តចេតនា **សីលំ** នាម។ ចត្តាលីសាយ កម្មដ្ឋានេសុ, ខន្ធាទីសុ ច ភូមីសុ បរិកម្មសម្មសនវសប្បវត្តា អប្បនំ អប្បត្តា គោត្រភុបរិយោសានចេតនា **ភាវនា** នាម, និរវជ្ជវិជ្ជាទិបរិយាបុណនចេតនាបិ ឯត្ថេវ សមោធានំ គច្ឆតិ។

វយសា, គុណេហិ ច ជេដ្ឋានំ ចីវរាទីសុ បច្ចាសារហិតេន អសំកិលិដ្ឋជ្ឈាសយេន បច្ចុដ្ឋានអាសនាភិនីហារាទិវិធិនា ពហុមានករណចេតនា **អបចាយនំ** នាម។ តេសមេវ, គិលានានញ្ច យថាវុត្តជ្ឈាសយេន តំតំកិច្ចករណចេតនា **វេយ្យាវច្ចំ** នាម។ អត្តនោ សន្តានេ និព្ពត្តស្ស បុញ្ញស្ស បរេហិ សាធារណភាវំ បច្ចាសីសនចេតនា **បត្តិទានំ** នាម។ បរេហិ ទិន្នស្ស, អទិន្នស្សបិ វា បុញ្ញស្ស មច្ឆេរមលវិនិស្សដេន ចិត្តេន អព្ភានុមោទនចេតនា **បត្តានុមោទនា** នាម ។ ឯវមិមំ ធម្មំ សុត្វា តត្ថ វុត្តនយេន បដិបជ្ជន្តោ “លោកិយលោកុត្តរគុណវិសេសស្ស ភាគី ភវិស្សាមិ, ពហុស្សុតោ វា ហុត្វា បរេសំ ធម្ម

ទេសនាទីហិ អនុគ្គណ្ហិស្សាមី”តិ ឯវំ អត្តនោ, បរេសំ វា ហិតផរណវសប្បវត្តេន អសំកិលិដ្ឋជ្ឈាសយេន ហិតូបទេសសវនចេតនា **ធម្មស្សវនំ** នាម, និរវជ្ជវិជ្ជាទិសវនចេតនាបិ ឯត្ថេវ សង្គយ្ហតិ។ លាភសក្ការាទិនិរបេក្ខតាយ យោនិសោ មនសិ ករោតោ ហិតូបទេសចេតនា **ធម្មទេសនា** នាម, និរវជ្ជវិជ្ជាទិឧបទិសនចេតនាបិ ឯត្ថេវ សង្គហំ គច្ឆតិ។ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្តាទិនយប្បវត្តសម្មាទស្សនវសេន ទិដ្ឋិយា ឧជុករណំ **ទិដ្ឋិជុកម្មំ** នាម។

យទិ ឯវំ ញាណវិប្បយុត្តចិត្តុប្បាទស្ស ទិដ្ឋិជុកម្មបុញ្ញកិរិយភាវោ ន លព្ភតីតិ? នោ ន លព្ភតិ បុរិមបច្ឆិមចេតនានម្បិ តំតំបុញ្ញកិរិយាស្វេវ សង្គណ្ហនតោ។ កិញ្ចាបិ ហិ ឧជុករណវេលាយំ ញាណសម្បយុត្តមេវ ចិត្តំ ហោតិ, បុរិមបច្ឆាភាគេ បន ញាណវិប្បយុត្តម្បិ សម្ភវតីតិ តស្សាបិ ទិដ្ឋិជុកម្មភាវោ ឧបបជ្ជតីតិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

ឥមេសុ បន ទសសុ បត្តិទានានុមោទនា ទានេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ តំសភាវត្តា។ ទានម្បិ ហិ ឥស្សាមច្ឆេរានំ បដិបក្ខំ, ឯតេបិ។ តស្មា សមានប្បដិបក្ខតាយ ឯកលក្ខណត្តា តេ ទានមយបុញ្ញកិរិយវត្ថុម្ហិ សង្គយ្ហន្តិ។ អបចាយនវេយ្យាវច្ចាសីលមយបុញ្ញេវ សង្គយ្ហន្តិ ចារិត្តសីលភាវតោ។ ទេសនាសវនទិដ្ឋិជុកា បន កុសលធម្មាសេវនភាវតោ ភាវនាមយេ សង្គហំ គច្ឆន្តីតិ (ទី. និ. ដី. ៣.៣០៥) អាចរិយ**ធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ។ អបរេ បន “ទេសេន្តោ, សុណន្តោ ច ទេសនានុសារេន ញាណំ បេសេត្វា លក្ខណានិ បដិវិជ្ឈ បដិវិជ្ឈ ទេសេតិ, សុណាតិ ច, តានិ ច ទេសនាសវនានិ បដិវេធមេវាហរន្តីតិ ទេសនាសវនាភាវនាមយេ សង្គហំ គច្ឆន្តី”តិ វទន្តិ។ ធម្មទានសភាវតោ ទេសនា ទានមយេ សង្គហំ គច្ឆតីតិបិ សក្កា វត្តុំ។ តថា ហិ វុត្តំ “សព្ពទានំ ធម្មទានំ ជិនាតី”តិ (ធ. ប. ៣៥៤)។ តថា ទិដ្ឋិជុកម្មំ សព្ពត្ថាបិ សព្ពេសំ និយមនលក្ខណត្តា។ ទានាទីសុ ហិ យំ កិញ្ចិ “អត្ថិ ទិន្ន”ន្តាទិនយប្បវត្តាយ សម្មាទិដ្ឋិយា វិសោធិតំ មហប្ផលំ ហោតិ មហានិសំសំ, ឯវញ្ច កត្វា **ទីឃនិកាយដ្ឋកថាយំ** (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥; ធ. ស. អដ្ឋ. ១៥៦-១៥៩ បុញ្ញកិរិយវត្ថាទិកថា) “ទិដ្ឋិជុកម្មំ សព្ពេសំ និយមលក្ខណ”ន្តិ វុត្តំ។ ឯវំ ទានសីលភាវនាវសេន តីសុ ឥតរេសំ សង្គណ្ហនតោ សង្ខេបតោ តិវិធមេវ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ, តថា ចេវ អាចរិយេន ហេដ្ឋា ទស្សិតំ។

៦៧. **មនោកម្មមេវ** វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកត្តាភាវេន កាយទ្វារាទីសុ អប្បវត្តនតោ។ **តញ្ច** រូបាវចរកុសលំ **ភាវនាមយំ** ទានាទិវសេន អប្បវត្តនតោ។ **អប្បនាប្បត្តំ** បុព្ពភាគប្បវត្តានំ កាមាវចរភាវតោ។ **ឈានង្គភេទេនា**តិ បដិបទាទិភេទតោ អនេកវិធត្តេបិ អង្គាតិក្កមវសេន និព្ពត្តជ្ឈានង្គភេទតោ បញ្ចវិធំ ហោតិ។

៦៨. **អារម្មណភេទេនា**តិ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ, អាកាសវិសយំ មនោ, តទភាវោ, តទាលម្ពំ វិញ្ញាណន្តិ ចតុព្ពិធន្តិ ឥមេសំ ចតុន្នំ អារម្មណានំ ភេទេន។

៦៩. **ឯត្ថា**តិ ឥមេសុ បាកដ្ឋានវសេន ចតុព្ពិធេសុ កម្មេសុ។ **ឧទ្ធច្ចរហិត**ន្តិ ឧទ្ធច្ចសហគតចេតនារហិតំ ឯកាទសវិធំ អកុសលកម្មំ។ កឹ បនេត្ថ ការណំ អធិមោក្ខវិរហេន សព្ពទុព្ពលម្បិ វិចិកិច្ឆាសហគតំ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍតិ, អធិមោក្ខសម្បយោគេន តតោ ពលវន្តម្បិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ នាកឌ្ឍតីតិ ? បដិសន្ធិទានសភាវាភាវតោ។ ពលវំ អាកឌ្ឍតិ, ទុព្ពលំ នាកឌ្ឍតីតិ ហិ អយំ វិចារណា បដិសន្ធិទានសភាវេសុយេវ។ យស្ស បន បដិសន្ធិទានសភាវោយេវ នត្ថិ, ន តស្ស ពលវភាវោ បដិសន្ធិអាកឌ្ឍនេ ការណំ។

កថំ បនេតំ វិញ្ញាតព្ពំ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស បដិសន្ធិទានសភាវោ នត្ថីតិ? ទស្សនេនបហាតព្ពេសុ អនាគតត្តា។ តិវិធា ហិ អកុសលា ទស្សនេន បហាតព្ពា, ភាវនាយ បហាតព្ពា, សិយា ទស្សនេន បហាតព្ពា, សិយា ភាវនាយ បហាតព្ពាតិ។ តត្ថ ទិដ្ឋិសហគតវិចិកិច្ឆាសហគតចិត្តុប្បាទា ទស្សនេន បហាតព្ពា នាម បឋមំ និព្ពានទស្សនវសេន “ទស្សន”ន្តិ លទ្ធនាមេន សោតាបត្តិមគ្គេន បហាតព្ពត្តា។ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទោ ភាវនាយ បហាតព្ពោ នាម អគ្គមគ្គេន បហាតព្ពត្តា។ ឧបរិមគ្គត្តយញ្ហិ បឋមមគ្គេន ទិដ្ឋនិព្ពានេ ភាវនាវសេន បវត្តនតោ “ភាវនា”តិ វុច្ចតិ។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តទោមនស្សសហគតចិត្តុប្បាទា បន សិយា ទស្សនេន បហាតព្ពា, សិយា ភាវនាយ បហាតព្ពា តេសំ អបាយនិព្ពត្តកាវត្ថាយ បឋមមគ្គេន, សេសពហលាពហលាវត្ថាយ ឧបរិមគ្គេហិ បហីយមានត្តា។ តត្ថ សិយា ទស្សនេន បហាតព្ពម្បិ ទស្សនេន បហាតព្ពសាមញ្ញេន ឥធ “ទស្សនេន បហាតព្ព”ន្តិ វោហរន្តិ។

យទិ ច ឧទ្ធច្ចសហគតំ បដិសន្ធឹ ទទេយ្យ, តទា អកុសលបដិសន្ធិយា សុគតិយំ អសម្ភវតោ អបាយេស្វេវ ទទេយ្យ។ អបាយគមនីយញ្ច អវស្សំ ទស្សនេន បហាតព្ពំ សិយា។ ឥតរថា អបាយគមនីយស្ស អប្បហីនត្តា សេក្ខានំ អបាយុប្បត្តិ អាបជ្ជតិ, ន ច បនេតំ យុត្តំ “ចតូហបាយេហិ ច វិប្បមុត្តោ (ខុ. បា. ៦.១១; សុ. និ. ២៣៤), អវិនិបាតធម្មោ”តិ (បារា. ២១; សំ. និ. ៥.៩៩៨) អាទិវចនេហិ សហ វិរុជ្ឈនតោ។ សតិ ច បនេតស្ស

ទស្សនេន បហាតព្ពភាវេ “សិយា ទស្សនេន បហាតព្ពា”តិ ឥមស្ស វិភង្គេ វត្តព្ពំ សិយា, ន ច បនេតំ វុត្តន្តិ ។ អថ សិយា “អបាយគាមិនិយោ រាគោ ទោសោ មោហោ តទេកដ្ឋា ច កិលេសា”តិ ឯវំ ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ វុត្តត្តា ឧទ្ធច្ចសហគតចេតនាយ តត្ថ សង្គហោ សក្កា វត្តុន្តិ។ តំ ន, តស្ស ឯកន្តតោ ភាវនាយ បហាតព្ពភាវេន វុត្តត្តា។ វុត្តញ្ហេតំ – “កតមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពា? ឧទ្ធច្ចសហគតោ ចិត្តុប្បាទោ”តិ (ធ. ស. ១៤០៦), តស្មា ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ អវចនំ ឥមស្ស បដិសន្ធិទានាភាវំ សាធេតិ។ ននុ ច **បដិសម្ភិទាវិភង្គេ** –

> “យស្មិំ សមយេ អកុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ ឧបេក្ខាសហគតំ ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តំ រូបារម្មណំ វា…បេ. … ធម្មារម្មណំ វា, យំ យំ វា បនារព្ភ តស្មិំ សមយេ ផស្សោ ហោតិ…បេ…. អវិក្ខេបោ ហោតិ, ឥមេ ធម្មា អកុសលា។ ឥមេសុ ធម្មេសុ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា, តេសំ វិបាកេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧៣០-៧៣១) –

ឯវំ ឧទ្ធច្ចសហគតចិត្តុប្បាទំ ឧទ្ធរិត្វា តស្ស វិបាកោបិ ឧទ្ធដោតិ កថមស្ស បដិសន្ធិទានាភាវោ សម្បដិច្ឆិតព្ពោតិ? នាយំ បដិសន្ធិទានំ សន្ធាយ ឧទ្ធដោ។ អថ ខោ បវត្តិវិបាកំ សន្ធាយ។ **បដ្ឋានេ** បន –

> “សហជាតា ទស្សនេន បហាតព្ពា ចេតនា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ, នានាក្ខណិកា ទស្សនេន បហាតព្ពា ចេតនា វិបាកានំ ខន្ធានំ, កដត្តា ច រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៨.៨៩) –

ទស្សនេន បហាតព្ពចេតនាយ ឯវំ សហជាតនានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវំ ឧទ្ធរិត្វា “សហជាតា ភាវនាយ បហាតព្ពា ចេតនា ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ កម្មបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ២.៨.៨៩) ភាវនាយ បហាតព្ពចេតនាយ សហជាតកម្មបច្ចយភាវោវ ឧទ្ធដោ, ន បន នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ, ន ច នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយំ វិនា បដិសន្ធិអាកឌ្ឍនំ អត្ថិ , តស្មា នត្ថិ តស្ស សព្ពថាបិ បដិសន្ធិទានន្តិ។ យំ បនេកេ វទន្តិ “ឧទ្ធច្ចចេតនា ឧភយវិបាកម្បិ ន ទេតិ បដ្ឋានេ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវស្ស អនុទ្ធដត្តា”តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ **បដិសម្ភិទាវិភង្គេ** ឧទ្ធច្ចសហគតានម្បិ បវត្តិវិបាកស្ស ឧទ្ធដត្តា, **បដ្ឋានេ** ច បដិសន្ធិវិបាកភាវមេវ សន្ធាយ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវស្ស អនុទ្ធដត្តា។ យទិ ហិ បវត្តិវិបាកំ សន្ធាយ នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ វុច្ចេយ្យ, តទា បដិសន្ធិវិបាកម្បិស្ស មញ្ញេយ្យុន្តិ លព្ភមានស្សបិ បវត្តិវិបាកស្ស វសេន នានាក្ខណិកកម្មបច្ចយភាវោ ន វុត្តោ, តស្មា ន សក្កា តស្ស បវត្តិវិបាកំ និវារេតុំ។ តេនាហ **“បវត្តិយំ បនា”**ត្យាទិ។ **អាចរិយពុទ្ធមិត្តា**ទយោ បន អត្ថិ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ភាវនាយ បហាតព្ពម្បិ។ អត្ថិ ន ភាវនាយ បហាតព្ពម្បិ, តេសុ ភាវនាយ បហាតព្ពំ សេក្ខសន្តានប្បវត្តំ, ឥតរំ បុថុជ្ជនសន្តានប្បវត្តំ, ផលទានញ្ច បុថុជ្ជនសន្តានប្បវត្តស្សេវ ន ឥតរស្សាតិ ឯវំ ឧទ្ធច្ចសហគតំ ទ្វិធា វិភជិត្វា ឯកស្ស ឧភយវិបាកទានំ, ឯកស្ស សព្ពថាបិ វិបាកាភាវំ វណ្ណេន្តិ។ យោ បនេត្ថ តេសំ វិនិច្ឆយោ, យញ្ច តស្ស និរាករណំ, យញ្ច សព្ពថាបិ វិបាកាភាវវាទីនំ មតបដិក្ខេបនំ ឥធ អវុត្តំ, តំ សព្ពំ **បរមត្ថមញ្ជូសាទីសុ**, វិសេសតោ ច អភិធម្មត្ថវិកាសិនិយា នាម **អភិធម្មាវតារសំវណ្ណនាយំ** វុត្តនយេន វេទិតព្ពំ។

សព្ពត្ថាបិ កាមលោកេតិ សុគតិទុគ្គតិវសេន សព្ពស្មិម្បិ កាមលោកេ។ **យថារហ**ន្តិ ទ្វារារម្មណានុរូបំ។ អបាយេសុបិ យំ នាគសុបណ្ណាទីនំ មហាសម្បត្តិវិសយំ វិបាកវិញ្ញាណំ, យញ្ច និរយវាសីនំ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរទស្សនាទីសុ ឧប្បជ្ជតិ វិបាកវិញ្ញាណំ , តំ កុសលកម្មស្សេវ ផលំ។ ន ហិ អកុសលស្ស ឥដ្ឋវិបាកោ សម្ភវតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “អដ្ឋានមេតំ, ភិក្ខវេ, អនវកាសោ, យំ អកុសលស្ស កម្មស្ស ឥដ្ឋោ កន្តោ វិបាកោ សំវិជ្ជតី”តិ (ម. និ. ៣.១៣១; អ. និ. ១.២៨៤-២៨៦; វិភ. ៨០៩), តស្មា កុសលកម្មំ អបាយេសុបិ អហេតុកវិបាកានិ ជនេតិ។ អញ្ញភូមិកស្ស ច កម្មស្ស អញ្ញភូមិកវិបាកាភាវតោ កាមវិរាគភាវនាយ កាមតណ្ហាវិសយវិញ្ញាណុប្បាទនាយោគតោ ឯកន្តសទិសវិបាកត្តា ច មហគ្គតានុត្តរកុសលានំ រូបាវចរកម្មេន អហេតុកវិបាកុប្បត្តិយា អភាវតោ រូបលោកេបិ យថារហំ រូបាទិវិសយានិ តានិ អភិនិប្ផាទេតីតិ វុត្តំ “សព្ពត្ថាបិ កាមលោកេ”ត្យាទិ។

៧១. ឯវំ បន វិបច្ចន្តំ កម្មំ សោឡសកទ្វាទសកអដ្ឋកវសេន តិធា វិបច្ចតីតិ ទស្សេតុំ **“តត្ថាបិ”**ត្យាទិ វុត្តំ។ **តត្ថាបី**តិ ឯវំ វិបច្ចមានេបិ កុសលកម្មេ។ **ឧក្កដ្ឋ**ន្តិ កុសលបរិវារលាភតោ , បច្ឆា អាសេវនប្បវត្តិយា វា វិសិដ្ឋំ។ យញ្ហិ កម្មំ អត្តនោ បវត្តិកាលេ បុរិមបច្ឆាភាគប្បវត្តេហិ កុសលកម្មេហិ បរិវារិតំ, បច្ឆា វា អាសេវនលាភេន សមុទាចិណ្ណំ។ តំ **ឧក្កដ្ឋំ**។ យំ បន ករណកាលេ អកុសលកម្មេហិ បរិវារិតំ, បច្ឆា វា “ទុក្កដមេតំ មយា”តិ វិប្បដិសារុប្បាទនេន បរិភាវិតំ, តំ **ឱមក**ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

បដិសន្ធិន្តិ ឯកមេវ បដិសន្ធី។ ន ហិ ឯកេន កម្មេន អនេកាសុ ជាតីសុ បដិសន្ធិ ហោតិ, បវត្តិវិបាកោ បន ជាតិសតេបិ ជាតិសហស្សេបិ ហោតិ។ យថាហ “តិរច្ឆានគតេ ទានំ ទត្វា សតគុណា ទក្ខិណា បាដិកង្ខិតព្ពា”តិ (ម. និ. ៣.៣៧៩)។ យស្មា បនេត្ថ ញាណំ ជច្ចន្ធាទិវិបត្តិនិមិត្តស្ស មោហស្ស, សព្ពាកុសលស្សេវ វា បដិបក្ខំ, តស្មា តំសម្បយុត្តំ កម្មំ ជច្ចន្ធាទិវិបត្តិបច្ចយំ ន ហោតីតិ តិហេតុកំ អតិទុព្ពលម្បិ សមានំ ទុហេតុកបដិសន្ធិមេវ អាកឌ្ឍតិ, នាហេតុកំ។ ទុហេតុកញ្ច កម្មំ ញាណសម្បយោគាភាវតោ ញាណផលុប្បាទនេ អសមត្ថំ, យថា តំ អលោភសម្បយោគាភាវតោ អលោភផលុប្បាទនេ អសមត្ថំ អកុសលកម្មន្តិ តំ អតិឧក្កដ្ឋម្បិ សមានំ ទុហេតុកមេវ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍតិ, ន តិហេតុកន្តិ វុត្តំ “**តិហេតុកមោមកំ ទុហេតុកមុក្កដ្ឋញ្ច**”ត្យាទិ។

ឯត្ថ សិយា – យថា **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** “គតិសម្បត្តិយា ញាណសម្បយុត្តេ អដ្ឋន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតី”តិ (បដិ. ម. ១.២៣១) កុសលស្ស កម្មស្ស ជវនក្ខណេ តិណ្ណំ, និកន្តិក្ខណេ ទ្វិន្នំ, បដិសន្ធិក្ខណេ តិណ្ណញ្ច ហេតូនំ វសេន អដ្ឋន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ញាណសម្បយុត្តូបបត្តិ, តថា “គតិសម្បត្តិយា ញាណវិប្បយុត្តេ ឆន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតី”តិ (បដិ. ម. ១.២៣៣) ជវនក្ខណេ ទ្វិន្នំ, និកន្តិក្ខណេ ទ្វិន្នំ, បដិសន្ធិក្ខណេ ទ្វិន្នញ្ច ហេតូនំ វសេន ឆន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ញាណវិប្បយុត្តូបបត្តិ វុត្តា, ឯវំ “គតិសម្បត្តិយា ញាណវិប្បយុត្តេ សត្តន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា ឧបបត្តិ ហោតី”តិ តិហេតុកកម្មេន ទុហេតុកបដិសន្ធិយា អវុត្តត្តា នត្ថិ តិហេតុកស្ស ទុហេតុកបដិសន្ធិអាកឌ្ឍនន្តិ? នយិទមេវំ ទុហេតុកោមកកម្មេន អហេតុកបដិសន្ធិយា វិយ តិហេតុកោមកកម្មេន សាមត្ថិយានុរូបតោ ទុហេតុកបដិសន្ធិយាវ ទាតព្ពត្តា, កម្មសរិក្ខកវិបាកទស្សនត្ថំ បន **មហាថេរេន** សាវសេសោ បាឋោ កតោ។ ឥតរថា “ចតុន្នំ ហេតូនំ បច្ចយា”តិ វចនាភាវតោ ទុហេតុកកម្មេន អហេតុកូបបត្តិយាបិ អភាវោ អាបជ្ជតិ, តស្មា យថា សុគតិយំ ជច្ចន្ធពធិរាទិវិបត្តិយា អហេតុកូបបត្តី វជ្ជេត្វា គតិសម្បត្តិយា សហេតុកូបបត្តិទស្សនត្ថំ ទុហេតុកូបបត្តិ ឯវ ឧទ្ធដា, ន អហេតុកូបបត្តិ, ឯវំ កម្មសរិក្ខកវិបាកទស្សនត្ថំ តិហេតុកកម្មេន តិហេតុកូបបត្តិ ឯវ ឧទ្ធដា, ន ទុហេតុកូបបត្តិ, ន បន អលព្ភនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៧៤. ឯវំ ឯកាយ ចេតនាយ សោឡស វិបាកានិ ឯត្ថេវ ទ្វាទសកមគ្គោ អហេតុកដ្ឋកម្បីតិ បវត្តស្ស **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរ**វាទស្ស វសេន វិបាកប្បវត្តឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ ឯកាយ ចេតនាយ ទ្វាទស វិបាកានិ ឯត្ថេវ ទសកមគ្គោ អហេតុកដ្ឋកម្បីតិ អាគតស្ស **មោរវាបីវាសីមហាធម្មរក្ខិតត្ថេរ**វាទស្សបិ វសេន ទស្សេតុំ **អសង្ខារំ សសង្ខារវិបាកានី**”ត្យាទិ វុត្តំ។ យថា មុខេ ចលិតេ អាទាសតលេ មុខនិមិត្តំ ចលតិ, ឯវំ អសង្ខារកុសលស្ស អសង្ខារវិបាកោវ ហោតិ, ន សសង្ខារោតិ ឯវំ អាគមនតោវ សង្ខារភេទោតិ អយមេត្ថាធិប្បាយោ។ យស្មា បន វិបាកស្ស សង្ខារភេទោ បច្ចយវសេន ឥច្ឆិតោ, ន កម្មវសេន, តស្មា ឯស កេចិវាទោ កតោ។

តេសន្តិ តេសំ ឯវំវាទីនំ។ **យថាក្កម**ន្តិ តិហេតុកុក្កដ្ឋាទីនំ អនុក្កមេន។ **ទ្វាទស វិបាកានី**តិ តិហេតុកុក្កដ្ឋអសង្ខារិកសសង្ខារិកកម្មស្ស វសេន យថាក្កមំ សសង្ខារិកចតុក្កវជ្ជិតានិ, អសង្ខារិកចតុក្កវជ្ជិតានិ ច **ទ្វាទស វិបាកានិ**, តថា តិហេតុកោមកស្ស, ទុហេតុកុក្កដ្ឋស្ស ច កម្មស្ស វសេន ទុហេតុកសសង្ខារទ្វយវជ្ជិតានិ, ទុហេតុកាសង្ខារទ្វយវជ្ជិតានិ ច **ទស វិបាកានិ**, ទុហេតុកោមកស្ស វសេន ទុហេតុកទ្វយវជ្ជិតានិ ច **អដ្ឋ វិបាកានិ** យថាវុត្តស្ស “តិហេតុកមុក្កដ្ឋ”ន្ត្យាទិនា វុត្តនយស្ស **អនុសារេន** អនុស្សរណេន **យថាសម្ភវំ** តស្ស តស្ស សម្ភវានុរូបតោ ឧទ្ទិសេ។

៧៥. បរិតោ អត្តំ ខណ្ឌិតំ វិយ អប្បានុភាវន្តិ **បរិត្តំ**។ បកដ្ឋភាវំ នីតន្តិ **បណីតំ**, ឧភិន្នំ មជ្ឈេ ភវំ **មជ្ឈិមំ**។ តត្ថ “បដិលទ្ធមត្តំ អនាសេវិតំ បរិត្ត”ន្តិ អវិសេសតោវ **អដ្ឋកថាយំ** វុត្តំ, តថា “នាតិសុភាវិតំ អបរិបុណ្ណវសីភាវំ មជ្ឈិមំ។ អតិវិយ សុភាវិតំ បន សព្ពសោ បរិបុណ្ណវសីភាវំ បណីត”ន្តិ។ **អាចរិយេន** បនេត្ថ បរិត្តម្បិ ឦសកំ លទ្ធាសេវនមេវាធិប្បេតន្តិ ទិស្សតិ។ តថា ហានេន **នាមរូបបរិច្ឆេទេ** –

“សមានាសេវនេ លទ្ធេ, វិជ្ជមានេ មហព្ពលេ;
អលទ្ធា តាទិសំ ហេតុំ, អភិញ្ញា ន វិបច្ចតី”តិ។ (នាម. បរិ. ៤៧៤);

សមានភូមិកតោវ អាសេវនលាភេន ពលវភាវតោ មហគ្គតធម្មានំ វិបាកទានំ វត្វា តទភាវតោ អភិញ្ញាយ អវិបច្ចនំ វុត្តំ។ ហីនេហិ ឆន្ទចិត្តវីរិយវីមំសាហិ និព្ពត្តិតំ វា **បរិត្តំ**។ មជ្ឈិមេហិ ឆន្ទាទីហិ **មជ្ឈិមំ**។ បណីតេហិ **បណីត**ន្តិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

៨៤. **បញ្ចមជ្ឈានំ ភាវេត្វា**តិ អភិញ្ញាភាវំ អសម្បត្តំ បញ្ចមជ្ឈានំ តិវិធម្បិ ភាវេត្វា។ អភិញ្ញាភាវប្បត្តស្ស បន អវិបាកភាវោ “អលទ្ធា តាទិស”ន្ត្យាទិនា (នាម. បរិ. ៤៧៤) **អាចរិយេន** សាធិតោ។ **មូលដីកាការា**ទយោ

បន អញ្ញថាបិ តំ សាធេន្តិ។ តំ បន សង្ខេបតោ, តត្ថ តត្ថ វិត្ថារតោ ច **អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយំ** វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពំ។ **សញ្ញាវិរាគំ ភាវេត្វា**តិ “សញ្ញា រោគោ, សញ្ញា គណ្ឌោ”ត្យាទិនា, “ធី ចិត្តំ ធិព្ពតំ ចិត្ត”ន្ត្យាទិនា វា នយេន អរូបប្បវត្តិយា អាទីនវទស្សនេន តទភាវេ ច បណីតភាវសន្និដ្ឋានេន វាយោកសិណេ កេសញ្ចិ មតេន បរិច្ឆិន្នាកាសកសិណេ វា ភាវនាពលេន តេន បដិលភិតព្ពភាវេ អរូបស្ស អនិព្ពត្តិសភាវាបាទនវសេន អរូបវិរាគភាវនំ ភាវេត្វា អញ្ញសត្តេសុ ឧប្បជ្ជន្តិ កម្មកិរិយវាទិនោ តិត្ថិយា ឯវាត្យធិប្បាយោ ។ តេ បន យេន ឥរិយាបថេន ឥធ មរន្តិ។ តេនេវ តត្ថ និព្ពត្តន្តីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៨៦. **អនាគាមិនោ បន សុទ្ធាវាសេសុ ឧប្បជ្ជន្តី**តិ អនាគាមិនោយេវ អរិយា បុថុជ្ជនាទិកាលេ, បច្ឆាបិ វា បញ្ចមជ្ឈានំ តិវិធម្បិ ភាវេត្វា សទ្ធាទិឥន្ទ្រិយវេមត្តតានុក្កមេន បញ្ចសុ សុទ្ធាវាសេសុ ឧប្បជ្ជន្តិ។

៨៧. យថាក្កមំ ភាវេត្វា យថាក្កមំ អារុប្បេសុ ឧប្បជ្ជន្តីតិ យោជនា **យថាក្កម**ន្តិ ច បឋមារុប្បាទិអនុក្កមេន។ សព្ពម្បិ ចេតំ តស្ស តស្សេវ ឈានស្ស អាវេណិកភូមិវសេន វុត្តំ។ និកន្តិយា បន សតិ បុថុជ្ជនាទយោ យថាលទ្ធជ្ឈានស្ស ភូមិភូតេសុ សុទ្ធាវាសវជ្ជិតេសុ យត្ថ កត្ថចិ និព្ពត្តន្តិ, តថា កាមភវេបិ កាមាវចរកម្មពលេន។ ‘ឥជ្ឈតិ, ភិក្ខវេ, សីលវតោ ចេតោបណិធិ វិសុទ្ធត្តា’តិ (អ. និ. ៨.៣៥) ហិ វុត្តំ។ អនាគាមិនោ បន កាមរាគស្ស សព្ពសោ បហីនត្តា កាមភវេសុ និកន្តី ន ឧប្បាទេន្តីតិ កាមលោកវជ្ជិតេ យថាលទ្ធជ្ឈានភូមិភូតេ យត្ថ កត្ថចិ និព្ពត្តន្តិ។ សុទ្ធាវាសេសុ ហិ អនាគាមិនោយេវ និព្ពត្តន្តីតិ និយមោ អត្ថិ។ តេ បន អញ្ញត្ថ ន និព្ពត្តន្តីតិ និយមោ នត្ថិ។ ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ **អាចរិយេន** –

“សុទ្ធាវាសេស្វនាគាមិ-បុគ្គលាវោបបជ្ជរេ;
កាមធាតុម្ហិ ជាយន្តិ, អនាគាមិវិវជ្ជិតា”តិ។ (បរម. វិ. ២០៥);

សុក្ខវិបស្សកាបិ បនេតេ មរណកាលេ ឯកន្តេនេវ សមាបត្តី និព្ពត្តេន្តិ សមាធិម្ហិ បរិបូរការីភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ “ឥត្ថិយោបិ បន អរិយា វា អនរិយា វា អដ្ឋសមាបត្តិលាភិនិយោ ព្រហ្មបារិសជ្ជេសុយេវ និព្ពត្តន្តី”តិ **អដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ៨០៩; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២៧៩ អាទយោ; ម. និ. អដ្ឋ. ៣.១៣០) វុត្តំ។ អបិចេត្ថ វេហប្ផលអកនិដ្ឋចតុត្ថារុប្បភវានំ សេដ្ឋភវភាវតោ តត្ថ និព្ពត្តា អរិយា អញ្ញត្ថ នុប្បជ្ជន្តិ, តថា អវសេសេសុ ឧបរូបរិព្រហ្មលោកេសុ និព្ពត្តា ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមេសុ។ វុត្តញ្ហេតំ **អាចរិយេន** –

“វេហប្ផលេ អកនិដ្ឋេ, ភវគ្គេ ច បតិដ្ឋិតា;
ន បុនាញ្ញត្ថ ជាយន្តិ, សព្ពេ អរិយបុគ្គលា;
ព្រហ្មលោកគតា ហេដ្ឋា, អរិយា នោបបជ្ជរេ”តិ។ (នាម. បរិ. ៤៥២-៤៥៣);

កម្មចតុក្កវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ចុតិបដិសន្ធិក្កមវណ្ណនា

៨៨. “**អាយុក្ខយេនា**”ត្យាទីសុ សតិបិ កម្មានុភាវេ តំតំគតីសុ យថាបរិច្ឆិន្នស្ស អាយុនោ បរិក្ខយេន មរណំ **អាយុក្ខយមរណំ**។ សតិបិ តត្ថ តត្ថ បរិច្ឆិន្នាយុសេសេ គតិកាលាទិបច្ចយសាមគ្គិយញ្ច តំតំភវសាធកស្ស កម្មុនោ បរិនិដ្ឋិតវិបាកត្តា មរណំ **កម្មក្ខយមរណំ**។ អាយុកម្មានំ សមកមេវ បរិក្ខីណត្តា មរណំ **ឧភយក្ខយមរណំ**។ សតិបិ តស្មិំ ទុវិធេ បុរិមភវសិទ្ធស្ស កស្សចិ ឧបច្ឆេទកកម្មុនោ ពលេន សត្ថហរណាទីហិ ឧបក្កមេហិ ឧបច្ឆិជ្ជមានសន្តានានំ, គុណមហន្តេសុ វា កតេន កេនចិ ឧបក្កមេន អាយូហិតឧបច្ឆេទកកម្មុនា បដិពាហិតសាមត្ថិយស្ស កម្មស្ស តំតំអត្តភាវប្បវត្តនេ អសមត្ថភាវតោ ទុសិមារកលាពុរាជាទីនំ វិយ តង្ខណេយេវ ឋានាចាវនវសេន បវត្តមរណំ **ឧបច្ឆេទកមរណំ** នាម។ ឥទំ បន នេរយិកានំ ឧត្តរកុរុវាសីនំ កេសញ្ចិ ទេវានញ្ច ន ហោតិ។ តេនាហុ –

“ឧបក្កមេន វា កេសញ្ចុបច្ឆេទកកម្មុនា”តិ។ (ស. ស. ៦២);

មរណស្ស ឧប្បត្តិ បវត្តិ **មរណុប្បត្តិ**។

៨៩. **មរណកាលេ**តិ មរណាសន្នកាលេ។ **យថារហ**ន្តិ តំតំគតីសុ ឧប្បជ្ជនកសត្តានុរូបំ, កត្ថចិ បន អនុប្បជ្ជមានស្ស ខីណាសវស្ស យថោបដ្ឋិតំ នាមរូបធម្មាទិកមេវ ចុតិបរិយោសានានំ គោចរភាវំ គច្ឆតិ, ន

កម្មកម្មនិមិត្តានយោ។ **ឧបលទ្ធបុព្ពន្តិ** ចេតិយទស្សនាទិវសេន បុព្ពេ **ឧបលទ្ធំ។ ឧបករណភូតន្តិ** បុប្ផាទិវសេន ឧបករណភូតំ។ **ឧបលភិតព្ពន្តិ** អនុភវិតព្ពំ។ **ឧបភោគភូតន្តិ** អច្ឆរាវិមានកប្បរុក្ខនិរយគ្គិអាទិកំ ឧបភុញ្ជិតព្ពំ។ អច្ឆរាវិមានកប្បរុក្ខមាតុកុច្ឆិអាទិកតំ ហិ រូបាយតនំ សុគតិនិមិត្តំ។ និរយគ្គិនិរយបាលាទិគតំ ទុគ្គតិនិមិត្តំ។ គតិយា និមិត្តំ **គតិនិមិត្តំ**។

កម្មពលេនាតិ បដិសន្ធិនិព្ពត្តកស្ស កុសលាកុសលកម្មស្ស អានុភាវេន។ **ឆន្នំ ទ្វារានន្តិ** វក្ខមាននយេន យថាសម្ភវំ ឆន្នំ ឧបបត្តិទ្វារានំ, យទិ កុសលកម្មំ វិបច្ចតិ, តទា បរិសុទ្ធំ កុសលចិត្តំ បវត្តតិ, អថ អកុសលកម្មំ, តទា ឧបក្កិលិដ្ឋំ អកុសលចិត្តន្តិ អាហ "**វិបច្ចមានក...បេ.... កិលិដ្ឋំ វា**"តិ។ តេនាហ ភគវា "និមិត្តស្សាទគធិតំ វា, ភិក្ខវេ, វិញ្ញាណំ តិដ្ឋមានំ តិដ្ឋតិ, អនុព្យញ្ជនស្សាទគធិតំ វា, តស្មិំ ចេ សមយេ កាលំ ករោតិ, ឋានមេតំ វិជ្ជតិ, យំ ទ្វិន្នំ គតីនំ អញ្ញតរំ គតិំ ឧបបជ្ជេយ្យ និរយំ វា តិរច្ឆានយោនិំ វា"តិ (សំ. និ. ៤.២៣៥)។ **តក្ខោណតំ វា**តិ តស្មិំ ឧបបជ្ជិតព្ពភវេ ឱណតំ វិយ, តក្ខោណតំ ឯវាតិ វា បទច្ឆេទោ។ "**ពាហុល្លេនា**"តិ ឯត្ថ អធិប្បាយោ "យេភុយ្យេន ភវន្តរេ"តិ ឯត្ថ វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពោ។ អថ វា "យថារហ"ន្តិ ត មិនាវ សោ សក្កា សង្គហេតុន្តិ "**ពាហុល្លេនា**"តិ តមិនា សហសា ឱច្ឆិជ្ជមានជីវិតានំ សណិកំ មរន្តានំ វិយ ន អភិក្ខណមេវាតិ ទីបិតន្តិ វិញ្ញាយតិ។ **អភិនវករណវសេនា**តិ តង្ខណេ ករិយមានំ វិយ អត្តានំ អភិនវករណវសេន។

៩១. **បច្ចាសន្នមរណស្សា**តិ ឯកវីថិប្បមាណាយុកវសេន, តតោ វា កិញ្ចិ អធិកាយុកវសេន សមាសន្នមរណស្ស។ **វីថិចិត្តាវសានេ**តិ តទារម្មណបរិយោសានានំ, ជវនបរិយោសានានំ វា វីថិចិត្តានំ អវសានេ។ តត្ថ "កាមភវតោ ចវិត្វា តត្ថេវ ឧប្បជ្ជមានានំ តទារម្មណបរិយោសានានិ, សេសានំ ជវនបរិយោសានានី"តិ **ធម្មានុសារណិយំ** វុត្តំ។ **ភវង្គក្ខយេវា**តិ យទិ ឯកជវនវីថិតោ អធិកតរាយុសេសោ សិយា, តទា ភវង្គាវសានេ វា ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ។ អថ ឯកចិត្តក្ខណាយុសេសោ សិយា, តទា វីថិចិត្តាវសានេ, តញ្ច អតីតកម្មាទិវិសយមេវ។ "**តស្សានន្តរមេវា**"តិ តមិនា អន្តរាភវវាទិមតំ បដិក្ខិបតិ។

យថារហន្តិ កម្មករណកាលស្ស, វិបាកទានកាលស្ស ច អនុរូបវសេន។ អថ វា វិបច្ចមានកកម្មានុរូបំ អនុសយវសេន, ជវនសហជាតវសេន វា បវត្តិអនុរូបតោត្យត្ថោ។ ននុ ច "អវិជ្ជានុសយបរិក្ខិត្តេនា"ត្យាទិ វុត្តំ។ ជវនសហជាតានញ្ច កថំ អនុសយភាវោតិ? នាយំ ទោសោ អនុសយសទិសតាយ តាសម្បិ អនុសយ វោហារភាវតោ។ ឥតរថា អកុសលកម្មសហជាតានំ ភវតណ្ហាសហជាតានំ វា ចុតិអាសន្នជវនសហជាតានញ្ច សង្គហោ ន សិយា។ អវិជ្ជាវ អប្បហីនដ្ឋេន អនុសយនតោ បវត្តនតោ អនុសយោ, តេន បរិក្ខិត្តេន បរិវារិតេន។ តណ្ហានុសយោវ មូលំ បធានំ សហការីការណភូតំ ឥមស្សាតិ **តណ្ហានុសយមូលកោ។ សង្ខារេនា**តិ កុសលាកុសលកម្មេន កម្មសហជាតផស្សាទិធម្មសមុទាយេន ចុតិអាសន្នជវនសហជាតេន វា, តេន ជ និយមានំ។ អវិជ្ជាយ ហិ បដិច្ឆន្នាទីនវវិសយេ តណ្ហា នាមេតិ, ខិបនកសង្ខារសម្មតា យថាវុត្តសង្ខារា ខិបន្តិ, យថាហុ –

> "អវិជ្ជាតណ្ហាសង្ខារ-សហជេហិ អបាយិនំ;
> វិសយាទីនវច្ឆាទិនមនក្ខិបកេហិ តុ។
>
> "អប្បហីនេហិ សេសានំ, ឆាទនំ នមនម្បិ ច;
> ខិបកា បន សង្ខារា, កុសលាវ ភវន្តិហា"តិ។ (ស. ស. ១៦៤-១៦៥);

សម្បយុត្តេហិ បរិគ្គយ្ហមានន្តិ អត្តនា សម្បយុត្តេហិ ផស្សាទីហិ ធម្មេហិ សម្បយុត្តបច្ចយាទិនា បរិវារេត្វា គយ្ហមានំ, **សហជាតានមធិដ្ឋានភាវេន បុព្ពង្គមភូត**ន្តិ អត្តនា សហជាតានំ បតិដ្ឋានភាវេន បធានភូតំ។ "មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា"តិ (ធ. ប. ១-២) ហិ វុត្តំ។ **ភវន្តរបដិសន្ធានវសេនា**តិ បុរិមភវន្តរស្ស, បច្ឆិមភវន្តរស្ស ច អញ្ញមញ្ញំ ឯកាពទ្ធំ វិយ បដិសន្ទហនវសេន ឧប្បជ្ជមានមេវ បតិដ្ឋាតិ, ន ឥតោ គន្ត្វាត្យធិប្បាយោ។ ន ហិ បុរិមភវបរិយាបន្នោ កោចិ ធម្មោ ភវន្តរំ សង្កមតិ, នាបិ បុរិមភវបរិយាបន្នហេតូហិ វិនា ឧប្បជ្ជតិ បដិឃោស បទីបមុទ្ទា វិយាតិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

៩២. មនទ្ធំ ហុត្វា បវត្តានិ **មន្ទប្បវត្តានិ**។ បច្ចុប្បន្នារម្មណេសុ អាបាថគតេសុ មនោទ្វារេ គតិនិមិត្តវសេន, បញ្ចទ្វារេ កម្មនិមិត្តវសេនាត្យធិប្បាយោ។ **បដិសន្ធិភវង្គានម្បិ បច្ចុប្បន្នារម្មណតា លព្ភតី**តិ មនោទ្វារេ តាវ បដិសន្ធិយា ចតុន្នំ ភវង្គានញ្ច, បញ្ចទ្វារេ បន បដិសន្ធិយាវ បច្ចុប្បន្នារម្មណភាវោ លព្ភតិ។ តថា ហិ កស្សចិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគតំ បច្ចុប្បន្នំ គតិនិមិត្តំ អារព្ភ ឧប្បន្នាយ តទារម្មណបរិយោសានាយ ចិត្តវីថិយា

អនន្តរំ ចុតិចិត្តេ ឧប្បន្នេ តទនន្តរំ បញ្ចចិត្តក្ខណាយុកេ អារម្មណេ បវត្តាយ បដិសន្ធិយា ចតុន្នំ ភវង្គានំ, បញ្ចទ្វារេ ច ញាតកាទីហិ ឧបដ្ឋាបិតេសុ ទេយ្យធម្មេសុ វណ្ណាទិកេ អារព្ភ យថារហំ បវត្តាយ ចិត្តវីថិយា ចុតិចិត្តស្ស ច អនន្តរំ ឯកចិត្តក្ខណាយុកេ អារម្មណេ បវត្តាយ បដិសន្ធិយា បច្ចុប្បន្នារម្មណេ បវត្តិ ឧបលព្ភតីតិ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារោ បន **វិសុទ្ធិមគ្គេ**(វិសុទ្ធិ. ២.៦២០ អាទយោ) **វិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) វា សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណបទវណ្ណនាយំ វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពោ។ **ឆទ្វារគ្គហិត**ន្តិ កម្មនិមិត្តំ ឆទ្វារគ្គហិតំ, គតិនិមិត្តំ ឆដ្ឋទ្វារគ្គហិតន្តិ យថាសម្ភវំ យោជេតព្ពំ។ អបរេ បន អវិសេសតោ វណ្ណេន្តិ។ **សច្ចសង្ខេបេ**បិ តេនេវាធិប្បាយេន ឥទំ វុត្តំ –

“បញ្ចទ្វារេ សិយា សន្ធិ, វិនា កម្មំ ទ្វិគោចរេ”តិ; (ស. ស. ១៧៣);

អដ្ឋកថាយំ (វិសុទ្ធិ. ២.៦២៤-៦២៥; វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) បន “គតិនិមិត្តំ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតី”តិ វុត្តត្តា, តទារម្មណាយ ច បញ្ចទ្វារិកបដិសន្ធិយា អទស្សិតត្តា, **មូលដីកា**ទីសុ ច “កម្មពលេន ឧបដ្ឋាបិតំ វណ្ណាយតនំ សុបិនំ បស្សន្តស្ស វិយ ទិព្ពចក្ខុស្ស វិយ ច មនោទ្វារេយេវ គោចរភាវំ គច្ឆតី”តិ (វិសុទ្ធិ. មហា. ២.៦២៣) និយមេត្វា វុត្តត្តា តេសំ វចនំ ន សម្បដិច្ឆន្តិ អាចរិយា។ “បច្ចុប្បន្នញ្ចា”តិ ឯត្ថ គតិនិមិត្តំ តាវ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ យុជ្ជតិ, កម្មនិមិត្តំ បន បដិសន្ធិជនកកម្មស្សេវ និមិត្តភូតំ អធិប្បេតន្តិ កថំ តស្ស ចុតិអាសន្នជវនេហិ គហិតស្ស បច្ចុប្បន្នភាវោ សម្ភវតិ។ ន ហិ តទេវ អារម្មណុបដ្ឋាបកំ, តទេវ បដិសន្ធិជនកំ ភវេយ្យ ឧបចិតភាវាភាវតោ អនស្សាទិតត្តា ច។ “កតត្តា ឧបចិតត្តា”តិ (ធ. ស. ៤៣១) ហិ វចនតោ បុនប្បុនំ លទ្ធាសេវនមេវ កម្មំ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍតិ។ **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** (បដិ. ម. ១.២៣២) ច និកន្តិក្ខណេ ទ្វិន្នំ ហេតូនំ បច្ចយាបិ សហេតុកបដិសន្ធិយា វុត្តត្តាកតូបចិតម្បិ កម្មំ តណ្ហាយ អស្សាទិតមេវ វិបាកំ អភិនិប្ផាទេតិ, តទា ច បដិសន្ធិយា សមានវីថិយំ វិយ បវត្តមានានិ ចុតិអាសន្នជវនានិ កថំ បុនប្បុនំ លទ្ធាសេវនានិ សិយុំ, កថញ្ចតានិ តទា តណ្ហាយ បរាមដ្ឋានិ។ អបិច បច្ចុប្បន្នំ កម្មនិមិត្តំ ចុតិអាសន្នប្បវត្តានំ បញ្ចទ្វារិកជវនានំ អារម្មណំ ហោតិ។ “បញ្ចទ្វារិកកម្មញ្ច បដិសន្ធិនិមិត្តកំ ន ហោតិ បរិទុព្ពលភាវតោ”តិ **អដ្ឋកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ២.៦២០; វិភ. អដ្ឋ. ២២៧) វុត្តន្តិ សច្ចមេតំ។ ញាតកាទីហិ ឧបដ្ឋាបិតេសុ បន បុប្ផាទីសុ សន្និហិតេស្វេវ មរណសម្ភវតោ តត្ថ វណ្ណាទិកំ អារព្ភ ចុតិអាសន្នវីថិតោ បុរិមភាគប្បវត្តានំ បដិសន្ធិជននសមត្ថានំ មនោទ្វារិកជវនានំ អារម្មណភូតេន សហ សមានត្តា តទេកសន្តតិបតិតំ ចុតិអាសន្នជវនគ្គហិតម្បិ បច្ចុប្បន្នំ វណ្ណាទិកំ កម្មនិមិត្តភាវេន វុត្តំ។ ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ **អានន្ទាចរិយេន** “បញ្ចទ្វារេ ច អាបាថមាគច្ឆន្តំ បច្ចុប្បន្នំ កម្មនិមិត្តំ អាសន្នកតកម្មារម្មណសន្តតិយំ ឧប្បន្នំ, តំសទិសញ្ច ទដ្ឋព្ព”ន្តិ (វិភ. មូលដី. ២២៧; វិសុទ្ធិ. មហា. ២.៦២៣)។

៩៤. **យថារហ**ន្តិ ទុតិយចតុត្ថបឋមតតិយានំ បដិសន្ធីនំ អនុរូបតោ។

៩៨. អារុប្បចុតិយា បរំ ហេដ្ឋិមារុប្បវជ្ជិតា អារុប្បបដិសន្ធិយោ ហោន្តិ ឧបរូបរិអរូបីនំ ហេដ្ឋិមហេដ្ឋិមកម្មស្ស អនាយូហនតោ, ឧបចារជ្ឈានស្ស បន ពលវភាវតោ តស្ស វិបាកភូតា កាមតិហេតុកា បដិសន្ធិយោ ហោន្តិ។ រូបាវចរចុតិយា បរំ អហេតុករហិតា ឧបចារជ្ឈានានុភាវេនេវ ទុហេតុកតិហេតុកបដិសន្ធិយោ សិយុំ, កាមតិហេតុម្ហា ចុតិតោ បរំ សព្ពា ឯវ កាមរូបារូបភវបរិយាបន្នា យថារហំ អហេតុកាទិបដិសន្ធិយោ សិយុំ។ ឥតរោ ទុហេតុកាហេតុកចុតិតោ បរំ កាមេស្វេវ ភវេសុ តិហេតុកាទិបដិសន្ធិយោ សិយុំ។

ចុតិបដិសន្ធិក្កមវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៩៩. បដិសន្ធិយា និរោធស្ស អនន្តរតោ **បដិសន្ធិនិរោធានន្តរតោ។ តទេវ ចិត្ត**ន្តិ តំសទិសតាយ តព្ពោហារប្បវត្តត្តា តទេវ ចិត្តំ យថា “តានិយេវ ឱសធានី”តិ។ **អសតិ វីថិចិត្តុប្បាទេ**តិ អន្តរន្តរា វីថិចិត្តានំ ឧប្បាទេ អសតិ, ចុតិចិត្តំ ហុត្វា និរុជ្ឈតិ តទេវ ចិត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។

១០១. **បរិវត្តន្តា បវត្តន្តិ** យាវ វដ្ដមូលសមុច្ឆេទាត្យធិប្បាយោ។

១០២. យថា **ឥហ** ភវេបដិសន្ធិ ចេវ ភវង្គញ្ច វីថិយោ ច ចុតិ ច, តថា បុន ភវន្តរេ បដិសន្ធិភវង្គន្តិ ឯវមាទិកា អយំ ចិត្តសន្តតិ បរិវត្តតីតិ យោជនា។ កេចិ បន ឥមស្មឹ បរិច្ឆេទេ វីថិមុត្តសង្គហស្សេវ ទស្សិតត្តា បដិសន្ធិភវង្គចុតីនមេវ ឥធ គហណំ យុត្តន្ត្យាធិប្បាយេន “បដិសន្ធិភវង្គវីថិយោ”តិ ឥមស្ស បដិសន្ធិភវង្គប្បវាហាតិ អត្ថំ វទន្តិ, តំ តេសំ មតិមត្តំ បវត្តិសង្គហទស្សនាវសានេ តត្ថ សង្គហិតានំ សព្ពេសមេវ និគមនស្ស អធិប្បេតត្តា។ ឯវញ្ហិ សតិ “បដិសង្ខាយ បនេតមទ្ធុវ”ន្តិ ឯត្ថ សព្ពេសមេវ ឯត-សទ្ទេន បរាមសនំ សុដ្ឋុ ឧបបន្នំ ហោតិ។ **ឯតំ** យថាវុត្តំ វដ្ដបវត្តំ **អទ្ធុវំ** អនិច្ចំ បលោកធម្មំ **បដិសង្ខាយ** បច្ចវេក្ខិត្វា **ពុធា** បណ្ឌិតា

ចិរាយ ចិរកាលំ សុព្ពតា ហុត្វា **អច្ចុតំ** ធុវំ អចវនធម្មំ **បទំ** និព្ពានំ **អធិគន្ត្វា** មគ្គផលញ្ញាណេន សច្ឆិកត្វា តតោយេវ សុដ្ឋុ សមុច្ឆិន្នសិនេហពន្ធនា **សមំ** និរុបធិសេសនិព្ពានធាតុំ **ឯស្សន្តិ** បាបុណិស្សន្តិ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

វីថិមុត្តបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. រូបបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឯវំ តាវ ចិត្តចេតសិកវសេន ទុវិធំ អភិធម្មត្ថំ ទស្សេត្វា ឥទានិ រូបំ, តទនន្តរញ្ច និព្ពានំ ទស្សេតុមារភន្តោ អាហ “**ឯត្តាវតា**”ត្យាទិ។ **សប្បភេទប្បវត្តិកា** ឧទ្ទេសនិទ្ទេសបដិនិទ្ទេសវសេន តីហិ បរិច្ឆេទេហិ វុត្តប្បភេទវន្តោ, បវត្តិបដិសន្ធិវសេន ទ្វីហិ បរិច្ឆេទេហិ វុត្តប្បវត្តិវន្តោ ច **ចិត្តចេតសិកា ធម្មា ឯត្តាវតា** បញ្ចហិ បរិច្ឆេទេហិ វិភត្តា **ហិ** យស្មា, ឥទានិ យថានុប្បត្តំ រូបំ បវុច្ចតីតិ យោជនា។

២. ឥទានិ យថាបដិញ្ញាតរូបវិភាគត្ថំ មាតិកំ ឋបេតុំ “**សមុទ្ទេសា**”ត្យាទិ វុត្តំ។ សង្ខេបតោ ឧទ្ទិសនំ **សមុទ្ទេសោ**។ ឯកវិធាទិវសេន វិភជនំ **វិភាគោ**, សមុដ្ឋាតិ ឯតស្មា ផលន្តិ **សមុដ្ឋានំ**, កម្មាទយោ រូបជនកបច្ចយា។ ចក្ខុទសកាទយោ **កលាបា**។ **បវត្តិក្កមតោ ចេ**តិ ភវកាលសត្តភេទេន រូបានំ ឧប្បត្តិក្កមតោ។

រូបសមុទ្ទេសវណ្ណនា

៣. ឧបាទិន្នានុបាទិន្នសន្តានេសុ សសម្ភារធាតុវសេន មហន្តា ហុត្វា ភូតា បាតុភូតាតិ **មហាភូតា** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥៨៤)។ អថវា អនេកវិធអព្ភុតវិសេសទស្សនេន, អនេកាភូតទស្សនេន វា មហន្តានិ អព្ភុតានិ, អភូតានិ វា ឯតេសូតិ មហាភូតា, មាយាការាទយោ។ តេហិ សមានា សយំ អនីលាទិសភាវានេវ នីលាទិឧបាទាយរូបទស្សនាទិតោតិ **មហាភូតា**។ មនាបវណ្ណសណ្ឋានាទីហិ វា សត្តានំ វញ្ចិកា យក្ខិនិអាទយោ វិយ មនាបឥត្ថិបុរិសរូបទស្សនាទិនា សត្តានំ វញ្ចកត្តា មហន្តានិ អភូតានិ ឯតេសូតិ **មហាភូតា**។ វុត្តម្បិ ហេតំ –

“មហន្តា បាតុភូតាតិ, មហាភូតសមាតិ វា;
វញ្ចកត្តា អភូតេន, ‘មហាភូតា’តិ សម្មតា”តិ។ (អភិធ. ៦២៦);

អថ វា មហន្តបាតុភាវតោ មហន្តានិ ភវន្តិ ឯតេសុ ឧបាទារូបានិ, ភូតានិ ចាតិ **មហាភូតានិ**។ មហាភូតេ ឧបាទាយ បវត្តំ រូបំ **ឧបាទាយរូបំ**។ យទិ ឯវំ “ឯកំ មហាភូតំ បដិច្ច តយោ មហាភូតា”ត្យាទិវចនតោ (បដ្ឋា. ១.១.៥៣) ឯកេកមហាភូតា សេសមហាភូតានំ និស្សយា ហោន្តីតិ តេសម្បិ ឧបាទាយរូបតាបសង្គោតិ? នយិទមេវំ ឧបាទាយេវ បវត្តរូបានំ តំសមញ្ញាសិទ្ធិតោ។ យញ្ហិ មហាភូតេ ឧបាទិយតិ, សយញ្ច អញ្ញេហិ ឧបាទីយតិ។ ន តំ ឧបាទាយរូបំ។ យំ បន ឧបាទីយតេវ, ន កេនចិ ឧបាទីយតិ, តទេវ ឧបាទាយរូបន្តិ នត្ថិ ភូតានំ តព្ពោហារប្បសង្គោ។ អបិច ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយរូបន្តិ ឧបាទាយរូបលក្ខណន្តិ នត្ថិ តយោ ឧបាទាយ បវត្តានំ ឧបាទាយរូបតាតិ។

៤. បថនដ្ឋេន បថវី, តរុបព្ពតាទីនំ បកតិបថវី វិយ សហជាតរូបានំ បតិដ្ឋានភាវេន បក្ខាយតិ, ឧបដ្ឋាតីតិ វុត្តំ ហោតិ, បថវី ឯវ ធាតុ សលក្ខណធារណាទិតោ និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន សរីរសេលាវយវធាតុសទិសត្តា ចាតិ **បថវីធាតុ**។ អាបេតិ សហជាតរូបានិ បត្ថរតិ, អាបាយតិ វា ព្រូហេតិ វឌ្ឍេតីតិ **អាបោ**។ តេជេតិ បរិបាចេតិ, និសេតិ វា តិក្ខភាវេន សេសភូតត្តយំ ឧស្មាបេតីតិ **តេជោ**។ វាយតិ ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ភូតសង្ឃាតំ បាបេតីតិ **វាយោ**។ ចតស្សោបិ បនេតា យថាក្កមំ កថិនត្តទវត្តឧណ្ហត្តវិត្ថម្ភនត្តលក្ខណាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៥. ចក្ខាទីនំ វចនត្ថោ ហេដ្ឋា កថិតោវ។ **បសាទរូបំ នាម** ចតុន្នំ មហាភូតានំ បសន្នភាវហេតុកត្តា។ តំ បន យថាក្កមំ ទដ្ឋុកាមតាសោតុកាមតាឃាយិតុកាមតាសាយិតុកាមតាផុសិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ។ តត្ថ ចក្ខុ តាវ មជ្ឈេ កណ្ហមណ្ឌលស្ស ឩកាសិរប្បមាណេ អភិមុខេ ឋិតានំ សរីរសណ្ឋានុប្បត្តិបទេសេ តេលមិវ បិចុបដលានិ សត្តក្ខិបដលានិ ព្យាបេត្វា ធារណនហាបនមណ្ឌនពីជនកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតីហិ វិយ ខត្តិយកុមារោ សន្ធារណពន្ធនបរិបាចនសមុទីរណកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតូហិ កតូបការំ ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ អាយុនា បរិបាលិយមានំ វណ្ណាទីហិ បរិវារិតំ យថាយោគំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធេន្តំ បវត្តតិ, ឥតរំ “សសម្ភារចក្ខុ”តិ វុច្ចតិ។ ឯវំ សោតាទយោបិ យថាក្កមំ សោតពិលព្ភន្តរេ អង្គុលិវេធនាការំ ឧបចិតតនុតម្ពលោមំ, នាសិកព្ភន្តរេ អជបទសណ្ឋានំ, ជិវ្ហាមជ្ឈេ ឧប្បលទលគ្គសណ្ឋានំ បទេសំ អភិព្យាបេត្វា បវត្តន្តិ, ឥតរំ បន ឋបេត្វា កម្មជតេជស្ស បតិដ្ឋានដ្ឋានំ កេសគ្គលោមគ្គនខគ្គសុក្ខចម្មានិ ច អវសេសំ សកលសរីរំ ផរិត្វា បវត្តតិ។ ឯវំ សន្តេបិ ឥតរេហិ តស្ស សង្ករោ ន ហោតិ ភិន្ននិស្សយលក្ខណត្តា។ ឯកនិស្សយានិបិ ហិ រូបរសាទីនិ លក្ខណភេទតោ អសំកិណ្ណាតិ កិំ បន ភិន្ននិស្សយា បសាទា។

៦. អាបោធាតុយា សុខុមភាវេន ផុសិតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា វុត្តំ “**អាបោធាតុ វិវជ្ជិតំ ភូតត្តយសង្ខាត**”ន្តិ។ កិញ្ចាបិ ហិ សីតតា ផុសិត្វា គយ្ហតិ, សា បន តេជោយេវ។ មន្ទេ ហិ ឧណ្ហត្តេ សីតពុទ្ធិ សីតតាសង្ខាតស្ស កស្សចិ គុណស្ស អភាវតោ។ តយិទំ សីតពុទ្ធិយា អនវដ្ឋិតភាវតោ វិញ្ញាយតិ បារាបារេ វិយ។ តថា ហិ ឃម្មកាលេ អាតបេ ឋត្វា ឆាយំ បវិដ្ឋានំ សីតពុទ្ធិ ហោតិ, តត្ថេវ ចិរកាលំ ឋិតានំ ឧណ្ហពុទ្ធិ។ យទិ ច អាបោធាតុ សីតតា សិយា, ឧណ្ហភាវេន សហ ឯកស្មិំ កលាបេ ឧបលព្ភេយ្យ, ន ចេវំ ឧបលព្ភតិ, តស្មា វិញ្ញាយតិ “ន អាបោធាតុ សីតតា”តិ។ យេ បន “ទវតា អាបោធាតុ, សា ច ផុសិត្វា គយ្ហតី”តិ វទន្តិ, តេ វត្តព្ពា “ទវតា នាម ផុសិត្វា គយ្ហតីតិ ឥទំ អាយស្មន្តានំ អភិមានមត្តំ សណ្ឋានេ វិយា”តិ។ វុត្តញ្ហេតំ បោរាណេហិ –

“ទវតាសហវុត្តីនិ, តីណិ ភូតានិ សម្ផុសំ;
ទវតំ សម្ផុសាមីតិ, លោកោយមភិមញ្ញតិ។

“ភូតេ ផុសិត្វា សណ្ឋានំ, មនសា គណ្ហតោ យថា;
បច្ចក្ខតោ ផុសាមីតិ, វិញ្ញេយ្យា ទវតា តថា”តិ។

គោចររូបំ នាម បញ្ចវិញ្ញាណវិសយភាវតោ។ គាវោ ឥន្ទ្រិយានិ ចរន្តិ ឯត្ថាតិ គោចរន្តិ ហិ អារម្មណស្សេតំ នាមំ។ តំ បនេតំ បញ្ចវិធម្បិ យថាក្កមំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ គោចរភាវលក្ខណំ, ចក្ខាទិបដិហននលក្ខណំ វា។

៧. ឥត្ថិយា ភាវោ **ឥត្ថត្តំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៣២)។ បុរិសស្ស ភាវោ **បុរិសត្តំ**។ តត្ថ ឥត្ថិលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្ប ហេតុភាវលក្ខណំ ឥត្ថត្តំ, បុរិសលិង្គាទិហេតុភាវលក្ខណំ បុរិសត្តំ។ តត្ថ ឥត្ថីនំ អង្គជាតំ **ឥត្ថិលិង្គំ**។ សរាធិប្បាយា **ឥត្ថិនិមិត្តំ** “ឥត្ថី”តិ សញ្ជាននស្ស បច្ចយភាវតោ។ អវិសទហានគមននិសជ្ជាទិ **ឥត្ថិកុត្តំ**។ ឥត្ថិសណ្ឋានំ **ឥត្ថាកប្បោ**។ បុរិសលិង្គាទីនិបិ វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពានិ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន អញ្ញថា ឥត្ថិលិង្គាទីនិ វណ្ណិតានិ។ តំ បន ឯវំ សង្គហេត្វា វទន្តិ –

“លិង្គំ ហត្ថាទិសណ្ឋានំ, និមិត្តំ មិហិតាទិកំ;
កុត្តំ សុប្បាទិនា កីឡា, អាកប្បោ គមនាទិក”ន្តិ។

ភាវរូបំ នាម ភវតិ ឯតេន ឥត្ថាទិអភិធានំ, ពុទ្ធិ ចាតិ កត្វា។ តំ បនេតំ កាយិន្ទ្រិយំ វិយ សកលសរីរំ ផរិត្វា តិដ្ឋតិ។

៨. ហទយមេវ មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតូនំ និស្សយត្តា វត្ថុ ចាតិ **ហទយវត្ថុ**។ តថា ហិ តំ ធាតុទ្វយនិស្សយភាវលក្ខណំ, តញ្ច ហទយកោសព្ភន្តរេ អឌ្ឍបសតមត្តំ លោហិតំ និស្សាយ បវត្តតិ។ **រូបកណ្ឌេ** អវុត្តស្សាបិ បនេតស្ស អាគមតោ, យុត្តិតោ ច អត្ថិភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។ តត្ថ, តំ រូបំ និស្សាយ មនោធាតុ ច មនោវិញ្ញាណធាតុ ច វត្តន្តិ “យំ រូបំ មនោធាតុយា ច មនោវិញ្ញាណធាតុយា ច តំសម្បយុត្តកានញ្ច ធម្មានំ និស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៨) ឯវមាគតំ បដ្ឋានវចនំ អាគមោ។ យុត្តិ បនេវំ ទដ្ឋព្ពា –

“និប្ផន្នភូតិកាធារា, ទ្វេ ធាតូ កាមរូបិនំ;
រូបានុពន្ធវុត្តិត្តា, ចក្ខុវិញ្ញាណាទយោ វិយ។

“ចក្ខាទិនិស្សិតានេតា, តស្សញ្ញាធារភាវតោ;
នាបិ រូបាទិកេ តេសំ, ពហិទ្ធាបិ បវត្តិតោ។

“ន ចាបិ ជីវិតំ តស្ស, កិច្ចន្តរនិយុត្តិតោ;
ន ច ភាវទ្វយំ តស្មិំ, អសន្តេបិ បវត្តិតោ។

“តស្មា តទញ្ញំ វត្ថុ តំ, ភូតិកន្តិ វិជានិយំ;
វត្ថាលម្ពទុកានន្តុ, ទេសនាភេទតោ ឥទំ;
ធម្មសង្គណិបាឋស្មិំ, ន អក្ខាតំ មហេសិនា”តិ។

៩. ជីវន្តិ តេនាតិ ជីវិតំ, តទេវ កម្មជរូបបរិបាលនេ អាធិបច្ចយោគតោ ឥន្ទ្រិយន្តិ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**។ តថា ហេតំ កម្មជរូបបរិបាលនលក្ខណំ។ យថាសកំ ខណមត្តដ្ឋាយីនម្បិ ហិ សហជាតានំ បវត្តិហេតុភាវេនេវ

អនុបាលកំ។ ន ហិ តេសំ កម្មំយេវ ឋិតិការណំ ហោតិ អាហារជាទីនំ អាហារាទិ វិយ កម្មស្ស តង្ខណភាវតោ។ ឥទំ បន សហ បាចនគ្គិនា អនវសេសឧបាទិន្នកាយំ ព្យាបេត្វា បវត្តតិ។

១០. កពឡំ កត្វា អជ្ឈោហរិយតីតិ **កពឡីការោ អាហារោ**, ឥទញ្ច សវត្ថុកំ កត្វា អាហារំ ទស្សេតុំ វុត្តំ។ សេទ្រិយកាយោបត្ថម្ភនហេតុភូតា បន អង្គមង្គានុសារី រសហរសង្ខាតា អជ្ឈោហរិតព្ពាហារសិនេហភូតា ឱជា ឥធ អាហាររូបំ នាម។ តថា ហេតំ សេន្ទ្រិយកាយោបត្ថម្ភនហេតុភាវលក្ខណំ, ឱជដ្ឋមករូបាហរណលក្ខណំ វា។

១១. កក្ខឡត្តាទិនា អត្តនោ អត្តនោ សភាវេន ឧបលព្ភនតោ **សភាវរូបំ នាម**។ ឧប្បាទាទីហិ, អនិច្ចតាទីហិ វា លក្ខណេហិ សហិតន្តិ **សលក្ខណំ**។ បរិច្ឆេទាទិភាវំ វិនា អត្តនោ សភាវេនេវ កម្មាទីហិ បច្ចយេហិ និប្ផន្នត្តា **និប្ផន្នរូបំ នាម**។ រុប្បនសភាវោ រូបំ, តេន យុត្តម្បិ រូបំ, យថា "អរិសសោ, នីលុប្បល"ន្តិ, ស្វាយំ រូប-សទ្ទោ រុឡ្ហិយា អត់សភាវេបិ បវត្តតីតិ អបរេន រូប-សទ្ទេន វិសេសេត្វា **"រូបរូប"**ន្តិ វុត្តំ យថា "ទុក្ខទុក្ខ"ន្តិ។ បរិច្ឆេទាទិភាវំ អតិក្កមិត្វា សភាវេនេវ ឧបលព្ភនតោ លក្ខណត្តយារោបនេន សម្មសិតុំ អរហត្តា **សម្មសនរូបំ**។

១២. ន កស្សតីតិ អកាសោ។ អកាសោយេវ អាកាសោ, និជ្ជីវដ្ឋេន ធាតុ ចាតិ **អាកាសធាតុ**។ ចក្ខុទសកាទិឯកេកកលាបគតរូបានំ កលាបន្តរេហិ អសំកិណ្ណភាវាបាទនវសេន បរិច្ឆេទកំ, តេហិ វា បរិច្ឆិជ្ជមានំ, តេសំ បរិច្ឆេទមត្តំ វា រូបំ **បរិច្ឆេទរូបំ**។ តញ្ហិ តំ តំ រូបកលាបំ បរិច្ឆិន្នន្តំ វិយ ហោតិ។ វិជ្ជមានេបិ ច កលាបន្តរភូតេហិ កលាបន្តរភូតានំ សម្ផុដ្ឋភាវេ តំតំរូបវិវិត្តតា រូបបរិយន្តោ អាកាសោ។ យេសញ្ច សោ បរិច្ឆេទោ, តេហិ សយំ អសម្ផុដ្ឋោយេវ។ អញ្ញថា បរិច្ឆិន្នតា ន សិយា តេសំ រូបានំ ព្យាបីភាវាបត្តិតោ។ អព្យាបិតា ហិ អសម្ផុដ្ឋតា។ តេនាហ ភគវា "អសម្ផុដ្ឋំ ចតូហិ មហាភូតេហី"តិ (ធ. ស. ៦៣៧)។

១៣. ចលមានកាយេន អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ, សយញ្ច តេន វិញ្ញាយតីតិ **កាយវិញ្ញត្តិ**។ សវិញ្ញាណកសទ្ទសង្ខាតវាចាយ អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ, សយញ្ច តាយ វិញ្ញាយតីតិ **វចីវិញ្ញត្តិ**។ តត្ថ អភិក្កមាទិជនកចិត្តសមុដ្ឋានវាយោធាតុយា សហជាតរូបសន្ថម្ភនសន្ធារណចលិតេសុ សហការីការណភូតោ ផន្ទមានកាយផន្ទនតំហេតុកវាយោធាតុវិនិមុត្តោ មហន្តំ បាសាណំ ឧក្ខិបន្តស្ស សព្ពថាមេន គហណកាលេ ឧស្សាហនវិការោ វិយ រូបកាយស្ស បរិផន្ទនបច្ចយភាវេន ឧបលព្ភមានោ វិការោ កាយវិញ្ញត្តិ។ សា ហិ ផន្ទមានកាយេន អធិប្បាយំ វិញ្ញាបេតិ។ ន ហិ វិញ្ញត្តិវិការរហិតេសុ រុក្ខចលនាទីសុ "ឥទមេស ការេតី"តិ អធិប្បាយគ្គហណំ ទិដ្ឋន្តិ។ ហត្ថចលនាទីសុ ច ផន្ទមានកាយគ្គហណានន្តរំ អវិញ្ញាយមានន្តរេហិ មនោទ្វារជវនេហិ គយ្ហមានត្តា សយញ្ច កាយេន វិញ្ញាយតិ។

កថំ បន វិញ្ញត្តិវសេន ហត្ថចលនាទយោ ហោន្តីតិ? វុច្ចតេ – ឯកាវជ្ជនវីថិយំ សត្តសុ ជវនេសុ សត្តមជវនសមុដ្ឋានវាយោធាតុ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាវ បឋមជវនាទិសមុដ្ឋានាហិ វាយោធាតូហិ លទ្ធោបត្ថម្ភា ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវេន ចលយតិ ចិត្តជំ, បុរិមជវនាទិសម្ភូតា បន សន្ថម្ភនសន្ធារណមត្តករា តស្ស ឧបការាយ ហោន្តីតិ។ យថា ហិ សត្តហិ យុគេហិ អាកឌ្ឍិតព្ពសកដេ សត្តមយុគយុត្តាយេវ គោណា ហេដ្ឋា ឆសុ យុគេសុ យុត្តគោណេហិ លទ្ធូបត្ថម្ភា សកដំ ចាលេន្តិ, បឋមយុគាទិយុត្តា បន ឧបត្ថម្ភនសន្ធារណមត្តមេវ សាធេន្តា តេសំ ឧបការាយ ហោន្តិ, ឯវំសម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។

ទេសន្តរុប្បត្តិយេវ ចេត្ថ ចលនំ ឧប្បន្នទេសតោ កេសគ្គមត្តម្បិ ធម្មានំ សង្កមនាភាវតោ។ ឥតរថា នេសំ អព្យាបារកតា, ខណិកតា ច ន សិយា។ ទេសន្តរុប្បត្តិហេតុភាវោតិ ច យថា អត្តនា សហជរូបានិ ហេដ្ឋិមជវនសមុដ្ឋិតរូបេហិ បតិដ្ឋិតដ្ឋានតោ អញ្ញត្ថ ឧប្បជ្ជន្តិ, ឯវំ តេហិ សហ តត្ថ ឧប្បត្តិយេវាតិ ទដ្ឋព្ពំ, ឯត្ថ បន ចិត្តជេ ចលិតេ តំសម្ពន្ធេន ឥតរម្បិ ចលតិ នទីសោតេ បក្ខិត្តសុក្ខគោមយបិណ្ឌំ វិយ។ តថា ចលយិតុំ អសក្កោន្តិ យោបិ បឋមជវនាទិសមុដ្ឋានវាយោធាតុយោ វិញ្ញត្តិវិការសហិតាយេវ យេន ទិសាភាគេន អយំ អភិក្កមាទីនិ បវត្តេតុកាមោ, តទភិមុខភាវវិការសម្ភវតោ។ ឯវញ្ច កត្វា មនោទ្វារាវជ្ជនស្សបិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកត្តំ វក្ខតិ។ វចីភេទករចិត្តសមុដ្ឋានបឋវីធាតុយា អក្ខរុប្បត្តិដ្ឋានគតឧបាទិន្នរូបេហិ សហ ឃដ្ដនបច្ចយភូតោ ឯកោ វិការោ វចីវិញ្ញត្តិ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ, តំ កាយវិញ្ញត្តិយំ វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពំ។

អយំ បន វិសេសោ – យថា តត្ថ "ផន្ទមានកាយគ្គហណានន្តរ"ន្តិ វុត្តំ, ឯវមិធ "សុយ្យមានសទ្ទសវនានន្តរ"ន្តិ យោជេតព្ពំ។ ឥធ ច សន្ថម្ភនាទីនំ អភាវតោ សត្តមជវនសមុដ្ឋិតាត្យាទិនយោ ន លព្ភតិ។ ឃដ្ដនេន ហិ សទ្ទីយេវ សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតិ។ ឃដ្ដនញ្ច បឋមជវនាទីសុបិ លព្ភតេវ។ ឯត្ថ ច យថា ឧស្សាបេត្វា ពទ្ធគោសីសតាលបណ្ណាទិរូបានិ ទិស្វា តទនន្តរប្បវត្តាយ អវិញ្ញាយមានន្តរាយ មនោទ្វារវីថិយា គោសីសាទីនំ ឧទកសហចារិតប្បការំ សញ្ញាណំ គហេត្វា ឧទកគ្គហណំ ហោតិ, ឯវំ វិប្ផន្ទមានសមុច្ចារិយមានកាយសទ្ទេ គហេ

ត្វា គទននន្តរប្បវត្តាយ អវិញ្ញាយមានន្តរាយ មនោទ្វារវីថិយា បុរិមសិទ្ធសម្ពន្ធូបនិស្សយាយ សាធិប្បាយ វិការគ្គហណំ ហោតីតិ អយំ ទ្វិន្នំ សាធារណា ឧបមា។

១៤. លហុភាវោ **លហុតា**។ មុទុភាវោ **មុទុតា**។ កម្មញ្ញភាវោ **កម្មញ្ញតា**។ យថាក្កមញ្ចេតា អរោគិនោ វិយ រូបានំ អគរុតា សុបរិមទ្ទិតចម្មស្ស វិយ អកថិនតា សុធន្តសុវណ្ណស្ស វិយ សរីរកិរិយានំ អនុកូលភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ អញ្ញមញ្ញំ អវិជហន្តស្សាបិ ហិ លហុតាទិត្តយស្ស តំតំវិការាធិករូបេហិ នានត្តំ វុច្ចតិ, ទន្ធត្តករធាតុក្ខោភប្បដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ ហិ រូបវិការោ លហុតា។ ថទ្ធត្តករធាតុក្ខោភប្បដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ មុទុតា។ សរីរកិរិយានំ អននុកូលភាវករធាតុក្ខោភប្បដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ កម្មញ្ញតាតិ។

១៥. ឧបចយនំ **ឧបចយោ**, បឋមចយោត្យត្ថោ “ឧបញ្ញត្ត”ន្ត្យាទីសុ វិយ ឧប-សទ្ទស្ស បឋមត្ថជោតនតោ។ សន្តានោ **សន្តតិ**, បពន្ធោត្យត្ថោ។ តត្ថ បដិសន្ធិតោ បដ្ឋាយ យាវ ចក្ខាទិទសកានំ ឧប្បត្តិ, ឯត្ថន្តរេ រូបុប្បាទោ ឧបចយោ នាម។ តតោ បរំ សន្តតិ នាម។ យថាសកំ ខណមត្តដ្ឋាយីនំ រូបានំ និរោធាភិមុខភាវវសេន ជីរណំ ជរា, សាយេវ **ជរតា**, និច្ចធុវភាវេន ន ឥច្ចំ អនុបគន្តព្ពន្តិ អនិច្ចំ, តស្ស ភាវោ **អនិច្ចតា**, រូបបរិភេទោ។ **លក្ខណរូបំ នាម** ធម្មានំ តំតំអវត្ថាវសេន លក្ខណហេតុត្តា។

១៦. **ជាតិរូបមេវា**តិ បដិសន្ធិតោ បដ្ឋាយ រូបានំ ខណេ ខណេ ឧប្បត្តិភាវតោ ជាតិសង្ខាតំ រូបុប្បត្តិភាវេន ចតុសន្តតិរូបប្បដិពទ្ធវុត្តិត្តា រូបសម្មតញ្ច ជាតិរូបមេវ ឧបចយសន្តតិភាវេន បវុច្ចតិ បឋមុបរិនិច្ចត្តសង្ខាតប្បវត្តិអាការភេទតោ វេនេយ្យវសេន “ឧបចយោ សន្តតី”តិ (ធ. ស. ៦៤២) វិភជិត្វា វុត្តត្តា។ ឯវញ្ច កត្វា តាសំ និទ្ទេសេ អត្ថតោ អភេទំ ទស្សេតុំ “យោ អាយតនានំ អាចយោ, សោ រូបស្ស ឧបចយោ។ យោ រូបស្ស ឧបចយោ, សា រូបស្ស សន្តតី”តិ (ធ. ស. ៦៤១-៦៤២) វុត្តំ។ **ឯកាទសវិធម្បី**តិ សភាគសង្គហវសេន ឯកាទសប្បការម្បិ។

១៧. ចត្តារោ ភូតា, បញ្ច បសាទា, ចត្តារោ វិសយា, ទុវិធោ ភាវោ, ហទយរូបមិច្ចេបិ ឥទំ ជីវិតាហាររូបេហិ ទ្វីហិ សហ អដ្ឋារសវិធំ, តថា បរិច្ឆេទោ ច ទុវិធា វិញ្ញត្តិ, តិវិធោ វិការោ, ចតុព្ពិធំ លក្ខណន្តិ រូបានំ បរិច្ឆេទវិការាទិភាវំ វិនា វិសុំ បច្ចយេហិ អនិព្ពត្តត្តា ឥមេ **អនិប្ផន្នា** ទស ចេតិ អដ្ឋវីសតិវិធំ ភវេ។

រូបសមុទ្ទេសវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបវិភាគវណ្ណនា

១៨. ឥទានិ យថាឧទ្ទិដ្ឋរូបានំ ឯកវិធាទិនយទស្សនត្ថំ “**សព្ពញ្ច បនេត**”ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ សម្បយុត្តស្ស អលោភាទិហេតុនោ អភាវា **អហេតុកំ**។ យថាសកំ បច្ចយវន្តតាយ **សប្បច្ចយំ**។ អត្តានំ អារព្ភ បវត្តេហិ កាមាសវាទីហិ សហិតត្តា **សាសវំ**។ បច្ចយេហិ អភិសង្ខតត្តា **សង្ខតំ**។ ឧបាទានក្ខន្ធសង្ខាតេ លោកេ និយុត្តតាយ **លោកិយំ**។ កាមតណ្ហាយ អវចរិតត្តា **កាមាវចរំ**។ អរូបធម្មានំ វិយ កស្សចិ អារម្មណស្ស អគ្គហណតោ នាស្ស អារម្មណន្តិ **អនារម្មណំ**។ តទង្គាទិវសេន បហាតព្ពតាភាវតោ **អប្បហាតព្ពំ**។ **ឥតិ**-សទ្ទោ បការត្ថោ, តេន “អព្យាកត”ន្ត្យាទិកំ សព្ពំ ឯកវិធនយំ សង្គណ្ហាតិ។

១៩. **អជ្ឈត្តិករូបំ** អត្តភាវសង្ខាតំ អត្តានំ អធិកិច្ច ឧទ្ទិស្ស បវត្តត្តា។ កាមំ អញ្ញេបិ ហិ អជ្ឈត្តសម្ភូតា អត្ថិ, រុឡ្ហីវសេន បន ចក្ខាទិកំយេវ អជ្ឈត្តិកំ។ អថ វា “យទិ មយំ ន ហោម, ត្វំ កដ្ឋកលិង្គរូបមោ ភវិស្សសី”តិ វទន្តា វិយ អត្តភាវស្ស សាតិសយំ ឧបការត្តា ចក្ខាទីនេវ វិសេសតោ អជ្ឈត្តិកានិ នាម។ អត្តសង្ខាតំ វា ចិត្តំ អធិកិច្ច តស្ស ទ្វារភាវេន បវត្តតីតិ អជ្ឈត្តំ, តទេវ អជ្ឈត្តិកំ។ តតោ ពហិភូតត្តា ឥតរំ តេវីសតិវិធំ **ពាហិររូបំ**។

២០. ឥតរំ ពាវីសតិវិធំ **អវត្ថុរូបំ**។

២២. **អដ្ឋវិធម្បិ ឥន្ទ្រិយរូបំ** បញ្ចវិញ្ញាណេសុ លិង្គាទីសុ សហជរូបបរិបាលនេ ច អាធិបច្ចយោគតោ។ បសាទរូបស្ស ហិ បញ្ចវិធស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ អាធិបច្ចំ អត្តនោ បដុមន្ទាទិភាវេន តេសម្បិ បដុមន្ទាទិភាវាបាទនតោ។ ភាវទ្វយស្សាបិ ឥត្ថិលិង្គាទីសុ អាធិបច្ចំ យថាសកំ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជមានានម្បិ តេសំ យេភុយ្យេន សភាវកសន្តានេយេវ តំតទាការេន ឧប្បជ្ជនតោ, ន បន ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវតោ។ ជីវិតស្ស ច កម្មជបរិបាលនេ អាធិបច្ចំ តេសំ យថាសកំ ខណដ្ឋានស្ស ជីវិតិន្ទ្រិយប្បដិពទ្ធត្តា។ សយញ្ច អត្តនា បបិតធម្មសម្ពន្ធេនេវ បវត្តតិ នាវិកោ វិយ។

២៣. វិសយវិសយិភាវប្បត្តិវសេន ចូលត្ថា **ឱឡារិករូបំ**។ តតោយេវ គហណស្ស សុករត្តា **សន្តិកេរូបំ អាសន្នរូបំ** នាម។ យោ សយំ, និស្សយវសេន ច សម្បត្តានំ, អសម្បត្តានញ្ច បដិមុខភាវោ អញ្ញមញ្ញបតនំ, សោ បដិឃោ វិឃាតិ បដិឃោ។ យថា ហិ បដិឃាតេ សតិ ទុព្ពលស្ស ចលនំ ហោតិ, ឯវំ អញ្ញមញ្ញំ បដិមុខភាវេ សតិ អរូបសភាវត្តា ទុព្ពលស្ស ភវង្គស្ស ចលនំ ហោតិ។ បដិឃោ យស្ស អត្ថិ តំ **សប្បដិឃំ**។ តត្ថ សយំ សម្បត្តិ ផោដ្ឋព្ពស្ស, និស្សយវសេន សម្បត្តិ ឃានជិវ្ហាកាយគន្ធរសានំ, ឧភយថាបិ អសម្បត្តិ ចក្ខុសោតរូបសទ្ទានន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឥតរំ សោឡសវិធំ ឱឡារិកតាទិសភាវាភាវតោ **សុខុមរូបា**ទិកំ។

២៤. កម្មតោ ជាតំ អដ្ឋារសវិធំ **ឧបាទិន្នរូបំ** តណ្ហាទិដ្ឋីហិ ឧបេតេន កម្មុនា អត្តនោ ផលភាវេន អាទិន្នត្តា គហិតត្តា។ ឥតរំ អគ្គហិតគ្គហណេនទសវិធំ **អនុបាទិន្នរូបំ**។

២៥. ទដ្ឋព្ពភាវសង្ខាតេន និទស្សនេន សហ វត្តតីតិ **សនិទស្សនំ**។ ចក្ខុវិញ្ញាណគោចរភាវោ ហិ និទស្សនន្តិ វុច្ចតិ តស្ស ច រូបាយតនតោ អនញ្ញត្តេបិ អញ្ញេហិ ធម្មេហិ តំ វិសេសេតុំ អញ្ញំ វិយ កត្វា វត្តុំ វដ្ដតីតិ សហ និទស្សនេន សនិទស្សនន្តិ។ ធម្មភាវសាមញ្ញេន ហិ ឯកីភូតេសុ ធម្មេសុ យោ នានត្តករោ វិសេសោ, សោ អញ្ញោ វិយ កត្វា ឧបចរិតុំ យុត្តោ។ ឯវញ្ហិ អត្ថវិសេសាវពោធោ ហោតិ។

២៦. **អសម្បត្តវសេនា**តិ អត្តានំ អសម្បត្តស្ស គោចរស្ស វសេន, អត្តនា វិសយប្បទេសំ វា អសម្បត្តវសេន។ ចក្ខុសោតានិ ហិ រូបសទ្ទេហិ អសម្បត្តានិ, សយំ វា តានិ អសម្បត្តានេវ អារម្មណំ គណ្ហន្តិ។ តេនេតំ វុច្ចតិ –

"ចក្ខុសោតំ បនេតេសុ, ហោតាសម្បត្តគាហកំ;
វិញ្ញាណុប្បត្តិហេតុត្តា, សន្តរាធិកគោចរេ។

"តថា ហិ ទូរទេសដ្ឋំ, ផលិកាទិតិរោហិតំ;
មហន្តញ្ច នគាទីនំ, វណ្ណំ ចក្ខុ ឧទិក្ខតិ។

"អាកាសាទិគតោ កុច្ឆិ-ចម្មានន្តរិកោបិ ច;
មហន្តោ ច យណ្ឌាទីនំ, សទ្ទោ សោតស្ស គោចរោ។

"គន្ត្វា វិសយទេសំ តំ, ផរិត្វា គណ្ហតីតិ ចេ;
អធិដ្ឋានវិធានេបិ, តស្ស សោ គោចរោ សិយា។

"ភូតប្បពន្ធតោ សោ ចេ, យាតិ ឥន្ទ្រិយសន្និធឹ;
កម្មចិត្តោជសម្ភូតោ, វណ្ណោ សទ្ទោ ច ចិត្តជោ។

"ន តេសំ គោចរា ហោន្តិ, ន ហិ សម្ភោន្តិ តេ ពហិ;
វុត្តា ច អវិសេសេន, បាឋេ តំវិសយាវ តេ។

"យទិ ចេតំ ទ្វយំ អត្តសមីបំយេវ គណ្ហតិ;
អគ្គិវណ្ណំ តថា មូលំ, បស្សេយ្យ ភមុកស្ស ច។

"ទិសាទេសវវត្ថានំ, សទ្ទស្ស ន ភវេយ្យ ច;
សិយា ច សរវេធិស្ស, សកណ្ណេ សរបាតន"ន្តិ។

គោចរគ្គាហិករូបំ វិញ្ញាណាធិដ្ឋិតំ ហុត្វា តំតំគោចរគ្គហណសភាវត្តា។ ឥតរំ តេវីសតិវិធំ **អគោចរគ្គាហិករូបំ** គោចរគ្គហណាភាវតោ។

២៧. វណ្ណិតព្ពោ ទដ្ឋព្ពោតិ **វណ្ណោ**។ អត្តនោ ឧទយានន្តរំ រូបំ ជនេតីតិ **ឱជា**។ **អវិនិព្ភោគរូបំ** កត្ថចិបិ អញ្ញមញ្ញំ វិនិភុញ្ជនស្ស វិសុំ វិសុំ បវត្តិយា អភាវតោ។ រូបលោកេ គន្ធាទីនំ អភាវវាទិមតម្បិ ហិ តត្ថ តត្ថ (វិភ. មូលដី. ២២៧; វិភ. អនុដី. ២២៧) អាចរិយេហិ បដិក្ខិត្តមេវ។

២៨. **ឥច្ចេវន្តិ** ឯត្ថបិ **ឥតិ**-សទ្ទោ បការត្ថោ, តេន ឥធ អនាគតម្បិ សព្ពំ ទុកតិកាទិភេទំ សង្គណ្ហាតិ។

រូបវិភាគវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបសមុដ្ឋាននយវណ្ណនា

២៨. កានិ បន តានិ កម្មាទីនិ, កថំ, កត្ថ, កទា ច រូបសមុដ្ឋាបនានីតិ អាហ “**តត្ថា**”ត្យាទិ។ **បដិសន្ធិមុបាទាយា**តិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឧប្បាទក្ខណំ ឧបាទាយ។ **ខណេ ខណេ**តិ ឯកេកស្ស ចិត្តស្ស តីសុ តីសុ ខណេសុ, និរន្តរមេវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ អបរេ បន ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណំ (វិភ. មូលដី. ២០ បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា), ភង្គក្ខណេ ច រូបុប្បាទំ (វិភ. មូលដី. ២០ បកិណ្ណកកថាវណ្ណនា) បដិសេធេន្តិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ឋិតិក្ខណាភាវេ តេសំ ឧបបត្តិ ចេវ តត្ថ វត្តព្ពញ្ច ហេដ្ឋា កថិតមេវ, តថាបិ បន ភង្គក្ខណេ រូបុប្បាទាភាវេ ឧបបត្តិយា តត្ថ វត្តព្ពេន ច សហ សុខគ្គហណត្ថំ សង្គហេត្វា វុច្ចតិ –

“ឧប្បន្នុប្បជ្ជមានន្តិ, វិភង្គេ ឯវមាទិនំ;
ភង្គក្ខណស្មឹ ឧប្បន្នំ, នោ ច ឧប្បជ្ជមានកំ។

“ឧប្បជ្ជមានមុប្បាទេ, ឧប្បន្នញ្ចាតិអាទិនា;
ភង្គុប្បាទាវ អក្ខាតា, ន ចិត្តស្ស ឋិតិក្ខណោ។

“‘ឧប្បាទោ ច វយោ ចេវ, អញ្ញថត្តំ ឋិតស្ស ច;
បញ្ញាយតី’តិ (អ. និ. ៣.៤៧) វុត្តត្តា, ឋិតិ អត្ថីតិ ចេ មតំ។

“អញ្ញថត្តស្ស ឯកស្មឹ, ធម្មេ អនុបលទ្ធិតោ;
បញ្ញាណវចនា ចេវ, បពន្ធដ្ឋិតិ តត្ថបិ។

“វុត្តា តស្មា ន ចិត្តស្ស, ឋិតិ ទិស្សតិ បាឡិយំ;
អភិធម្មេ អភាវោបិ, និសេធោយេវ សព្ពថា។

“យទា សមុទយោ យស្ស, និរុជ្ឈតិ តទាស្ស កឹ;
ទុក្ខមុប្បជ្ជតីត្យេត្ថ, បញ្ហេ នោតិ និសេធតោ។

“រូបុប្បាទោ ន ភង្គស្មឹ, តស្មា សព្ពេបិ បច្ចយា;
ឧប្បាទេយេវ ចិត្តស្ស, រូបហេតូតិ កេចន។

“វុច្ចតេ តត្ថ ឯកស្មឹ, ធម្មេយេវ យថា មតា;
ឧប្បាទវត្ថុតោ ភិន្នា, ភង្គាវត្ថា តថេវ តុ។

“ភង្គស្សាភិមុខាវត្ថា, តច្ឆិតព្ពា អយំ ឋិតិ;
នយទស្សនតោ ឯសា, វិភង្គេ ន តុ ទេសិតា។

“លក្ខណំ សង្ខតស្សេវ, វត្ថុមុប្បាទអាទិនំ;
ទេសិតត្តា ន តត្ថាបិ, បពន្ធស្ស ឋិតីរិតា។

“ឧបសគ្គស្ស ធាតូនមត្ថេយេវ បវត្តិតោ;
បញ្ញាយតីតិ ចេតស្ស, អត្ថោ វិញ្ញាយតេ ឥតិ។

“ភង្គេ រូបស្ស នុប្បាទោ, ចិត្តជានំ វសេន វា;
អារុប្បំវាភិសន្ធាយ, ភាសិតោ យមកស្ស ហិ។

“សភាវោយំ យថាលាភ-យោជនាតិ តតោ នហិ;
ន ចិត្តដ្ឋិតិ ភង្គេ ច, ន រូបស្ស អសម្ភវោ”តិ។

៣១. រូបវិរាគភាវនានិព្ពត្តត្តា ហេតុនោ តព្ពិធុរតាយ, អនោកាសតាយ ច អរូបវិបាកា, រូបជននេ វិសេស បច្ចយេហិ ឈានង្គេហិ សម្បយោគាភាវតោ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ ចាតិ ចុទ្ទស ចិត្តានិ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេន្តីតិ វុត្តំ "**អារុប្បវិបាកទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណវជ្ជិត**"ន្តិ។ បដិសន្ធិចិត្តំ, បន ចុតិចិត្តញ្ច ឯកូនវីសតិ ភវង្គស្សេវ អន្តោគធត្តា ចិត្តន្តរំ ន ហោតីតិ ន តស្ស វជ្ជនំ កតំ។ កិញ្ចាបិ ន កតំ, បច្ឆាជាតបច្ចយរហិតំ, បន អាហារាទីហិ ច អនុបត្ថទ្ធំ ទុព្ពលវត្ថុំ និស្សាយ បវត្តត្តា, អត្តនោ ច អាគន្តុកតាយ កម្មជរូបេហិ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបានំ ឋានំ គហេត្វា ឋិតត្តា ច បដិសន្ធិចិត្តំ រូបសមុដ្ឋាបកំ ន ហោតិ។ ចុតិចិត្តេ បន **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៦៣៦; វិភ. អដ្ឋ. ២៦ បកិណ្ណកកថា) តាវ "រូបសន្តវដ្ដមូលស្មឹ សន្តានេ សាតិសយំ សន្តវុត្តិតាយ ខីណាសវស្សេវ ចុតិចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតី"តិ (ធ. ស. មូលដី. ៦៣៦) វុត្តំ។ **អានន្ទាចរិយា**ទយោ បន "សព្ពេសម្បិ ចុតិចិត្តំ រូបំ ន សមុដ្ឋាបេតី"តិ វទន្តិ។ វិនិច្ឆយោ បន នេសំ សង្ខេបតោ **មូលដីកាទីសុ,** វិត្ថារតោ ច **អភិធម្មត្ថវិកាសិនិយំ** វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពោ។ **បឋមភវង្គមុបាទាយា**តិ បដិសន្ធិយា អនន្តរនិព្ពត្តបឋមភវង្គតោ បដ្ឋាយ។ **ជាយន្តមេវ សមុដ្ឋាបេតិ,** ន បន ឋិតំ, ភិជ្ជមានំ វា អនន្តរាទិបច្ចយលាភេន ឧប្បាទក្ខណេយេវ ជនកសាមត្ថិយយោគតោ។

៣២. ឥរិយាយ កាយិកកិរិយាយ បវត្តិបថភាវតោ **ឥរិយាបថោ,** គមនាទិ, អត្ថតោ តទវត្ថា រូបប្បវត្តិ។ តម្បិ **សន្ធារេតិ** យថាបវត្តំ ឧបត្ថម្ភេតិ។ យថា ហិ វីថិចិត្តេហិ អព្ពោកិណ្ណេ ភវង្គេ បវត្តមានេ អង្គានិ ឱសីទន្តិ, ន ឯវមេតេសុ ទ្វត្តីសវិធេសុ, វក្ខមានេសុ ច ឆព្ពីសតិយា ជាគរណចិត្តេសុ បវត្តមានេសុ។ តទា បន អង្គានិ ឧបត្ថទ្ធានិ យថាបវត្តឥរិយាបថភាវេនេវ បវត្តន្តិ។

៣៣. **វិញ្ញត្តិម្បិ សមុដ្ឋាបេន្តិ,** ន កេវលំ រូបិរិយាបថានេវ។ អវិសេសវចនេបិ បនេត្ថ មនោទ្វារប្បវត្តានេវ វោដ្ឋព្ពនជវនានិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកានិ, តថា ហាសជនកានិ ច បញ្ចទ្វារប្បវត្តានំ បរិទុព្ពលភាវតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កាមញ្ចេត្ថ រូបវិនិមុត្តោ ឥរិយាបថោ, វិញ្ញត្តិ វា នត្ថិ, តថាបិ ន សព្ពំ រូបសមុដ្ឋាបកំ ចិត្តំ ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ, វិញ្ញត្តិវិការជនកញ្ច ហោតិ។ យំ បន ចិត្តំ វិញ្ញត្តិជនកំ, តំ ឯកំសតោ ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកំ ឥរិយាបថស្ស វិញ្ញត្តិយា សហ អវិនាភាវតោ។ ឥរិយាបថូបត្ថម្ភកញ្ច រូបជនកន្តិ ឥមស្ស វិសេសទស្សនត្ថំ រូបតោ ឥរិយាបថវិញ្ញត្តីនំ វិសុំ គហណំ។

៣៤. **តេរសា**តិ កុសលតោ ចត្តារិ, អកុសលតោ ចត្តារិ, កិរិយតោ បញ្ចាតិ តេរស។ តេសុ ហិ បុថុជ្ជនា អដ្ឋហិ កុសលាកុសលេហិ ហសន្តិ, សេក្ខា ទិដ្ឋិសហគតវជ្ជិតេហិ, អសេក្ខា បន បញ្ចហិ កិរិយចិត្តេហិ, តត្ថាបិ ពុទ្ធា ចតូហិ សហេតុកកិរិយចិត្តេហេវ ហសន្តិ, ន អហេតុកេន "អតីតំសាទីសុ អប្បដិហតញាណំ បត្វា ឥមេហិ តីហិ ធម្មេហិ សមន្នាគតស្ស ពុទ្ធស្ស ភគវតោ សព្ពំ កាយកម្មំ ញាណបុព្ពង្គមំ ញាណានុបរិវត្តី"តិ វចនតោ (មហានិ. ៦៩; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥)។ ន ហិ វិចារណបញ្ញារហិតស្ស ហសិតុប្បាទស្ស ពុទ្ធានំ បវត្តិ យុត្តាតិ វទន្តិ។ ហសិតុប្បាទចិត្តេន បន បវត្តិយមានម្បិ តេសំ សិតករណំ បុព្ពេនិវាសអនាគតំសសព្ពញ្ញុតញ្ញាណានំ អនុវត្តកត្តា ញាណានុបរិវត្តិយេវាតិ។ ឯវញ្ច កត្វា **អដ្ឋកថាយំ** (ធ. ស. អដ្ឋ. ៥៦៨) "តេសំ ញាណានំ ចិណ្ណបរិយន្តេ ឥទំ ចិត្តំ ហាសយមានំ ឧប្បជ្ជតី"តិ វុត្តំ, តស្មា ន តស្ស ពុទ្ធានំ បវត្តិ សក្កា និវារេតុំ។

៣៥. បច្ឆាជាតាទិបច្ចយូបត្ថម្ភលាភេន ឋិតិក្ខណេយេវ ឧតុឱជានំ ពលវភាវោតិ វុត្តំ "**តេជោធាតុ ឋិតិប្បត្តា**"ត្យាទិ។

៣៧. តត្ថ **ហទយឥន្ទ្រិយរូបានិ** នវ កម្មតោយេវ ជាតត្តា **កម្មជានេវ**។ យញ្ហិ ជាតំ, ជាយតិ, ជាយិស្សតិ ច, តំ "កម្មជ"ន្តិ វុច្ចតិ យថា ទុទ្ធន្តិ។

៤០. បច្ចុប្បន្នបច្ចយាបេក្ខត្តា លហុតាទិត្តយំ កម្មជំ ន ហោតិ, ឥតរថា សព្ពទាភាវីហិ ភវិតព្ពន្តិ វុត្តំ "**លហុតាទិត្តយំ ឧតុចិត្តាហារេហិ សម្ភោតី**"តិ។

៤៣. ឯកន្តកម្មជានិ នវ, ចតុជេសុ កម្មជានិ នវាតិ អដ្ឋារស កម្មជានិ, បញ្ចវិការរូបសទ្ទអវិនិព្ភោគរូបអាកាសវសេន បន្នរស ចិត្តជានិ, សទ្ទោ, លហុតាទិត្តយំ, អវិនិព្ភោគាកាសរូបានិ នវាតិ តេរស ឧតុជានិ, លហុតាទិត្តយអវិនិព្ភោគាកាសវសេន ទ្វាទស អាហារជានិ។

៤៤. កេវលំ **ជាយមានាទិរូបានំ** ជាយមានបរិបច្ចមានភិជ្ជមានរូបានំ **សភាវត្តា** សភាវមត្តំ វិនា អត្តនោ ជាតិអាទិលក្ខណាភាវតោ **លក្ខណានិ កេហិចិ** បច្ចយេហិ ន ជាយន្តីតិ បកាសិតំ។ ឧប្បាទាទិយុត្តានញ្ហិ ចក្ខាទីនំ

ជាតិអាទីនិ លក្ខណានិ វិជ្ជន្តិ, ន ឯវំ ជាតិអាទីនំ។ យទិ តេសម្បិ ជាតិអាទីនិ សិយុំ, ឯវំ អនវត្ថានមេវ អាបជ្ជេយ្យ។ យំ បន "រូបាយតនំ...បេ.... កពឡីការោ អាហារោ។ ឥមេ ធម្មា ចិត្តសមុដ្ឋានា"ត្យាទីសុ (ធ. ស. ១២០១) ជាតិយា កុតោចិជាតត្តំ អនុញ្ញាតំ , តម្បិ រូបជនកបច្ចយានំ រូបុប្បាទនំ បតិ អនុបរតព្យាបារានំ បច្ចយភាវូបគមនក្ខណេ ជាយមានធម្មវិការភាវេន ឧបលព្ភមានតំ សន្ធាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ យម្បិ "ជាតិ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចា សង្ខតា បដិច្ចសមុប្បន្នា។ ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្ន"ន្តិ វចនំ (សំ. និ. ២.២០), តត្ថាបិ បដិច្ចសមុប្បន្នានំ លក្ខណភាវតោតិ អយមេត្ថាភិសន្ធិ។ តេនាហុ បោរាណា –

> "បាបេ កុតោចិ ជាតត្តំ, ជាតិយា បរិយាយតោ;
> សង្ខតានំ សភាវត្តា, តីសុ សង្ខតតោទិតា"តិ។

រូបសមុដ្ឋាននយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កលាបយោជនាវណ្ណនា

៤៥. យស្មា បនេតានិ រូបានិ កម្មាទិតោ ឧប្បជ្ជមានានិបិ ន ឯកេកំ សមុដ្ឋហន្តិ, អថ ខោ បិណ្ឌតោវ។ តស្មា បិណ្ឌានំ គណនបរិច្ឆេទំ, សរូបញ្ច ទស្សេតុំ "**ឯកុប្បាទា**"ត្យាទិ វុត្តំ ។ **សហវុត្តិនោ**តិ វិសុំ វិសុំ កលាបគតរូបវសេន សហវុត្តិនោ, ន សព្ពកលាបានំ អញ្ញមញ្ញំ សហុប្បត្តិវសេន។

៤៦. ទស បរិមាណា អស្សាតិ ទសកំ, សមុទាយស្សេតំ នាមំ, ចក្ខុនា ឧបលក្ខិតំ, តប្បធានំ វា ទសកំ **ចក្ខុទសកំ**។ ឯវំ សេសេសុបិ។

៤៧. វចីវិញ្ញត្តិគ្គហណេន សទ្ទោបិ សង្គហិតោ ហោតិ តស្សា តទវិនាភាវតោតិ វុត្តំ "**វចីវិញ្ញត្តិទសក**"ន្តិ។

៥០. កឹ បនេតេ ឯកវីសតិ កលាបា សព្ពេបិ សព្ពត្ថ ហោន្តិ, ឧទាហុ កេចិ កត្ថចីតិ អាហ "**តត្ថ**"ត្យាទិ។

កលាបយោជនាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

រូបបវត្តិក្កមវណ្ណនា

៥២. ឥទានិ នេសំ សម្ភវវសេន, បវត្តិបដិសន្ធិវសេន, យោនិវសេន ច បវត្តឹ ទស្សេតុំ "**សព្ពានិបិ បនេតានី**"ត្យាទិ វុត្តំ។ **យថារហ**ន្តិ សភាវកបរិបុណ្ណាយតនានំ អនុរូបតោ។

៥៣. កមលកុហរគព្ភមលាទិសំសេទដ្ឋានេសុ ជាតា **សំសេទជា**។ ឧបបាតោ នេសំ អត្ថីតិ **ឱបបាតិកា,** ឧក្កំសគតិបរិច្ឆេទវសេន ចេត្ថ វិសិដ្ឋឧបបាតោ គហិតោ យថា "អភិរូបស្ស កញ្ញា ទាតព្ពា"តិ។ **សត្ត ទសកានិ បាតុភវន្តិ** បរិបុណ្ណាយតនភាវេន ឧបលព្ភនតោ។ **កទាចិ ន លព្ភន្តិ** ជច្ចន្ធជច្ចពធិរជច្ចឃាននបុំសកអាទិកប្បិកានំ វសេន។ តត្ថ សុគតិយំ មហានុភាវេន កម្មុនា និព្ពត្តមានានំ ឱបបាតិកានំ ឥន្ទ្រិយវេកល្លយោគតោ ចក្ខុសោតឃានាលាភោ សំសេទជានំ, ភាវាលាភោ បឋមកប្បិកឱបបាតិកានំ វសេនបិ។ ទុគ្គតិយំ បន ចក្ខុសោតភាវាលាភោ ទ្វិន្នម្បិ វសេន, ឃានាលាភោ សំសេទជានមេវ វសេន, ន ឱបបាតិកានំ វសេនាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ តថា ហិ **ធម្មហទយវិភង្គេ** "កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ កស្សចិ ឯកាទសាយតនានិ បាតុភវន្តិ, កស្សចិ ទស, កស្សចិ អបរានិបិ ទស, កស្សចិ នវ, កស្សចិ សត្តា"តិ (វិភ. ១០០៧) វចនតោ បរិបុណ្ណិន្ទ្រិយស្ស ឱបបាតិកស្ស សទ្ទាយតនវជ្ជិតានិ ឯកាទសាយតនានិ វុត្តានិ។ អន្ធស្ស ចក្ខាយតនវជ្ជិតានិ ទស, តថា ពធិរស្ស សោតាយតនវជ្ជិតានិ, អន្ធពធិរស្ស តទុភយវជ្ជិតានិ នវ, គព្ភសេយ្យកស្ស ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាសទ្ទាយតនវជ្ជិតានិសត្តាយតនានិ វុត្តានិ។ យទិ បន អឃានកោបិ ឱបបាតិកោ សិយា, អន្ធពធិរាឃានកានំ វសេន តិក្ខត្តុំ ទស, អន្ធពធិរអន្ធាឃានកពធិរាឃានកានំ វសេន តិក្ខត្តុំ នវ, អន្ធពធិរាឃានកស្ស វសេន ច អដ្ឋ អាយតនានិ វត្តព្ពានិ សិយុំ, ន បនេវំ វុត្តានិ។ តស្មា នត្ថិ ឱបបាតិកស្ស ឃានវេកល្លន្តិ។ តថា ច វុត្តំ **យមកដ្ឋកថាយំ** "អឃានកោ ឱបបាតិកោ នត្ថិ។ យទិ ភវេយ្យ, កស្សចិ អដ្ឋាយតនានីតិ វទេយ្យា"តិ (យម. អដ្ឋ. អាយតនយមក. ១៨-២១)។

សំសេទជានំ បន ឃានាភាវោ ន សក្កា និវារេតុំ "កាមធាតុយា ឧបបត្តិក្ខណេ"ត្យាទិបាឡិយា (វិភ. ១០០៧) ឱបបាតិកយោនិមេវ សន្ធាយ, សត្តាយតនគ្គហណស្ស ច អញ្ញេសំ អសម្ភវតោ គព្ភសេយ្យកមេវ សន្ធាយ វុត្តត្តា។ យំ បន "សំសេទជយោនិកា បរិបុណ្ណាយតនភាវេន ឱបបាតិកសង្គហំ កត្វា វុត្តា"តិ

អដ្ឋកថាវចនំ, តម្បិ បរិបុណ្ណាយតនំយេវ សំសេទជានំ ឱបបាតិកេសុ សង្គហវសេន វុត្តំ។ អបរេ បន យមកេ ឃានជិវ្ហានំ សហចារិតា វុត្តាតិ អជិវ្ហស្ស អសម្ភវតោ អឃានកស្សបិ អភាវមេវ វណ្ណេន្តិ, តត្ថាបិ យថា ចក្ខុសោតានិ រូបភវេ ឃានជិវ្ហាហិ វិនា បវត្តន្តិ, ន ឯវំ ឃានជិវ្ហា អញ្ញមញ្ញំ វិនា បវត្តន្តិ ទ្វិន្នម្បិ រូបភវេ អនុប្បជ្ជនតោតិ ឯវំ វិសុំ វិសុំ កាមភវេ អប្បវត្តិវសេន តេសំ សហចារិតា វុត្តាតិ ន ន សក្កា វត្តុន្តិ។

៥៤. គព្ភេ មាតុកុច្ឆិយំ សេន្តីតិ គព្ភសេយ្យកា, តេយេវ រូបាទីសុ សត្តតាយ សត្តាតិ **គព្ភសេយ្យកសត្តា**។ ឯតេ អណ្ឌជជលាពុជា។ **តីណិ ទសកានិ បាតុភវន្តិ**, យានិ “កលលរូប”ន្តិ វុច្ចន្តិ, បរិបិណ្ឌិតានិ ច តានិ ជាតិឧណ្ណាយ ឯកស្ស អំសុនោ បសន្នតិលតេលេ បក្ខិបិត្វា ឧទ្ធដស្ស បគ្ឃរិត្វា អគ្គេ ឋិតពិន្ទុមត្តានិ អច្ឆានិ វិប្បសន្នានិ។ **កទាចិ ន លព្ភតិ** អភាវកសត្តានំ វសេន។ **តតោ បរន្តិ** បដិសន្ធិតោ បរំ។ **បវត្តិកាលេ**តិ សត្តមេ សត្តាហេ, **ដីកាការ**មតេន ឯកាទសមេ សត្តាហេ វា។ **កមេនា**តិ ចក្ខុទសកបាតុភាវតោ សត្តាហាតិក្កមេន សោតទសកំ , តតោ សត្តាហាតិក្កមេន ឃានទសកំ, តតោ សត្តាហាតិក្កមេន ជិវ្ហាទសកន្តិ ឯវំ អនុក្កមេន។ **អដ្ឋកថាយម្បិ** ហិ អយមត្ថោ ទស្សិតោវ។

៥៥. **ឋិតិកាល**ន្តិ បដិសន្ធិចិត្តស្ស ឋិតិកាលំ។ បដិសន្ធិចិត្តសហជាតា ហិ ឧតុ ឋានប្បត្តា តស្ស ឋិតិក្ខណេ សុទ្ធដ្ឋកំ សមុដ្ឋាបេតិ, តទា ឧប្បន្នា ភង្គក្ខណេត្យាទិនា អនុក្កមេន ឧតុ រូបំ ជនេតិ។ **ឱជាផរណមុបាទាយា**តិ គព្ភសេយ្យកស្ស មាតុ អជ្ឈោហដាហារតោ សំសេទជោបបាតិកានញ្ច មុខគតសេម្ហាទិតោ ឱជាយ រសហរណី អនុសារេន សរីរេ ផរណកាលតោ បដ្ឋាយ។

៥៦. ចុតិចិត្តំ ឧបរិមំ ឯតស្សាតិ **ចុតិចិត្តោបរិ។ កម្មជរូបានិ ន ឧប្បជ្ជន្តិ** តទុប្បត្តិយំ មរណាភាវតោ។ កម្មជរូបវិច្ឆេទេ ហិ “មតោ”តិ វុច្ចតិ។ យថាហ –

“អាយុ ឧស្មា ច វិញ្ញាណំ, យទា កាយំ ជហន្តិមំ;
អបវិទ្ធោ តទា សេតិ, និរត្ថំវ កលិង្គរ”ន្តិ។ (សំ. និ. ៣.៩៥ ថោកំ វិសទិសំ);

បុរេតរន្តិ សត្តរសមស្ស ឧប្បាទក្ខណេ។ **តតោបរំ ចិត្តជាហារជរូបញ្ច វោច្ឆិជ្ជតី**តិ អជីវកសន្តានេ តេសំ ឧប្បត្តិយា អភាវតោ យថានិព្ពត្តំ ចិត្តជំ, អាហារជញ្ច តតោ បរំ កិញ្ចិ កាលំ បវត្តិត្វា និរុជ្ឈតិ។ អបរេ បន អាចរិយា “ចិត្តជរូបំ ចុតិចិត្តតោ បុរេតរមេវ វោច្ឆិជ្ជតី”តិ វណ្ណេន្តិ។

៥៨. រូបលោកេ ឃានជិវ្ហាកាយានំ អភាវេ ការណំ វុត្តមេវ។ ភាវទ្វយំ បន ពហលកាមរាគូបនិស្សយត្តា ព្រហ្មានញ្ច តទភាវតោ តត្ថ ន បវត្តតិ។ **អាហារជកលាបានិ ច ន លព្ភន្តិ** អជ្ឈោហដាហារាភាវេន សរីរគតស្សបិ អាហារស្ស រូបសមុដ្ឋាបនាភាវតោ។ ពាហិរញ្ហិ ឧតុំ, អាហារញ្ច ឧបនិស្សយំ លភិត្វា ឧតុអាហារា រូបំ សមុដ្ឋាបេន្តិ។ **ជីវិតនវក**ន្តិ កាយាភាវតោ កាយទសកដ្ឋានិយំ ជីវិតនវកំ។

៥៩. **អតិរិច្ចតិ** សេសព្រហ្មានំ បដិសន្ធិយំ, បវត្តេ ច ឧបលភិតព្ពរូបតោ អវសិដ្ឋំ ហោតិ , មរណកាលេ បន ព្រហ្មានំ សរីរនិក្ខេបាភាវតោ សព្ពេសម្បិ តិសមុដ្ឋានានិ, ទ្វិសមុដ្ឋានានិ ច សហេវ និរុជ្ឈន្តិ។

៦១. **រូបេសុ តេវីសតិ** ឃានជិវ្ហាកាយភាវទ្វយវសេន បញ្ចន្នំ អភាវតោ។ កេចិ បន “លហុតាទិត្តយម្បិ តេសុ នត្ថិ ទន្ធត្តករាទិធាតុក្ខោភាភាវតោ”តិ វទន្តិ, តំ អការណំ។ ន ហិ រូបសមេតព្ពាបេក្ខា តព្ពិរោធិធម្មប្បវត្តិ តថា សតិ សហេតុកកិរិយចិត្តេសុ លហុតាទីនំ អភាវប្បសង្គតោ។ **“សទ្ទោ វិការោ”**ត្យាទិ សព្ពេសម្បិ សាធារណវសេន វុត្តំ។

រូបបវត្តិក្កមវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និព្ពានភេទវណ្ណនា

៦២. ឯត្តាវតា ចិត្តចេតសិករូបានិ វិភាគតោ និទ្ទិសិត្វា ឥទានិ និព្ពានំ និទ្ទិសន្តោ អាហ **“និព្ពានំ បនា”**ត្យាទិ។ **“ចតុមគ្គញាណេន សច្ឆិកាតព្ព”**ន្តិ ឥមិនា និព្ពានស្ស តំតំអរិយបុគ្គលានំ បច្ចក្ខសិទ្ធតំ ទស្សេតិ។ **“មគ្គផលានមារម្មណភូត”**ន្តិ ឥមិនា កល្យាណបុថុជ្ជនានំ អនុមានសិទ្ធតំ។ សង្ខតធម្មារម្មណញ្ហិ, បញ្ញត្តារម្មណំ វា ញាណំ កិលេសានំ សមុច្ឆេទបដិប្បស្សម្ភនេ អសមត្ថំ, អត្ថិ ច លោកេ កិលេសសមុច្ឆេទាទិ។ តស្មា អត្ថិ សង្ខតសម្មុតិធម្មវិបរីតោ កិលេសានំ សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិករានំ មគ្គផលានំ អារម្មណភូតោ និព្ពានំ នាម

ឯកោ ធម្មោតិ សិទ្ធំ។ បច្ចក្ខានុមានសិទ្ធតាសន្ទស្សនេន ច អភាវមត្តំ និព្ពានន្តិ វិប្បដិបន្នានំ វាទំ និសេធេតីតិ អលមតិប្បបញ្ចេន។ ខន្ធាទិភេទេ តេភូមកធម្មេ ហេដ្ឋបរិយវសេន វិនននតោ សំសិព្ពនតោ **វានសង្ខាតាយ** តណ្ហាយ **និក្ខន្តត្តា** វិសយាតិក្កមវសេន អតីតត្តា។

៦៣. **សភាវតោ**តិ អត្តនោ សន្តិលក្ខណេន។ ឧបាទីយតិ កាមុបាទានាទីហីតិ ឧបាទិ, បញ្ចក្ខន្ធស្សេតំ អធិវចនំ, ឧបាទិយេវ សេសោ កិលេសេហីតិ ឧបាទិសេសោ, តេន សហ វត្តតីតិ សឧបាទិសេសា , សា ឯវ និព្ពានធាតូតិ **សឧបាទិសេសនិព្ពានធាតុ។ ការណបរិយាយេនា**តិ សឧបាទិសេសាទិវសេន បញ្ញាបនេ ការណភូតស្ស ឧបាទិសេស ភាវាភាវស្ស លេសេន។

៦៤. អារម្មណតោ, សម្បយោគតោ ច រាគទោសមោហេហិ សុញ្ញត្តា សុញ្ញំ, សុញ្ញមេវ **សុញ្ញតំ**, តថា រាគាទិ និមិត្តរហិតត្តា **អនិមិត្តំ**។ រាគាទិបណិធិរហិតត្តា **អប្បណិហិតំ**។ សព្ពសង្ខារេហិ វា សុញ្ញត្តា **សុញ្ញតំ**។ សព្ពសង្ខារ និមិត្តាភាវតោ **អនិមិត្តំ**។ តណ្ហាបណិធិយា អភាវតោ **អប្បណិហិតំ**។

៦៥. ចវនាភាវតោ **អច្ចុតំ**។ អន្តស្ស បរិយោសានស្ស អតិក្កន្តត្តា **អច្ចន្តំ**។ បច្ចយេហិ អសង្ខតត្តា **អសង្ខតំ**។ អត្តនោ ឧត្តរិតរស្ស អភាវតោ, សហធម្មេន វត្តព្ពស្ស ឧត្តរស្ស វា អភាវតោ **អនុត្តរំ**។ វានតោ តណ្ហាតោ មុត្តត្តា សព្ពសោ អបគតត្តា **វានមុត្តា**។ មហន្តេ សីលក្ខន្ធាទិកេ ឯសន្តិ គវេសន្តីតិ **មហេសយោ។ "ឥតិ ចិត្ត"**ន្ត្យាទិ ឆហិ បរិច្ឆេទេហិ វិភត្តានំ ចិត្តាទីនំ និគមនំ។

និព្ពានភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

រូបបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. សមុច្ចយបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. សលក្ខណា ចិន្តនាទិសលក្ខណា ចិត្តចេតសិកនិប្ផន្នរូបនិព្ពានវសេន ទ្វាសត្តតិបភេទា **វត្ថុធម្មា** សភាវធម្មា វុត្តា, ឥទានិ តេសំ **យថាយោគំ** សភាវធម្មានំ ឯកេកសមុច្ចយវសេន យោគានុរូបតោ អកុសលសង្គហាទិភេទំ **សមុច្ចយំ** រាសឹ បវក្ខាមីតិ យោជនា។

២. អកុសលានមេវ សភាគធម្មវសេន សង្គហោ **អកុសលសង្គហោ**។ កុសលាទិវសេន មិស្សកានំ សង្គហោ **មិស្សកសង្គហោ**, សច្ចាភិសម្ពោធិសង្ខាតស្ស អរិយមគ្គស្ស បក្ខេ ភវានំ ពោធិបក្ខិយានំ ធម្មានំ សតិបដ្ឋានាទិភេទានំ សភាគវត្ថុវសេន សង្គហោ **ពោធិបក្ខិយសង្គហោ**។ ខន្ធាទិវសេន សព្ពេសំ សង្គហោ **សព្ពសង្គហោ**។

អកុសលសង្គហវណ្ណនា

៣. បុព្ពកោដិយា អបញ្ញាយនតោ ចិរបារិវាសិយដ្ឋេន, វណតោ វា វិស្សន្ទមានយូសា វិយ ចក្ខាទិតោ វិសយេសុ វិស្សន្ទនតោ **អាសវា**។ អថ វា ភវតោ អាភវគ្គំ ធម្មតោ អាគោត្រភុំ សវន្តិ បវត្តន្តីតិ **អាសវា**។ អវធិអត្ថោ ចេត្ថ **អា**-ការោ, អវធិ ច មរិយាទាភិវិធិវសេន ទុវិធោ។ តត្ថ “អាបាដលិបុត្តំ វុដ្ឋោ ទេវោ”ត្យាទីសុ វិយ កិរិយំ ពហិ កត្វា បវត្តោ **មរិយាទោ**។ “អាភវគ្គំ សទ្ទោ អព្ភុគ្គតោ”ត្យាទីសុ វិយ កិរិយំ ព្យាបេត្វា បវត្តោ **អភិវិធិ**។ ឥធ បន អភិវិធិម្ហិ ទដ្ឋព្ពោ។ តថា ហេតេ និព្ពត្តិដ្ឋានភូតេ ច ភវគ្គេ, គោត្រភុម្ហិ ច អារម្មណភូតេ បវត្តន្តិ។ វិជ្ជមានេសុ ច អញ្ញេសុ អាភវគ្គំ, អាគោត្រភុញ្ច សវន្តេសុ មានាទីសុ អត្តត្តនិយគ្គហណវសេន អភិព្យាបនតោ មទករណដ្ឋេន អាសវសទិសតាយ ច ឯតេយេវ អាសវភាវេន និរូឡ្ហាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កាមោយេវ អាសវោ **កាមាសវោ**, កាមរាគោ។ រូបារូបភវេសុ ឆន្ទរាគោ **ភវាសវោ**។ ឈាននិកន្តិសស្សតទិដ្ឋិសហគតោ ច រាគោ ឯត្ថេវ សង្គយ្ហតិ។ តត្ថ បឋមោ ឧបបត្តិភវេសុ រាគោ, ទុតិយោ កម្មភវេ, តតិយោ ភវទិដ្ឋិសហគតោ។ ទ្វាសដ្ឋិវិធា ទិដ្ឋិ **ទិដ្ឋាសវោ**។ ទុក្ខាទីសុ ចតូសុ សច្ចេសុ, បុព្ពន្តេ, អបរន្តេ, បុព្ពាបរន្តេ, បដិច្ចសមុប្បាទេសុ ចាតិ អដ្ឋសុ ឋានេសុ អញ្ញាណំ **អវិជ្ជាសវោ**។

៤. ឧត្ថរិត្វា ហរណតោ, ឱហននតោ វា ហេដ្ឋា កត្វា ហននតោ ឱសីទាបនតោ “ឱឃោ”តិ វុច្ចតិ ជលប្បវាហោ, ឯតេ ច សត្តេ ឧត្ថរិត្វា ហនន្តា វដ្ដស្មឹ សត្តេ ឱសីទាបេន្តា វិយ ហោន្តីតិ ឱឃសទិសតាយ **ឱឃា** , អាសវាយេវ បនេត្ថ យថាវុត្តដ្ឋេន “ឱឃា”តិ ច វុច្ចន្តិ។

៥. វដ្ដស្មឹ, ភវយន្តកេ វា សត្តេ កម្មវិបាកេន ភវន្តរាទីហិ, ទុក្ខេន វា សត្តេ យោជេន្តីតិ **យោគា**, ហេដ្ឋា វុត្តធម្មាវ។

៦. នាមកាយេន រូបកាយំ, បច្ចុប្បន្នកាយេន វា អនាគតកាយំ គន្ថេន្តិ ទុប្បមុញ្ចំ វេឋេន្តីតិ **កាយគន្ថា**។ គោសីលាទិនា សីលេន, វតេន, តទុភយេន ច សុទ្ធីតិ ឯវំ បរតោ អសភាវតោ អាមសនំ **បរាមាសោ**។ “ឥទមេវ សច្ចំ, មោឃមញ្ញ”ន្តិ អភិនិវិសនំ ទឡ្ហគ្គាហោ **ឥទំ សច្ចាភិនិវេសោ**។

៧. មណ្ឌូកំ បន្នគោ វិយ ភុសំ ទឡ្ហំ អារម្មណំ អាទិយន្តីតិ ឧបាទានានិ។ កាមោយេវ ឧបាទានំ, កាមេ ឧបាទិយតីតិ វា **កាមុបាទានំ**។ “ឥមិនា មេ សីលវតាទិនា សំសារសុទ្ធី”តិ ឯវំ សីលវតាទីនំ គហណំ **សីលព្វតុបាទានំ**។ វទន្តិ ឯតេនាតិ វាទោ, ខន្ធេហិ ព្យតិរិត្តាព្យតិរិត្តវសេន វីសតិ បរិកប្បិតស្ស អត្តនោ វាទោ អត្តវាទោ។ សោយេវ ឧបាទានន្តិ **អត្តវាទុបាទានំ**។

៨. ឈានាទិវសេន ឧប្បជ្ជនកកុសលចិត្តំ និសេធេន្តិ តថា តស្ស ឧប្បជ្ជិតុំ ន ទេន្តីតិ **នីវរណានិ**, បញ្ញាចក្ខុនោ វា អាវរណដ្ឋេន **នីវរណា**។ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ អធិមត្តរាគសង្ខាតោ កាមោយេវ ឆន្ទនដ្ឋេន ឆន្ទោ ចាតិ កាមច្ឆន្ទោ។ សោយេវ នីវរណន្តិ **កាមច្ឆន្ទនីវរណំ**។ ព្យាបជ្ជតិ វិនស្សតិ ឯតេន ចិត្តន្តិ ព្យាបាទោ, “អនត្ថំ មេ អចរី”ត្យាទិនយប្បវត្តនវវិធអាឃាតវត្ថុបទដ្ឋានតាយ នវវិធោ, អដ្ឋានកោបេន សហ ទសវិធោ វា ទោសោ, សោយេវ នីវរណន្តិ **ព្យាបាទនីវរណំ**។ ថិនមិទ្ធមេវ នីវរណំ **ថិនមិទ្ធនីវរណំ**។ តថា **ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចនីវរណំ**។ កស្មា បនេតេ ភិន្នធម្មា ទ្វេ ទ្វេ ឯកនីវរណភាវេន វុត្តាតិ? កិច្ចាហារបដិបក្ខានំ សមានភាវតោ។ ថិនមិទ្ធានញ្ហិ ចិត្តប្បទស្ស លយាបាទនកិច្ចំ សមានំ, ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចានំ អវូបសន្តភាវករណំ។ តថា បុរិមានំ ទ្វិន្នំ តន្ទីវិជម្ភិតា

អាហារោ, ហេតុត្យត្តោ, បច្ចិមានំ ញាតិព្យសនាទិវិតក្កានំ។ បុរិមានញ្ច ទ្វិន្នំ វិរិយំ បដិបក្ខភូតំ, បច្ចិមានំ សមថោតិ, តេនាហុ បោរាណា –

“កិច្ចាហារវិបក្ខានំ, ឯកត្តា ឯកមេត្ថ ហិ;
កតមុទ្ធច្ចកុក្កុច្ចំ, ថិនមិទ្ធញ្ច តាទិនា។

“លីនតាសន្តតា កិច្ចំ, តន្ទី ញាតិវិតក្កានំ;
ហេតុ វីរិយសមថា, តមេ តេសំ វិរោធិនោ”តិ។

៩. អប្បហីនដ្ឋេន អនុ អនុ សន្តានេ សេន្តីតិ **អនុសយា**, អនុរូបំ ការណំ លភិត្វា ឧប្បជ្ជន្តីត្យត្ថោ។ អប្បហីនា ហិ កិលេសា ការណលាភេ សតិ ឧបជ្ជនារហា សន្តានេ អនុ អនុ សយិតា វិយ ហោន្តីតិ តទវត្ថា “អនុសយា”តិ វុច្ចន្តិ។ តេ បន និប្បរិយាយតោ អនាគតា កិលេសា, អតីតបច្ចុប្បន្នាបិ តំសភាវត្តា តថា វុច្ចន្តិ។ ន ហិ កាលភេទេន ធម្មានំ សភាវភេទោ អត្ថិ, យទិ អប្បហីនដ្ឋេន អនុសយា, ននុ សព្ពេបិ កិលេសា អប្បហីនា អនុសយា ភវេយ្យុន្តិ? ន មយំ អប្បហីនតាមត្តេន “អនុសយា”តិ វទាម, អថ ខោ អប្បហីនដ្ឋេន ថាមគតា កិលេសា អនុសយាតិ។ **ថាមគមនញ្ច** អនញ្ញសាធារណោ កាមរាគាទីនមេវ អាវេណិកោ សភាវោតិ អលំ វិវាទេន។ កាមរាគោយេវ អនុសយោ **កាមរាគានុសយោ**។

១០. សំយោជេន្តិ ពន្ធន្តីតិ **សំយោជនានិ**។

១២. ចិត្តំ កិលិស្សតិ ឧបតប្បតិ, ពាធីយតិ វា ឯតេហីតិ **កិលេសា**។

១៣. **កាមភវនាមេនា**តិ កាមភវសង្ខាតានំ អារម្មណានំ នាមេន។ **តថាបវត្តន្តិ** សីលព្ពតាទីនំ បរតោ អាមសនាទិវសេន បវត្តំ។

១៤. អាសវា ច ឱឃា ច យោគា ច គន្ថា ច **វត្ថុតោ** ធម្មតោ វុត្តនយេន តយោ។ **តថា ឧបាទានា** ទុវេ វុត្តា តណ្ហាទិដ្ឋិវសេន។ **នីវរណា អដ្ឋ សិយុំ** ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចានំ វិសុំ គហណតោ។ **អនុសយា ឆឡេវ ហោន្តិ** កាមរាគភវរាគានុសយានំ តណ្ហាសភាវេន ឯកតោ គហិតត្តា។ **នវ សំយោជនា មតា** ឧភយត្ថ វុត្តានំ តណ្ហាសភាវានំ, ទិដ្ឋិសភាវានញ្ច ឯកេកំ សង្គហិតត្តា។ កិលេសា បន សុត្តន្តវសេន, អភិធម្មវសេនបិ ទស។ **ឥតិ** ឯវំ **បាបានំ** អកុសលានំ សង្គហោ នវធា វុត្តោ។ ឯត្ថ ច –

នវាដ្ឋសង្គហា លោភ-ទិដ្ឋិយោ សត្តសង្គហា;
អវិជ្ជា បដិឃោ បញ្ច-សង្គហោ ចតុសង្គហា;
កង្ខា តិសង្គហា មានុទ្ធច្ចា ថិនំ ទ្វិសង្គហំ។

កុក្កុច្ចមិទ្ធាហិរិកា-នោត្តប្បិស្សា និគូហនា;
ឯកសង្គហិតា បាបា, តច្ចេវំ នវសង្គហា។

អកុសលសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មិស្សកសង្គហវណ្ណនា

១៥. ហេតូសុ វត្តព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

១៦. អារម្មណំ ឧបគន្ត្វា ចិន្តនសង្ខាតេន ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន យថារហំ បច្ចនីកធម្មឈាបនដ្ឋេន ច ឈានានិ ច តានិ អង្គានិ ច សមុទិតានំ អវយវភាវេន អង្គីយន្តិ ញាយន្តីតិ **ឈានង្គានិ**។ អវយវវិនិមុត្តស្ស ច សមុទាយស្ស អភាវេបិ សេនង្គរថង្គាទយោ វិយ វិសុំ វិសុំ អង្គភាវេន វុច្ចន្តិ ឯកតោ ហុត្វា ឈានភាវេន។ ទោមនស្សញ្ចេត្ថ អកុសលឈានង្គំ, សេសានិ កុសលាកុសលាព្យាកតឈានង្គានិ។

១៧. សុគតិទុគ្គតីនំ, និព្ពានស្ស ច អភិមុខំ បាបនតោ មគ្គា, តេសំ បថភូតានិ អង្គានិ, មគ្គស្ស វា អដ្ឋង្គិកស្ស អង្គានិ **មគ្គង្គានិ**។ សម្មា អវិបរីតតោ បស្សតីតិ **សម្មាទិដ្ឋិ**។ សា បន “អត្ថិ ទិន្ន”ន្ត្យាទិវសេន ទសវិធា, បរិញ្ញាទិកិច្ចវសេន ចតុព្ពិធា វា។ សម្មា សង្កប្បេន្តិ ឯតេនាតិ **សម្មាសង្កប្បោ**។ សោ នេក្ខម្មសង្កប្បអព្យា

បាទសង្កប្បអវិហឹសាសង្កប្បវសេន តិវិធោ។ សម្មាវាចាទយោ ហេដ្ឋា វិភាវិតាវ។ សម្មា វាយមន្តិ ឯតេនាតិ **សម្មាវាយាមោ**។ សម្មា សរន្តិ ឯតាយាតិ **សម្មាសតិ**។ ឥមេសំ បន ភេទំ ឧបរិ វក្ខតិ។ សម្មា សាមញ្ញ អាធីយតិ ឯតេន ចិត្តន្តិ **សម្មាសមាធិ**, បឋមជ្ឈានាទិវសេន បញ្ចវិធា ឯកគ្គតា។ មិច្ឆាទិដ្ឋិអាទយោ ទុគ្គតិមគ្គត្តា មគ្គង្គានិ។

១៨. ទស្សនាទីសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ, យេភុយ្យេន តំសហិតសន្តានប្បវត្តិយំ លិង្គាទីហិ, ជីវនេ ជីវន្តេហិ កម្មជរូបសម្បយុត្តធម្មេហិ, មននេ ជាននេ សម្បយុត្តធម្មេហិ, សុខិតាទិភាវេ សុខិតាទីហិ សហជាតេហិ, សទ្ទហនាទីសុ សទ្ទហនាទិវសប្បវត្តេហិ តេហេវ, “អនញ្ញាតំ ញស្សាមី”តិ បវត្តិយំ តថាបវត្តេហិ សហជាតេហិ, អាជាននេ អញ្ញភាវិភាវេ ច អាជាននាទិវសប្បវត្តេហិ សហជាតេហិ អត្តានំ អនុវត្តាបេន្តា ធម្មា ឥស្សរដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយានិ នាមាតិ អាហ **“ចក្ខុន្ទ្រិយ”**ន្ត្យាទិ។ **អដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ២១៩; វិសុទ្ធិ. ២.៥២៥) បន អបរេបិ ឥន្ទលិង្គដ្ឋាទយោ ឥន្ទ្រិយដ្ឋា វុត្តា។ **ជីវិតិន្ទ្រិយ**ន្តិ រូបារូបវសេន ទុវិធំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ “អនមតគ្គេ សំសារេ អនញ្ញាតំ អមតំ បទំ, ចតុសច្ចធម្មមេវ វា ញស្សាមី”តិ ឯវមជ្ឈាសយេន បដិបន្នស្ស ឥន្ទ្រិយំ **អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ**។ អាជានាតិ បឋមមគ្គេន ទិដ្ឋមរិយាទំ អនតិក្កមិត្វា ជានាតិ ឥន្ទ្រិយញ្ចាតិ **អញ្ញិន្ទ្រិយំ**។ អញ្ញាតាវិនោ ចត្តារិ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈិត្វា ឋិតស្ស អរហតោ ឥន្ទ្រិយំ **អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ**។ ធម្មសរូបវិភាវនត្ថញ្ចេត្ថ បញ្ញិន្ទ្រិយគ្គហណំ, បុគ្គលជ្ឈាសយកិច្ចវិសេសវិភាវនត្ថំ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយាទីនំ គហណំ។

ឯត្ថ ច សត្តបញ្ញត្តិយា វិសេសនិស្សយត្តា អជ្ឈត្តិកាយតនានិ អាទិតោ វុត្តានិ, មនិន្ទ្រិយំ បន អជ្ឈត្តិកាយតនភាវសាមញ្ញេន ឯត្ថេវ វត្តព្ពម្បិ អរូបិន្ទ្រិយេហិ សហ ឯកតោ ទស្សនត្ថំ ជីវិតិន្ទ្រិយានន្តរំ វុត្តំ, សាយំ បញ្ញត្តិ ឥមេសំ វសេន “ឥត្ថី បុរិសោ”តិ វិភាគំ គច្ឆតីតិ ទស្សនត្ថំ តទនន្តរំ ភាវទ្វយំ, តយិមេ ឧបាទិន្នធម្មា ឥមស្ស វសេន តិដ្ឋន្តីតិ ទស្សនត្ថំ តតោ បរំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ, សត្តសញ្ញិតោ ធម្មបុញ្ជោ បពន្ធវសេន បវត្តមានោ ឥមាហិ វេទនាហិ សំកិលិស្សតីតិ ទស្សនត្ថំ តតោ វេទនាបញ្ចកំ, តាហិ បន វិសុទ្ធិកាមានំ វោទានសម្ភារទស្សនត្ថំ តតោ សទ្ធាទិបញ្ចកំ, សម្ភូតវោទានសម្ភារា ច ឥមេហិ វិសុជ្ឈន្តីតិ វិសុទ្ធិប្បត្តា, និដ្ឋិតកិច្ចា ច ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ អន្តេ តីណិ វុត្តានិ។ ឯត្តាវតា អធិប្បេតត្ថសិទ្ធីតិ អញ្ញេសំ អគ្គហណន្តិ ឥទមេតេសំ អនុក្កមេន ទេសនាយ ការណន្តិ អលមតិប្បបញ្ចេន។

១៩. អសទ្ធិយកោសជ្ជបមាទឧទ្ធច្ចអវិជ្ជាអហិរិកអនោត្តប្បសង្ខាតេហិ បដិបក្ខធម្មេហិ អកម្បិយដ្ឋេន, សម្បយុត្តធម្មេសុ ថិរភាវេន ច សទ្ធាទីនិ សត្ត **ពលានិ**, អហិរិកានោត្តប្បទ្វយំ បន សម្បយុត្តធម្មេសុ ថិរភាវេនេវ។

២០. អត្តាធីនប្បវត្តីនំ បតិភូតា ធម្មា **អធិបតី**។ “ឆន្ទវតោ កឹនាម ន សិជ្ឈតី”ត្យាទិកំ ហិ បុព្ពាភិសង្ខារូបនិស្សយំ លភិត្វា ឧប្បជ្ជមានេ ចិត្តេ ឆន្ទាទយោ ធុរភូតា សយំ សម្បយុត្តធម្មេ សាធយមានា ហុត្វា បវត្តន្តិ, តេ ច តេសំ វសេន បវត្តន្តិ, តេន តេ អត្តាធីនានំ បតិភាវេន បវត្តន្តិ។ អញ្ញេសំ អធិបតិធម្មានំ អធិបតិភាវនិវារណវសេន ឥស្សរិយំ អធិបតិតា។ សន្តេសុបិ ឥន្ទ្រិយន្តរេសុ កេវលំ ទស្សនាទីសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ អនុវត្តាបនមត្តំ ឥន្ទ្រិយតាតិ អយំ អធិបតិឥន្ទ្រិយានំ វិសេសោ។

២១. ឱជដ្ឋមករូបាទយោ អាហរន្តីតិ **អាហារា**។ កពឡីការាហារោ ហិ ឱជដ្ឋមករូបំ អាហរតិ, ផស្សាហារោ តិស្សោ វេទនា, មនោសញ្ចេតនាហារសង្ខាតំ កុសលាកុសលកម្មំ តីសុ ភវេសុ បដិសន្ធឹ។ វិញ្ញាណាហារសង្ខាតំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ សហជាតនាមរូបេអាហរតិ, កិញ្ចាបិ សកសកបច្ចយុប្បន្នេ អាហរន្តា អញ្ញេបិ អត្ថិ។ អជ្ឈត្តិកសន្តតិយា បន វិសេសបច្ចយត្តា ឥមេយេវ ចត្តារោ “អាហារា”តិ វុត្តា។

កពឡីការាហារភក្ខានញ្ហិ សត្តានំ រូបកាយស្ស **កពឡីការាហារោ** វិសេសបច្ចយោ កម្មាទិជនិតស្សបិ តស្ស កពឡីការាហារូបត្ថម្ភពលេនេវ ទសវស្សាទិប្បវត្តិសម្ភវតោ។ តថា ហេស “ធាតិ វិយ កុមារស្ស, ឧបត្ថម្ភកយន្តំ វិយ គេហស្សា”តិ វុត្តោ។ **ផស្សោ**បិ សុខាទិវត្ថុភូតំ អារម្មណំ ផុសន្តោយេវ សុខាទិវេទនាបវត្តនេន សត្តានំ ឋិតិយា បច្ចយោ ហោតិ។ **មនោសញ្ចេតនា** កុសលាកុសលកម្មវសេន អាយូហមានាយេវ ភវមូលនិប្ផាទនតោ សត្តានំ ឋិតិយា បច្ចយោ ហោតិ។ **វិញ្ញាណំ** វិជាននន្តមេវ នាមរូបប្បវត្តនេន សត្តានំ ឋិតិយា បច្ចយោ ហោតីតិ ឯវមេតេយេវ អជ្ឈត្តសន្តានស្ស វិសេសបច្ចយត្តា “អាហារា”តិ វុត្តា, ផស្សាទីនំ ទុតិយាទិភាវោ ទេសនាក្កមតោ, ន ឧប្បត្តិក្កមតោ។

២៦. បញ្ចវិញ្ញាណានំ វិតក្កវិរហេន អារម្មណេសុ អភិនិបាតមត្តត្តា តេសុ វិជ្ជមានានិបិ ឧបេក្ខាសុខទុក្ខានិ ឧបនិជ្ឈានាការស្ស អភាវតោ ឈានង្គភាវេន ន ឧទ្ធដានិ។ “វិតក្កបច្ឆិមកំ ហិ ឈានង្គ”ន្តិ វុត្តំ។ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណមនោធាតុត្តិកសន្តីរណត្តិកវសេន សោឡសចិត្តេសុ វីរិយាភាវតោ តត្ថ វិជ្ជមានោបិ សមាធិ ពលភាវំ ន

គច្ឆតិ។ “វីរិយបច្ឆិមកំ ពល”ន្តិ ហិ វុត្តំ។ តថា អង្គារសាហេតុកេសុ ហេតុវិរហតោ មគ្គង្គានិ ន លព្ភន្តិ។ “ហេតុបច្ឆិមកំ មគ្គង្គ”ន្តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៣៨) ហិ វុត្តន្តិ ឥមមត្ថំ មនសិ និធាយាហ “**ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណេសូ**”ត្យាទិ។ ឈានង្គានិ ន លព្ភន្តីតិ សម្ពន្ធោ។

២៧. អធិមោក្ខវិរហតោ វិចិកិច្ឆាចិត្តេ ឯកគ្គតា ចិត្តដ្ឋិតិមត្តំ, ន បន មិច្ឆាសមាធិសមាធិន្ទ្រិយសមាធិពលវោហារំ គច្ឆតីតិ អាហ “**តថា វិចិកិច្ឆាចិត្តេ**”ត្យាទិ។

២៨. **ទ្វិហេតុកតិហេតុក**គ្គហណេន ឯកហេតុកេសុ អធិបតីនំ អភាវំ ទស្សេតិ។ **ជវនេស្វេវា**តិ អវធារណំលោកិយវិបាកេសុ អធិបតីនំ អសម្ភវទស្សនត្ថំ។ ន ហិ តេ ឆន្ទាទីនិ បុរក្ខត្វា បវត្តន្តិ។ វីមំសាធិបតិនោ ទ្វិហេតុកជវនេសុ អសម្ភវតោ ចិត្តាភិសង្ខារូបនិស្សយស្ស ច សម្ភវានុរូបតោ លព្ភមានតំ សន្ធាយាហ “**យថាសម្ភវ**”ន្តិ។ **ឯកោវ លព្ភតិ,** ឥតរថា អធិបតិភាវាយោគតោ, តេនេវ ហិ ភគវតា “ហេតូ ហេតុសម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ ហេតុបច្ចយេន បច្ចយោ”ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.១) ហេតុបច្ចយនិទ្ទេសេ វិយ “អធិបតី អធិបតិសម្បយុត្តកាន”ន្ត្យាទិនា អវត្វា “ឆន្ទាធិបតិ ឆន្ទសម្បយុត្តកាន”ន្ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៣) ឯកេកាធិបតិវសេនេវ អធិបតិបច្ចយោ ឧទ្ធដោ។

២៩. **វត្ថុតោ** ធម្មវសេន ហេតុធម្មា ឆ, ឈានង្គានិ **បញ្ច** សោមនស្សទោមនស្សុបេក្ខានំ វេទនាវសេនឯកតោ គហិតត្តា, **មគ្គង្គា នវ** មិច្ឆាសង្កប្បវាយាមសមាធីនំ វិតក្កវីរិយចិត្តេកគ្គតាសភាវេន សម្មាសង្កប្បាទីហិឯកតោ គហិតត្តា។ **ឥន្ទ្រិយធម្មា សោឡស** បញ្ចន្នំ វេទនិន្ទ្រិយានំ វេទនាសាមញ្ញេន, តិណ្ណំ លោកុត្តរិន្ទ្រិយានំបញ្ញិន្ទ្រិយស្ស ច ញាណសាមញ្ញេន ឯកតោ គហិតត្តា, រូបារូបជីវិតិន្ទ្រិយានញ្ច វិសុំ គហិតត្តា, ពលធម្មា បនយថាវុត្តនយេនេវ នវ ឦរិតា, អធិបតិធម្មា ចត្តារោ វុត្តា, អាហារា តថា ចត្តារោ វុត្តាតិ កុសលាទីហិ តីហិសមាកិណ្ណោ តតោយេវ **មិស្សកសង្គហោ** ឯវំនាមកោ សង្គហោ សត្តធា វុត្តោ។ ឯត្ថ ច –

> បញ្ចសង្គហិតា បញ្ញា, វាយាមេកគ្គតា បន;
> ចតុសង្គហិតា ចិត្តំ, សតិ ចេវ តិសង្គហា។
>
> សង្កប្បោ វេទនា សទ្ធា, ទុកសង្គហិតា មតា;
> ឯកេកសង្គហា សេសា, អដ្ឋវីសតិ ភាសិតា។

មិស្សកសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ពោធិបក្ខិយសង្គហវណ្ណនា

៣០. បដ្ឋាតីតិ បដ្ឋានំ, អសុភគ្គហណាទិវសេន អនុបវិសិត្វា កាយាទិអារម្មណេ បវត្តតីត្យត្ថោ, សតិយេវ បដ្ឋានំ **សតិបដ្ឋានំ**។ តំ បន កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ អសុភទុក្ខានិច្ចានត្តាការគ្គហណវសេន, សុភសុខនិច្ចអត្តសញ្ញាវិបល្លាសប្បហានវសេន ច ចតុព្ពិធន្តិ វុត្តំ “**ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា**”តិ។ កុច្ឆិតានំ កេសាទីនំ អាយោតិ កាយោ, សរីរំ, អស្សាសបស្សាសានំ វា សមូហោ កាយោ , តស្ស អនុបស្សនា បរិកម្មវសេន, វិបស្សនាវសេន ច សរណំ **កាយានុបស្សនា**។ ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខភូតានំ វេទនានំ វសេន អនុបស្សនា **វេទនានុបស្សនា**។ តថា សរាគមហគ្គតាទិវសេន សម្បយោគភូមិភេទេន ភិន្នស្សេវ ចិត្តស្ស អនុបស្សនា **ចិត្តានុបស្សនា**។ សញ្ញាសង្ខារានំ ធម្មានំ ភិន្នលក្ខណានមេវ អនុបស្សនា **ធម្មានុបស្សនា**។

៣១. សម្មា បទហន្តិ ឯតេនាតិ **សម្មប្បធានំ,** វាយាមោ។ សោ ច កិច្ចភេទេន ចតុព្ពិធោតិ អាហ “**ចត្តារោ សម្មប្បធានា**”ត្យាទិ។ អសុភមនសិការកម្មដ្ឋានានុយុញ្ជនាទិវសេន វាយមនំ **វាយាមោ។ ភិយ្យោភាវាយា**តិ អភិវុទ្ធិយា។

៣២. ឥជ្ឈតិ អធិដ្ឋានាទិកំ ឯតាយាហិ ឥទ្ធិ, ឥទ្ធិវិធញាណំ ឥទ្ធិយា បាទោ ឥទ្ធិបាទោ, ឆន្ទោយេវ ឥទ្ធិបាទោ **ឆន្ទិទ្ធិបាទោ**។

៣៥. ពុជ្ឈតីតិ ពោធិ, អារទ្ធវិបស្សកតោ បដ្ឋាយ យោគាវចរោ។ យាយ វា សោ សតិអាទិកាយ ធម្មសាមគ្គិយា ពុជ្ឈតិ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈតិ, កិលេសនិទ្ទាតោ វា វុដ្ឋាតិ, កិលេសសង្កោចាភាវតោ វា មគ្គផលប្បត្តិយា វិកសតិ, សា ធម្មសាមគ្គី ពោធិ, តស្ស ពោធិស្ស, តស្សា វា ពោធិយា អង្គភូតា ការណភូតាតិ ពោជ្ឈង្គា, តេ

បន ធម្មវសេន សត្តវិធាតិ អាហ “**សតិសម្ពោជ្ឈង្គោ**”ត្យាទិ។ សតិយេវ សុន្ទរោ ពោជ្ឈង្គោ, សុន្ទរស្ស វា ពោធិស្ស, សុន្ទរាយ វា ពោធិយា អង្គោតិ **សតិសម្ពោជ្ឈង្គោ**។ ធម្មេ វិចិនាតិ ឧបបរិក្ខតីតិ **ធម្មវិចយោ,** វិបស្សនាបញ្ញា។ **ឧបេក្ខា**តិ ឥធ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា។

៤០. “សត្តធា តត្ថ សង្គហោ”តិ វុត្វាន បុន តំ ទស្សេតុំ “**សង្កប្បបស្សទ្ធិ ចា**”ត្យាទិ វុត្តំ ។ តត្ថ **វីរិយំ នវដ្ឋានំ** សម្មប្បធានចតុក្កវីរិយិទ្ធិបាទវីរិយិន្ទ្រិយវីរិយពលសម្ពោជ្ឈង្គសម្មាវាយាមវសេន នវកិច្ចត្តា, **សតិ អដ្ឋដ្ឋានា** សតិបដ្ឋានចតុក្កសតិន្ទ្រិយសតិពលសតិសម្ពោជ្ឈង្គសម្មាសតិវសេន អដ្ឋកិច្ចត្តា។ **សមាធិ ចតុដ្ឋានោ** សមាធិន្ទ្រិយសមាធិពលសមាធិសម្ពោជ្ឈង្គសម្មាសមាធិវសេន ចតុកិច្ចត្តា, **បញ្ញា បញ្ចដ្ឋានា** វីមំសិទ្ធិបាទ បញ្ញិន្ទ្រិយបញ្ញាពលធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គសម្មាទិដ្ឋិវសេន បញ្ចកិច្ចត្តា, **សទ្ធា ទ្វិដ្ឋានា** សទ្ធិន្ទ្រិយសទ្ធាពលវសេន ទ្វិកិច្ចត្តា។ ឯសោ ឧត្តមានំ ពោធិបក្ខិយភាវេន វិសិដ្ឋានំ សត្តតឹស ធម្មានំ **បវរោ** ឧត្តមោ វិភាគោ។

៤១. លោកុត្តរេ អដ្ឋវិធេបិ សព្ពេ សត្តតឹស ធម្មា ហោន្តិ, សង្កប្បបីតិយោ ន វា ហោន្តិ, ទុតិយជ្ឈានិកេ សង្កប្បស្ស, ចតុត្ថបញ្ចមជ្ឈានិកេ បីតិយា ច អសម្ភវតោ ន ហោន្តិ វា, លោកិយេបិ ចិត្តេ សីលវិសុទ្ធាទិ **ឆព្ពិសុទ្ធិ បវត្តិយំ យថាយោគំ** តំតំកិច្ចស្ស អនុរូបវសេន កេចិ កត្ថចិ វិសុំ វិសុំ ហោន្តិ, កត្ថចិ ន វា ហោន្តិ។

ពោធិបក្ខិយសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សព្ពសង្គហវណ្ណនា

៤២. អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នាទិភេទភិន្នា តេ តេ សភាគធម្មា ឯកជ្ឈំ រាសដ្ឋេន **ខន្ធា**។ តេនាហ ភគវា – “តទេកជ្ឈំ អភិសំយូហិត្វា អភិសង្ខិបិត្វា អយំ វុច្ចតិ រូបក្ខន្ធោ”ត្យាទិ (វិភ. ២), តេ បនេតេ ខន្ធា ភាជន ភោជនព្យញ្ជនភត្តការកភុញ្ជកវិកប្បវសេន បញ្ចេវ វុត្តាតិ អាហ “**រូបក្ខន្ធោ**”ត្យាទិ ។ រូបញ្ហិ វេទនាទិស្សយត្តា ភាជនដ្ឋានិយំ, វេទនា ភុញ្ជិតព្ពត្តា ភោជនដ្ឋានិយា, សញ្ញា វេទនាស្សាទលាភហេតុត្តា ព្យញ្ជនដ្ឋានិយា, សង្ខារា អភិសង្ខរណតោ ភត្តការកដ្ឋានិយា, វិញ្ញាណំ ឧបភុញ្ជកត្តា ភុញ្ជកដ្ឋានិយំ។ ឯត្តាវតា ច អធិប្បេតត្ថសិទ្ធីតិ បញ្ចេវ វុត្តា។ ទេសនាក្កមេបិ ឥទមេវ ការណំ យត្ថ ភុញ្ជតិ, យញ្ច ភុញ្ជតិ, យេន ច ភុញ្ជតិ, យោ ច ភោជកោ, យោ ច ភុញ្ជិតា, តេសំ អនុក្កមេន ទស្សេតុកាមត្តា។

៤៣. ឧបាទានានំ គោចរា ខន្ធា **ឧបាទានក្ខន្ធា,** តេ បន ឧបាទានវិសយភាវេន គហិតា រូបាទយោ បញ្ចេវាតិ វុត្តំ “**រូបុបាទានក្ខន្ធោ**”ត្យាទិ។ សព្ពសភាគធម្មសង្គហត្ថំ ហិ សាសវា, អនាសវាបិ ធម្មា អវិសេសតោ “បញ្ចក្ខន្ធា”តិ ទេសិតា។ វិបស្សនាភូមិសន្ទស្សនត្ថំ បន សាសវាវ “ឧបាទានក្ខន្ធា”តិ។ យថា បនេត្ថ វេទនាទយោ សាសវា, អនាសវា ច, ន ឯវំ រូបំ, ឯកន្តកាមាវចរត្តា។ សភាគរាសិវសេន បន តំ ខន្ធេសុ ទេសិតំ, ឧបាទានិយភាវេន, បន រាសិវសេន ច ឧបាទានក្ខន្ធេសូតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៤៤. អាយតន្តិ ឯត្ថ តំតំទ្វារម្មណា ចិត្តចេតសិកា តេន តេន កិច្ចេន ឃដេន្តិ វាយមន្តិ, អាយភូតេ វា តេ ធម្មេ ឯតានិ តនោន្តិ វិត្ថារេន្តិ, អាយតំ វា សំសារទុក្ខំ នយន្តិ បវត្តេន្តិ, ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ការណភូតានីតិ វា **អាយតនានិ**។ អបិច លោកេ និវាសអាករសមោសរណសញ្ជាតិដ្ឋានំ “អាយតន”ន្តិ វុច្ចតិ, តស្មា ឯតេបិ តំតំ ទ្វារិកានំ, តំតទារម្មណានញ្ច ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ និវាសដ្ឋានតាយ, តេសមេវ អាកិណ្ណភាវេន បវត្តានំ អាករ ដ្ឋានតាយ, ទ្វារម្មណតោ សមោសរន្តានំ សមោសរណដ្ឋានតាយ, តត្ថេវ ឧប្បជ្ជន្តានំ សញ្ជាតិដ្ឋានតាយ ច អាយតនានិ។ តានិ បន ទ្វារភូតានិ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ ឆ, អារម្មណភូតានិ ច ពាហិរាយតនានិ ឆាតិ ទ្វាទស វិធានីតិ អាហ “**ចក្ខាយតន**”ន្ត្យាទិ។ ចក្ខុ ច តំ អាយតនញ្ចាតិ **ចក្ខាយតនំ**។ ឯវំ សេសេសុបិ។

ឯត្ថ អជ្ឈត្តិកាយតនេសុ សនិទស្សនសប្បដិឃារម្មណត្តា ចក្ខាយតនំ វិភូតន្តិ តំ បឋមំ វុត្តំ, តទនន្តរំ អនិទស្សនសប្បដិឃារម្មណានិ ឥតរានិ, តត្ថាបិ អសម្បត្តគ្គាហកសាមញ្ញេន ចក្ខាយតនានន្តរំ សោតាយតនំ វុត្តំ, ឥតរេសុ សីឃតរំ អារម្មណគ្គហណសមត្ថត្តា ឃានាយតនំ បឋមំ វុត្តំ។ បុរតោ ឋបិតមត្តស្ស ហិ ភោជនាទិកស្ស គន្ធោ វាតានុសារេន ឃានេ បដិហញ្ញតិ, តទនន្តរំ បន បទេសវុត្តិសាមញ្ញេន ជិវ្ហាយតនំ វុត្តំ, តតោ សព្ពដ្ឋានិកំ កាយាយតនំ, តតោ បញ្ចន្នម្បិ គោចរគ្គហណសមត្ថំ មនាយតនំ, យថាវុត្តានំ បន អនុក្កមេន តេសំ តេសំ អារម្មណានិ រូបាយតនាទីនិ វុត្តានិ។

៤៥. អត្តនោ សភាវំ ធារេន្តីតិ **ធាតុយោ**។ អថ វា យថាសម្ភវំ អនេកប្បការំ សំសារទុក្ខំ វិទហន្តិ, ភារហារេហិ វិយ ច ភារោ សត្តេហិ ធីយន្តិ ធារិយន្តិ, អវសវត្តនតោ ទុក្ខវិធានមត្តមេវ ចេតា, សត្តេហិ ច សំសារទុក្ខំ អនុ

វិធិយតិ ឯតាហិ, តថាវិហិតញ្ច ឯតាស្វេវ មីយតិ ឋបិយតិ, រសសោណិតាទិសរីរាវយវធាតុយោ វិយ, ហរិតាលមនោសិលាទិសេលាវយវធាតុយោ វិយ ច ញេយ្យាវយវភូតា ចាតិ **ធាតុយោ**។ យថាហុ –

"វិទហតិ វិធានញ្ច, ធីយតេ ច វិធីយតេ;
ឯតាយ ធីយតេ ឯត្ថ, ឥតិ វា ធាតុសម្មតា;
សរីរសេលាវយវ-ធាតុយោ វិយ ធាតុយោ"តិ។

តា បន មនាយតនំ សត្តវិញ្ញាណធាតុវសេន សត្តធា ភិន្ទិត្វា អវសេសេហិ ឯកាទសាយតនេហិ សហ អដ្ឋារសធាតូ វុត្តាតិ អាហ "**ចក្ខុធាតូ**"ត្យាទិ។ កមការណំ វុត្តនយេន ទដ្ឋព្ពំ។

៤៦. អរិយករត្តា អរិយានិ, តច្ឆភាវតោ សច្ចានីតិ **អរិយសច្ចានិ**។ ឥមានិ ហិ ចត្តារោ បដិបន្នកេ, ចត្តារោ ផលដ្ឋេតិ អដ្ឋអរិយបុគ្គលេ សាធេន្តិ អសតិ សច្ចប្បដិវេធេ តេសំ អរិយភាវានុបគមនតោ, សតិ ច តស្មិំ ឯកន្តេន តព្ភាវូបគមនតោ ច។ ទុក្ខសមុទយនិរោធមគ្គានមេវ បន យថាក្កមំ ពាធកត្តំ បភវត្តំ និស្សរណត្តំ និយ្យានិកត្តំ, នាញ្ញេសំ, ពាធកាទិភាវោយេវ ច ទុក្ខាទីនំ, ន អពាធកាទិភាវោ, តស្មា អញ្ញត្ថាភាវតត្ថព្យាបិតាសង្ខាតេន លក្ខណេន ឯតានិ តច្ឆានិ។ តេនាហុ បោរាណា –

"ពោធានុរូបំ ចត្តារោ, ឆិន្ទន្តេ ចតុរោ មលេ;
ខីណទោសេ ច ចត្តារោ, សាធេន្តារិយបុគ្គលេ។

"អញ្ញត្ថ ពាធកត្តាទិ, ន ហិ ឯតេហិ លព្ភតិ;
នាពាធកត្តមេតេសំ, តច្ឆានេតានិ វេតតោ"តិ។

អរិយានំ វា សច្ចានិ តេហិ បដិវិជ្ឈិតព្ពត្តា, អរិយស្ស វា សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស សច្ចានិ តេន ទេសិតត្តាតិ **អរិយសច្ចានិ**។ តានិ បន សំកិលិដ្ឋាសំកិលិដ្ឋផលហេតុវសេន ចតុព្ពិធានីតិ អាហ "**ចត្តារិ អរិយសច្ចានី**"ត្យាទិ។ តត្ថ កុច្ឆិតត្តា, តុច្ឆត្តា ច **ទុក្ខំ**។ កម្មាទិបច្ចយសន្និធានេ ទុក្ខុប្បត្តិនិមិត្តតាយ សមុទយោ សមុទេតិ ឯតស្មា ទុក្ខន្តិ កត្វា, ទុក្ខស្ស សមុទយោ **ទុក្ខសមុទយោ**។ ទុក្ខស្ស អនុប្បាទនិរោធោ ឯត្ថ, ឯតេនាតិ វា **ទុក្ខនិរោធោ**។ ទុក្ខនិរោធំ គច្ឆតិ, បដិបជ្ជន្តិ ច តំ ឯតាយាតិ **ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទា**។

៤៧. ចេតសិកានំ, សោឡសសុខុមរូបានំ, និព្ពានស្ស ច វសេន ឯកូនសត្តតិ ធម្មា អាយតនេសុ ធម្មាយតនំ, ធាតូសុ ធម្មធាតូតិ ច សង្ខំ គច្ឆន្តិ។

៤៨. **សេសា ចេតសិកា**តិ វេទនាសញ្ញាហិ សេសា បញ្ញាស ចេតសិកា។ កស្មា បន វេទនាសញ្ញា វិសុំ កតាតិ? វដ្ដធម្មេសុ អស្សាទតទុបករណភាវតោ។ តេភូមកធម្មេសុ ហិ អស្សាទវសប្បវត្តា វេទនា, អសុភេ សុភាទិសញ្ញាវិបល្លាសវសេន ច តស្សា តទាការប្បវត្តីតិ តទុបករណភូតា សញ្ញា, តស្មា សំសារស្ស បធានហេតុតាយ ឯតា វិនិភុជ្ជិត្វា ទេសិតាតិ។ វុត្តញ្ហេតំ អាចរិយេន –

"វដ្ដធម្មេសុ អស្សាទំ, តទស្សាទុបសេវនំ;
វិនិភុជ្ជ និទស្សេតុំ, ខន្ធទ្វយមុទាហដ"ន្តិ។ (នាម. បរិ. ៦៤៩);

៥០. ននុ ច អាយតនធាតូសុ និព្ពានំ សង្គហិតំ, ខន្ធេសុ កស្មា ន សង្គហិតន្តិ អាហ "**ភេទាភាវេនា**"ត្យាទិ។ អតីតាទិភេទភិន្នានញ្ហិ រាសដ្ឋេន ខន្ធវោហារោតិ និព្ពានំ ភេទាភាវតោ ខន្ធសង្គហតោ **និស្សដំ**, វិនិមុត្តន្ត្យត្ថោ។

៥១. ឆន្នំ ទ្វារានំ, ឆន្នំ អារម្មណានញ្ច ភេទេន អាយតនានិ ទ្វាទស ភវន្តិ, ឆន្នំ ទ្វារានំ ឆន្នំ អារម្មណានំ តទុភយំ និស្សាយ ឧប្បន្នានំ តត្តកានមេវ វិញ្ញាណានំ **បរិយាយេន** កមេន ធាតុយោ អដ្ឋារស ភវន្តិ។

៥២. តិស្សោ ភូមិយោ ឥមស្សាតិ តិភូមំ, តិភូមំយេវ **តេភូមកំ**។ វត្តតិ ឯត្ថ កម្មំ, តព្ពិបាកោ ចាតិ **វដ្ដំ**។ **តណ្ហា**តិ កាមតណ្ហាទិវសេន តិវិធា, បុន ឆឡារម្មណវសេន អដ្ឋារសវិធា, អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នវសេន ចតុបញ្ញាសវិធា, អជ្ឈត្តិកពាហិរវសេន អដ្ឋសតប្បភេទា តណ្ហា។ កស្មា បន អញ្ញេសុបិ ទុក្ខហេតូសុ សន្តេសុ តណ្ហាយេវ សមុទយោតិ វុត្តាតិ? បធានការណត្តា។ កម្មវិចិត្តតាហេតុភាវេន, ហិ កម្មសហាយភាវូបគមនេន ច

ទុក្ខវិចិត្តតាការណត្តា តណ្ហា ទុក្ខស្ស វិសេសការណន្តិ ។ មគ្គោ ទុក្ខនិរោធគាមិនិបដិបទានាមេន វុត្តោ មគ្គោ លោកុត្តរោ មគោតិ មគ្គោតិ បុន មគ្គគ្គហណំ យោជេតព្ពំ។

៥៣. មគ្គយុត្តា អដ្ឋង្គិកវិនិមុត្តា សេសា មគ្គសម្បយុត្តា ផស្សាទយោ **ផលញ្ចេវ** សសម្បយុត្តន្តិ ឯតេ ចតូហិ សច្ចេហិ វិនិស្សដា វិនិគ្គតា និប្បរិយាយតោ, បរិយាយតោ បន អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេបិ “មគ្គង្គំ មគ្គបរិយាបន្ន”ន្តិ (ធ. ស. ៥៥៥) វុត្តត្តា ផលធម្មេសុ សម្មាទិដ្ឋាទីនំ មគ្គសច្ចេ, ឥតរេសញ្ច មគ្គផលសម្បយុត្តានំ សង្ខារទុក្ខសាមញ្ញេន ទុក្ខសច្ចេ សង្គហោ សក្កា កាតុំ។ ឯវញ្ហិ សតិ សច្ចទេសនាយបិ សព្ពសង្គាហិកតា ឧបបន្នា ហោតិ។ កស្មា បនេតេ ខន្ធាទយោ ពហូ ធម្មា វុត្តាតិ? ភគវតាបិ តថេវ ទេសិតត្តា។ ភគវតាបិ កស្មា តថា ទេសិតាតិ? តិវិធសត្តានុគ្គហស្ស អធិប្បេតត្តា។ នាមរូបតទុភយសម្មូឡ្ហវសេន ហិ តិក្ខនាភិតិក្ខមុទិន្ទ្រិយវសេន, សង្ខិត្តមជ្ឈិមវិត្ថាររុចិវសេន ច តិវិធា សត្តា។ តេសុ នាមសម្មូឡ្ហានំ ខន្ធគ្គហណំ នាមស្ស តត្ថ ចតុធា វិភត្តត្តា, រូបសម្មូឡ្ហានំ អាយតនគ្គហណំ រូបស្ស តត្ថ អឌ្ឍេកាទសធា វិភត្តត្តា, ឧភយសម្មូឡ្ហានំ ធាតុគ្គហណំ ឧភយេសម្បិ តត្ថ វិត្ថារតោ វិភត្តត្តា, តថា តិក្ខិន្ទ្រិយានំ, សង្ខិត្តរុចិកានញ្ច ខន្ធគ្គហណន្យាទិ យោជេតព្ពំ។ តំ បនេតំ តិវិធម្បិ បវត្តិនិវត្តិតទុភយហេតុវសេន ទិដ្ឋមេវ ឧបការាវហំ។ នោ អញ្ញថាតិ សច្ចគ្គហណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

សព្ពសង្គហវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

សមុច្ចយបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. បច្ចយបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឥទានិ យថាវុត្តនាមរូបធម្មានំ បដិច្ចសមុប្បាទបដ្ឋាននយវសេន បច្ចយេ ទស្សេតុំ “**យេស**”ន្ត្យាទិ អារទ្ធំ។ **យេសំ** បច្ចយេហិ សង្ខតត្តា **សង្ខតានំ** បច្ចយុប្បន្នធម្មានំ **យេ** បច្ចយធម្មា **យថា** យេនាការេន **បច្ចយា** ឋិតិយា, ឧប្បត្តិយា ច ឧបការកា, **តំ វិភាគំ** តេសំ បច្ចយុប្បន្នានំ, តេសំ បច្ចយានំ, តស្ស ច បច្ចយាការស្ស បភេទំ **ឥហ** ឥមស្មិំ សមុច្ចយសង្គហានន្តរេ ឋានេ **យថារហំ** តំតំបច្ចយុប្បន្នធម្មេ សតិ តំតំបច្ចយានំ តំតំបច្ចយភាវាការានុរូបំ ឥទានិ បវក្ខាមីតិ យោជនា។

២. តត្ថ បច្ចយសាមគ្គឹ បដិច្ច សមំ គន្ត្វា ផលានំ ឧប្បាទោ ឯតស្មាតិ **បដិច្ចសមុប្បាទោ**, បច្ចយាការោ។ នានប្បការានិ ឋានានិ បច្ចយា ឯត្ថាត្យាទិនា បដ្ឋានំ, អនន្តនយសមន្តបដ្ឋានមហាបករណំ, តត្ថ ទេសិតនយោ **បដ្ឋាននយោ**។

៣. **តត្ថា**តិ តេសុ ទ្វីសុ នយេសុ។ តស្ស បច្ចយធម្មស្ស ភាវេន ភវនសីលស្ស ភាវោ តព្ភាវភាវីភាវោ, សោយេវ អាការមត្តំ, តេន ឧបលក្ខិតោ **តព្ភាវភាវីភាវាការមត្តោបលក្ខិតោ**។ ឯតេនេវ តទភាវាភាវាការមត្តោបលក្ខិតតាបិ អត្ថតោ ទស្សិតា ហោតិ។ អន្វយព្យតិរេកវសេន ហិ បច្ចយលក្ខណំ ទស្សេតព្ពំ។ តេនាហ ភគវា – “ឥមស្មិំ សតិ ឥទំ ហោតិ, ឥមស្សុប្បាទា ឥទមុប្បជ្ជតិ។ ឥមស្មិំ អសតិ ឥទំ ន ហោតិ, ឥមស្ស និរោធា ឥទំ និរុជ្ឈតី”តិ (ម. និ. ១.៤០៤, ៤០៦; សំ. និ. ២.២១; ឧទា. ១, ២)។ បដិច្ច ផលំ ឯតិ ឯតស្មាតិ បច្ចយោ។ តិដ្ឋតិ ផលំ ឯត្ថ តទាយត្តវុត្តិតាយាតិ ឋិតិ, អាហច្ច វិសេសេត្វា បវត្តា បច្ចយសង្ខាតា ឋិតិ **អាហច្ចបច្ចយដ្ឋិតិ**។ បដិច្ចសមុប្បាទនយោ ហិ តព្ភាវភាវីភាវាការមត្តំ ឧបាទាយ បវត្តត្តា ហេតាទិបច្ចយនិយមវិសេសំ អនបេក្ខិត្វា អវិសេសតោវ បវត្តតិ, អយំ បន ហេតាទិតំតំបច្ចយានំ តស្ស តស្ស ធម្មន្តរស្ស តំតំបច្ចយភាវសាមត្ថិយាការវិសេសំ ឧបាទាយ វិសេសេត្វា បវត្តោតិ អាហច្ចបច្ចយដ្ឋិតិមារព្ភ បវុច្ចតីតិ។ កេចិ បន “អាហច្ច កណ្ឌតាលុអាទីសុ បហរិត្វា វុត្តា ឋិតិ **អាហច្ចបច្ចយដ្ឋិតី**”តិ វណ្ណេន្តិ។ តំ បន សវនមត្តេនេវ តេសំ អវហសិតព្ពវចនតំ បកាសេតិ។ ន ហិ បដិច្ចសមុប្បាទនយោ, អញ្ញោ វា កោចិ នយោ កណ្ឌតាលុអាទីសុ អនាហច្ច ទេសេតុំ សក្កាតិ។ **វោមិស្សេត្វា**តិ បដ្ឋាននយម្បិ បដិច្ចសមុប្បាទេយេវ បក្ខិបិត្វា តព្ភាវភាវីភាវេន ហេតាទិបច្ចយវសេន ច មិស្សេត្វា **អាចរិយា** សង្គហការាទយោ **បបញ្ចេន្តិ** វិត្ថារេន្តិ, មយំ បន វិសុំ វិសុំយេវ ទស្សយិស្សាមាត្យធិប្បាយោ។

បដិច្ចសមុប្បាទនយវណ្ណនា

៤. ន វិជានាតីតិ អវិជ្ជា, អវិន្ទិយំ វា កាយទុច្ចរិតាទឹ វិន្ទតិ បដិលភតិ, វិន្ទិយំ វា កាយសុចរិតាទឹ ន វិន្ទតិ, វេទិតព្ពំ វា ចតុសច្ចាទិកំ ន វិទិតំ ករោតិ, អវិជ្ជមានេ វា ជវាបេតិ, វិជ្ជមានេ វា ន ជវាបេតីតិ អវិជ្ជា, ចតូសុ អរិយសច្ចេសុ បុព្ពន្តាទីសុ ចតូសុ អញ្ញាណស្សេតំ នាមំ។ អវិជ្ជា ឯវ បច្ចយោ **អវិជ្ជាបច្ចយោ**។ តតោ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខតមភិសង្ខរោន្តីតិ **សង្ខារា**, កុសលាកុសលកម្មានិ។ តេ តិវិធា បុញ្ញាភិសង្ខារោ អបុញ្ញាភិសង្ខារោ អានេញ្ជាភិសង្ខារោតិ។ តត្ថកាមរូបាវចរា តេរស កុសលចេតនា បុញ្ញាភិសង្ខារោ, ទ្វាទស អកុសលចេតនា អបុញ្ញាភិសង្ខារោ, ចតស្សោ អារុប្បចេតនា អានេញ្ជាភិសង្ខារោតិ ឯវមេតា ឯកូនតឹស ចេតនា សង្ខារា នាម។ បដិសន្ធិវសេន ឯកូនវីសតិវិធំ, បវត្តិវសេន ទ្វត្តឹសវិធំ វិបាកចិត្តំ **វិញ្ញាណំ** នាម។ នាមញ្ច រូបញ្ច **នាមរូបំ**។ តត្ថ នាមំ ឥធ វេទនាទិក្ខន្ធត្តយំ, រូបំ បន ភូតុបាទាយភេទតោ ទុវិធំ កម្មសមុដ្ឋានរូបំ, តទុភយម្បិ ឥធ បដិសន្ធិវិញ្ញាណសហគតន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ **នាមរូបបច្ចយា**តិ ឯត្ថ នាមញ្ច រូបញ្ច នាមរូបញ្ច នាមរូបន្តិ សរូបេកសេសោ វេទិតព្ពោ។ ចក្ខាទីនិ ឆ អជ្ឈត្តិកាយតនានិ, កេសញ្ចិ មតេន រូបាទីនិ ឆ ពាហិរាយតនានិបិ វា អាយតនំ នាម។ ឆ អាយតនានិ ច ឆដ្ឋាយតនញ្ច **សឡាយតនំ**។ ចក្ខុសម្ផស្សាទិវសេន ឆទ្វារិកោ ផស្សោ **ផស្សោ** នាម។ សុខទុក្ខុបេក្ខាវសេន តិវិធា **វេទនា**។

កាមតណ្ហា ភវតណ្ហា វិភវតណ្ហាតិ តិវិធា **តណ្ហា**។ ឆឡារម្មណាទិវសេន បន អដ្ឋសតប្បភេទា ហោន្តិ កាមុបាទានាទិវសេន ចត្តារិ ឧបាទានានិ។ ឯត្ថ ច ទុព្ពលា តណ្ហា តណ្ហា នាម, ពលវតី ឧបាទានំ។ អសម្បត្តវិសយបត្ថនា វា តណ្ហា តមសិ ចោរានំ ហត្ថប្បសារណំ វិយ, សម្បត្តវិសយគ្គហណំ ឧបាទានំ ចោរានំ ហត្ថប្បត្តស្ស គហណំ វិយ។ អប្បិច្ឆតាបដិបក្ខា តណ្ហា, សន្តោសប្បដិបក្ខំ ឧបាទានំ។ បរិយេសនទុក្ខមូលំ តណ្ហា, អារក្ខទុក្ខមូលំ ឧបាទានន្តិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ កម្មភវោ ឧបបត្តិភវោតិ ទុវិធោ **ភវោ**។ តត្ថ បឋមោ ភវតិ ឯតស្មា ផលន្តិ ភវោ, សោ កាមាវចរកុសលាកុសលាទិវសេន ឯកូនតឹសវិធោ។ ទុតិយោ បន ភវតីតិ ភវោ, សោ កាមភវាទិវសេន នវវិធោ។ **ឧបាទានបច្ចយា ភវោ**តិ ចេត្ថ ឧបបត្តិភវោបិ អធិប្បេតោ។ **ភវបច្ចយា ជាតី**តិ

កម្មភវោវ។ សោ ហិ ជាតិយា បច្ចយោ ហោតិ, ន ឥតរោ។ សោ ហិ បឋមាភិនិព្ពត្តក្ខន្ធសភាវោ ជាតិយេវ, ន ច តទេវ តស្ស ការណំ យុត្តំ។ តេសំ តេសំ សត្តានំ តំតំគតិអាទីសុ អត្តភាវបដិលាភោ **ជាតិ**។ តថានិព្ពត្តស្ស ច អត្តភាវស្ស បុរាណភាវោ **ជរា**។ ឯកស្សេវ ឯកភវបរិច្ឆិន្នស្ស បរិយោសានំ **មរណំ**។ ញាតិព្យសនាទីហិ ផុដ្ឋស្ស ចិត្តសន្តាបោ **សោកោ**។ តស្សេវ វចីបលាបោ **បរិទេវោ**។ កាយិកទុក្ខវេទនា **ទុក្ខំ**។ មានសិកទុក្ខវេទនា **ទោមនស្សំ**។ ញាតិព្យសនាទីហិ ផុដ្ឋស្ស អធិមត្តចេតោទុក្ខប្បភាវិតោ ភុសោ អាយាសោ **ឧបាយាសោ**។

ឯត្ថ ច សតិបិ វត្ថារម្មណាទិកេ បច្ចយន្តរេ អវិជ្ជាទិឯកេកបច្ចយគ្គហណំ បធានភាវតោ, បាកដភាវតោ ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ច អវិជ្ជានុសយិតេយេវ សន្តានេ សង្ខារានំ វិបាកធម្មភាវេន បវត្តនតោ អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារាសម្ភវន្តិ, វិញ្ញាណញ្ច សង្ខារជនិតំ ហុត្វា ភវន្តរេ បតិដ្ឋាតិ។ ន ហិ ជនកាភាវេ តស្សុប្បត្តិ សិយា, តស្មា សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ។ នាមរូបញ្ច បុព្ពង្គមាធិដ្ឋានភូតវិញ្ញាណុបត្ថទ្ធំ បដិសន្ធិបវត្តីសុ បតិដ្ឋហតីតិ វិញ្ញាណបច្ចយានាមរូបំ, សឡាយតនញ្ច នាមរូបនិស្សយមេវ ឆព្ពិធផស្សស្ស ទ្វារភាវេន យថារហំ បវត្តតិ, នោ អញ្ញថាតិ នាមរូបបច្ចយា សឡាយតនំ។ ផស្សោ ច សឡាយតនសម្ភវេយេវ អារម្មណំ ផុសតិ។ ន ហិ ទ្វារាភាវេ តស្សុប្បត្តិ សិយាតិ សឡាយតនបច្ចយា ផស្សោ។ ឥដ្ឋានិដ្ឋមជ្ឈត្តញ្ច អារម្មណំ ផុសន្តោយេវ វេទនំ វេទយតិ, នោ អញ្ញថាតិ ផស្សបច្ចយា វេទនា។ វេទនីយេសុ ច ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វេទនាហេតុកា តណ្ហា សមុដ្ឋាតីតិ វេទនាបច្ចយា តណ្ហា។ តណ្ហាសិនេហបិបាសិតាយេវ ច ឧបាទានិយេសុ ធម្មេសុ ឧបាទាយ ទឡ្ហភាវាយ សំវត្តន្តិ។ តណ្ហាយ ហិ រូបាទីនិ អស្សាទេត្វា អស្សាទេត្វា កាមេសុ បាតព្យតំ អាបជ្ជន្តីតិ តណ្ហា កាមុបាទានស្ស បច្ចយោ។ តថា រូបាទិភេទេគធិតោ "នត្ថិ ទិន្ន"ន្តិអាទិនា មិច្ឆាទស្សនំ សំសារតោ មុច្ចិតុកាមោ អសុទ្ធិមគ្គេ សុទ្ធិមគ្គបរាមាសំ ខន្ធេសុ អត្តត្តនិយកាហភូតំ អត្តវាទទស្សនទ្វយញ្ច គណ្ហាតិ, តស្មា ទិដ្ឋុបាទានទិនម្បិ បច្ចយោតិ តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទានំ។ យថារហំ សម្បយោគានុសយវសេន ឧបាទានបតិដ្ឋិតាយេវ សត្តា កម្មាយូហនាយ សំវត្តន្តីតិ ឧបាទានំ ភវស្ស បច្ចយោ។ ឧបបត្តិភវសង្ខាតា ច ជាតិ កម្មភវហេតុកាយេវ ។ ពីជតោ អង្កុរោ វិយ តត្ថ តត្ថ សមុបលព្ភតីតិ ភវោ ជាតិយា បច្ចយោ នាម។ សតិ ច ជាតិយា ឯវ ជរាមរណសម្ភវោ។ ន ហិ អជាតានំ ជរាមរណសម្ភវោ ហោតីតិ ជាតិ ជរាមរណានំ បច្ចយោតិ ឯវមេតេសំ តព្ភាវភាវីភាវោ ទដ្ឋព្ពោ។

ឯវមេតស្ស កេវលស្ស ទុក្ខក្ខន្ធស្ស សមុទយោ ហោតីតិ យថាវុត្តេន បច្ចយបរម្បរវិធិនា, ន បន ឥស្សរនិម្មានាទីហិ **ឯតស្ស** វដ្ដសង្ខាតស្ស **កេវលស្ស** សុខាទីហិ អសម្មិស្សស្ស, សកលស្ស វា **ទុក្ខក្ខន្ធស្ស** ទុក្ខរាសិស្ស ន សុខសុភាទីនំ **សមុទយោ** និព្ពត្តិ ហោតិ។ **ឯត្ថ** ឥមស្មិំ បច្ចយសង្គហាធិការេ។

៥. អតតិ សតតំ គច្ឆតិ បវត្តតីតិ **អទ្ធា**, កាលោ។

៦. **អវិជ្ជាសង្ខារា អតីតោ អទ្ធា** អតីតភវបរិយាបន្នហេតូនមេវេត្ថ អធិប្បេតត្តា, អទ្ធាគ្គហណេន ច អវិជ្ជាទីនំ ធម្មានមេវ គហណំ តព្ពិនិមុត្តស្ស កស្សចិ កាលស្ស អនុបលព្ភនតោ។ និរុទ្ធានុប្បាទា ឯវ ហិ ធម្មា អតីតានាគតកាលវសេន ឧប្បាទាទិក្ខណត្តយបរិយាបន្នា ច បច្ចុប្បន្នកាលវសេន វោហរិយន្តិ។ **ជាតិជរាមរណំ អនាគតោ អទ្ធា** បច្ចុប្បន្នហេតុតោ អនាគតេ និព្ពត្តនតោ។ **មជ្ឈេ បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា** អតីតហេតុតោ ឥធ និព្ពត្តនកផលសភាវត្តា, អនាគតផលស្ស ឥធ ហេតុសភាវត្តា ច មជ្ឈេ វិញ្ញាណាទីនិ អដ្ឋង្គានិ បច្ចុប្បន្នោ អទ្ធា។

៨. ននុ សោកបរិទេវាទយោបិ អង្គភាវេន វត្តព្ពាតិ អាហ "**សោកាទិវចន**"ន្តិអាទិ។ សោកាទិវចនំ ជាតិយា និស្សន្ទស្ស អមុខ្យផលមត្តស្ស និទស្សនំ, ន បន វិសុំ អង្គទស្សនន្តិ អត្ថោ។

៩. **តណ្ហុបាទានភវាបិ គហិតា ហោន្តីតិ** កិលេសភាវសាមញ្ញតោ អវិជ្ជាគ្គហណេន តណ្ហុបាទានានិ, កម្មភវសាមញ្ញតោ សង្ខារគ្គហណេន កម្មភវោ គហិតោ។ តថា តណ្ហុបាទានភវគ្គហណេន ច អវិជ្ជាសង្ខារា គហិតាតិ សម្ពន្ធោ។ ឯត្ថាបិ វុត្តនយេន តេសំ គហណេន តេសំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, វិញ្ញាណនាមរូបសឡាយតនផស្សវេទនានំ ជាតិជរាភង្គាវ ជាតិជរាមរណន្តិ ច វុត្តាតិ អាហ "**ជាតិជរាមរណគ្គហណេនា**"ត្យាទិ។

១០. **អតីតេ ហេតវោ បញ្ចាតិ** សរូបតោ វុត្តានំ ទ្វិន្នំ អវិជ្ជាសង្ខារានំ, សង្គហវសេន គហិតានំ តិណ្ណំ តណ្ហុបាទានភវានញ្ច វសេន បច្ចុប្បន្នផលស្ស បច្ចយា អតីតភវេ និព្ពត្តា ហេតវោ បញ្ច, **ឥទានិ ផលបញ្ចកន្តិ** អតីតហេតុបច្ចយា ឥធ បច្ចុប្បន្នេ និព្ពត្តំ វិញ្ញាណាទិផលបញ្ចកំ។ **ឥទានិ ហេតវោ បញ្ចាតិ** សរូបតោ វុត្តានំ តណ្ហាទីនំ តិណ្ណំ, សង្គហិតោ លទ្ធានំ អវិជ្ជាសង្ខារានំ ទ្វិន្នញ្ច វសេន អាយតិ ផលស្ស បច្ចយា ឥទានិ ហេតវោ បញ្ច។ **អាយតិំ ផលបញ្ចកន្តិ** ជាតិជរាមរណគ្គហណេន វុត្តំ បច្ចុប្បន្នហេតុបច្ចយា អនាគតេ និព្ពត្តនកវិញ្ញាណាទិផលបញ្ចកន្តិ ឯវំ វីសតិ អតីតាទីសុ តត្ថ តត្ថ អាកិរិយន្តីតិ **អាការា**។

អតីតហេតូនំ, ឥទានិ ផលបញ្ចកស្ស ច អន្តរា ឯកោ សន្ធិ, ឥទានិ ផលបញ្ចកស្ស, ឥទានិ ហេតូនញ្ច អន្តរា ឯកោ, ឥទានិ ហេតូនំ, អាយតិ ផលស្ស ច អន្តរា ឯកោតិ ឯវំ តិសន្ធិ។ វុត្តញ្ចេតំ – “សង្ខារវិញ្ញាណានមន្តរា ឯកោ, វេទនាតណ្ហានមន្តរា ឯកោ, ភវជាតីនមន្តរា ឯកោ សន្ធី”តិ។ ឯត្ថ ហិ ហេតុតោផលស្ស អវិច្ឆេទប្បវត្តិភាវតោ ហេតុផលសម្ពន្ធភូតោ បឋមោ សន្ធិ, តថា តតិយោ, ទុតិយោ បន ផលតោ ហេតុនោ អវិច្ឆេទប្បវត្តិភាវតោ ផលហេតុសម្ពន្ធភូតោ។ ផលភូតោបិ ហិ ធម្មោ អញ្ញស្ស ហេតុសភាវស្ស ធម្មស្ស បច្ចយោតិ។ សង្ខិបីយន្តិ ឯត្ថ អវិជ្ជាទយោ, វិញ្ញាណាទយោ ចាតិ សង្ខេបោ, អតីតហេតុ, ឯតរហិ វិបាកោ, ឯតរហិ ហេតុ អាយតិ វិបាកោតិ ចត្តារោ សង្ខេបាតិ **ចតុសង្ខេបា**។

១១. **កម្មភវសង្ខាតោ ភវេកទេសោ**តិ ឯត្ថ អាយតិ បដិសន្ធិយា បច្ចយចេតនា ភវោ នាម, បុរិមកម្មភវស្មិំ ឥធ បដិសន្ធិយា បច្ចយចេតនា សង្ខារាតិ វេទិតព្ពា។ **អវសេសា ចា**តិ វិញ្ញាណាទិបញ្ចកជាតិជរាមរណវសេន សត្តវិធា បច្ចុប្បន្នផលវសេន វុត្តធម្មា។ **ឧបបត្តិភវសង្ខាតោ ភវេកទេសោ**តិ បន អនាគតបរិយាបន្នា វេទិតព្ពា។ ភវ-សទ្ទេន កម្មភវស្សបិ វុច្ចមានត្តា ភវេកទេស-សទ្ទោ វុត្តោ។

១២. បុព្ពន្តស្ស អវិជ្ជា មូលំ។ អបរន្តស្ស តណ្ហា មូលន្តិ អាហ **អវិជ្ជាតណ្ហាវសេន ទ្វេ មូលានី**”តិ។

១៣. **តេសមេវ** អវិជ្ជាតណ្ហាសង្ខាតានំ វដ្ដ**មូលានំ និរោធេន** អនុប្បាទធម្មតាបត្តិយា សច្ចប្បដិវេធតោ សិទ្ធាយ អប្បវត្តិយា វដ្ដំ និរុជ្ឈតិ។ **អភិណ្ហសោ** អភិក្ខណំ **ជរាមរណ**សង្ខាតាយ **មុច្ឆាយ បីឡិតានំ** សត្តានំ សោកាទិសមប្បិតានំ កាមាសវាទិ**អាសវានំ** សមុប្បាទតោ បុន អវិជ្ជា ច បវត្តតិ។ “អាសវសមុទយា អវិជ្ជាសមុទយោ”តិ (ម. និ. ១.១០៣) ហិ វុត្តំ។ ឯតេន អវិជ្ជាយបិ បច្ចយោ ទស្សិតោ ហោតិ, ឥតរថា បដិច្ចសមុប្បាទចក្កំ អពទ្ធំ សិយាតិ។ **ឥច្ចេវំ** វុត្តនយេន **អាពទ្ធំ** អវិច្ឆិន្នំ **អនាទិកំ** អាទិរហិតំ តិភូមកបរិយាបន្នត្តា **តេភូមកំ** កិលេសកម្មវិបាកវសេន តិវដ្ដភូតំ **បដិច្ចសមុប្បាទោតិ បដ្ឋបេសិ** បញ្ញបេសិ **មហាមុនិ** សម្មាសម្ពុទ្ធោ។

បដិច្ចសមុប្បាទនយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បដ្ឋាននយវណ្ណនា

១៤. ឯវំ បដិច្ចសមុប្បាទនយំ វិភាគតោ ទស្សេត្វា ឥទានិ បដ្ឋាននយំ ទស្សេតុំ “**ហេតុបច្ចយោ**”ត្យាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហិនោតិ បតិដ្ឋាតិ ឯតេនាតិ ហេតុ។ អនេកត្ថត្តា ធាតុសទ្ទានំ ហិ-សទ្ទោ ឥធ បតិដ្ឋត្ថោតិ ទដ្ឋព្ពោ។ ហិនោតិ វា ឯតេន កម្មនិទានភូតេន ឧទ្ធំ ឱជំ អភិហរន្តេន មូលេន វិយ បាទបោ តប្បច្ចយំ ផលំ គច្ឆតិ បវត្តតិ វុទ្ធិំ វិរូឡ្ហិំ អាបជ្ជតីតិ ហេតុ។ ហេតុ ច សោ បច្ចយោ ចាតិ **ហេតុបច្ចយោ**។ ហេតុ ហុត្វា បច្ចយោ, ហេតុភាវេន បច្ចយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ មូលដ្ឋេន ហេតុ, ឧបការដ្ឋេន បច្ចយោតិ សង្ខេបតោ មូលដ្ឋេន ឧបការកោ ធម្មោ ហេតុបច្ចយោ។ សោ បន បវត្តេ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ, បដិសន្ធិយំ កម្មសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ ឧភយត្ថ សម្បយុត្តានំ នាមធម្មានញ្ច រុក្ខស្ស មូលានិ វិយ សុប្បតិដ្ឋិតភាវសាធនសង្ខាតមូលដ្ឋេន ឧបការកា ឆ ធម្មាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

អាលម្ពីយតិ ទុព្ពលេន វិយ ទណ្ឌាទិកំ ចិត្តចេតសិកេហិ គយ្ហតីតិ **អារម្មណំ**។ ចិត្តចេតសិកា ហិ យំ យំ ធម្មំ អារព្ភ បវត្តន្តិ, តេ តេ ធម្មា តេសំ តេសំ ធម្មានំ អារម្មណបច្ចយោ នាម។ ន ហិ សោ ធម្មោ អត្ថិ, យោ ចិត្តចេតសិកានំ អារម្មណបច្ចយភាវំ ន គច្ឆេយ្យ។ អត្តាធីនប្បវត្តីនំ បតិភូតោ បច្ចយោ **អធិបតិបច្ចយោ**។

ន វិជ្ជតិ បច្ចយុប្បន្នេន សហ អន្តរំ ឯតស្ស បច្ចយស្សាតិ **អនន្តរបច្ចយោ**។ សណ្ឋានាភាវេន សុដ្ឋុ អនន្តរបច្ចយោ **សមនន្តរបច្ចយោ**។ អត្តនោ អត្តនោ អនន្តរំ អនុរូបចិត្តុប្បាទជននសមត្ថោ បុរិមបុរិមនិរុទ្ធោ ធម្មោ “អនន្តរបច្ចយោ”, “សមនន្តរបច្ចយោ”តិ ច វុច្ចតិ។ ព្យញ្ជនមត្តេនេវ ហិ នេសំ វិសេសោ។ អត្ថតោ បន ឧភយម្បិ សមនន្តរនិរុទ្ធស្សេវាធិវចនំ។ ន ហិ តេសំ អត្ថតោ ភេទោ ឧបលព្ភតិ ។ យំ បន កេចិ វទន្តិ “អត្ថានន្តរតាយ អនន្តរបច្ចយោ, កាលានន្តរតាយ សមនន្តរបច្ចយោ”តិ, តំ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ផលសមាបត្តិយា សមនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”ត្យាទីហិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) វិរុជ្ឈតិ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ហិ សត្តាហាទិកាលំ និរុទ្ធំ ផលសមាបត្តិយា សមនន្តរបច្ចយោ, តស្មា អភិនិវេសំ អកត្វា ព្យញ្ជនមត្តតោវេត្ថ នានាករណំ បច្ចេតព្ពំ, ន អត្ថតោ។ បុព្ពធម្មនិរោធស្ស ហិ បច្ឆាជាតធម្មុប្បាទនស្ស ច អន្តរាភាវេន ឧប្បាទនសមត្ថតាយ និរោធោ អនន្តរបច្ចយតា, “ឥទមិតោ ឧទ្ធំ, ឥទំ ហេដ្ឋា, ឥទំ សមន្តតោ”តិ អត្តនា ឯកត្តំ ឧបនេត្វា វិយ សុដ្ឋុ អនន្តរភាវេន ឧប្បាទេតុំ សមត្ថំ ហុត្វា និរោធោ សមនន្តរបច្ចយតាតិ ឯវំ ព្យញ្ជនមត្តតោវ ភេទោ។ និរោធបច្ចយស្សបិ ហិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស

អសញ្ញុប្បត្តិយា បុរិមស្ស ច ចុតិចិត្តស្ស កាលន្តរេបិ ឧប្បជ្ជន្តានំ ផលបដិសន្ធីនំ អន្តរា សមានជាតិយេន អរូបធម្មេន ព្យវធានាភាវតោ ភិន្នជាតិកានញ្ច រូបធម្មានំ ព្យវធានករណេ អសមត្ថតាយ និរន្តរុប្បាទនេ ឯកត្តំ ឧបនេត្វា វិយ ឧប្បាទនេ ច សមត្ថតា អត្ថីតិ តេសម្បិ អនន្តរសមនន្តរបច្ចយតា លព្ភតិ, តស្មា ធម្មតោ អវិសេសេបិ តថា តថា ពុជ្ឈនកានំ វេនេយ្យានំ វសេន ឧបសគ្គត្ថវិសេសមត្តតោវ ភេទោ បច្ចេតព្ពោតិ។

អត្តនោ អនុប្បត្តិយា សហុប្បន្នានម្បិ អនុប្បត្តិតោ បកាសស្ស បទីបោ វិយ សហុប្បន្នានំ សហុប្បាទភាវេន បច្ចយោ **សហជាតបច្ចយោ**, អរូបិនោ ចតុក្ខន្ធា, ចត្តារោ មហាភូតា, បដិសន្ធិក្ខណេ វត្ថុវិបាកា ច ធម្មា។

អញ្ញមញ្ញំ ឧបត្ថម្ភយមានំ តិទណ្ឌំ វិយ អត្តនោ ឧបការកធម្មានំ ឧបត្ថម្ភកភាវេន បច្ចយោ **អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ**។ អញ្ញមញ្ញតាវសេនេវ ច ឧបការកតា អញ្ញមញ្ញបច្ចយតា, ន សហជាតមត្តេនាតិ អយមេតេសំ ទ្វិន្នំ វិសេសោ។ តថា ហិ សហជាតបច្ចយភាវីយេវ កោចិ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ន ហោតិ ចិត្តជរូបានំ សហជាតបច្ចយភាវិនោ នាមស្ស ឧបាទារូបានំ សហជាតបច្ចយភាវីនំ មហាភូតានញ្ច អញ្ញមញ្ញបច្ចយភាវស្ស អនុទ្ធដត្តា។ យទិ ហិ សហជាតភាវេនេវ អត្តនោ ឧបការកានំ ឧបការកតា អញ្ញមញ្ញបច្ចយតា សិយា, តទា សហជាតអញ្ញមញ្ញបច្ចយេហិ សមានេហិ ភវិតព្ពន្តិ។

ចិត្តកម្មស្ស បដោ វិយ សហជាតនាមរូបានំ និស្សយភូតា ចតុក្ខន្ធា, តរុបព្ពតាទីនំ បថវី វិយ អាធារណតោយេវ សហជាតរូបសត្តវិញ្ញាណធាតូនំ យថាក្កមំ និស្សយា ភូតរូបំ, វត្ថុ ចាតិ ឥមេ **និស្សយបច្ចយោ** នាម និស្សីយតិ និស្សិតកេហីតិ កត្វា, ពលវភាវេន និស្សយោ បច្ចយោ **ឧបនិស្សយបច្ចយោ** ឧប-សទ្ទស្ស អតិសយជោតកត្តា, តស្ស បន ភេទំ វក្ខតិ។

ឆ វត្ថូនិ, ឆ អារម្មណានិ ចាតិ ឥមេ បច្ចយុប្បន្នតោ បឋមំ ឧប្បជ្ជិត្វា បវត្តមានភាវេន ឧបការកោ **បុរេជាតបច្ចយោ**។ បច្ឆាជាតបច្ចយេ អសតិ សន្តានដ្ឋិតិហេតុភាវំ អាគច្ឆន្តស្ស កាយស្ស ឧបត្ថម្ភនភាវេន ឧបការកា បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា **បច្ឆាជាតបច្ចយោ**។ សោ គិជ្ឈបោតកសរីរានំ អាហារាសា ចេតនា វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

បុរិមបុរិមបរិចិតគន្ថោ វិយ ឧត្តរឧត្តរគន្ថស្ស កុសលាទិភាវេន អត្តសទិសស្ស បគុណពលវភាវវិសិដ្ឋអត្តសមានជាតិយតាគាហណំ អាសេវនំ, តេន បច្ចយា សជាតិយធម្មានំ សជាតិយធម្មាវ **អាសេវនបច្ចយោ**។ ភិន្នជាតិកា ហិ ភិន្នជាតិកេហិ អាសេវនបគុណេន បគុណពលវភាវវិសិដ្ឋំ កុសលាទិភាវសង្ខាតំ អត្តនោ គតឹ គាហាបេតុំ ន សក្កោន្តិ, ន ច សយំ តតោ គណ្ហន្តិ, តេ បន អនន្តរាតីតានិ លោកិយកុសលាកុសលានិ ចេវ អនាវជ្ជនកិរិយជវនានិ ចាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ចិត្តប្បយោគសង្ខាតកិរិយាភាវេន សហជាតានំ នានាក្ខណិកានំ វិបាកានំ, កដត្តារូបានញ្ច ឧបការិកា ចេតនា **កម្មបច្ចយោ**។

អត្តនោ និរុស្សាហសន្តភាវេន សហជាតនាមរូបានំ និរុស្សាហសន្តភាវាយ ឧបការកា វិបាកចិត្តចេតសិកា **វិបាកបច្ចយោ**។ តេ ហិ បយោគេន អសាធេតព្ពតាយ កម្មស្ស កដត្តា និប្ផជ្ជមានមត្តតោ និរុស្សាហសន្តភាវា ហោន្តិ, ន កិលេសវូបសមសន្តភាវា។ តថា សន្តភាវតោយេវ ហិ ភវង្គាទយោ ទុព្ពិញ្ញេយ្យា។ អភិនិបាតសម្បដិច្ឆនសន្តីរណមត្តា បន វិបាកា ទុព្ពិញ្ញេយ្យាវ។ ជវនប្បវត្តិយាវ នេសំ រូបាទិគ្គហិតតា វិញ្ញាយតិ។

រូបារូបានំ ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកា ចត្តារោ អាហារា **អាហារបច្ចយោ**។ សតិបិ ហិ ជនកភាវេ ឧបត្ថម្ភកត្តមេវ អាហារស្ស បធានកិច្ចំ។ ជនយន្តោបិ អាហារោ អវិច្ឆេទវសេន ឧបត្ថម្ភេន្តោ វ ជនេតីតិ ឧបត្ថម្ភកភាវោ វ អាហារភាវោ។ តេសុ តេសុ កិច្ចេសុ បច្ចយុប្បន្នធម្មេហិ អត្តានំ អនុវត្តាបនសង្ខាតាធិបតិយដ្ឋេន បច្ចយោ **ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ**។

អារម្មណូបនិជ្ឈានលក្ខណូបនិជ្ឈានវសេន ឧបគន្ធា អារម្មណនិជ្ឈានកា វិតក្កាទយោ **ឈានបច្ចយោ**។ សុគតិតោ បុញ្ញតោ, ទុគ្គហិតោ បាបតោ វា និយ្យានដ្ឋេន ឧបការកា សម្មាទិដ្ឋាទយោ **មគ្គបច្ចយោ**។

បរមត្ថតោ ភិន្នាបិ ឯកីភាវគតា វិយ ឯកុប្បាទាទិភាវសង្ខាតសម្បយោគលក្ខណេន ឧបការកា នាមធម្មាវ **សម្បយុត្តបច្ចយោ**។ អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធតាយ យុត្តាបិ សមានា វិប្បយុត្តភាវេន វិសំសដ្ឋតាយ នានត្តុបគមនេន ឧបការកា វត្ថុចិត្តចេតសិកា **វិប្បយុត្តបច្ចយោ**។

បច្ចុប្បន្នសភាវសង្ខាតេន អត្ថិភាវេន តាទិសស្សេវ ធម្មស្ស ឧបត្ថម្ភកត្តេន ឧបការកា “សហជាតំ បុរេជាត”ន្ត្យាទិនា វុត្តមានធម្មា **អត្ថិបច្ចយោ**។ សតិបិ ហិ ជនកត្តេ ឋិតិយំយេវ សាតិសយោ អត្ថិបច្ចយានំ ព្យាបារោតិ ឧបត្ថម្ភកតាវ តេសំ គហិតា។ ឯកស្មឹ ផស្សាទិសមុទាយេ បវត្តមានេ ទុតិយស្ស អភាវតោ អត្តនោ ឋិតិយា ឱកាសំ អលភន្តានំ អនន្តរមុប្បជ្ជមានកចិត្តចេតសិកានំ ឱកាសទានវសេន ឧបការកា អនន្តរនិរុទ្ធា ចិត្តចេតសិកា **នត្ថិបច្ចយោ**។

អត្តនោ សភាវាវិគមនេន អប្បវត្តមានានំ វិគតភាវេន ឧបការកាយេវ ធម្មា **វិគតបច្ចយោ**។ និរោធានុបគមនវសេន ឧបការកា អត្ថិបច្ចយា វ **អវិគតបច្ចយោ**។ សសភាវតាមត្តេន ឧបការកតា អត្ថិបច្ចយតា, និរោធានុបគមនវសេន ឧបការកតា អវិគតបច្ចយភាវោតិ បច្ចយតាវិសេសោ នេសំ ធម្មាវិសេសេបិ ទដ្ឋព្ពោ។ ធម្មានញ្ហិ សមត្ថតាវិសេសំ សព្ពាការេន ញត្វា ភគវតា ចតុវីសតិបច្ចយា ទេសិតាតិ ភគវតិ សទ្ធាយ “ឯវំ វិសេសា ឯតេ ធម្មា”តិ សុគមយញាណំ ឧប្បាទេត្វា ចិន្តាភាវនាមយញាណេហិ តទភិសមយាយ យោគោ ករណីយោ។ អវិសេសេបិ ហិ ធម្មសាមគ្គិយស្ស តថា តថា វិនេតព្ពបុគ្គលានំ វសេន ហេដ្ឋា វុត្តោបិ បច្ចយោ បុន បការន្តេន វុច្ចតិ អហេតុកទុកំ វត្វាបិ ហេតុវិប្បយុត្តទុកំ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

១៥. **នាមំ** ចតុក្ខន្ធសង្ខាតំ នាមំ តាទិសស្សេវ **នាមស្ស ឆធា** ឆហាការេហិ បច្ចយោ ហោតិ, តទេវ **នាមរូបីនំ** សមុទិតានំ **បញ្ចធា** បច្ចយោ ហោតិ, **រូបស្ស បុន** ភូតុបាទាយភេទស្ស **ឯកធា** បច្ចយោ ហោតិ, រូបញ្ច នាមស្ស ឯកធា បច្ចយោ, បញ្ញត្តិនាមរូបានិ នាមស្ស **ទ្វិធា** ទ្វិប្បការា បច្ចយា ហោន្តិ, **ទ្វយំ** បន នាមរូបទ្វយំ សមុទិតំ **ទ្វយស្ស** តាទិសស្សេវ នាមរូបទ្វយស្ស **នវធា** បច្ចយោ ចេតិ ឯវំ បច្ចយា ឆព្ពិធា ឋិតា។

១៦. វិបាកព្យាកតំ កម្មវសេន វិបាកភាវប្បត្តំ កម្មវេគក្ខិត្តបតិតំ វិយ ហុត្វា បវត្តមានំ អត្តនោ សភាវំ គាហេត្វា បរិភាវេត្វា នេវ អញ្ញំ បវត្តេតិ, ន ច បុរិមវិបាកានុភាវំ គហេត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ “ន មគ្គបច្ចយា អាសេវនេ ឯក”ន្តិ (បដ្ឋា. ១.១.២២១) វចនតោ ច អហេតុកកិរិយេសុ ហសិតុប្បាទស្សេវ អាសេវនតាឧទ្ធរណេន អាវជ្ជនទ្វយំ អាសេវនបច្ចយោ ន ហោតិ, តស្មា ជវនានេវ អាសេវនបច្ចយភាវំ គច្ឆន្តីតិ អាហ **“បុរិមានិ ជវនានី”**ត្យាទិ។ អវិសេសវចនេបេត្ថ លោកិយកុសលាកុសលាព្យាកតជវនានេវ ទដ្ឋព្ពានិ លោកុត្តរជវនានំ អាសេវនភាវស្ស អនុទ្ធដត្តា។

ឯវញ្ច កត្វា វុត្តំ **បដ្ឋានដ្ឋកថាយំ** (បដ្ឋា. អដ្ឋ. ១.១២) “លោកុត្តរោ បន អាសេវនបច្ចយោ នាម នត្ថី”តិ។ តត្ថ ហិ កុសលំ ភិន្នជាតិកស្ស បុរេចរត្តា ន តេន អាសេវនគុណំ គណ្ហាបេតិ, ផលចិត្តានិ ច ជវនវសេន ឧប្បជ្ជមានានិបិ វិបាកាព្យាកតេ វុត្តនយេន អាសេវនំ ន គណ្ហន្តិ, ន ច អញ្ញំ គាហាបេន្តិ។ យម្បិ “អាសេវនវិនិមុត្តំ ជវនំ នត្ថី”តិ **អាចរិយធម្មបាលត្ថេរេន** វុត្តំ, តម្បិ យេភុយ្យវសេន វុត្តន្តិ វិញ្ញាយតិ។ ឥតរថា អាចរិយស្ស អសមបេក្ខិតាភិធាយកត្តប្បសង្គោ សិយា។ មគ្គោ បន គោត្រភុតោ អាសេវនំ ន គណ្ហាតីតិ នត្ថិ ភូមិអាទិវសេន នានាជាតិតាយ អនធិប្បេតត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ **បដ្ឋានេ** “គោត្រភុ មគ្គស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ, វោទានំ មគ្គស្ស អាសេវនបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៦)។ ឯកុប្បាទាទិចតុព្ពិធសម្បយោគលក្ខណាភាវតោ សហុប្បន្នានម្បិ រូបធម្មានំ សម្បយុត្តបច្ចយតា នត្ថីតិ វុត្តំ **“ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញ”**ន្តិ។

១៧. **ហេតុឈានង្គមគ្គង្គានិ សហជាតានំ នាម រូបាន**ន្តិ តយោបេតេ បដិសន្ធិយំ កម្មសមុដ្ឋានានំ, បវត្តិយំ ចិត្តសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ, ឧភយត្ថ សហជាតានំ នាមានញ្ច ហេតាទិបច្ចយេន បច្ចយា ហោន្តិ។ “សហជាតរូបន្តិ ហិ សព្ពត្ថ បដិសន្ធិយំ កម្មសមុដ្ឋានានំ, បវត្តិយំ ចិត្តសមុដ្ឋានាន”ន្តិ វុច្ចតិ។ **សហជាតា ចេតនា**តិ អន្តមសោ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិបិ សហជាតចេតនា។ **សហជាតានំ នាម រូបាន**ន្តិ សព្ពាបិ ចេតនា នាមានំ, បដិសន្ធិសហគតា ចេតនា កម្មសមុដ្ឋានរូបានំ, បវត្តិយំ រូបសមុដ្ឋាបកចិត្តសហគតា ចេតនា ចិត្តសមុដ្ឋានរូបានញ្ច។ **នានាក្ខណិកា ចេតនា**តិ វិបាកក្ខណតោ នានាក្ខណេ អតីតភវាទីសុ និព្ពត្តា កុសលាកុសលចេតនា។ **នាមរូបាន**ន្តិ ឧភយត្ថាបិ នាមរូបានំ។ **វិបាកក្ខន្ធា**តិ បដិសន្ធិវិញ្ញាណាទិកា វិបាកា អរូបក្ខន្ធា។ កម្មសមុដ្ឋានម្បិ ហិ រូបំ វិបាកវោហារំ ន លភតិ អរូបធម្មភាវេន, សារម្មណភាវេន ច កម្មសទិសេសុ អរូបធម្មេស្វេវ វិបាក-សទ្ទស្ស និរុឡ្ហត្តា។

១៨. **បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្សា**តិ បច្ចយធម្មតោ បុរេ ឧប្បន្នស្ស ឥមស្ស រូបកាយស្ស។ កថំ បន បច្ចយុប្បន្នស្ស បុរេ និព្ពត្តិយំ បច្ឆាជាតស្ស បច្ចយតាតិ? ននុ វុត្តំ “បច្ឆាជាតបច្ចយេ អសតិ សន្តានដ្ឋិតិហេតុកភាវំ អាគច្ឆន្តស្សា”តិ, តស្មា សន្តានប្បវត្តស្ស ហេតុភាវុបត្ថម្ភនេ ឥមស្ស ព្យាបារោតិ ន កោចិ វិរោធោ។

១៩. បដិសន្ធិយំ ចក្ខាទិវត្ថូនំ អសម្ភវតោ, សតិ ច សម្ភវេ តំតំវិញ្ញាណានំ បច្ចយភាវានុបគមនតោ, ហទយវត្ថុនោ ច បដិសន្ធិវិញ្ញាណេន សហុប្បន្នស្ស បុរេជាតកតាភាវតោ វុត្តំ **“ឆវត្ថូនិ បវត្តិយ”**ន្តិ។ **“បញ្ចារម្មណានិ បញ្ចវិញ្ញាណវីថិយា”**តិ ច ឥទំ អារម្មណបុរេជាតនិទ្ទេសេ អាគតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ **បញ្ហាវារេ** បន “សេក្ខា វា បុថុជ្ជនា វា ចក្ខុំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ វិបស្សន្តី”ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤២៤) អវិសេសេន បច្ចុប្បន្នចក្ខាទីនម្បិ គហិតត្តា ធម្មារម្មណម្បិ អារម្មណបុរេជាតំ មនោវិញ្ញាណវីថិយា លព្ភតិ។ អត្ថតោ ហេតំ សិទ្ធំ, យំ បច្ចុប្បន្នធម្មារម្មណំ គហេត្វា មនោទ្វារិកវីថិ បវត្តតិ, តំ តស្ស អារម្មណបុរេជាតំ ហោតីតិ។

២២. បកតិយា ឯវ បច្ចយន្តររហិតេន អត្តនោ សភាវេនេវ ឧបនិស្សយោ **បកតូបនិស្សយោ**។ អារម្មណានន្តរេហិ អសំមិស្សោ បុថគេវ កោចិ ឧបនិស្សយោតិ វុត្តំ ហោតិ។ អថ វា បកតោ ឧបនិស្សយោ **បកតូបនិស្សយោ។ បកតោ**តិ ចេត្ថ ប-ការោ ឧបសគ្គោ, សោ អត្តនោ ផលស្ស ឧប្បាទនសមត្ថភាវេន សន្តានេ និប្ផាទិតភាវំ, អាសេវិតភាវញ្ច ទីបេតិ, តស្មា អត្តនោ សន្តានេ និប្ផន្នោ រាគាទិ, សទ្ធាទិ, ឧបសេវិតោ វា ឧតុភោជនាទិ បកតូបនិស្សយោ។ តថា ចេវ និទ្ទិសតិ។

២៣. **គរុកត**ន្តិ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខិតំ។ តថា ហិ “ទានំ ទត្វា សីលំ សមាទិយិត្វា ឧបោសថកម្មំ កត្វា តំ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខតី”ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤១៣) ទានសីលឧបោសថកម្មបុព្ពេកតសុចិណ្ណឈានគោត្រភុវោទានមគ្គាទីនិ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខណវសេន អស្ស និទ្ទេសោ បវត្តោ។

២៤. “បុរិមា បុរិមា កុសលា ខន្ធា បច្ឆិមានំ បច្ឆិមានំ កុសលានំ ខន្ធានំ ឧបនិស្សយបច្ចយេន បច្ចយោ”ត្យាទិនា (បដ្ឋា. ១.១.៤២៣) នយេន អនន្តរបច្ចយេន សទ្ធឹ នានត្តំ អកត្វា អនន្តរូបនិស្សយស្ស អាគតត្តា វុត្តំ **“អនន្តរនិរុទ្ធា”**ត្យាទិ។ ឯវំ សន្តេបិ អត្តនោ អនន្តរំ អនុរូបចិត្តុប្បាទវសេន អនន្តរបច្ចយោ, ពលវការណវសេន អនន្តរូបនិស្សយបច្ចយោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។

២៥. យថារហំ អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច រាគាទយោ…បេ…. សេនាសនញ្ចាតិ យោជនា។ រាគាទយោ ហិ អជ្ឈត្តំ និប្ផាទិតា, បុគ្គលាទយោ ពហិទ្ធា សេវិតា។ តថា ហិ វុត្តំ អាចរិយេន –

> “រាគសទ្ធាទយោ ធម្មា, អជ្ឈត្តមនុវាសិតា;
> សត្តសង្ខារធម្មា ច, ពហិទ្ធោបនិសេវិតា”តិ។ (នាម. បរិ. ៨២៧);

អថ វា អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច កុសលាទិធម្មានន្តិ យថាបិតវសេនេវ យោជនា អត្តនោ ហិ រាគាទយោ ច អត្តនោ កុសលាទិធម្មានំ កល្យាណមិត្តស្ស សទ្ធាទិកេ និស្សាយ កុសលំ ករោន្តានំ បរេសញ្ច និស្សយា ហោន្តិ។

តត្ថ កាមរាគាទយោ និស្សាយ កាមភវាទីសុ និព្ពត្តនត្ថំ, រាគាទិវូបសមត្ថញ្ច ទានសីលឧបោសថជ្ឈានាភិញ្ញាវិបស្សនាមគ្គភាវនា, រាគាទិហេតុកា ច ឧបរូបរិរាគាទយោ ហោន្តីតិ យថារហំ ទដ្ឋព្ពំ។ យំ យញ្ហិ និស្សាយ យស្ស យស្ស សម្ភវោ, តំ តំ តស្ស តស្ស បកតូបនិស្សយោ ហោតិ។ បច្ចយមហាបទេសោ ហេស, យទិទំ “ឧបនិស្សយបច្ចយោ”តិ វុត្តំ។ តថា ចាហ **“ពហុធា ហោតិ បកតូបនិស្សយោ”**តិ។ **សទ្ធាទយោ**តិ សីលសុតចាគបញ្ញា។ អត្តនោ សទ្ធាទិកញ្ហិ ឧបនិស្សាយ អត្តនោ ទានសីលាទយោ, តថា កល្យាណមិត្តានំ សទ្ធាទយោ ឧបនិស្សាយ បរេសញ្ច ទានសីលាទយោ ហោន្តីតិ បាកដមេតំ។ **សុខំ ទុក្ខ**ន្តិ កាយិកំ សុខំ ទុក្ខំ។ **បុគ្គលោ**តិ កល្យាណមិត្តាទិបុគ្គលោ។ **ភោជន**ន្តិ សប្បាយាទិភោជនំ, **ឧតុ**បិ តាទិសោវ។

២៧. “អធិបតិ…បេ…. បច្ចយា ហោន្តី”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិត្ថារេតុំ **“តត្ថ គរុកតមារម្មណ”**ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ **គរុកតមារម្មណ**ន្តិ បច្ចវេក្ខណអស្សាទាទិនា គរុកតំ អារម្មណំ។ តញ្ហិ ឈានមគ្គផលវិបស្សនានិព្ពានាទិភេទំ បច្ចវេក្ខណអស្សាទាទិមគ្គផលាទិធម្មេ អត្តាធីនេ ករោតីតិ អារម្មណាធិបតិ នាម។ គរុកាតព្ពតាមត្តេន អារម្មណាធិបតិ។ គរុកតោបិ ពលវការណដ្ឋេន អារម្មណូបនិស្សយោតិ អយមេតេសំ វិសេសោ។ **សហជាតា… បេ…. នាមរូបាន**ន្តិ ឆន្ទចិត្តវីរិយវីមំសានំ, វសេន ចតុព្ពិធោបិ សហជាតាធិបតិ យថារហំ សហជាតនាមរូបានំ បវត្តិយំយេវ សហជាតាធិបតិវសេន បច្ចយោ។

២៨. រូបធម្មស្ស អរូបធម្មំ បតិ សហជាតបច្ចយតា បដិសន្ធិយំ វត្ថុវសេន វុត្តាតិ អាហ **“វត្ថុវិបាកា អញ្ញមញ្ញ”**ន្តិ –

៣០. យស្មា បន អញ្ញមញ្ញបច្ចយត្តនវសេនេវ អញ្ញមញ្ញបច្ចយតា, ន សហជាតមត្តតោតិ បវត្តិយំ រូបំ នាមានំ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ ន ហោតិ, តស្មា វុត្តំ **"ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អញ្ញមញ្ញ"**ន្តិ។ តថា ឧបាទារូបានិ ច ភូតរូបានំ អញ្ញមញ្ញបច្ចយា ន ហោន្តីតិ វុត្តំ **"មហាភូតា អញ្ញមញ្ញ"**ន្តិ។

៣១. ននុ ច "អរូបិនោ អាហារា សហជាតានំ នាមរូបាន"ន្តិ វុត្តំ, ឯវញ្ច សតិ អសញ្ញីនំ សហជាតាហារស្ស អសម្ភវតោ "សព្វេ សត្តា អាហារដ្ឋិតិកា"តិ កថមិទំ នីយតីតិ? វុច្ចតេ – មនោសញ្ចេតនាហារវសប្បវត្តស្ស កម្មស្ស , តំសហគតានម្បិ វា សេសាហារានំ កម្មូបនិស្សយបច្ចយេហិ បច្ចយត្តបរិយាយំ គហេត្វា សព្វសត្តានំ អាហារដ្ឋិតិកតា វុត្តា, ន អាហារបច្ចយភាវតោតិ។

៣២. "បញ្ច បសាទា"ត្យាទីសុ ននុ ឥត្ថិន្ទ្រិយបុរិសិន្ទ្រិយា ន គហិតាតិ? សច្ចំ ន គហិតា។ យទិបិ តេសំ លិង្គាទីហិ អនុវត្តនីយតា អត្ថិ, សា បន ន បច្ចយភាវតោ។ យថា ហិ ជីវិតាហារា យេសំ បច្ចយា ហោន្តិ, តេសំ អនុបាលកា ឧបត្ថម្ភកា អត្ថិ, អវិគតបច្ចយភូតា ច ហោន្តិ, ន ឯវំ ឥត្ថិបុរិសភាវា លិង្គាទីនំ កេនចិ ឧបការេន ឧបការា ហោន្តិ។ កេវលំ បន យថាសកេហេវ កម្មាទិបច្ចយេហិ បវត្តមានំ លិង្គាទីនំ យថា ឥត្ថាទិគ្គហណស្ស បច្ចយភាវោ ហោតិ, តតោ អញ្ញេនាការេន តំ-សហិតសន្តានេ អប្បវត្តិតោ លិង្គាទីហិ អនុវត្តនីយតា, ឥន្ទ្រិយតា ច នេសំ វុច្ចតិ, តស្មា ន តេសំ ឥន្ទ្រិយបច្ចយភាវោ វុត្តោ។

៣៣. យេសំ នាមានំ ចក្ខាទីនំ អព្ភន្តរតោ និក្ខមន្តានំ វិយ បវត្តានំ, យេសញ្ច រូបានំ នាមសន្និស្សយេនេវ ឧប្បជ្ជមានានំ សម្បយោគាសង្កា ហោតិ, តេសមេវ វិប្បយុត្តបច្ចយតា។ រូបានំ បន រូបេហិ សាសង្កា នត្ថិ។ វត្ថុសន្និស្សយេនេវ ជាយន្តានំ វិសយភាវមត្តំ អារម្មណន្តិ តេនាបិ តេសំ សម្បយោគាសង្កា នត្ថីតិ យេសំ សម្បយោគាសង្កា អត្ថិ, តេសមេវ វិប្បយុត្តបច្ចយតាបិ វុត្តាតិ អាហ **"ឱក្កន្តិក្ខណេ វត្ថុ"**ត្យាទិ។

៣៤. **សព្វថា** សព្វាការេន យថារហំ នាមវសេន វុត្តំ តិវិធំ សហជាតំ, ទុវិធំ បុរេជាតំ, ឯកវិធំ បច្ឆាជាតញ្ច បច្ចយជាតំ, អាហារេសុ កពឡីការោ អាហារោ, រូបជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ អយំ បញ្ចវិធោបិ អត្ថិបច្ចយោ, អវិគតបច្ចយោ ច ហោតិ។ បច្ចុប្បន្នសភាវេន អត្ថិភាវេន តាទិសស្សេវ ធម្មស្ស ឧបត្ថម្ភកត្តា អត្ថិភាវាភាវេន អនុបការកានមេវ អត្ថិភាវេន ឧបការកតា អត្ថិបច្ចយភាវោតិ នត្ថិ និព្ពានស្ស សព្វទា ភាវិនោ អត្ថិបច្ចយតា, អវិគតបច្ចយតា ច។ ឧប្បាទាទិយុត្តានំ វា នត្ថិភាវោបការកតាវិរុទ្ធោ, វិគតភាវោបការកតាវិរុទ្ធោ ច ឧបការកភាវោ អត្ថិបច្ចយតាទិកាតិ ន តស្ស តប្បច្ចយត្តប្បសង្គោ។ រូបជីវិតិន្ទ្រិយញ្ចេត្ថ ឱជា វិយ ឋិតិក្ខណេវ ឧបការកត្តា សហជាតបច្ចយេសុ ន គយ្ហតីតិ វិសុំ វុត្តំ។

៣៥. ឥទានិ សព្វេបិ បច្ចយា សង្ខេបតោបិ ចតុធាយេវាតិ ទស្សេតុំ **"អារម្មណូ...បេ.... គច្ឆន្តី"**តិ វុត្តំ។ ន ហិ សោ កោចិ បច្ចយោ អត្ថិ, យោ ចិត្តចេតសិកានំ អារម្មណភាវំ ន គច្ឆេយ្យ, សកសកបច្ចយុប្បន្នស្ស ច ឧបនិស្សយភាវំ ន គច្ឆតិ, កម្មហេតុកត្តា ច លោកប្បវត្តិយា ផលហេតូបចារវសេន សព្វេបិ កម្មសភាវំ នាតិវត្តន្តិ, តេ ច បរមត្ថតោ លោកសម្មុតិវសេន ច វិជ្ជមានាយេវាតិ សព្វេបិ ចតូសុ សមោធានំ គច្ឆន្តិ។

៣៦. ឥទានិ យំ វុត្តំ តត្ថ តត្ថ "សហជាតរូប"ន្តិ, តំ សព្វំ ន អវិសេសតោ ទដ្ឋព្វន្តិ ទស្សេតុំ **"សហជាតរូប"**ន្ត្យាទិ វុត្តំ។ បដិសន្ធិយញ្ហិ ចិត្តសមុដ្ឋានរូបាភាវតោ បវត្តិយំ កម្មសមុដ្ឋានានញ្ច ចិត្តចេតសិកេហិ សហុប្បត្តិនិយមាភាវតោ សហជាតរូបន្តិ សព្វត្ថាបិ បវត្តេ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ, បដិសន្ធិយំ កដត្តារូបសង្ខាតកម្មជរូបានញ្ច វសេន ទុវិធំ ហោតិ។ កម្មស្ស កតត្តា និព្ពត្តមានានិ រូបានិ **កដត្តារូបានិ**។

៣៧. **ឥតិ** ឯវំ វុត្តនយេន **សម្ភវា** យថាសម្ភវំ **តេកាលិកា** អនន្តរសមនន្តរអាសេវននត្ថិវិគតវសេន បញ្ចន្នំ អតីតកាលិកានំ, កម្មបច្ចយស្ស អតីតវត្តមានវសេន ទ្វិកាលិកស្ស, អារម្មណអធិបតិឧបនិស្សយបច្ចយានំ តិកាលិកានំ , ឥតរេសំ បន្នរសន្នំ បច្ចុប្បន្នកាលិកានញ្ច វសេន កាលត្តយវន្តោ, និព្ពានបញ្ញត្តិវសេន កាលវិមុត្តា ច, ចក្ខាទិរាគាទិសទ្ធាទិវសេន អជ្ឈត្តិកា ច, បុគ្គលឧតុភោជនាទិវសេន តតោ ពហិទ្ធា ច, បច្ចយុប្បន្នភាវេន សង្ខតា ច, **កថា** តប្បដិបក្ខភាវេន អសង្ខតា ច ធម្មា បញ្ញត្តិនាមរូបានំ វសេន សង្ខេបតោ តិវិធា ឋិតា សព្វថា **បដ្ឋានេ** អនន្តនយសមន្តបដ្ឋានេ បករណេ ចតុវីសតិសង្ខាតា បច្ចយា នាមាតិ យោជនា។

៣៨. **តត្ថាតិ** តេសុ បញ្ញត្តិនាមរូបេសុ។

បដ្ឋាននយវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បញ្ញត្តិភេទវណ្ណនា

៣៩. វចនីយវាចកភេទា ទុវិធា បញ្ញត្តីតិ វុត្តំ “**បញ្ញាបិយត្តា**”ត្យាទិ។ **បញ្ញាបិយត្តា**តិ តេន តេន បការេន ញាបេតព្ពត្តា, ឥមិនា រូបាទិធម្មានំ សមូហសន្តានាទិអវត្ថាវិសេសាទិភេទា សម្មុតិសច្ចភូតា ឧបាទាបញ្ញត្តិសង្ខាតា អត្ថបញ្ញត្តិ វុត្តា។ សា ហិ នាមបញ្ញត្តិយា បញ្ញាបីយតិ។ **បញ្ញាបនតោ**តិ បការេហិ អត្ថបញ្ញត្តិយា ញាបនតោ។ ឥមិនា ហិ បញ្ញាបេតីតិ “បញ្ញត្តី”តិ លទ្ធនាមានំ អត្ថានំ អភិធានសង្ខាតា នាមបញ្ញត្តិ វុត្តា។

៤០. **ភូតបរិណាមាការមុបាទាយា**តិ បថវាទិកានំ មហាភូតានំ បពន្ធវសេន បវត្តមានានំ បត្ថដសង្គហតាទិអាការេន បរិណាមាការំ បរិណតភាវសង្ខាតំ អាការំ ឧបាទាយ និស្សយំ កត្វា។ **តថា តថា**តិ ភូមាទិវសេន។ **ភូមិបព្ពតាទិកា**តិ ភូមិបព្ពតរុក្ខាទិកា សន្តានបញ្ញត្តិ។ **សម្ភារសន្និវេសាការ**ន្តិ ទារុមត្តិកាតន្តាទីនំ សម្ភារានំ ឧបករណានំ សន្និវេសាការំ រចនាទិវិសិដ្ឋតំតំសណ្ឋានាទិអាការំ។ **រថសកដាទិកា**តិ រថសកដគាមឃដបដាទិកា សមូហបញ្ញត្តិ។ **ចន្ទាវដ្ដនាទិក**ន្តិ ចន្ទិមសូរិយនក្ខត្តានំ សិនេរុំ បទក្ខិណវសេន ឧទយាទិអាវដ្ដនាការំ។ **ទិសាកាលាទិកា**តិ បុរត្ថិមទិសាទិកា ទិសាបញ្ញត្តិ, បុព្ពណ្ហាទិកា កាលបញ្ញត្តិ, មាសោតុវេសាខមាសាទិកា តំតំនាមវិសិដ្ឋា មាសាទិបញ្ញត្តិ ច។ **អសម្ផុដ្ឋាការ**ន្តិ តំតំរូបកលាបេហិ អសម្ផុដ្ឋំ សុសិរាទិអាការំ។ **កូបគុហាទិកា** តិ កូបគុហឆិទ្ទាទិកា អាកាសបញ្ញត្តិ។ **តំតំភូតនិមិត្ត**ន្តិ បថវីកសិណាទិតំតំភូតនិមិត្តំ។ **ភាវនាវិសេស**ន្តិ បរិកម្មាទិភេទំ ភាវនាយ បពន្ធវិសេសំ។ **កសិណនិមិត្តាទិកា**តិ កសិណាសុភនិមិត្តាទិភេទា យោគីនំ ឧបដ្ឋិតា ឧគ្គហបដិភាគាទិភេទា និមិត្តបញ្ញត្តិ។ **ឯវមាទិប្បភេទា**តិ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសនិរោធកសិណាទិភេទា ច។ **អត្ថច្ឆាយាការេនា**តិ បរមត្ថធម្មស្ស ឆាយាការេន បដិភាគាការេន។

៤១. **នាមនាមកម្មាទិនាមេនា**តិ នាមំ នាមកម្មំ នាមធេយ្យំ និរុត្តិ ព្យញ្ជនំ អភិលាបោតិ ឥមេហិ ឆហិ នាមេហិ។ តត្ថ អត្ថេសុ នមតីតិ **នាមំ**។ តំ អន្វត្ថរុឡ្ហីវសេន ទុវិធំ, សាមញ្ញគុណកិរិយាយទិច្ឆាវសេន ចតុព្ពិធំ។ នាមមេវ **នាមកម្មំ**។ តថា **នាមធេយ្យំ**។ អក្ខរទ្វារេន អត្ថំ នីហរិត្វា ឧត្តិ កថនំ **និរុត្តិ,** អត្ថំ ព្យញ្ជយតីតិ **ព្យញ្ជនំ**។ អភិលបតីតិ **អភិលាបោ,** សទ្ទគតអក្ខរសន្និវេសក្កមោ។ សា បនាយំ នាមបញ្ញត្តិ វិជ្ជមានអវិជ្ជមានតទុភយសំយោគវសេន ឆព្ពិធា ហោតីតិ ទស្សេតុំ “**វិជ្ជមានបញ្ញត្តី**”ត្យាទិ វុត្តំ, **ឯតាយ បញ្ញាបេន្តី**តិ “រូបវេទនា”ត្យាទិនា បកាសេន្តិ។

៤២. **ឧភិន្ន**ន្តិ វិជ្ជមានាវិជ្ជមានានំ ទ្វិន្នំ។ បញ្ចាភិញ្ញា, អាសវក្ខយញាណន្តិ ឆ អភិញ្ញា អស្សាតិ **ឆឡភិញ្ញោ**។ ឯត្ថ ច អភិញ្ញានំ វិជ្ជមានត្តា, តប្បដិលាភិនោ បុគ្គលស្ស អវិជ្ជមានត្តា ច អយំ **វិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ** នាម។ តថា ឥត្ថិយា អវិជ្ជមានត្តា, សទ្ទស្ស ច វិជ្ជមានត្តា ឥត្ថិសទ្ទោតិ **អវិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ**។ បសាទចក្ខុនោ, តន្និស្សិតវិញ្ញាណស្ស ច វិជ្ជមានត្តា ចក្ខុវិញ្ញាណន្តិ **វិជ្ជមានេន វិជ្ជមានបញ្ញត្តិ** ។ រញ្ញោ ច បុត្តស្ស ច សម្មុតិសច្ចភូតត្តា រាជបុត្តោតិ **អវិជ្ជមានេន អវិជ្ជមានបញ្ញត្តិ**។

៤៣. **វចីឃោសានុសារេនា**តិ ភូមិបព្ពតរូបវេទនាទិវចីមយសទ្ទស្ស អនុសារេន អនុគមនេន អនុស្សរណេន អារម្មណករណេន បវត្តាយ **សោតវិញ្ញាណវីថិយា** បវត្តិតោ អនន្តរំ ឧប្បន្នស្ស មនោទ្វារស្ស នាមចិន្តនាការប្បវត្តស្ស មនោទ្វារិកវិញ្ញាណសន្តានស្ស “ឥទមីទិសស្ស អត្ថស្ស នាម”ន្តិ បុព្ពេយេវ គហិតសង្កេតោបនិស្សយស្ស **គោចរា** អារម្មណភូតា **តតោ** នាមគ្គហណតោ បរំ **យស្សា** សម្មុតិបរមត្ថវិសយាយ នាមបញ្ញត្តិយា **អនុសារេន** អនុគមនេន **អត្ថា** សម្មុតិបរមត្ថភេទា វិញ្ញាយន្តិ, **សាយំ** ភូមិបព្ពតរូបវេទនាទិកាបញ្ញាបេតព្ពត្ថបញ្ញាបិកា **លោកសង្កេតេន និម្មិតា** លោកវោហារេន សិទ្ធា, មនោទ្វារគ្គហិតា អក្ខរាវលិភូតា **បញ្ញត្តិ វិញ្ញេយ្យា** បញ្ញាបនតោ បញ្ញត្តិសង្ខាតា នាមបញ្ញត្តីតិ វិញ្ញេយ្យា។

ឯត្ថ ច សោតវិញ្ញាណវីថិយា អនន្តរភាវិនី មនោទ្វារិកវីថិម្បិ សោតវិញ្ញាណវីថិគ្គហណេនេវ សង្គហេត្វា “សោតវិញ្ញាណវីថិយា”តិ វុត្តំ។ ឃដាទិសទ្ទញ្ហិ សុណន្តស្ស ឯកមេកំ សទ្ទំ អារព្ភ បច្ចុប្បន្នាតីតារម្មណវសេន ទ្វេ ទ្វេ ជវនវារា, ពុទ្ធិយា គហិតនាមបណ្ណត្តិភូតំ អក្ខរាវលិមារព្ភ ឯកោតិ ឯវំ សោតវិញ្ញាណវីថិយា អនន្តរាយ អតីតសទ្ទារម្មណាយ ជវនវីថិយា អនន្តរំ នាមបញ្ញត្តិយា គហណំ, តតោ បរំ អត្ថាវពោធោតិ អាចរិយា។

បញ្ញត្តិភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

បច្ចយបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៩. កម្មដ្ឋានបរិច្ឆេទវណ្ណនា

១. ឥតោ បច្ចយនិទ្ទេសតោ បរំ នីវរណានំ សមនដ្ឋេន **សមថ**សង្ខាតានំ, អនិច្ចាទិវិវិធាការតោ ទស្សនដ្ឋេន **វិបស្សនា**សង្ខាតានញ្ច ទ្វិន្នំ **ភាវនានំ** ទុវិធម្បិ **កម្មដ្ឋានំ** ទុវិធភាវនាកម្មស្ស បវត្តិដ្ឋានតាយ កម្មដ្ឋានភូតមារម្មណំ ឧត្តរុត្តរយោគកម្មស្ស បទដ្ឋានតាយ កម្មដ្ឋានភូតំ ភាវនាវីថិញ្ច **យថាក្កមំ** សមថវិបស្សនានុក្កមេន បវក្ខាមីតិ យោជនា។

សមថកម្មដ្ឋានំ

ចរិតភេទវណ្ណនា

៣. រាគោ វ ចរិតា បកតីតិ **រាគចរិតា**។ ឯវំ **ទោសចរិតា**ទយោបិ។ **ចរិតសង្គហោ**តិ មូលចរិតវសេន បុគ្គលសង្គហោ, សំសគ្គវសេន បន តេសដ្ឋិ ចរិតា ហោន្តិ។ វុត្តញ្ហិ –

“រាគាទិកេ តិកេ សត្ត, សត្ត សទ្ធាទិកេ តិកេ;
ឯកទ្វិតិកមូលម្ហិ, មិស្សតោ សត្តសត្តក”ន្តិ។

ឯត្ថ ហិ រាគចរិតា ទោសចរិតា មោហចរិតា រាគទោសចរិតា រាគមោហចរិតា ទោសមោហចរិតា រាគទោសមោហចរិតាតិ ឯវំ រាគាទិកេ តិកេ សត្តកមេកំ។ តថា សទ្ធាចរិតា ពុទ្ធិចរិតា វិតក្កចរិតា សទ្ធាពុទ្ធិចរិតា សទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិតា ពុទ្ធិវិតក្កចរិតា សទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិតាតិ សទ្ធាទិកេបិ តិកេ ឯកន្តិ ឯវំ ទ្វេ តិកេ អមិស្សេត្វា ចុទ្ទស ចរិតា ហោន្តិ។ រាគាទិតិកេ បន ឯកទ្វិតិកមូលវសេន សទ្ធាទិតិកេន សហ យោជិតេ រាគសទ្ធាចរិតា រាគពុទ្ធិចរិតា រាគវិតក្កចរិតា រាគសទ្ធាពុទ្ធិចរិតា រាគសទ្ធាវិតក្កចរិតា រាគពុទ្ធិវិតក្កចរិតា រាគសទ្ធាពុទ្ធិវិតក្កចរិតាតិ រាគមូលនយេ ឯកំ សត្តកំ, តថា “ទោសសទ្ធាចរិតា ទោសពុទ្ធិចរិតា ទោសវិតក្កចរិតា”ត្យាទិនា ទោសមូលនយេបិ ឯកំ, “មោហសទ្ធាចរិតា”ត្យាទិនា មោហមូលនយេបិ ឯកន្តិ ឯវំ ឯកមូលនយេ សត្តកត្តយំ ហោតិ។ យថា ចេត្ថ, ឯវំ ទ្វិមូលកនយេបិ “រាគទោសសទ្ធាចរិតា រាគទោសពុទ្ធិចរិតា រាគទោសវិតក្កចរិតា”ត្យាទិនា សត្តកត្តយំ។ តិមូលកនយេ បន “រាគទោសមោហសទ្ធាចរិតា”ត្យាទិនា ឯកំ សត្តកន្តិ ឯវំ មិស្សតោ សត្តសត្តកវសេន ឯកូនបញ្ញាស ចរិតា ហោន្តិ។ ឥតិ ឥមា ឯកូនបញ្ញាស, បុរិមា ច ចុទ្ទសាតិ តេសដ្ឋិ ចរិតា ទដ្ឋព្ពា។ កេចិ បន ទិដ្ឋិយា សទ្ធឹ “ចតុសដ្ឋី”តិ វណ្ណេន្តិ។

ចរិតភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភាវនាភេទវណ្ណនា

៤. ភាវនាយ បដិសង្ខារកម្មភូតា, អាទិកម្មភូតា វា បុព្ពភាគភាវនា **បរិកម្មភាវនា** នាម។ នីវរណវិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយ គោត្រភូបរិយោសានា កាមាវចរភាវនា **ឧបចារភាវនា** នាម។ អប្បនាយ សមីបចារិត្តា គាមូបចារាទយោ វិយ។ មហគ្គតភាវប្បត្តា **អប្បនាភាវនា** នាម អប្បនាសង្ខាតវិតក្កបមុខត្តា ។ សម្បយុត្តធម្មេហិ អារម្មណេ អប្បេន្តោ វិយ បវត្តតីតិ វិតក្កោ **អប្បនា**។ តថា ហិ សោ “អប្បនា ព្យប្បនា”តិ (ធ. ស. ៧) និទ្ទិដ្ឋោ។ តប្បមុខតាវសេន បន សព្ពេបិ មហគ្គតានុត្តរឈានធម្មា “អប្បនា”តិ វុច្ចន្តិ។

ភាវនាភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និមិត្តភេទវណ្ណនា

៥. បរិកម្មស្ស និមិត្តំ អារម្មណត្តាតិ **បរិកម្មនិមិត្តំ**, កសិណមណ្ឌលាទិ។ តទេវ ចក្ខុនា ទិដ្ឋំ វិយ មនសា ឧគ្គហេតព្ពំ និមិត្តំ, ឧគ្គណ្ហន្តស្ស វា និមិត្តន្តិ **ឧគ្គហនិមិត្តំ**។ តប្បដិភាគំ វណ្ណាទិកសិណទោសរហិតំ និមិត្តំ ឧបចារប្បនានំ អារម្មណត្តាតិ **បដិភាគនិមិត្តំ**។

៦. បថវីយេវ កសិណំ ឯកទេសេ អដ្ឋត្វា អនន្តស្ស ផរិតព្ពតាយ សកលដ្ឋេនាតិ **បថវីកសិណំ**, កសិណមណ្ឌលំ។ បដិភាគនិមិត្តំ, តទារម្មណញ្ច ឈានំ ‘បថវីកសិណ’ន្តិ វុច្ចតិ។ តថា **អាបោកសិណា**ទីសុបិ។ តត្ថ បថ

វាទីនិ ចត្តារិ ភូតកសិណានិ។ នីលាទីនិ ចត្តារិ វណ្ណកសិណានិ, បរិច្ឆិន្នាកាសោ អាកាសកសិណំ, ចន្ទាទិអាលោកោ អាលោកកសិណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

៧. ឧទ្ធំ ធុមាតំ សូនំ ឆវសរីរំ ឧទ្ធុមាតំ, តទេវ កុច្ឆិតដ្ឋេន**ឧទ្ធុមាតកំ**។ ឯវំ សេសេសុបិ។ សេតរត្តាទិនា វិមិស្សិតំ យេភុយ្យេន នីលវណ្ណំ ឆវសរីរំ **វិនីលកំ** វិសេសតោ នីលកន្តិ កត្វា។ វិស្សវន្តបុព្ពកំ **វិបុព្ពកំ**។ មជ្ឈេ ទ្វិធាឆិន្នំ **វិច្ឆិទ្ទកំ**។ សោណសិង្គាលាទីហិ វិវិធាការេន ខាយិតំ **វិក្ខាយិតកំ**។ សោណសិង្គាលាទីហិ វិវិធេនាការេន ខណ្ឌិត្វា តត្ថ តត្ថ ខិត្តំ **វិក្ខិត្តកំ**។ កាកបទាទិអាការេន សត្ថេន ហនិត្វា វិវិធំ ខិត្តំ **ហតវិក្ខិត្តកំ**។ លោហិតបគ្ឃរណកំ **លោហិតកំ**។ កិមិកុលបគ្ឃរណកំ **បុឡវកំ**។ អន្តមសោ ឯកម្បិ អដ្ឋិ **អដ្ឋិកំ**។

៨. អនុ អនុ សរណំ អនុស្សតិ, អរហតាទិពុទ្ធគុណារម្មណា អនុស្សតិ **ពុទ្ធានុស្សតិ**។ ស្វាក្ខាតតាទិធម្មគុណារម្មណា អនុស្សតិ **ធម្មានុស្សតិ**។ សុប្បដិបន្នតាទិសំឃគុណារម្មណា អនុស្សតិ **សំឃានុស្សតិ**។ អខណ្ឌតាទិនា សុបរិសុទ្ធស្ស អត្តនោ សីលគុណស្ស អនុស្សរណំ **សីលានុស្សតិ**។ វិគតមលមច្ឆេរតាទិវសេន អត្តនោ ចាគានុស្សរណំ **ចាគានុស្សតិ**។ “យេហិ សទ្ធាទីហិ សមន្នាគតា ទេវា ទេវត្តំ គតា, តាទិសា គុណា មយិ សន្តី”តិ ឯវំ ទេវតា សក្ខិដ្ឋានេ ឋបេត្វា អត្តនោ សទ្ធាទិគុណានុស្សរណំ **ទេវតានុស្សតិ**។ សព្ពទុក្ខូបសមភូតស្ស និព្ពានស្ស គុណានុស្សរណំ **ឧបសមានុស្សតិ**។ ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទភូតស្ស មរណស្ស អនុស្សរណំ **មរណានុស្សតិ**។ កេសាទិកាយកោដ្ឋាសេ គតា បវត្តា សតិ **កាយគតាសតិ**។ អានញ្ច អបានញ្ច អានាបានំ, អស្សាសបស្សាសា, តទារម្មណា សតិ **អានាបានស្សតិ**។

៩. មិជ្ជតិ សិនិយ្ហតីតិ **មេត្តា**, មិត្តេសុ ភវាតិ វា **មេត្តា**, សា សត្តានំ ហិតសុខូបសំហរណលក្ខណា។ បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា ករុណា។ បរសម្បត្តិបមោទលក្ខណា មុទិតា។ ឥដ្ឋានិដ្ឋេសុ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា ឧបេក្ខា។ អប្បមាណសត្តារម្មណត្តា **អប្បមញ្ញា**។ ឧត្តមវិហារភាវតោ, ឧត្តមានំ វា វិហារភាវតោ **ព្រហ្មវិហារោ**។

១០. គមនបរិយេសនបរិភោគាទិបច្ចវេក្ខណវសេន កពឡីការាហារេ បដិកូលន្តិ បវត្តា សញ្ញា **អាហារេ បដិកូលសញ្ញា**។

១១. បថវីធាតុអាទីនំ ចតុន្នំ ធាតូនំ សលក្ខណតោ កេសាទិសសម្ភារាទិតោ ច វវត្ថានំ **ចតុធាតុវវត្ថានំ**។

១២. អរូបេ អារម្មណេ បវត្តា **អារុប្បា**។

និមិត្តភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សប្បាយភេទវណ្ណនា

១៣. ឥទានិ តស្ស តស្ស បុគ្គលស្ស ចរិតានុកូលកម្មដ្ឋានំ ទស្សេតុំ **“ចរិតាសុ បនា”**ត្យាទិមាហ។ រាគោ វ ចរិតំ បកតិ ឯតស្សាតិ **រាគចរិតោ**, រាគពហុលោ បុគ្គលោ, រាគស្ស ឧជុវិបច្ចនីកភាវតោ អសុភកម្មដ្ឋានំ តស្ស សប្បាយំ។ **អានាបានំ មោហចរិតស្ស, វិតក្កចរិតស្ស ច សប្បាយំ** ពុទ្ធិវិសយភាវេន មោហប្បដិបក្ខត្តា, វិតក្កសន្ធាវនស្ស និវារកត្តា ច។ **ឆ ពុទ្ធានុស្សតិអាទយោ សទ្ធាចរិតស្ស សប្បាយា** សទ្ធាវុទ្ធិហេតុភាវតោ។

១៧. **មរណឧបសមសញ្ញាវវត្ថានានិ ពុទ្ធិចរិតស្ស សប្បាយានិ** គម្ភីរភាវតោ ពុទ្ធិយា ឯវ វិសយត្តា។

១៨. **សេសានី**តិ ចតុព្ពិធភូតកសិណអាកាសអាលោកកសិណអារុប្បចតុក្កវសេន ទសវិធានិ។ **តត្ថាបី**តិ តេសុ ទសសុ កម្មដ្ឋានេសុ។ **បុថុលំ មោហចរិតស្ស សប្បាយំ** សម្ពាធេ ឱកាសេ ចិត្តស្ស ភិយ្យោសោមត្តាយ សម្មុយ្ហនតោ។ **ខុទ្ទកំ វិតក្កចរិតស្ស សប្បាយំ** មហន្តារម្មណស្ស វិតក្កសន្ធាវនបច្ចយត្តា។ ឧជុវិបច្ចនីកតោ ចេវ អតិសប្បាយតាយ ចេតំ វុត្តំ។ រាគាទីនំ បន អវិក្ខម្ភិកា, សទ្ធាទីនំ វា អនុបការិកា កសិណាទិភាវនា នាម នត្ថិ។

សប្បាយភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ភាវនាភេទវណ្ណនា

១៩. សព្ពត្ថាបីតិ ចត្តាលីសកម្មដ្ឋានេសុបិ **នត្ថិ អប្បនា,** ពុទ្ធគុណាទីនំ បរមត្ថភាវតោ, អនេកវិធត្តា, ឯកស្សាបិ គម្ភីរភាវតោ ច។ ពុទ្ធានុស្សតិអាទីសុ ទសសុ កម្មដ្ឋានេសុ អប្បនាវសេន សមាធិស្ស បតិដ្ឋាតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា អប្បនាភាវំ អប្បត្វា សមាធិ ឧបចារភាវេនេ បតិដ្ឋាតិ។ លោកុត្តរសមាធិ, បន ទុតិយចតុត្ថារុប្បសមាធិ ច សភាវធម្មេបិ ភាវនាវិសេសវសេន អប្បនំ បាបុណាតិ។ វិសុទ្ធិភាវនានុក្កមវសេន ហិ លោកុត្តរោ អប្បនំ បាបុណាតិ។ អារម្មណសមតិក្កមភាវនាវសេន អារុប្បសមាធិ។ អប្បនាប្បត្តស្សេវ ហិ ចតុត្ថជ្ឈានសមាធិនោ អារម្មណសមតិក្កមនមត្តំ ហោតិ។

២១. បញ្ចបិ ឈានានិ ឯតេសមត្ថិ, តត្ថ និយុត្តានីតិ វា **បញ្ចកជ្ឈានិកានិ**។

២២. អសុភភាវនាយ បដិកូលារម្មណត្តា ចណ្ឌសោតាយ នទិយា អរិត្តពលេន នាវា វិយ វិតក្កពលេនេវ តត្ថ ចិត្តំ បវត្តតីតិ អសុភកម្មដ្ឋានេ អវិតក្កជ្ឈានាសម្ភវតោ "**បឋមជ្ឈានិកា**"តិ វុត្តំ។

២៣. មេត្តាករុណាមុទិតានំ ទោមនស្សសហគតព្យាបាទវិហឹសានភិរតីនំ បហាយកត្តា ទោមនស្សប្បដិបក្ខេន សោមនស្សេនេវ សហគតតា យុត្តាតិ "**មេត្តាទយោ តយោ ចតុក្កជ្ឈានិកា**"តិ វុត្តា។

២៤. "សព្ពេ សត្តា សុខិតា ហោន្តុ, ទុក្ខា មុច្ចន្តុ, លទ្ធសុខសម្បត្តិតោ មា វិគច្ឆន្តូ"តិ មេត្តាទិវសប្បវត្តព្យាបារត្តយំ បហាយ កម្មស្សកតាទស្សនេន សត្តេសុ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តភាវនានិព្ពត្តាយ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាយ ពលវតរត្តា ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារស្ស សុខសហគតាសម្ភវតោ "**ឧបេក្ខា បញ្ចមជ្ឈានិកា**"តិ វុត្តា។

ភាវនាភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

គោចរភេទវណ្ណនា

២៦. យថារហន្តិ តំតំអារម្មណានុរូបតោ។ កស្សចិ អារម្មណស្ស អបរិព្យត្តតាយ "**បរិយាយេនា**"តិ វុត្តំ។

២៧. កសិណាសុភកោដ្ឋាសានាបានស្សតីស្វេវ ហិ បរិព្យត្តនិមិត្តសម្ភវោតិ។

២៨. បថវីមណ្ឌលាទីសុ និមិត្តំ ឧគ្គណ្ហន្តស្សាតិ អាទិម្ហិ តាវ ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ វិសោធេត្វា ទសវិធំ បលិពោធំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា បិយគរុភាវនីយាទិគុណសមន្នាគតំ កល្យាណមិត្តំ ឧបសង្កមិត្វា អត្តនោ ចរិយានុកូលំ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វា អដ្ឋារសវិធំ អននុរូបវិហារំ បហាយ បញ្ចង្គសមន្នាគតេ អនុរូបវិហារេ វិហរន្តស្ស កេសនខហរណាទិខុទ្ទកបលិពោធុបច្ឆេទំ កត្វា កសិណមណ្ឌលាទីនិ បុរតោ កត្វា អានាបានកោដ្ឋាសាទីសុ ចិត្តំ ឋបេត្វា និសីទិត្វា "បថវី បថវី"ត្យាទិនា តំតំភាវនានុក្កមេន បថវីកសិណាទីសុ តំតទារម្មណេសុ និមិត្តំ ឧគ្គណ្ហន្តស្ស។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារតោ បន ភាវនា **វិសុទ្ធិមគ្គតោ** (វិសុទ្ធិ. ១.៥៤ អាទយោ) គហេតព្ពា។ ទុវិធម្បិ ហិ ភាវនាវិធានំ តេជ អាចរិយេន អតិសង្ខេបតោ វុត្តំ, តទត្ថទស្សនត្ថញ្ច វិត្ថារនយេ អាហរិយមានេ អតិប្បបញ្ចោ សិយាតិ មយម្បិ តំ ន វិត្ថារេស្សាម។ **យទា បន តំ និមិត្តំ ចិត្តេន សមុគ្គហិត**ន្តិ ឯវំ បវត្តានុបុព្ពភាវនាវសេន យទា តំ បរិកម្មនិមិត្តំ ចិត្តេន សម្មា ឧគ្គហិតំ ហោតិ។ **មនោទ្វារស្ស អាបាថមាគត**ន្តិ ចក្ខុំ និម្មីលេត្វា, អញ្ញត្ថ គន្ត្វា វា មនសិ ករោន្តស្ស កសិណមណ្ឌលសទិសមេវ ហុត្វា មនោទ្វារិកជវនានំ អាបាថំ អាគតំ ហោតិ។

២៩. សមាធិយតីតិ វិសេសតោ ចិត្តេកគ្គតាបត្តិយា សមាហិតា ហោតិ។

៣០. ចិត្តសមាធានវសេន បុគ្គលោបិ សមាហិតោយេវាតិ វុត្តំ "**តថា សមាហិតស្សា**"តិ។ **តប្បដិភាគ**ន្តិ ឧគ្គហនិមិត្តសទិសំ, តតោយេវ ហិ តំ "បដិភាគនិមិត្ត"ន្តិ វុច្ចតិ។ តំ បន ឧគ្គហនិមិត្តតោ អតិបរិសុទ្ធំ ហោតិ។ **វត្ថុធម្មវិមុច្ចិត**ន្តិ បរមត្ថធម្មតោ វិមុត្តំ, វត្ថុធម្មតោ វា កសិណមណ្ឌលគតកសិណទោសតោ វិនិមុត្តំ។ ភាវនាយ និព្ពត្តត្តា **ភាវនាមយំ។ សមប្បិត**ន្តិ សុដ្ឋុ អប្បិតំ។

៣១. តតោ បដ្ឋាយាតិ បដិភាគនិមិត្តុប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ។

៣៣. បញ្ចសុ ឈានង្គេសុ ឯកេការម្មណេ ឧប្បន្នាវជ្ជនានន្តរំ ចតុបញ្ចជវនកតិបយភវង្គតោ បរំ អគន្ត្វា អបរាបរំ ឈានង្គាវជ្ជនសមត្ថតា **អាវជ្ជនវសិតា** នាម។ សមាបជ្ជិតុកាមតានន្តរំ កតិបយភវង្គតោ បរំ អគន្ត្វា ឧប្បន្នាវជ្ជនានន្តរំ សមាបជ្ជិតុំ សមត្ថតា **សមាបជ្ជនវសិតា** នាម។ សេតុ វិយ សីឃសោតាយ នទិយា ឱឃំ

ភវង្គវេគំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា យថាបរិច្ឆិន្នកាលំ ឈានំ បវេតុំ សមត្ថតា ភវង្គបាតតោ វុដ្ឋានយោគ្យតា **អធិដ្ឋានវសិតា** នាម។ យថា បរិច្ឆិន្នកាលំ អនតិក្កមិត្វា ឈានតោ វុដ្ឋានសមត្ថតា **វុដ្ឋានវសិតា** នាម។ អថ វា យថាបរិច្ឆិន្នកាលតោ ឧទ្ធំ គន្តុំ អទត្វា ឋបនសមត្ថតា **អធិដ្ឋានវសិតា** នាម។ យថាបរិច្ឆិន្នកាលតោ អន្តោ អវុដ្ឋហិត្វា យថាកាលវសេនេវ វុដ្ឋានសមត្ថតា **វុដ្ឋានវសិតា** នាមាតិ អលមតិប្បបញ្ចេន។ បច្ចវេក្ខណវសិតា បន អាវជ្ជនវសិតាយ ឯវ សិទ្ធា។ អាវជ្ជនានន្តរជវនានេវ ហិ បច្ចវេក្ខណជវនានិ នាម។ **វិតក្កាទិឱឡារិកង្គំ បហានាយា**តិ ទុតិយជ្ឈានាទីហិ វិតក្កាទិឱឡារិកង្គានំ ឈានក្ខណេ អនុប្បាទាយ។ **បទហតោ**តិ បរិកម្មំ ករោន្តស្ស។ តស្ស បន ឧបចារភាវនា និប្ផន្នា នាម ហោតិ វិតក្កាទីសុ និកន្តិវិក្ខម្ភនតោ បដ្ឋាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **យថារហ**ន្តិ តំតំឈានិកកសិណាទិអារម្មណានុរូបំ។

៣៦. អាកាសកសិណស្ស ឧគ្ឃាដេតុំ អសក្កុណេយ្យត្តា វុត្តំ **"អាកាសវជ្ជិតេសូ"**តិ។ **កសិណ**ន្តិ កសិណបដិភាគនិមិត្តំ។ **ឧគ្ឃាដេត្វា**តិ អមនសិការវសេន ឧទ្ធរិត្វា។ **អនន្តវសេន បរិកម្មំ ករោន្តស្សា**តិ "អនន្តោ អាកាសោ, អនន្តោ អាកាសោ"ន្តិ អាកាសំ អារព្ភ បរិកម្មំ ករោន្តស្ស, ន បន កេវលំ "អនន្តំ អនន្ត"ន្តិ។ ឯវំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនេបិ។ "អនន្ត"ន្តិ អវត្វាបិ "អាកាសោ អាកាសោ (វិសុទ្ធិ. ១.២៧៦), វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណ"ន្តិ (វិសុទ្ធិ. ១.២៨១) មនសិ កាតុំ វដ្ដតីតិ អាចរិយា។

៣៩. **"សន្តមេតំ, បណីតមេត"ន្តិ បរិកម្មំ ករោន្តស្សា**តិ អភាវមត្តារម្មណតាយ "ឯតំ សន្តំ, ឯតំ បណីត"ន្តិ ភាវេន្តស្ស។

៤០. **អវសេសេសុ ចា**តិ កសិណាទីហិ សហ អប្បនាវហកម្មដ្ឋានតោ អវសេសេសុ ពុទ្ធានុស្សតិអាទីសុ អដ្ឋសុ , សញ្ញាវវត្ថានេសុ ចាតិ ទសសុ កម្មដ្ឋានេសុ។ **បរិកម្មំ កត្វា**តិ "សោ ភគវា ឥតិបិ អរហំ, ឥតិបិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ"ត្យាទិនា (វិសុទ្ធិ. ១.១២៤) វុត្តវិធានេន បរិកម្មំ កត្វា។ **សាធុកមុគ្គហិតេ**តិ ពុទ្ធាទិគុណនិទ្ទេបោណបក្ខារចិត្តតាវសេន សុដ្ឋុ ឧគ្គហិតេ។ **បរិកម្មញ្ច សមាធិយតី**តិ បរិកម្មភាវនា សមាហិតា និប្ផជ្ជតិ។ **ឧបចារោ ច សម្បជ្ជតី**តិ នីវរណានិ វិក្ខម្ភេន្តោ ឧបចារសមាធិ ច ឧប្បជ្ជតិ។

៤១. **អភិញ្ញាវសេន បវត្តមាន**ន្តិ អភិវិសេសតោ ជាននដ្ឋេន អភិញ្ញាសង្ខាតំ ឥទ្ធិវិធាទិបញ្ចលោកិយាភិញ្ញាវសេន បវត្តមានំ, **អភិញ្ញាបាទកបញ្ចមជ្ឈានា វុដ្ឋហិត្វា**តិ កសិណានុលោមាទីហិ ចុទ្ទសហាការេហិ (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៥) ចិត្តំ បរិទមេត្វា អភិនីហារក្ខមំ កត្វា ឧបេក្ខេកគ្គតាយោគតោ អនុរូបត្តា ច រូបាវចរបញ្ចមជ្ឈានមេវ អភិញ្ញានំ បាទកំ បតិដ្ឋាភូតំ បថវាទិកសិណារម្មណំ បញ្ចមជ្ឈានំ, តំ សមាបជ្ជិត្វា តតោ វុដ្ឋាយ។ **អធិដ្ឋេយ្យាទិកមាវជ្ជេត្វា**តិ ឥទ្ធិវិធញាណស្ស បរិកម្មកាលេ អធិដ្ឋាតព្ពំ វិកុព្ពនីយំ សតាទិកំ កោមាររូបាទិកំ, ទិព្ពសោតស្ស បរិកម្មកាលេ ថូលសុខុមភេទំ សទ្ទំ, ចេតោបរិយញាណស្ស បរិកម្មកាលេ បរស្ស ហទយង្គតវណ្ណទស្សនេន សរាគាទិភេទំ ចិត្តំ, បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស បរិកម្មសមយេ បុរិមភវេសុ ចុតិចិត្តាទិភេទំ បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធំ, ទិព្ពចក្ខុស្ស បរិកម្មសមយេ ឱភាសផរិតដ្ឋានគតំ រូបំ វា អាវជ្ជេត្វា។

បរិកម្មំ ករោន្តស្សាតិ "សតំ ហោមិ, សហស្សំ ហោមី"ត្យាទិនា បរិកម្មំ ករោន្តស្ស។ **រូបាទីសូ**តិ បរិកម្មវិសយភូតេសុ រូបបាទកជ្ឈានសទ្ទបរចិត្តបុព្ពេនិវុត្ថក្ខន្ធាទិភេទេសុ អារម្មណេសុ។ ឯត្ថ ហិ ឥទ្ធិវិធញាណស្ស តាវ បាទកជ្ឈានំ, កាយោ, រូបាទិអធិដ្ឋានេ រូបាទីនិ ចាតិ ឆ អារម្មណានិ ។ តត្ថ បាទកជ្ឈានំ អតីតមេវ, កាយោ បច្ចុប្បន្នោ, ឥតរំ បច្ចុប្បន្នមនាគតំ វា។ ទិព្ពសោតស្ស បន សទ្ទោយេវ, សោ ច ខោ បច្ចុប្បន្នោ។ បរចិត្តវិជាននាយ បន អតីតេ សត្តទិវសេសុ, អនាគតេ សត្តទិវសេសុ ច បវត្តំ បរិត្តាទីសុ យំ កិញ្ចិ តិកាលិកំ ចិត្តមេវ អារម្មណំ ហោតីតិ **មហាអដ្ឋកថាចរិយា** (វិសុទ្ធិ. ២.៤១៦; ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៣៤)។

សង្គហការា បន "ចត្តារោបិ ខន្ធា"តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៣៤) វទន្តិ, កថំ បនស្សា បច្ចុប្បន្នចិត្តារម្មណតា, ននុ ច អាវជ្ជនាយ គហិតមេវ ឥទ្ធិចិត្តស្ស អារម្មណំ ហោតិ, អាវជ្ជនាយ ច បច្ចុប្បន្នចិត្តមារម្មណំ កត្វា និរុជ្ឈមានាយ តំសមកាលមេវ បរស្ស ចិត្តម្បិ និរុជ្ឈតីតិ អាវជ្ជនជវនានំ កាលវសេន ឯការម្មណតា ន សិយា, មគ្គផលវីថិតោ អញ្ញត្ថ អាវជ្ជនជវនានំ កថញ្ច នានារម្មណតា ន អធិប្បេតាតិ? **អដ្ឋកថាយំ** (វិសុទ្ធិ. ២.៤១៦; ធ. ស. អដ្ឋ. ១៤៣៤) តាវ សន្តតិអទ្ធាបច្ចុប្បន្នារម្មណតា យោជិតា។ **អានន្ទាចរិយោ** (ធ. ស. មូលដី. ១៤៣៤ ថោក វិសទិសំ) បន ភណតិ "បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ បច្ចុប្បន្នាទិវិភាគំ អកត្វា កេវលំ 'ឥមស្ស ចិត្តំ ជានាមិ'ច្ចេវ បរិកម្មំ កត្វា បុនបិ បាទកជ្ឈានំ សមាបជ្ជិត្វា វុដ្ឋាយ អវិសេសេនេវ ចិត្តំ អាវជ្ជេត្វា តិណ្ណំ, ចតុន្នំ វា បរិកម្មានំ អនន្តរំ ចេតោបរិយញាណេន បរស្ស ចិត្តំ បដិវិជ្ឈតិ រូបំ វិយ ទិព្ពចក្ខុនា។ បច្ឆា កាមាវចរចិត្តេន សរាគាទិវវត្ថានម្បិ ករោតិ នីលាទិវវត្ថានំ វិយ។ តានិ ច សព្ពានិ អភិមុខីភូតចិត្តារម្មណានេវ, អនិដ្ឋេ ច ឋានេ នានារម្មណតាទោសោ នត្ថិ អភិន្នាការប្បវត្តិតោ"តិ។ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធា,

ខន្ធប្បដិពទ្ធានិ ច នាមគោត្តានិ, និព្ពានញ្ច អារម្មណំ ហោតិ, ទិព្ពចក្ខុស្ស បន រូបមេវ បច្ចុប្បន្នន្តិ អយមេតេសំ អារម្មណវិភាគោ។ **យថារហមប្បេតី**តិ តំតំបរិកម្មានុរូបតោ អប្បេតិ។

៤២. ឥទានិ អារម្មណានំ ភេទេន អភិញ្ញាភេទំ ទស្សេតុំ "ឥទ្ធិវិធា"ត្យាទិមាហ។ អធិដ្ឋានាទិ ឥទ្ធិប្បភេទោ ឯតិស្សាតិ **ឥទ្ធិវិធា**។ ទិព្ពានំ សោតសទិសតាយ, ទិព្ពវិហារសន្និស្សិតតាយ ច ទិព្ពញ្ច តំ សោតញ្ចាតិ **ទិព្ពសោតំ**។ បរេសំ ចិត្តំ វិញ្ញាយតិ ឯតាយាតិ **បរចិត្តវិជាននា**។ អត្តនោ សន្តានេ និវុត្ថវសេន ចេវ គោចរនិវាសវសេន ច បុព្ពេ អតីតភវេសុ ខន្ធាទីនំ អនុស្សរណំ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតិ**។ វុត្តនយេន ទិព្ពញ្ច តំ ចក្ខុ ចាតិ **ទិព្ពចក្ខុ**។ 'ចុតូបបាតញាណ'ន្តិ បន ទិព្ពចក្ខុមេវ វុច្ចតិ។ យថាកម្មូបគញាណអនាគតំសញាណានិបិ ទិព្ពចក្ខុវសេនេវ ឥជ្ឈន្តិ។ ន ហិ តេសំ វិសុំ បរិកម្មំ អត្ថិ។ តត្ថ អនាគតំសញាណស្ស តាវ អនាគតេ សត្តទិវសតោ បរំ បវត្តនកំ ចិត្តចេតសិកំ ទុតិយទិវសតោ បដ្ឋាយ បវត្តនកញ្ច យំ កិញ្ចិ អារម្មណំ ហោតិ។ តញ្ហិ សវិសយេ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណគតិកន្តិ។ យថា កម្មូបគញាណស្ស បន កុសលាកុសលសង្ខាតា ចេតនា, ចត្តារោបិ វា ខន្ធា អារម្មណន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

គោចរវសេន ភេទោ **គោចរភេទោ**។

គោចរភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សមថកម្មដ្ឋានវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិបស្សនាកម្មដ្ឋានំ

វិសុទ្ធិភេទវណ្ណនា

៤៣. អនិច្ចាទិវសេន វិវិធាការេន បស្សតីតិ វិបស្សនា, អនិច្ចានុបស្សនាទិកា ភាវនាបញ្ញា។ តស្សា កម្មដ្ឋានំ, សាយេវ វា កម្មដ្ឋានន្តិ វិបស្សនាកម្មដ្ឋានំ។ តស្មិំ **វិបស្សនាកម្មដ្ឋានេ** សត្តវិធេន វិសុទ្ធិសង្គហោតិ សម្ពន្ធោ។

៤៤. អនិច្ចតាយេវ លក្ខណំ លក្ខិតព្ពំ, លក្ខីយតិ អនេនាតិ វា **អនិច្ចលក្ខណំ**។ ឧទយវយបដិបីឡនសង្ខាតទុក្ខភាវោ វ លក្ខណន្តិ **ទុក្ខលក្ខណំ**។ បរបរិកប្បិតស្ស អត្តនោ អភាវោ អនត្តតា, តទេវ លក្ខណន្តិ **អនត្តលក្ខណំ**។

៤៥. តិណ្ណំ លក្ខណានំ អនុ អនុ បស្សនា **អនិច្ចានុបស្សនា**ទិកា។

៤៦. ខន្ធាទីនំ កលាបតោ សម្មសនវសប្បវត្តំ ញាណំ **សម្មសនញាណំ**។ ឧប្បាទភង្គានុបស្សនាវសប្បវត្តញាណំ **ឧទយព្ពយញាណំ**។ ឧទយំ មុញ្ចិត្វា វយេ បវត្តំ ញាណំ **ភង្គញាណំ**។ សង្ខារានំ ភយតោ អនុបស្សនាវសេន បវត្តំ ញាណំ **ភយញាណំ**, ទិដ្ឋភយានំ អាទីនវតោ បេក្ខណវសេន បវត្តំ ញាណំ **អាទីនវញាណំ**, ទិដ្ឋាទីនវេសុ និព្ពិន្ទនវសប្បវត្តំ ញាណំ **និព្ពិទាញាណំ**។ និព្ពិន្ទិត្វា សង្ខារេហិ មុញ្ចិតុកម្យតាវសេន បវត្តំ ញាណំ **មុញ្ចិតុកម្យតាញាណំ**។ មុច្ចនស្ស ឧបាយសម្បដិបាទនត្ថំ បុន សង្ខារានំ បរិគ្គហវសប្បវត្តំ ញាណំ **បដិសង្ខាញាណំ**។ បដិសង្ខាតធម្មេសុ ភយនន្ទីវិវជ្ជនវសេន អជ្ឈុបេក្ខិត្វា បវត្តំ ញាណំ **សង្ខារុបេក្ខាញាណំ**។ បុរិមានំ នវន្នំ កិច្ចនិប្ផត្តិយា, ឧបរិ ច សត្តតឹសាយ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ អនុកូលំ ញាណំ **អនុលោមញាណំ**។

៤៧. អត្តសុញ្ញតាយ **សុញ្ញតោ**។ សំយោជនាទីហិ វិមុច្ចនដ្ឋេន **វិមោក្ខោ**។ និច្ចនិមិត្តាទិនោ អភាវតោ **អនិមិត្តោ**។ បណិហិតស្ស តណ្ហាបណិធិស្ស អភាវតោ **អប្បណិហិតោ**។

៤៨. យោ នំ បាតិ, តំ មោក្ខេតិ អបាយាទីហិ ទុក្ខេហីតិ បាតិមោក្ខំ, តទេវ កាយទុច្ចរិតាទីហិ សំវរណតោ សំវរោ, សមាធានោបធារណដ្ឋេន សីលញ្ចាតិ **បាតិមោក្ខសំវរសីលំ**។ មនច្ឆដ្ឋានំ ឥន្ទ្រិយានំ រូបាទីសុ សំវរណវសេន បវត្តំ សីលំ **ឥន្ទ្រិយសំវរសីលំ**។ មិច្ឆាជីវវិវជ្ជនេន អាជីវស្ស បរិសុទ្ធិវសប្បវត្តំ **អាជីវបារិសុទ្ធិសីលំ**។ បច្ចយេ សន្និស្សិតំ តេសំ ឥទមត្ថិកតាយ បច្ចវេក្ខណសីលំ **បច្ចយសន្និស្សិតសីលំ**។ ចតុព្ពិធត្តា ទេសនាសំវរបរិយេដ្ឋិបច្ចវេក្ខណវសេន, បរិសុទ្ធត្តា ច **ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ** នាម។

៥០. ចិត្តវិសុទ្ធិ នាម ចិត្តស្ស វិនីវរណភាវាបាទនវសេន វិសោធនតោ, ចិត្តសីសេន និទ្ទិដ្ឋត្តា, វិសុទ្ធត្តា ចាតិ វា កត្វា។

៥១. “ធម្មានំ សាមញ្ញសភាវោ លក្ខណំ, កិច្ចសម្បត្តិយោ រសោ, ឧបដ្ឋានាការោ, ផលញ្ច បច្ចុបដ្ឋាន”ន្តិ ឯវំ វុត្តានំ លក្ខណាទីនំ “ផុសនលក្ខណោ ផស្សោ, កក្ខឡលក្ខណា បថវី”ត្យាទិនា វិត្ថារតោ, “នមនលក្ខណំ នាមំ, រុប្បនលក្ខណំ រូប”ន្ត្យាទិនា សង្ខេបតោ ច បរិគ្គហោ បច្ចត្តលក្ខណាទិវសេន បរិច្ឆិជ្ជ គហណំ ទុក្ខសច្ចវវត្ថានំ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ នាម** “នាមរូបតោ អត្តា នត្ថី”តិ ទស្សនតោ ទិដ្ឋិ ច អត្តទិដ្ឋិមលវិសោធនតោ វិសុទ្ធិ ចាតិ កត្វា។

៥២. បច្ចយបរិគ្គហោតិ នាមញ្ច រូបញ្ច បដិសន្ធិយំ តាវ អវិជ្ជាតណ្ហាឧបាទានកម្មហេតុវសេន និព្ពត្តតិ។ បវត្តិយញ្ច រូបំ កម្មចិត្តឧតុអាហារបច្ចយវសេន, នាមញ្ច ចក្ខុរូបាទិនិស្សយារម្មណាទិបច្ចយវសេន, វិសេសតោ ច យោនិសោមនសិការាទិចតុចក្កសម្បត្តិយា កុសលំ, តព្ពិបរិយាយេន អកុសលំ, កុសលាកុសលវសេន វិបាកោ ភវង្គាទិវសេន អាវជ្ជនំ, ខីណាសវសន្តានវសេន កិរិយជវនំ, អាវជ្ជនញ្ច ឧប្បជ្ជតីតិ ឯវំ សាធារណាសាធារណវសេន តីសុ អទ្ធាសុ នាមរូបប្បវត្តិយា បច្ចក្ខាទិសិទ្ធស្ស កម្មាទិបច្ចយស្ស បរិគ្គណ្ហនំ សមុទយសច្ចស្ស វវត្ថានំ **កង្ខាវិតរណវិសុទ្ធិ នាម** “អហោសឹ នុ ខោ អហមតីតមទ្ធាន”ន្ត្យាទិកាយ (ម. និ. ១.១៨; សំ. និ. ២.២០) សោឡសវិធាយ, “សត្ថរិកង្ខតី”ត្យាទិកាយ (ធ. ស. ១១២៣; វិភ. ៩១៥) អដ្ឋវិធាយ ច កង្ខាយ វិតរណតោ អតិក្កមនតោ កង្ខាវិតរណា, អហេតុកវិសមហេតុទិដ្ឋិមលវិសោធនតោ វិសុទ្ធិ ចាតិ កត្វា។

៥៣. តតោ បច្ចយបរិគ្គហតោ បរំ **តថាបរិគ្គហិតេសុ** បច្ចត្តលក្ខណាទិវវត្ថានវសេន, បច្ចយវវត្ថានវសេន ច បរិគ្គហិតេសុ លោកុត្តរវជ្ជេសុ តិភូមិបរិយាបន្នេសុ នាមរូបេសុ **អតីតាទិភេទភិន្នេសុ ខន្ធាទិនយមារព្ភ** បញ្ចក្ខន្ធឆទ្វារឆឡារម្មណឆទ្វារប្បវត្តធម្មាទិវសេន អាគតំ ខន្ធាទិនយំ អារព្ភ **កលាបវសេន** បិណ្ឌវសេន **សង្ខិបិត្វា** យំ អតីតេ ជាតំ រូបំ, តំ អតីតេវ និរុទ្ធំ។ យំ អនាគតេ ភាវិ រូបំ, តម្បិ តត្ថេវ និរុជ្ឈិស្សតិ។ យំ បច្ចុប្បន្នំ, តំ អនាគតំ អប្បត្វា ឯត្ថេវ និរុជ្ឈតិ, តថា អជ្ឈត្តពហិទ្ធសុខុមឱឡារិកហីនបណីតរូបាទយោ។ តស្មា **“អនិច្ចំ** អត្តាទិវសេន ន ឥច្ចំ អនុបគន្តព្ពំ **ខយដ្ឋេន** ខយគមនតោ, **ទុក្ខំ ភយដ្ឋេន** ភយករត្តា, **អនត្តា អសារកដ្ឋេន** អត្តសារាទិអភាវេនា”តិ ច “ចក្ខុំ អនិច្ចំ…បេ…. មនោ។ រូបំ…បេ…. ធម្មា។ ចក្ខុវិញ្ញាណំ…បេ…. មនោវិញ្ញាណំ អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តា”ត្យាទិនា (បដិ. ម. ១.៤៨) អតីតាទិអទ្ធាវសេន, អតីតាទិសន្តានវសេន, អតីតាទិខណវសេន ច **សម្មសនញាណេន** ហុត្វាអភាវឧទយព្ពយបដិបីឡនអវសវត្តនាការសង្ខាត លក្ខណត្តយសម្មសនវសប្បវត្តេន កលាបសម្មសនញាណេន លក្ខណត្តយំ **សម្មសន្តស្ស** បរិមជ្ជន្តស្ស។

សម្មសនញាណេ បន ឧប្បន្នេ បុន **តេស្វេវ** សង្ខារេសុ “អវិជ្ជាសមុទយា រូបសមុទយោ, តណ្ហាកម្មអាហារសមុទយា រូបសមុទយោ, តថា អវិជ្ជានិរោធា រូបនិរោធោ, តណ្ហាកម្មអាហារនិរោធា រូបនិរោធោ”តិ (បដិ. ម. ១.៥០) ឯវំ រូបក្ខន្ធេ វេទនាសញ្ញាសង្ខារក្ខន្ធេសុបិ អាហារំ អបនេត្វា “ផស្សសមុទយា ផស្សនិរោធា”តិ ច ឯវំ ផស្សំ បក្ខិបិត្វា, វិញ្ញាណក្ខន្ធេ “នាមរូបសមុទយា នាមរូបនិរោធា”តិ នាមរូបំ បក្ខិបិត្វា បច្ចយសមុទយវសេន, បច្ចយនិរោធវសេន ច, បច្ចយេ អនាមសិត្វា បច្ចុប្បន្នក្ខន្ធេសុ និព្ពត្តិលក្ខណមត្តស្ស, វិបរិណាមលក្ខណមត្តស្ស ច ទស្សនេន ខណវសេន ចាតិ ឯកេកស្មិំ ខន្ធេ **បច្ចយវសេន** ចតុធា, **ខណវសេន** ឯកធា ចាតិ បញ្ចធា ឧទយំ, បញ្ចធា វយន្តិ ទសទសឧទយព្ពយទស្សនវសេន សមបញ្ញាសាការេហិ **ឧទយព្ពយញាណេន ឧទយព្ពយំ សមនុបស្សន្តស្ស** អារទ្ធវិបស្សកស្ស យោគិនោ វិបស្សនាចិត្តសមុដ្ឋានោ សរីរតោ និច្ឆរណកអាលោកសង្ខាតោ **ឱភាសោ**, វិបស្សនាចិត្តសហជាតា ខុទ្ទិកាទិបញ្ចវិធា (ធ. ស. អដ្ឋ. ១ ធម្មុទ្ទេសវារ ឈានង្គរាសិវណ្ណនា) **បីតិ**, តថា កាយចិត្តទរថវូបសមលក្ខណា កាយចិត្តវសេន ទុវិធា **បស្សទ្ធិ**, ពលវសទ្ធិន្ទ្រិយសង្ខាតោ **អធិមោក្ខោ**, សម្មប្បធានកិច្ចសាធកោ វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គសង្ខាតោ **បគ្គហោ**, អតិបណីតំ **សុខំ**, ឥន្ទវិស្សដ្ឋវជិរសទិសំ តិលក្ខណវិបស្សនាភូតំ **ញាណំ**, សតិបដ្ឋានភូតា ចិរកតាទិអនុស្សរណសមត្ថា ឧបដ្ឋានសង្ខាតា សតិ, សមប្បវត្តវិបស្សនាសហជាតា ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គភូតា តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា, មនោទ្វារេ អាវជ្ជនុបេក្ខា ចាតិ ទុវិធាបិ **ឧបេក្ខា**, ឱភាសាទីសុ ឧប្បន្នេសុ “ន វត មេ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបោ ឱភាសោ ឧប្បន្នបុព្ពោ”ត្យាទិនា (វិសុទ្ធិ. ២.៧៣៣) នយេន តត្ថ អាលយំ កុរុមានា សុខុមតណ្ហា រូប**និកន្តិ**ចាតិ ឱភាសាទីសុ ទសសុ វិបស្សនុបក្កិលេសេសុ ឧប្បន្នេសុ “ន វត មេ ឥតោ បុព្ពេ ឯវរូបា ឱភាសាទយោ ឧប្បន្នបុព្ពា អទ្ធា មគ្គប្បត្តោស្មិ, ផលប្បត្តោស្មី”តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៧៣៣) អគ្គហេត្វា “ឥមេ ឱភាសាទយោ តណ្ហាទិដ្ឋិមានវត្ថុតាយ ន មគ្គោ, អថ ខោ វិបស្សនុបក្កិលេសា ឯវ, តព្ពិនិមុត្តំ បន វីថិបដិបន្នំ វិបស្សនាញាណំ មគ្គោ”តិ ឯវំ មគ្គាមគ្គលក្ខណស្ស វវត្ថានំ និច្ឆយនំ មគ្គាមគ្គស្ស ជាននតោ, ទស្សនតោ, អមគ្គេ មគ្គសញ្ញាយ វិសោធនតោ ច **មគ្គាមគ្គញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាម**។

៥៤. យាវានុលោមាតិ យាវ សច្ចានុលោមញាណា។ **នវ វិបស្សនាញាណានី**តិ (វិសុទ្ធិ. ២.៧៣៧ អាទយោ) ខន្ធានំ ឧទយញ្ច វយញ្ច ជានន្តំ **ឧទយព្ពយញាណំ**, ឧទយំ មុញ្ចិត្វា ភង្គមត្តានុបេក្ខកំ **ភង្គញាណំ**, ភង្គវសេន ឧបដ្ឋិតានំ សីហាទីនំ វិយ ភាយិតព្ពាការានុបេក្ខកំ **ភយញាណំ**, តថានុបេក្ខិតានំ អាទិត្តឃរស្ស វិយ អាទីនវាការានុបេក្ខកំ **អាទីនវញាណំ**, ទិដ្ឋាទីនវេសុ និព្ពិន្ទនវសេន បវត្តំ **និព្ពិទាញាណំ**, ជាលាទិតោ មច្ឆាទិកា វិយ តេហិ តេភូមកធម្មេហិ មុច្ចិតុកាមតាវសេន បវត្តំ **មុច្ចិតុកម្យតាញាណំ**, មុច្ចនុបាយសម្បាទនត្ថំ ទិដ្ឋាទីនវេសុបិ សមុទ្ទសកុណី វិយ បុនប្បុនំ សម្មសនវសប្បវត្តំ **បដិសង្ខានុបស្សនាញាណំ**, ចត្តភរិយោ បុរិសោ វិយ ទិដ្ឋាទីនវេសុ តេសុ សង្ខារេសុ ឧបេក្ខនាការប្បវត្តំ **សង្ខារុបេក្ខាញាណំ**, អនិច្ចាទិលក្ខណវិបស្សនតាយ ហេដ្ឋា បវត្តានំ អដ្ឋន្នំ វិបស្សនាញាណានំ, ឧទ្ធំ មគ្គក្ខណេ អធិគន្តព្ពានំ សត្តតឹសពោធិបក្ខិយធម្មានញ្ច អនុលោមតោ មគ្គវីថិយំ គោត្រភុតោ បុព្ពេ បវត្តំ សច្ចានុលោមិកញាណសង្ខាតំ នវមំ **អនុលោមញាណ**ន្តិ ឥមានិ នវ ញាណានិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិយា បដិបទាភាវតោ តិលក្ខណជាននដ្ឋេន, បច្ចក្ខតោ ទស្សនដ្ឋេន, បដិបក្ខតោ វិសុទ្ធត្តា ច **បដិបទាញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាម**។

៥៥. វិបស្សនាយ បរិបាកោ **វិបស្សនាបរិបាកោ**, សង្ខារុបេក្ខាញាណំ។ តំ **អាគម្ម** បដិច្ច។ ឥទានិ **អប្បនា ឧប្បជ្ជិស្សតី**តិ “ឥទានិ អប្បនាសង្ខាតោ លោកុត្តរមគ្គោ ឧប្បជ្ជិស្សតី”តិ វត្តព្ពក្ខណេ។ **យំ កិញ្ចី**តិ សង្ខារុបេក្ខាយ គហិតេសុ តីសុ ឯកំ យំ កិញ្ចិ។

៥៦. វិបស្សនាយ មត្ថកប្បត្តិយា **សិខាប្បត្តា**។ អនុលោមញាណសហិតតាយ **សានុលោមា**។ សា ឯវ សង្ខារេសុ ឧទាសីនត្តា **សង្ខារុបេក្ខា**។ យថានុរូបំ អបាយាទិតោ, សង្ខារនិមិត្តតោ ច វុដ្ឋហនតោ វុដ្ឋានសង្ខាតំ មគ្គំ គច្ឆតីតិ **វុដ្ឋានគាមិនី**។

៥៧. អភិសម្ពោន្តន្តិ បាបុណន្តំ។

៥៨. បរិជាននោតិ “ឯត្តកំ ទុក្ខំ, ន ឥតោ ឧនាធិក”ន្តិ បរិច្ឆិជ្ជ ជាននោ។ **សច្ឆិករោន្តោ**តិ អារម្មណករណវសេន បច្ចក្ខំ ករោន្តោ។ **មគ្គសច្ចំ ភាវនាវសេនា**តិ មគ្គសច្ចសង្ខាតស្ស សម្បយុត្តមគ្គសង្ខាតស្ស ចតុត្ថសច្ចស្ស សហជាតាទិបច្ចយោ ហុត្វា វឌ្ឍនវសេន។ ឯកស្សេវ ញាណស្ស ចតុកិច្ចសាធនំ បទីបាទីនំ វដ្ដិទាហាទិចតុកិច្ចទស្សនតោ, “យោ, ភិក្ខវេ, ទុក្ខំ បស្សតី”ត្យាទិ (សំ. និ. ៥.១១០០; វិសុទ្ធិ. ២.៨៣៩) អាគមតោ ច សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។

៥៩. ទ្វេ តីណិ ផលចិត្តានិ បវត្តិត្វាតិ មគ្គុប្បត្តិយា អនុរូបតោ ទ្វេ វា តីណិ វា ផលចិត្តានិ អបនីតគ្គិម្ហិ ឋានេ ឧណ្ហត្តនិព្ពាបនត្ថាយ យដេហិ អភិសិញ្ចមានមុទកំ វិយ សមុច្ឆិន្នកិលេសេបិ សន្តានេ ទរថបដិប្បស្សម្ភកានិ ហុត្វា បវត្តិត្វា, តេសំ បវត្តិយាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **បច្ចវេក្ខណញាណានី**តិ មគ្គផលាទិវិសយានិ កាមាវចរញាណានិ, យានិ សន្ធាយ “វិមុត្តស្មិំ វិមុត្តមិតិ ញាណំ ហោតី”តិ (មហាវ. ២៣) វុត្តំ។

៦០. ឥទានិ បច្ចវេក្ខណាយ ភូមឹ ទស្សេតុំ **“មគ្គំ ផលញ្ច”**ត្យាទិ វុត្តំ។ តត្ថ “ឥមិនាវ វតាហំ មគ្គេន អាគតោ”តិ **មគ្គំ បច្ចវេក្ខតិ**។ តតោ “អយំ នាម មេ អានិសំសោ លទ្ធោ”តិ តស្ស **ផលំ**, តតោ “អយំ នាម មេ ធម្មោ អារម្មណតោ សច្ឆិកតោ”តិ **និព្ពានញ្ច បណ្ឌិតោ បច្ចវេក្ខតិ។** តតោ “ឥមេ នាម មេ កិលេសា បហីនា”តិ **បហីនេ កិលេសេ**, “ឥមេ នាម អវសិដ្ឋា”តិ អវសិដ្ឋកិលេសេ បច្ចវេក្ខតិ វា, ន វា។ កោចិ សេក្ខោ បច្ចវេក្ខតិ, កោចិ ន បច្ចវេក្ខតិ។ តត្ថ កាមចារោត្យធិប្បាយោ។ តថា ហិ មហានាមោ សក្កោ “កោ សុ នាម មេ ធម្មោ អជ្ឈត្តំ អប្បហីនោ”តិ (ម. និ. ១.១៧៥; វិសុទ្ធិ. ២.៨១២) អប្បហីនេ កិលេសេ បុច្ឆិ។ អរហតោ បន អវសិដ្ឋកិលេសបច្ចវេក្ខណំ នត្ថិ សព្ពកិលេសានំ បហីនត្តា, តស្មា តិណ្ណំ សេក្ខានំ បន្នរស អរហតោ ចត្តារីតិ ឯកូនវីសតិ បច្ចវេក្ខណញាណានីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឆព្ពិសុទ្ធិកមេនាតិ (វិសុទ្ធិ. ២.៦៦២ អាទយោ) សីលចិត្តវិសុទ្ធីនំ វសេន មូលភូតានំ ទ្វិន្នំ, ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិអាទីនំ វសេន សរីរភូតានំ ចតុន្នន្តិ ឯតាសំ ឆន្នំ វិសុទ្ធីនំ កមេន។ ចតុន្នំ សច្ចានំ ជាននតា, បច្ចក្ខករណតោ, កិលេសមលេហិ វិសុទ្ធត្តា ច **ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ នាម**។

ឯត្ថាតិ វិបស្សនាកម្មដ្ឋានេ។

វិសុទ្ធិភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិមោក្ខភេទវណ្ណនា

៦១. **តត្ថ** តស្មឹ ឧទ្ទេសេ។ សង្ខារេសុ “យោ អត្តាភិនិវេសោ កម្មស្ស ការកោ ផលស្ស ច វេទកោ ឯសោ មេ អត្តា”តិ ឯវំ អភិនិវេសោ ទឡ្ហគ្គាហោ, តំ មុញ្ចន្តី “អនត្តា”តិ បវត្តា អនុបស្សនាវ អត្តសុញ្ញតាការានុបស្សនតោ **សុញ្ញតានុបស្សនា នាម វិមោក្ខមុខំ** បដិបក្ខតោ វិមុត្តិវសេន វិមោក្ខសង្ខាតស្ស លោកុត្តរំមគ្គផលស្ស ទ្វារំ ហោតិ។

៦២. សង្ខារេសុ “អនិច្ច”ន្តិ បវត្តា អនុបស្សនា អនិច្ចេ “និច្ច”ន្តិ (អ. និ. ៤.៤៩; បដិ. ម. ១.២៣៦; វិភ. ៩៣៩) បវត្តំ សញ្ញាចិត្តទិដ្ឋិវិបល្លាសសង្ខាតំ **វិបល្លាសនិមិត្តំ មុញ្ចន្តី** បជហន្តី វិបល្លាសនិមិត្តរហិតាការានុបស្សនតោ **អនិមិត្តានុបស្សនា នាម** វិមោក្ខមុខំ ហោតីតិ សម្ពន្ធោ។

៦៣. “ទុក្ខ”ន្តិ បវត្តានុបស្សនា សង្ខារេសុ “ឯតំ មម, ឯតំ សុខ”ន្ត្យាទិនា នយេន បវត្តំ កាមភវតណ្ហាសង្ខាតំ **តណ្ហាបណិធឹ** តណ្ហាបត្ថនំ **មុញ្ចន្តី** ទុក្ខាការទស្សនេន បរិច្ចជន្តី បណិធិរហិតាការានុបស្សនតោ **អប្បណិហិតានុបស្សនា នាម**។

៦៤. **តស្មា**តិ យស្មា ឯតាសំ តិស្សន្នំ ឯតានិ តីណិ នាមានិ, តស្មា យទិ វុដ្ឋានគាមិនីវិបស្សនា អនត្តតោ វិបស្សតិ។ **មគ្គោ សុញ្ញតោ នាម វិមោក្ខោ ហោតិ** អាគមនវសេន លទ្ធនាមត្តា។

៦៦. **វិបស្សនាគមនវសេនា**តិ វិបស្សនាសង្ខាតាគមនវសេន។ អាគច្ឆតិ ឯតេន មគ្គោ, ផលញ្ចាតិ វិបស្សនាមគ្គោ ភជ **អាគមនំ** នាម។

៦៧. **យថាវុត្តនយេនា**តិ បុព្ពេ វុត្តអនត្តានុបស្សនាទិវសេន។ **យថាសកំ ផលមុប្បជ្ជមានម្បី**តិ យថាលទ្ធមគ្គស្ស ផលភូតំ អត្តនោ អត្តនោ ផលំ ឧប្បជ្ជមានម្បិ មគ្គាគមនវសេន អលភិត្វា វិបស្សនាគមនវសេនេវ តីណិ នាមានិ លភតិ ផលសមាបត្តិកាលេ តទា មគ្គប្បវត្តាភាវេន តស្ស ទ្វារភាវាយោគតោ។ **អារម្មណវសេនា**តិ សព្ពសង្ខារសុញ្ញតត្តា, សង្ខារនិមិត្តរហិតត្តា, តណ្ហាបណិធិរហិតត្តា ច សុញ្ញតអនិមិត្តអប្បណិហិតនាមវន្តំ និព្ពានំ អារព្ភ បវត្តត្តា តស្ស វសេន។ **សរសវសេនា**តិ រាគាទិសុញ្ញតត្តា, រូបនិមិត្តាទិអារម្មណរហិតត្តា, កិលេសបណិធិរហិតត្តា អត្តនោ គុណវសេន។ **សព្ពត្ថា**តិ មគ្គវីថិយំ, ផលសមាបត្តិវីថិយញ្ច។ **សព្ពេសម្បី**តិ មគ្គស្ស, ផលស្សបិ។

វិមោក្ខភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

បុគ្គលភេទវណ្ណនា

៦៨. សត្តក្ខត្តុំ សត្តសុ វារេសុ កាមសុគតិយំ បដិសន្ធិគ្គហណំ បរមំ ឯតស្សាតិ **សត្តក្ខត្តុបរមោ** ន បន អដ្ឋមាទិកាមភវគាមីត្យធិប្បាយោ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “ន តេ ភវំ អដ្ឋមមាទិយន្តី”តិ (ខុ. បា. ៦.៩; សុ. និ. ២៣២; នេត្តិ. ១១៥)។ រូបារូបសុគតិភវំ បន សត្តវារតោ បរម្បិ គច្ឆតីតិ អាចរិយា។

៦៩. **រាគទោសមោហាន**ន្តិ មោហគ្គហណំ រាគទោសេកដ្ឋមោហំ សន្ធាយាតិ ទដ្ឋព្ពំ។

៧០. ខីណា ចត្តារោ អាសវា ឯតស្សាតិ **ខីណាសវោ**។ ទក្ខិណារហេសុ អគ្គត្តា **អគ្គទក្ខិណេយ្យោ**។

បុគ្គលភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សមាបត្តិភេទវណ្ណនា

៧២. **សព្ពេសម្បី**តិ ចតុន្នម្បិ អរិយបុគ្គលានំ។

៧៣. ចិត្តចេតសិកានំ អប្បវត្តិសង្ខាតស្ស និរោធស្ស សមាបត្តិ **និរោធសមាបត្តិ**, ទិដ្ឋេវ ធម្មេ ចិត្តនិរោធំ បត្វា វិហរណំ។ **អនាគាមីនញ្ចា**តិ កាមរូបភវដ្ឋានំ អដ្ឋសមាបត្តិលាភីនមេវ អនាគាមីនំ, តថា ខីណាសវានញ្ច។ **តត្ថា**តិ និរោធសមាបត្តិយំ។ **យាវ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ គន្ត្វា**តិ ឯវំ សមថវិបស្សនានំ យុគនទ្ធភាវាបាទនវសេន យាវ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ, តាវ គន្ត្វា។ **អធិដ្ឋេយ្យាទិក**ន្តិ កាយបដិពទ្ធំ បបេត្វា វិសុំ វិសុំ ឋបិតចីវរាទិបរិក្ខារ

គេហាទីនំ អគ្គិអាទិនា អវិនាសនាធិដ្ឋានំ, សំឃបដិមានទសត្តុបក្កោសនានំ បុរេតរំ វុដ្ឋានំ, សត្ថាហព្ភន្តរេ អាយុសង្ខារប្បវត្តិឱលោកនន្តិ ចតុព្ពិធំ អធិដ្ឋានាទិកំ បុព្ពកិច្ចំ កត្វា។

សមាបត្តិភេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

វិបស្សនាកម្មដ្ឋានវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ឧយ្យោជនវណ្ណនា

៧៥. **បដិបត្តិរសស្សាទ**ន្តិ ឈានសុខផលសុខាទិភេទំ សមថវិបស្សនាបដិបត្តិរសស្សាទំ។

ឥតិ អភិធម្មត្ថវិភាវិនិយា នាម អភិធម្មត្ថសង្គហវណ្ណនាយ

កម្មដ្ឋានបរិច្ឆេទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និគមនវណ្ណនា

(ក) ចារិត្តេន កុលាចារេន សោភិតេ វិសាលកុលេ ឧទយោ និព្ពត្តិ យស្ស, តេន, កម្មាទិវិសយាយ សទ្ធាយ អភិវុឌ្ឍោ បរិសុទ្ធោ ច ទានសីលាទិគុណានំ ឧទយោ យស្ស, តេន, **នម្បវ្ហយេន** នម្បនាមកេន, **បរានុកម្បំ** សាសនេ សុខោតរណបរិបាចនលក្ខណំ បរានុគ្គហំ, **បណិធាយ** បត្ថេត្វា យំ បករណំ **បត្ថិតំ** អភិយាចិតំ, តំ ឯត្តាវតា បរិនិដ្ឋិតន្តិ យោជនា។

(ខ) **តេន** បករណប្បសុតេន វិបុលេន បុញ្ញេន បញ្ញាវទាតេន អរិយមគ្គបញ្ញាបរិសុទ្ធេន សីលាទិគុណេន សោភិតា។ តតោយេវ លជ្ជិនោ ភិក្ខូ, ធញ្ញានំ អធិវាសភូតំ, **ឧទិតោទិតំ** អច្ចន្តប្បសិទ្ធំ, **មូលសោមំ** នាម វិហារំ, បុញ្ញវិភវស្ស ឧទយសង្ខាតាយ មង្គលត្ថាយ អាយុកន្តំ មញ្ញន្តុ, តត្ថ និវាសិនោ ភិក្ខូ វណ្ណទិសា ហោន្តូត្យធិប្បាយោ។

និគមនវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និដ្ឋិតា ចាយំ អភិធម្មត្ថវិភាវិនី នាម។

អភិធម្មត្ថសង្គហដីកា។

និគមនកថា

១. រម្មេ **បុលត្ថិ**នគរេ នគរាធិរាជេ,
រញ្ញោ **បរក្កម**ភុជេន មហាភុជេន;
ការាបិតេ វសតិ **ជេតវនេ** វិហារេ;
យោ រម្មហម្មិយវរូបវនាភិរាមេ។

២. សម្បន្នសីលទមសំយមតោសិតេហិ,
សម្មានិតោ វសិគណេហិ គុណាករេហិ;
បត្តោ មុនិន្ទវចនាទិសុ នេកគន្ថ-
ជាតេសុ ចាចរិយតំ មហិតំ វិទូហិ។

៣. ញាណានុភាវមិហ យស្ស ច សូចយន្តិ,
សំវណ្ណនា ច វិនយដ្ឋកថាទិកានំ;
សារត្ថទីបនិមុខា មធុរត្ថសារ-
សន្ទីបនេន សុជនំ បរិតោសយន្តិ។

៤. តស្សានុកម្បមវលម្ពិយ **សារិបុត្ត**-
ត្ថេរស្ស ថាមគតសារគុណាករស្ស;

យោ នេកគន្ថវិសយំ បដុតំ អលត្ថំ,
តស្សេស ញាណវិភវោ វិភវេកហេតុ។

៥. សោហមេតស្ស សំសុទ្ធ-វាយាមស្សានុភាវតោ។
អទ្ធាសាសនទាយាទោ, ហេស្សំ មេត្តេយ្យសត្ថុនោ។

៦. ជោតយន្តំ តទា តស្ស, សាសនំ សុទ្ធមានសំ។
បស្សេយ្យំ សក្ករេយ្យញ្ច, គរុំ មេ សារិសម្ភវំ។

៧. ទិនេហិ ចតុវីសេហិ, ដីកាយំ និដ្ឋិតា យថា។
តថា កល្យាណសង្កប្បា, សីឃំ សិជ្ឈន្តុ បាណិនន្តិ។

ឥតិ ភទន្តសារិបុត្តមហាថេរស្ស សិស្សេន រចិតា

អភិធម្មត្ថវិភាវិនី នាម

អភិធម្មត្ថសង្គហដីកា និដ្ឋិតា។